bizim belde

DÜŞÜN

TOPLUM SANAT

AĞUSTOS'84/250 LİRA

Daha İyi Bir Dünya ve

Esenlikli Bir Gelecek İçin

EN BÜYÜK HAK YAŞAMAK

Yeni kitaplar

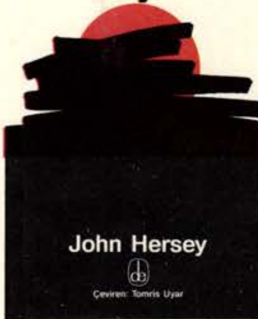
Taşlıtarladaki Ev
İlhami Bekir Tez
Roman

İlhami Bekir Tez

İlhami Bekir Tez'in Taşlıtarladaki Ev romanı 1944'te ilk yayınlandığı sırada ilgiyle karşılanmıştı. Romana daha sonraları sık sık atıflarda bulunuldu. Birinci Dünya Savaşı ve onu izleyen yıllara ilişkin gözlemlerinden yola çıkan yazar, ilginç bir olay örgüsü denediği romanında, roman kişilerinin dramını yansıtırken, bir dönemin toplumsal gerçekliğinden de çarpıcı kesitler sunuyor. Her satırında derin bir insan sevgisini okura da tüm sıcaklığıyla yaşatan bu romanın kırk yıl sonra yapılan bu ikinci baskısını da okurlarımızın aynı ilgiyle karşılayacağına inanıyoruz.

HİROŞİMA

John Hersey

Çeviren: Tomris Uyar

Atom bombası üzerine pek çok şey yayımlanmıştır, ama bu kitap onlardan çok ayrı; burada bombanın etkisi anlatılmaktadır, hem de bu etkiyi doğrudan doğruya duymuş olanların ağzından, "The New Yorker" dergisi 31 Ağustos 1946'da John Hersey'in bu kitabını bir özel sayı olarak halka sunduğu zaman Amerikan basın tarihinde görülmemiş bir heyecan fırtınası esmiş, dergi bir iki saat içinde tükenmişti. O gün bugündür dünyanın her yanında Hersey'in kitabı aynı heyecanla okunuyor. Birinci baskısı çoktandır tükenmiş olan kitabın, Tomris Uyar'ın yeniden gözden geçirdiği biçimiyle 2. baskısını sunuyoruz.

Aleksandr Koblenz
satrançta turnuva hazırlığı

Aleksandr Koblenz

Çeviren: Uluğ Nutku-Serdar Çelik

Ülkemizde son yıllarda satranca ilginin hızla yaygınlaştığı gözleniyor. Öteden beri baş vurulan öğretici nitelikteki birkaç elkitabının yanısıra ilerletici düzeyde kitaplarla eksikler giderilmeye başlandı. Ama satranç oyuncusunu karşılaşma ve yarışmalara hazırlayacak bir kitabın eksikliği sürekli duyulmaktaydı. Dünya satranç şampiyonlarından Mihali Tal'in öğretmeni Aleksandr Koblenz'den Uluğ Nutku-Serdar Çelik'in dilimize kazandırdığı bu kitap, maç ve turnuva hazırlığına kılavuz niteliğindedir. Koblenz, açılış planı, yaratıcılığın kendisini gösterdiği oyunortası ve değişmez oyunsonu ilkeleri arasındaki bağı örneklerle gösteriyor.

De Yayınevi: Vilayet Han, No 205 Cağaloğlu-İstanbul
Genel Dağıtım: YA-DA İstanbul, Ankara, İzmir şubeleri

bizim belde
TOPLUM DÜŞÜN SANAT

aylık dergi
ağustos '84
250 lira

yazışma yeri
ankara cad. vilayet han,
kat:2 No:205
cağaloğlu/İstanbul

Bizim Belde Toplum Düşün Sanat / Sayı: 5 *Sahibi ve Yazışleri Müdürü:* Hüseyin Ekici / *Yönetim Yeri:* Kantarcılar, Kepenekçi Sabunhane Sok. Yeni Çarşılı İş Hanı 30/78, Eminönü - İstanbul / *Dizgi:* Çağdaş Yayıncılık A.Ş. / *Pikaj:* İsmail Cengiz / *Filmler:* Ezgi Grafik / *Kapak Düzeni:* Ferit Erkman / *Baskı:* Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş. Halkalı - İSTANBUL / *Dağıtım:* Hürriyet Holding A.Ş.

İÇİNDEKİLER

SUNU

Geçen sayımız, okurlarımızın kıvanç duyduğumuz talebi üzerine 2. basımını yaptı. Bu mutlu olay, okurlarımıza karşı -bu ilginin karşılığını gereğince verebilme- görevimizi bir bakıma daha güçleştirdi. Bu güçlüğü bize duyuran okurlarımıza teşekkürü borç biliyoruz.

Dergimizin Ağustos '84 sayısını bu duygu ve düşüncelerle hazırladık:

• Kültür sorunlarını çeşitli boyutlarıyla irdelemeyi sürdürüyoruz. Okay Gönensin'le yaptığımız söyleşi, okurların okuyamama durumunda kalışları ve yayıncılık sorunlarını konu alıyor. Demirtaş Ceyhun, denemesinde, kültürel yozlaşma üzerine değerlendirmeler getiriyor. Refik Zerengil'in yazısında, aydınlarımızın, Batı kültürü karşısında duyduğu hayranlığı ve yanlış eğilimleri eleştiriyor. Ahmet Cemal, kültür bunalımı konusunu bu yazısında da tartışıyor. Yine Ömer B. Canatan'ın *İnsanlaşma Süreci Olarak Eğitim* yazısıyla, çocuklar ve kültürel yozlaşmayı ele alan *Çocuk Çiçektir* incelemesi, kültür sorunlarımızın başlıcaları üzerine tespitler getiriyor. Punkt gençliği üzerine yazımız da, yine bu sorunlarla yakından bağlantılı bir değinme niteliğinde.

• Hiroşima'nın insanlık için yüz karası yıldönümünde *En Büyük Hak Yaşamak* diyoruz. Uğur Kökden'in *Hiroşima İçin Kelepçe* ve Hasan Çetinkaya'nın *Soğuk Savaş'ın Ekonomik Temelleri* incelemesi, bu bölümün diğer yazıları.

• Arslan Başer Kafaoğlu, güncel ekonomik yorumlarında bu kez sıkı para politikası tartışmalarını ele alıyor. Filipinler ekonomisini Dünya Bankası'nın gizli raporlarına dayanarak inceleyen ilginç bir çeviri de önemli tespitleri yansıtıyor.

• Gençay Gürsoy, *Eleştiride Bir "Üslup" Özelliği Üstüne* yazısında, kolaya kaçan tutumları sergileyerek, bunların yarardan çok zarar getirici özelliklerinin altını çiziyor. Baki Uğur, bir atasözümüz üzerine denemesinde, değişik görüş açıları sunuyor. Adnan Cemgil, ilerki sayılarımızda da sürdüreceği *İzlenimler-Yorumlar* başlıklı yazılarında güncel konu ve sorunlara değiniyor. Mehmet Refik, mitoloji incelemelerini bu kez *Orfe* ile sürdürüyor.

• Roman üzerine Berna Moran ile yaptığımız söyleşi ve Moran'ın kitabı üzerine Atilla Özkırımlı'nın değerlendirme yazısı, kanımızca, roman sorunları açısından ilginç bulunacaktır. Erdoğan Alkan, *Toplumsal Değişmeler ve Edebiyat Akımları* dizisinin bu bölümünde, gerçek-üstücülük öncesi dönemde şiire yansıyan gerçekçi öğeler üzerinde duruyor. Rimbaud, Verlaine ve Verhaeren'den getirdiği örneklerle de bunu sergileme amacında.

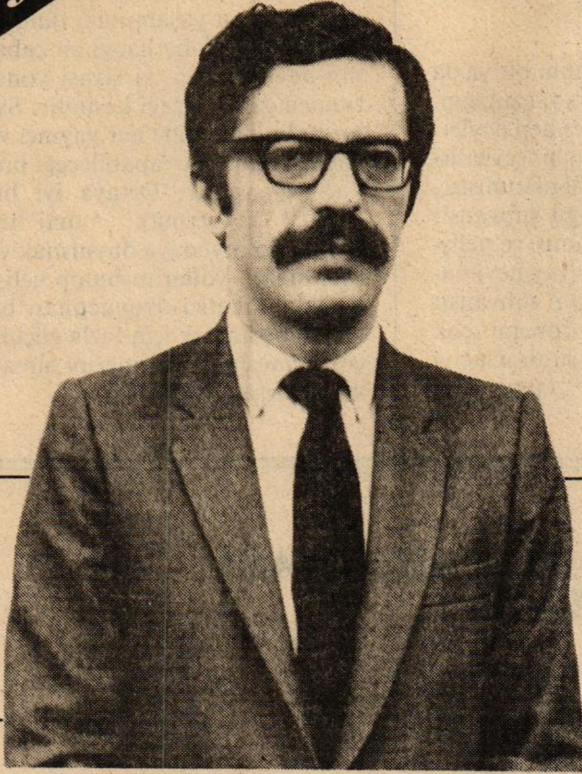
• Memet Fuat'ın Walt Whitman'dan yaptığı şiir çevirilerinden üçünü bu sayımızda bulacaksınız. Ayrıca Cevat Çapan'ın Jorge Guillen'den, Eray Canberk'in Desnos'dan yaptığı şiir çevirilerini de. Can Yücel, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Süreyya Berfe, Onat Kutlar, Özkan Mert, Veysel Çolak, Abdülkadir Budak ve Halim Yazıcı'nın şiirlerini de sayfalarımızda göreceksiniz.

• Veysel Öngören'in gerçekçi estetik üzerine yazılarından *Gerçekçilik ve Estetik* bu sayımızda yer alıyor. Sennur Sezer ve Adnan Özyalçıner'in *Keloğlan ile Köse* masal dizisinden *Köse'nin Değirmenleri*, başarılı bir uyarlama çalışması. Masalın aslı ile günümüze uyarlanması yöntemi konusunda Adnan Özyalçıner'in başka çalışmalar yaptığını da okurlarımıza duyurmak isteriz. Hasan İzzettin Dinamo, anılarında, son aylarda üzerinde en çok konuşulan yazarımız Sait Faik'i anlatıyor. Fakir Baykurt'un romancılığındaki yerini de göstermeye yönelik bir yaklaşımla, Feridun Andaç, *Yüksek Fırınlar*'ı ele aldığı yazısında önemli tespitlerde bulunuyor.

• Olimpiyatlarla ilgili iki çevirimiz ise, umarız, okurlarımıza kimi gerçekleri sergileme yönünde önemli görülecektir.

• Satranç - Briç köşemizin yanı sıra, satranç sorunlarını ele alan bir de söyleşi sunuyoruz. Uluğ Nutku ve Serdar Çelik, gerek *Satrançta Turnuva Hazırlığı*, gerekse satranç eğitiminin yaygınlaşması konusundaki sorularımızı yanıtladılar.

• Ferruh Doğan, Tan Oral ve Semih Poroy'un çizgilerinin her zaman olduğu gibi beğenileceği inancındayız.

Yayıncılar okur karşısına iyi ürünle çıkmalı!

Gazete, süreli yayın ve kitap okurları, okuyamama sorunu ile karşı karşıya. Bunun nedenleri konusunda yönelttiğimiz soruları, Cumhuriyet Gazetesi Yazıişleri Müdürü OKAY GÖNENSİN yanıtlıyor.

■ Sayın Okay Gönensin, artan gazete - dergi - kitap fiyatları ve düşen tirajlar, geçtiğimiz günlerde çarpıcı sayılarla ifade edildi. Burada bunları yeniden sıralamaya gerek yok. Yalnız, sizin 25 Haziran 1984 tarihli Cumhuriyet'te verdiğiniz bir sayı önemli. Gazetelerin günlük okuyucu kaybını 450 bin olarak belirtiyorsunuz. Bu sürekli okur kaybında ve kitapların ancak 3-5 bin basılıp satılabildiği bu koşullarda sorunu önce gazetelerin işlevi açısından irdeler misiniz?

□ Gazetelerin bir tek işlevi vardır: İnsanlara bilgi (haber) vermek. Gazete satışlarının genel olarak düşmesini ayrı ayrı ya da bir arada birkaç nedene bağlamak mümkün: Örneğin gazetelerin genellikle insanların bekledikleri türde bir bilgilenme işlevini yerine getirmediklerini söyleyebiliriz; ya da krizi ekonomik nedenlere bağlayıp insanların artık birkaç gazete alamayacak kadar ağır ekonomik sorunlar içinde olmalarının gazete satışlarını düşürdüğünü söyleyebiliriz; belki de doğal olarak siyasal ve sosyal niteliklerı şu ya da bu biçimde diğer özelliklerine ağır basmaya başlayan yayın organlarının genel bir apolitikleşme yüzünden gerilediğinden de söz edilebilir. Bütün bunlar, gazetelerin genel tiraj düşüşlerinde belli ölçüde ağırlık taşıyor olabilir. Ama bu tiraj kayıpları yine de basının genel olarak işlevinde bir zedelenmeye yol açamaz, ancak kimi yayın organlarının işlevlerini tek tek yitirmeleri söz konusu olabilir ki, onların da yerleri hemen doldurulur. Türkiye'de günlük basın, eleştirilebilecek birçok yanı bulunmasına karşın yine de habercilik temeli üstünde oldukça güçlü dayanaklara sahip olmalı ki, dışarıdan gelen sermaye Cağaloğlu'na sadece görünürde "kolay" girmiştir, ama aradan geçen bunca yıl içinde hâlâ tutunabilmiş değildir. Günlük basın açısından bu "okunmama" krizinin getirecekleri, önümüzdeki aylarda daha açık seçik belirlenecektir.

■ Sorunun boyutlarını bir de süreli yayınlar ve kitaplar açısından ele alır mısınız?

□ Bilebildiğim kadarıyla ülkemizde süreli yayınlar açısından sorun hep sanat-kültür dergileri tepesinde var olmuştur. Ancak bazı tekil örnekler dışında magazin ya da uzmanlık dergilerinin de Batılı örneklere kıyasla oldukça kısa ömürlü olmalarına bakarak genellikle sürekli ve sistemli bir süreli yayıncılık yaşamımızın olmadığını da söyleyebiliriz. Siyasal dergiler de ülkemizin diğer koşulları çerçevesinde ya kendi dayanakları olan düşünce sistemlerinin aşılması ya da başka siyasi-hukuki nedenlerle hep geçici olmuşlardır. Sanat-kültür dergileri ise yakın zamanlara kadar hep "amatör" çabaların ürünü olarak şu ya da bu ölçüde ışık verdikten sonra yok olurken, son zamanlarda daha profesyonelce ya da güçlü sermayelere dayanan sanat-kültür dergileri de yayınlandı. Ancak bunlar da olması gereken satışlara erişemediler. Amatör dergicilik bitti, ama profesyonel dergicilik başlayamadı diyebiliriz.

Kitaplara gelince. Kitapçılığımızın da gerekli profesyonelliğe yeni yeni geçtiği söylenebilir. Kitap fiyatları her şeye karşın ülkemizde diğer gerekli malların fiyatlarına oranla fazla pahalı değildir; ama kitap en kolay vazgeçilebilen maldır. Ama bildiğimiz ve burada yinelemeye gerek olmayan bir sürü

olumsuz koşula karşın yayıncılarımızın da kitaplarını tanıtmakta, sunmakta, iyi dağıtmakta gereken özeni gösterdiği söylenebilir mi? Yayıncılık dünyamızın kurumlaşmış birkaç örnek dışında, bol borçla terk edilen iyi niyetli bir amatörce girişim ve geniş düş ve sermayeyle başlanıp sıfırla çıkılan bir yarım-profesyonellik ikilemi arasından çıkarak gelişmesini hakkedecek kadar okurun Türkiye'de bulunduğu kanısındayım.

■ **Sayın Gönensin, bu konuda geleceğe yönelik neler yapılabilir? Kısa ve uzun erimde, ne gibi önlem ve önerilerden söz edebilirsiniz?**

□ Yayıncılık yaşamının bir ya da birçok kesiminde kriz yaşandığında öneriler ve dilekler hep devletten ya da hükümetten bir şeyler istemek biçiminde algılanmıştır. Örneğin devletin kâğıt sübvansiyonu sayesinde yaşamış ve gelişmiş olan nitelikli bir yayınevi hatırlamıyorum, çünkü o sübvansiyon ve karaborsa dönemi çok miktarda aracı ve karaborsacıyı zengin etmiş, zaten zengin bazı sermaye gruplarını daha da semirtmiştir. En azından kısa dönemde yayın yaşamımızı tümüyle ferahlatacak herhangi bir çabanın devletten ya da siyasi yönetimden gelmeyeceği kesindir. Sanırım bu dönemde her yayıncı ve yayın organının yapabileceği birkaç şey vardır: Ortaya iyi bir "mal" çıkartmak, "mal"ını tüketici-okuyucuya duyurmak ve tanıtmanın yollarını bulup geliştirmek, tüketici-okuyucunun bu "mal"ı edinmek için fazla güçlük çekmemesinin önlemlerini almak ve iyi hesap yapmak...

DE YAYINEVİ MASAL YARIŞMASI KOŞULLARI

Seçici Kurul

Ülkü Tamer
Onat Kutlar
Nursel Duruel

1— Yarışma esas olarak telif masal yarışmasıdır. Sayfa sınırlaması yoktur. Ayrıca isteyen birden fazla sayıda masalla katılabilecektir. Katılan yapıtların daha önce hiç yayınlanmamış olması gerekmektedir.

2— Yarışmaya katılanların isimlerini gizli tutmayı Seçici Kurul'a güvenle bağdaşmaz bulduğumuzdan, açık isim, adres ve kısa özgeçmiş belirtilecektir

3— Yarışma dışı olarak Seçici Kurul'un uygun göreceği üç çeviri masala da ayrıca 5.000.— lira ödül verilecektir.

4— Yapıtların daktilo edilmiş 4 nüsha olarak en geç 1 Kasım 1984 tarihine kadar De Yayınevi adresine postayla ya da elden iletilmesi mümkündür.

Sonuçlar, 1 Ocak 1985 günü duyurulacak ve ödülleri sahiplerine verilecektir.

Ödüller

Birinciye - 25.000.— TL.
İkinciye - 15.000.— TL.
Üçüncüye - 10.000.— TL.
Seçici Kurul uygun gördüğü takdirde ayrıca üç masala 5.000.— TL. mansiyon verilecektir.

CAN YÜCEL

RABİA HATUN'UN UÇAN HALISI

Hasan Basri, Rabia Hatun'da Hak güzelliğini inkârsız bir şekilde seyretmiş ve bu güzelliğe çaresiz bir aşkla vurulmuştu. Bir gündü, Hasan Basri durdu, duramadı, "Namaz zamanı" dedi, postunu Karasu'nun üzerine serip başladı ikindi namazı kılmaya. Eh! Eğer bu bir marifetse, ondan Rabia'da da var. O da seccadesini Hasan Basri'nin üzerine, havaya yaydı, namazını böylece kıldı...

Etiler'deki de bir Rabia'ydı
Gazete haberlerinde...
Üç çocuğu vardı Hasan'dan, bakılamaz, bakılacak
Hizmetçiydi, yövmiyesi bin lira...
Duvardan duvara bir halıyı yıkıyor bir sabah
Adı, reklâm lâzım değil ya, ağırdı
Balkona kurusun çıkaram derken
Dukumaya başladı eyâlini ki, Hapiste
Dönmez mi baş, o nakış, o kuş...
Gitti korkuluktan aşağı biçâre
Morg bilem görmedi o kadar mor...

Eyitti ki Hasan'a ol betondan:
"Kuşu dokuz eğrisi çarpuk ilmiyinnen
Uçtum erim senin için dokuduğum haliylen
Beni bir defam daha dünya gözüylen
Kulunu, ben bu dulunu
Uçmaklara bir defam daha n'olur
Uçurman mı beni deyyus!.."

EL TUTUŞA TUTUŞA

Ne kadar çok elimiz varmış meğer!
İlkin, senin elinle tutuşan benimki
Sonra çocuklarınki
Gençlerinki
Tekel İşçilerininki
Sonra, ellerin elleri...
Ne kadar çok elimiz oldu, baksana,
Tutuşa tutuşa
Bir orman yangını gibi!

MEVLÂDAN ZIRVANAYA

Ya mutlu göründüğün gibi ol,
Ya mutsuz göründüğün gibi öl!

Gencay Gürsoy

Eleştiride Bir "Üslup" Özelliği Üstüne Düşünceler

Bu sorun, şu ya da bu biçimde o kadar çok gündeme gelmiştir ki, yukarıdakine benzer başlıklar, şimdi anımsamadığım başka yazılarda kullanılmış bile olabilir. Daha başlığını okurken eskimişliğini açığa vuran böyle bir konuyu yeniden tartışmayı iki nedenle göze alıyorum: Birincisi, bir sorunun daha önce ortaya atılmış olmasının gündemden kalkmasını gerektirmediğine inanmam, ikincisi de benim sözünü etmek istediğim üslup sorununun biraz sonra değineceğim başka bazı boyutları da içinde taşıması.

İroni Üslubu

Bir yazıyı, kitabı, sanat eserini ya da tavrı eleştirirken, **İroni**'nin (alay diyebiliriz) bir üslup özelliği olarak (belirli ölçüler içinde) kullanılması, bizde de, Batılı ülkelerde de pek yadırganmaz. Hatta bunu, sadece bir eleştiri üslubu değil bir yaşama üslubu haline getiren, kendisiyle ve tüm dünyayla alay eden birçok büyük sanatçı ve düşünür sayabiliriz.

Bizde de, bugün artık çoğu hayatta olmayan bazı "usta" yazarların, taraftarlarının heyecanını haftalarca ayakta tutan alaycı atışmaları, bir zamanlar yazı hayatının tuzu-biberi sayılırdı. Bunların arasında işi mahalle kavgasına vardıranlar yanında, "edep" sınırlarını zorlamadan, soylu bir alayla amacına ulaşmasını bilenler de vardı. Daha çok, söz inceliklerine dayanır, karşı tarafı küçültmeden uyarmayı, küfretmeden azarlamayı iyi becerirlerdi.

Artık pek meraklısı kalmadı demeye başlamıştık ki, siyasetin sahneden çekilmesiyle birlikte, bu tip örnekler de yeniden boy göstermeye başladı. Aralarında görmüş geçirmiş, kronolojik açıdan eskimiş olmakla birlikte, yeni dönemlerde yeni varoluş biçimleri bulmuş "yazı ustaları" ve daha genç kuşaktan gelen "ustalar" var. Mayaları benzer olmakla birlikte, ikinciler biraz daha **öfkeli ve aceleci.** Ne pahasına olursa olsun, fırsatı yakalayınca taşı gediğine koymaktan bir an geri kalmıyorlar. Bu tavır bana biraz, çocuklara özgü acımasızlığı (Sineklerin Tanrısı), hoyratlığı ve aceleciliği çağrıştırıyor. Oysa telaş etmelerine hiç gerek yok. Onlarda bu yetenek, bizim insanlarımızda da bu "gırgır" ve kavga tutkusu varken, nasıl olsa kısa zamanda ünlenecekler. Her neyse.

Doğrusu, izlemekten biraz sıkılmakla birlikte, benim buna fazla itirazım yok. Alışılmış "edep" kurallarına uymak endişesiyle, zaten dili kırk yerden düğümlenmiş yazarlarımızın bir de kendi dillerine düğüm atmalarına gönlüm razı olmuyor. Ayrıca, bunca yılın deneyinden geçmiş, belli çevrelerde belli saygınlıklar kazanmış insanlara öğüt vermenin yakışık almayacağını iyi biliyorum.

Yalnız, bu tip yazılarda kullanılan üslubun, bence biraz fazlaca kendimize yontarak yücelttiğimiz bir "ulusal" niteliğimizin sağladığı avantaja sığınıp, haksız puan toplaması konusunda düşündüklerimi söylemeden geçemeyeceğim.

Ulusal Gırgır Düşkünlüğümüz

Şu son yıllarda, bir kişiden övgüyle söz ederken belirtilmesi ihmal edilmeyen özelliklerinin başında "çok gırgır" ve "çok matrak" olması geliyor. Aydınlarımızın da piyasada sivrilmesinde önemli rol oynayan niteliklerden biri, gırgır ve onun belki biraz daha incelmiş bir türü olan "espri" yeteneğidir.

Avrupa görmüş herkes, Batılı insan tipinin birçok olumlu niteliğini sıraladıktan sonra, en hafifinden biraz "donuk ve kuru" olduklarını vurgulamadan edemez. Sanırım bu gözlem,bir oranda ve belirli bir kesim için doğrudur. Tanıdığım kadarıyla, Batı toplumlarının sözünü ettiğimiz katmanları (aydın ?) içinde, bizdeki kadar "sulu" olanına ben de rastlamadım. Batılı aydın gerçekten, bizdeki kadar sohbetine doyum olmayan, ağzından bal damlayan ve üç cümlede bir, etrafını gülmekten kırıp geçiren bir tip değildir. Aksine, sıradan insanlara oranla daha çekingen, lafını tartarak söylemek endişesini taşıyan cerbezesiz tiplerdir.

Çoğumuz, bizdeki bu "leb demeden leblebiyi kavrama" yeteneğini bir cins "zekâ" göstergesi olarak kabul ederiz. Bu tür zekâya karşı da, olağanüstü bir düşkünlüğümüz vardır. Türkiyeli insanların Batılılardan daha zeki olduğunu doğrulayan bilimsel bir çalışmaya rastlamadım ama, yine de bu genel kanının büsbütün yanlışlığını iddia etmiyorum. Kuşkusuz, karikatür ve güldürü dallarında bunca değerli insan yetişmesi, bizde belirli bir soyutlama yeteneğinin gelişmiş olduğunun kanıtı sayılabilir. Ama bu aynı zamanda daha soluklu bir soyutlama çabasından kaçmanın işareti de olabilir.

Günlük yaşamda, özellikle gençler arasındaki "gırgır pratiği"ne yakından bakarsak, ne kadar az söz'le ne kadar çok durum'un ifade edildiğini, bazan bir jestin, bir el hareketinin bile 10-15 kişiyi kahkahaya boğacak uyarılar verebildiğini görürüz. Bu alt kültüre yabancı birinin böyle bir söyleşiyi izleyebilmesi mümkün değildir. Söyleşiye katılanlardan her birine, o anda neden güldüklerini ya da keyiflendiklerini sorabilsek, sanırım hiç kimse, birinin (?) "enayiliğinden" ya da düştüğü zor durumdan daha karmaşık bir gülünçlük nedeni söyleyemez. Burada başka bir planda, adeta sözcüklerden arınmış (o zahmete bile girmemiş) bir "süper" soyutlamanın var olduğu elbet de yadsınamaz. Ama artık bu soyutlama, sözü bile aşan bilgeliğin değil, daha söze bile varmamış ilkelliğin alanı içindedir. Burada, yaşamla ilgili sorunlara nasıl bir tür doğrudan refleks yanıtlar verilirse, kendini ifade etmek için de bir ritm, bir ses ya da bir jest gibi doğrudan simgeler kullanılır. O simge bir savaş çağrısı ya da bir şenlik işareti olabilir. Biraz daha yüksek düzeydeki insan ilişkilerine tercüme edersek, bu durumu,

toplumsal sorunlara fazla emek ve sabır gerektirmeyen, kısa vadeli ve kestirme çözümler tasarlamamız gibi, sözlü ve yazılı iletişim için de, en az yorucu olanı seçmemiz biçiminde ortaya koyabiliriz. Yanıtını iyi bilmediğimiz bir soruyu en iyi savuşturma yolu, içine çok anlamlar gizlenmiş bir "espri"dir. Bir tartışmada sıkıştığımızda, bir insanı kısa yoldan yıpratmak ya da bir yazıyı fazla zahmete katlanmadan alaşağı etme istediğimizde başvurabileceğimiz en etkili yol, onu "gırgıra almak"tır. Bu yöntemi, bir üslup özelliği olarak ustaca kullanmasını becerenlerin sırtı kolay kolay yere gelmez.

Rüzgarın Yönünü Sezenler

Şimdi bir adım öteye gidelim. Çok iyi biliyorum ki buraya kadar söylediklerim, yazının başında ileri sürdüğüm varsayımı kanıtlamak için yeterli değil. Bir kere, eleştiri ya da köşe yazılarında bu üslubu kullananlar elbet de, 200-250 sözcükle bir yıllık maceralarını hikâye edebilen "matrak" tiplerden sayılamaz. Aksine bunlar, bazılarının çok bilgili ve "kültürlü" olarak kabul ettiği üst düzey örneklerindendir. Sorsanız, kimilerine göre, çağdaş bir yazarın bilmesi gereken, en az 20 ünlü parfümün, 8 ünlü viskinin markasını ve Paris'in en iyi 7 lokantasının adını bir çırpıda sayabilirler. Fakat bunların asıl üstün yetenekleri, zamanın geçerli eğilimlerini farkedebilmeleri ve o rüzgarlara göre yelken açabilmeleridir.

Burada işin içine küçük bir ruhbilimsel incelik giriyor: Marifet, bütün bir geçmişi "kabaca" inkar ederek karşı kampta yer almak değil, kendini kültürel planda, yaşam biçiminde, ilişkilerinde ve yazı üslubunda "yenileyerek" araziye uyabilmektir. Bir de zaman zaman kendini de katarak, geçmişle gırgır geçebilmek. Bu yöntem başarıyla uygulandığı zaman, yazarla okuyucu arasında çok kolay ilişki kurulabilir. Ama, yazının görünüşteki kültürel zenginliğine karşın, birkaç öğeden ibaret sinyallerle kurulan iğreti bir ilişkidir bu. Tıpkı yukarıda pratikteki örneklerinden söz ettiğimiz, 10-15 kişilik grubu kahkahaya boğabilen, yetenekli gırgır ustasıyla, çırakları arasında kurulan ilişki gibi. Bütün hüner elde, değişik durumlarda kullanılabilecek bol malzeme bulundurmak ve bunu zekice kullanabilmektir. Burada zekanın çok önemli bir rol oynadığını hiç inkar etmiyorum. Ama bu zeka daha üst düzeyde sentezler öneren yaratıcı bir zeka değil, yeni durumlara ustaca uyum göstermeyi sağlayan "animal" bir zeka ve asıl geniş destek de zekanın bu özelliğinden kaynaklanıyor. Taraftarlar orada kendilerindekine benzer birşeyler seziyor. Aynı eğilimleri taşıyan ama kendini, vicdanına ve küçük çevresine karşı biraz rahatsız hisseden her orta halli okur, onda, onu beğenenlerle birlikte, rahatsızlığını paylaşacak kollektif bir huzur buluyor. Gülerek, eğlenerek, bir başka yazarı nasıl **mat ettiğine** ya da onu nasıl **işlettiğine** bakarak kendi dünyası için bir güven ve itibar atmosferi üretiyor.

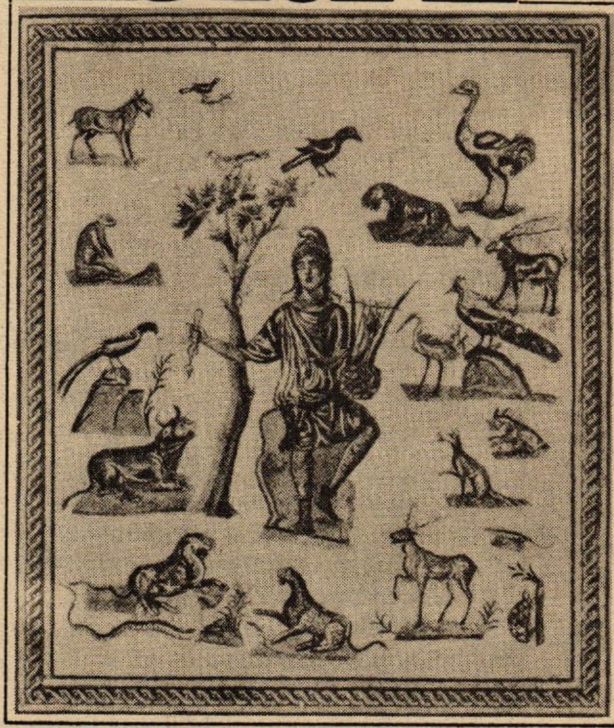
ONAT KUTLAR

ORMAN

Kendine esen rüzgârla derinleşen
yüzü bir adamın durur
ve ormana bakar, bu benim.
Damarların uğultusunu duyar bir sarnıçtan
gizli bir kente döşenmiş su yollarının
Ağaçların sararmış yaprak uçları
dalarken gökyüzünün karanlık denizine
kökler büyülü bir ışıkla aydınlanır ve toprak
yabancı bir mimariye açılır, bana ait olan.
Yalnızlık, doğunun bildik çarşısı
kendi alışverişiyle canlanır, yeni bir ırkın
kölesi masmavi bir adam haber bekler, benden
yabancı bir tapınağın tanrıçasına.
Ötmeyen soyu tükenmiş kuşun saati
alacakaranlığı gösterir, gündüze mi geceye mi
gideceği belirsiz bir yolcu gibi. Ben.
Anılar biter ve bir cumhuriyetin
sınırları silinir.
Çekilirken bir çınarın burcuna
yüzünün gölgesi olan güneş bayrağı,
bir adam çam iğnelerinden bir çelenk koyar
kayanın dibine, bir gençlik anıtı olan kayanın.
Sonra ağır ağır bir ağaca dönüşür
Geleceğe ve sonsuzluğa uzatır yapraklarını
sürgünde bir kıral gibi, ülkesi olmayan
Bırakır kılıcını toprağa
rüzgâr ve büyüyle gelen adam
Geriye uzak bir uğultu kalır ve kimsenin
ayak basmadığı bir orman.

ŞİİRİN VE MÜZİĞİN SİMGESİ

ORFE

Orfe'yi bir küçük Asya tanrısı gibi gösteren Roma mozayiği: Başında bir Frigya beresi bulunan Orfe'nin bir elinde lir,diğerinde ise metal ya da taş levhalara şiirlerini yazmak içinkalem olarak kullandığı özel divit bulunuyor. Birçok hayvan ve kuş da etrafını çevirmişler, onu dinliyorlar. (Palermo Şehir Müzesi)

İnsanoğlu mitolojide doğaya karşı mücadelesini ve kendi fiziki ya da toplumsal yaşamının çeşitli boyutlarını sanatsal bir anlatımla dile getirirken, mitolojiyi sadece maddi üretimle ya da insanlararası ilişkilerin maddi'liğiyle sınırlamadı. İnsan kültürünün manevi bileşenleri de (toplumun ve bireyin manevi ögeleri de), mitolojide olanca genişliğiyle simgeleşti.

Çünkü insanlar -dolayısıyla toplumlar- sadece üretim yapan organizmalar değildiler. İnsan beyninin ürünü olan akıl sadece üretime (ve üleşime) değgin zihinsel süreçlerden ibaret değildi. İnsan beyni bir yandan doğayı çözümleme, doğa-insan ilişkilerini kavrama, doğayı yeniden üretme, insanlararası ilişkiler (toplumun iç bağları, düzeni vb.) üzerine düşünürken (zihinsel süreçler yaratırken), aynı zamanda insanın psişik (ruhsal) faaliyetleriyle de bağlantılı olarak *sanat*'ı da üretiyordu.

Mehmet Refik

İnsanın (insan aklının ve insan ruhunun) sanatsal faaliyeti mağara duvarlarına resimler çizmekle ve dinsel, geleneksel törenlerle başladı ama insan toplumunun evriminden bir adım bile geri kalmaksızın hızla gelişti.

İşte mitoloji sanatın bir dalı olarak, dilden dile anonim türkü, ezgi ve öykülerle doğdu, eski çağların yazarları tarafından edebiyat, tiyatro, şiir, anlatı türleri halinde yazılı hale getirildi. Yani sanatın gelişmesinde mitoloji önemli bir dönüm noktasını oluşturdu.

Ve o çağların toplumlarının çocuksu ve sanatsal bir yansıması olan mitoloji aynı zamanda insanoğlunun sanata verdiği büyük önemi de geniş boyutlarıyla dile getirdi.

Şiir ve müzik somutunda sanat mitolojideki en büyük erdemlerin ve övgü ögelerinin başında gelmiştir. Daha da önemlisi, klasik mitolojide önceleri güneş tanrısı, güzel sanatlar, müzik, şiir, hitabet ve tıp tanrısı olan Apollon başta gelmek üzere sadece tanrılara özgü olan şiir, müzik, güzel sanatlar vb. daha sonra yarı tanrısal (fiziki görünümünde ise kısmen insan, kısmen hayvan) yaratıklara, Pan'lara, Satire'lere, Muse ve Nymph'lere (perilere) de geçmiş ve nihayet ölümlülere, *insanlara* mal olmuştur.

Klasik mitolojide şiir ve müziğin en büyük simgesi Orpheus'tur. Dilimizde -birçok mitolojik kahraman gibi- Fransızca yazılışının (Orphée) telaffuzuyla *Orfe* olarak bilinen bu efsane kahramanının kahramanlığı ne savaşçılıktan, iyi dövüşüp iyi ok atmasından ileri gelir, ne de tanrılara özgü özelliklerinden.

Orfe'nin mitolojik kahramanlığı onun şiiri ve liridir.

Böylece insanoğlu mitolojide nasıl ki, salt tanrıların elindeki ateşi ve üretim için gerekli bazı gizleri onların elinden alıp Promete'ye vermişse, (kendisi bizzat onlara sahip çık-

mışsa), Zeus'un oğlu Apollon'un ve diğer kimi tanrıların elindeki liri, dilindeki güzel şiiri de onlardan alıp Orfe'ye vermiştir; insan ögesinin estetik, artistik gereksinmesi olarak Orfe'nin şahsında onun müziği, şiiri somutunda *sanatı* da kendine mal etmiştir.

Nasıl ki Promete, insanoğlunun doğaya karşı üstünlük kurma uğraşının ve aklın simgesiyse, nasıl ki bu uğraşta gerekli olan iradeyi, cesareti ve fiziki kudreti insanoğlu, ölümlü Herakles'te simgeleştirmişse, kendi toplumsal ve bireysel yaşantısının bir ürünü ve vazgeçilmez bir gereksinmesi olan sanatı da herkesten fazla Orpheus'ta sembolleştirmiştir. O kadar ki, gerçek bir kişi olmadığı halde, mitolojideki güçlü yeriyle çağlar boyu sanatta şiirin ve müziğin babası sayılagelmiştir.

ORFE ÖYKÜSÜNDE ŞİİR VE MÜZİK

Ozanlar ozanı Orfe Trakya Kralı Oeagrus'un oğludur. Annesi Muse'lerden Calliope'dir.

Orfe'nin mitolojideki yaratılışını daha iyi anlamak için birkaç kelimeyle Muse'lerin üzerinde duralım. Yunanca yazılışıyla Mousa, Fransızca yazılışıyla Muse (müz) diye anılan bu *ilham perileri* Zeus'un yarı tanrı, yarı insan kızlarıdır. Daha sonra doğan *müzik* kelimesine adlarını veren bu 9 perinin her biri şiir sanatının çeşitli türlerinin (ve bu alanlardaki şairlerin) ilham perisidirler. Clio *tarih*'i, Euterpe *lirik şiiri*, Thalia *komediyi*, Melpomene *tragedyayı*, Terpsichore *dansı*, Erato *erotik şiiri*, Polhymne dinsel müzik ve şiiri *(ilahileri)*, Urania *astronomiyi* ve nihayet Calliope de *epik şiiri* simgeleştirmişlerdir.

Yukarıda da andığımız gibi Muse'ler şiirin, sanatların tanrılardan insanlara geçişinde, pan'lar gibi, Satire'ler gibi Nymph'ler gibi bir köprü rolü oynamışlardır. Nitekim insanoğlunun sanatsal yaratıcılığının mitolojideki en büyük sembolü olan Orfe de, işte bu Muse'lerden birinin oğludur.

Annesi -ve teyzeleri- birer sanatçı ve müzik ustası olan Orfe doğunca, Apollon ona bir lir armağan etmiştir. (Hermes kaval, Pan ise pan-flüt vermiştir.) Orfe yedi telli bu lire iki tel daha eklemiş, böylece hem çalgıyı zenginleştirmiş, hem de kimi anlatılara göre bu dokuz telle 9 Muse'ü sembolleştirmiştir. Nitekim ona Apollon'un verdiği liri çalmasını öğretenler de 9 Muse'dür.

Orfe o denli güzel lir çalardı ve kendi şiirlerini şarkı halinde bu melodiler eşliğinde öylesine güzel söylerdi ki, o çalmaya ve söylemeye koyulduğunda doğadaki tüm yırtıcı hayvanlar uysallaşıp onu dinlemeye başlarlar, çevredeki hayvanlar etrafında toplanırlar, kuşlar başının üzerinde uçarlardı. Sulardaki balıklar dikelip, başlarını sudan çıkararak ya da sıçrayıp suya dalıp çıkarak, Orfe'yi dinlerlerdi. Ağaçlar ve hatta tepeler, dağlar yerlerinden hareket ederek, akarsular yatak ve yön değiştirerek onu dinlemeye gelirler, o, müziği ve şiiriyle dolaştıkça onun arkasından giderlerdi. Hatta Argonautların seferinde Karadeniz'e açılan Boğaz'ın ucundaki çarpışan kayalar (bir gemi geçerken kapanıp o gemiyi yok eden kayalar) Orfe'nin müziği ve şiiri sayesinde kapanmamışlardı ve böylelikle denizciler Karadeniz'e açılıp geri dönmüşlerdi.

Görüldüğü gibi Orfe'nin şahsında şiirin ve şiir sanatının gücü, en yüce doruğuna ulaştırılmıştı.

Orfe sembolizasyonuyla ilgili diğer bir özellik de onun şiirinin ve müziğinin genellikle doğayla iç içe olması ve birçok öyküsünde Orfe'nin doğa güzellikleri arasında, nehir kıyılarında, koruluklarda, yeşil kırlarda gezen bir imajla sunulmasıdır. (Buradan efsanenin birinci toplumsal iş bölümü evresinde çobanlıkla bağlantısı içinde doğduğu düşünülebilir.)

İnsanoğlu doğanın güçlüklerini yenme mücadelesi verirken, aynı zamanda doğanın güzellikleriyle birlikte uyum halinde yaşamayı, doğadan tad almayı da bilmiş ve bunu mitolojide simgeleştirmiştir. İnsanoğlunun doğaya karşı uğraşı maddi üretimde somutlanırken, doğadan hoşlanması, onun güzellikleriyle birlikte yaşaması da insan ruhunu okşayan, insanın iç zenginliklerini geliştiren manevi bir öge olmuştur. Doğaya değgin her iki yan da mitolojiye yansımıştır. Örneğin Yunanistan'daki bir bataklığın insan gücüyle kurutulması, mitolojik anlatımın Herakles'in yedi başlı bataklık ejderini öldürmesinde bulurken, Orfe'nin şiirinde ve lirinde, ya da Nymph'lerde, Muse'lerde, ya da çeşitli mitolojik kahramanların, öykülerin şahsında da insanın doğa güzelliklerine, doğanın *pastoral* yanlarına olan sevgisi, bağlılığı ve doğa güzelliklerinin insanoğlu için vazgeçilmezliği dile getirilmiştir. (Sadece mitolojide değil, yazılı edebiyatta, resimde, hatta müzikte de doğanın pastoral güzellikleri sanatçıların en çok işledikleri temalardan birisi olmuştur.)

ORFE'NİN HÜZÜNLÜ ÖYKÜSÜ

Şiirin (ve şiirle birlikte müziğin, yani şarkının) yüce sanatçısı Orfe'nin öyküsü hüzün doludur. Çünkü Orfe'nin öyküsü karısıyla arasındaki büyük bir aşkla birlikte işlenmiş, ama bu beraberlik hazin bir sonla yarıda kalmıştır.

Yunan mitolojisinde Orpheus'un karısı *Eurydike*'dir. Bu ad da dilimize Fransızca biçimiyle *Eurydice* (Öridis) olarak geçmiştir. Gerçi Yunan mitolojisinde on iki Eurydike bilinmektedir, ama bunların en ünlüsü - kimi anlatılarda bir orman perisi olduğu söylenen- Orfe'nin karısıdır.

Efsaneye göre düğünlerinden hemen sonra, bir gün, Eurydice kırlarda gezerken, ona göz koymuş olan Aristeaus genç kadını kovalar. Eurydice kaçarken bir yılana basar ve yılanın sokmasıyla ölür.

Bu ölüm Orfe'yi büyük üzüntülere boğar, aylarca doğada çalgı çalarak, hüzünlü ezgiler okuyarak dolaşır, durur. Sonuçta gidip karısını ölüler ülkesi Tartarus'tan alıp getirmeye karar verir. O güne kadar hiçbir canlı yeraltı ülkesine girmeye cesaret edememiştir. Ama Orfe lir çala çala

Carl Milles'in bronz Orfe heykeli (Stockholm'de bir çeşme)

ve şarkı söyleye söyleye girer. Yeraltı ülkesinin tanrısı Hades'ten ve tanrıça Persephone'den karısını geri ister. Onlar da Orfe'nin müziği ve şiiri karşısında etkilenip, Eurydice'i bir şartla vereceklerini söylerler. Yerüstüne çıkıncaya kadar Orfe önden, karısı arkadan gidecektir, ama tam anlamıyla yeryüzüne çıkıp, gün ışığına kavuşuncaya değin, Orfe bir defa bile olsun arkasına dönüp bakmayacaktır, bakarsa karısını bir daha hiç göremeyecektir.

Orfe önde, Eurydice arkada yeryüzüne doğru uzun yolculuğa çıkarlar. Ozan çalgı çala çala, şarkı söyleye söyleye karısına yol gösterir. Ama tam yeryüzüne varacakları sırada, henüz yeraltı ülkesinden çıkmamışlarken, Orfe boş bulunup geri döner bakar ve Eurydice'ini ebediyyen yitirir. Tanrılar onun yeraltı ülkesinde kalmasına da izin vermezler, bir daha karısını görmesine de.

Orfe bu olaydan sonra doğada yalnız başına ağlaya ağlaya, ezgiler söyleye söyleye dolaşır durur. Nehir kıyılarından doğanın ıssız sessizliklerine, sarp dağların doruklarından derin, buzlu mağaralara, kuzeydeki Tanais karlarına kadar Trakya'da ayak basmadık yer bırakmaz.

Sonuçta, Dionysos şenlikleri sırasında Maenad'lar denilen (tanrılar tarafından çılgınlaştırılmış) kadınlar Orfe'yi öldürürler, parça parça ederler, parçaları Hebrus nehrine atarlar. Kafası nehir suları içinde akarken bile, Orfe, "Eurydice, Eurydice" diye seslenmektedir.

Nehir suları Orfe'nin vücudunun parçalarını Lesbos Adası'na götürürler. Orada Nymph'ler vücudun parçalarını birleştirip, Orfe'yi gömerler. Efsaneye göre, o gün bugündür denizden karaya doğru tatlı meltemler estiğinde Orfe'nin müziğini ve şarkılarını da getirmektedir.

Orfe efsanesiyle birlikte anılan gerçek bir olgu da vardır:Trakya'da doğan bir din kendisine peygamber olarak Orfe'yi seçmiştir. Kimi tarihçilere göre din, kimilerine göreyse bir tarikat olarak anılan ve adı Orphik ya da Orphism olan bu dinsel akım yaygın bir görüşe göre çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere bir ilk geçiş basamağı diye de anılır. Hatta bazı uzmanlar insanların çok tanrıya inandıkları dönemleri din olarak anmazlar, esas olarak dinleri tek tanrıyla başlatırlar ve Orphism'i ise - içerdiği ve kendinden sonraki klasik dinlere miras olarak bıraktığı birçok ögesiyle ve inancıyla, felsefesiyle- ilk din olarak kabul ederler.

Bununla birlikte Orphik dini uzun ömürlü olmamıştır. Gerçi başlangıçta Trakya'da Orpheus'un öyküleriyle, masal ve efsaneleriyle yaygınlaşmış hatta M.Ö. 6'ıncı yüzyılda güneye uzanarak Yunanistan'ın bir bölümüne ve Güney İtalya'ya da geçmiş, hatta ünlü bilim adamı Pythagoras tarafından savunulmuş, Plato'nun kitaplarında Orphiklerin bazı dinsel şiirlerinden alıntılar yapılmışsa da, hatta kimilerince Orpheus'un bir mitoloji kahramanı olmadığı, gerçekten yaşamış olduğu söylenmişse de, yine de Orfe'ye atfedilen bu peygamberlik ve kahinlik misyonu tarih boyunca yaşarlı olmamıştır.

Buna karşılık klasik mitolojiden günümüze değin yaşayagelen Orfe imajı bütünüyle *sanata* değgindir.

ORFE ÖYKÜSÜNÜN SANATSAL ANLATIMLARI

Evet, adı geçen dinin keşişlerinin ve izleyicilerinin Orfe imajı yaşamazken, Orfe ve onun öyküsü şairler ve tiyatrocular başta olmak üzere birçok sanatçının işlediği bir imajdır.

Bu sayısız örneklerden sadece en ünlü olan birkaçını burada anmak istiyoruz.

• Orfe'nin öyküsü hakkındaki yazılı metinler-Orfik dinine ait yazılı belgelerden ve şiirlerden başka- şu antik yazarlar tarafından çeşitli vesilelerle -doğrudan ya da dolaylı olarak- işlenmiştir: Apollodorus, Pausanias, Diodorus Siculus, Aeschylus *(Agamemnon, Bassarids)*, Euripides *(Alcestis)*, Aristophanes *(Kurbağalar)*, Hyginus *(Fabula)*, Pindar (Pythia Odları) Eratosthenes *(Catasterismoi)*, Plutarch *(İlahi Öcün Yavaşlığı Üzerine)*, Hyginus *(Şiirsel Astronomi)*, Lucian *(Öğrenilmeyene Karşı)*, Philostratus *(Heroica, Tyano'lu Apollonius'un Hayatı)*, Ovid *(Metamorphosis)*, Virgil *(Georgica)* gibi.

Bunlar arasında en bilineni Virgil'in *Georgica*'sıdır. Öte yandan Ovid Metamorfoz adlı yapıtında andığı kişiler arasında en büyük önemi Orfe'ye ayırır.

• Hıristiyanlar edebi din kitaplarından *Isaiah*'da Orfe'ye özel bir yer verilerek, ondan *Barış Prensi* diye söz edilir. Dante ise Orfe'nin öyküsünü alegori için kullanmıştır. 15. yüzyılda Politian, Orfe'nin öyküsünden bir trajedik oyun yazmıştır. Yine aynı çağın yazarlarından Henryson, Eurydice'i *"Periler Kraliçesi"* olarak nitelendirir.

• Aynı çağda efsane sadece edebiyatta değil, resim sanatında da dile getirilir. Rönesans'ın Venedikli çeşitli ressamları öykünün değişik yörelerini resimlerler.

• Dünyanın gelmiş geçmiş en büyük yazarlarından Shakespeare ise *Orfeus'un gücünde sembolleşen şekliyle müziğin ve şiirin kudretinin uygarlaşıp, barışçıllaştığını* söyler.

• Gene büyük şairlerden Milton'da da Orpheus baş kişidir: *l'Allegro* da Orfe'nin müziğinin ve şiirinin erişilmez güzelliklerini anan Milton, ün-

9 Muse'ü gösteren bir Roma Kabartması: Sırasıyla; Clio, Thalia, Erato, Euterpe, Calliope, Terpischore, Urania ve Melpomene (Louvre Müzesi)

Orfe'yi öldüren Maenad'lardan birini gösteren vazo deseninden bir bölüm (Berlin Devlet Müzesi)

lü *Paradise Lost*'da (Kayıp Cennet) Orfe'nin acıklı ölümünü ve müziğinin üstün kudretini dile getirir.

• Orfe ile Eurydice'in efsanesini ilk kez operaya aktaran Offenbach'dır. Daha sonra Peri ve Caccini adlı besteciler Kral IV. Henry'nin düğünü nedeniyle *Euridice* adlı bir opera yazıp bestelemişlerdir (1600). Ama efsanenin en iyi operasını Gluck gerçekleştirmiştir. Bu operanın librettosunu (güftesini) Calzabigi yazmıştır.

• Novalis notlarında tamamlanmamış romanı *Heinrich for Ofterdingen*'in kahramanının Orfe ile özdeşleştirdiğini yazar.

• Goethe, *Orpheus* adlı yapıtında (1817) Orfe'yi "kehaneti zaman ve değişim süreçleri içinde süren bir kahin" olarak niteler. Wordsworth'un *Power Of Music* (Müziğin Gücü) adlı yapıtında (1806) çizdiği sokak kemancısı Oxford sokaklarında dolaşan çağdaş bir Orfe'dir.

• Promete sembolizasyonunun edebi anlatımından örnekler veren yazımda *(Aydan Aya De* Haziran 1984, sf.12-14) bazı pasajlarını sunduğum *Prometheus Unbound* adlı manzum oyununda, Shelley, *"başka yerde anlamsız ve şekilsiz kalacak düşüncelerden ve biçimlerden oluşan harmonik bir bütünlüğe hükmeden Orfe şarkısında dilin ebedileştiğini"* belirtir.

• Mitolojiye, efsanelerle ve kahramanlarına şiirlerinde, yapıtlarında özel bir önem ve kişilik anlamı veren

Orfe'nin katili çılgın kadınların (Maenad'ların) bir başka cinayetini gösteren bir Fresk. Kadınlar Pantheus'u da tıpkı Orpheus gibi parçalayarak öldürüyorlar.

Rilke de Orfe ve Euridice'in öyküsünü epeyce işlemiştir. 1904'te yazdığı *Orpheus, Eurydice, Hermes* adlı yapıtında Euridice'i ve onun ölümünü sembolik bir şekilde yorumlayan şair, elli beş şiirden oluşan *Orpheus'a Sonne'ler* adlı yapıtının ilk 26 şiirinde doğrudan doğruya Orfe'ye seslenir ve onun müziğinin doğanın katı formlarını kırdığını, onlara yeni ritmler ve boyutlar kazandırdığını, Orfe'nin şiirinin *"lirik coşkunun olağanüstü doruğu"* olduğunu söyler. Geri kalan on iki şiiri Orfe efsanelerine ayırır, son şiirinde ise Orfe'nin ölümünü anlatır, fakat onun etkisinin hiçbir zaman ölmeyeceğini belirtir.

• 20. yüzyıl yazarlarından Oscar Kokoschka'nın *Orpheus ve Eurydice* adıyla yazdığı oyun uzun bir süreden sonra ilk kez Viyana'da büyük ilgi ve başarıyla oynamıştır.

Fransız Anouilh'un da *Eurydice* isimli bir oyunu vardır. (1941). Gene 20. yüzyıl Amerikan tiyatro yazarlarından Tennessee Williams bir oyununun konusunda Orfe efsanesiyle çağrışım yapmış ve oyunun adını *Orpheus Descending* (Orfe İnerken) koymuştur.

• Efsane, sadece edebiyata, müziğe ve resme konu olmuş değildir. Örneğin Smolenşk'li heykeltraş Ossip Zadkine'in tahta üzerine kazıdığı Orfe figürleri anılmaya değer güzelliktedirler. Keza heykeltraş Carl Milles'in de yapıtından söz etmeye değer.

Orfe'nin öyküsü sinemada da işlemiştir. Aslına bakılırsa birçok mitolojik öykü ve kahraman sinemada canlandırılmışlardır. Ama bunlardan pek çoğu Hollywood ya da Cine Citta yapımı piyasa filmleridir. Örneğin sıradan oyuncuların oynadığı *Herkül* filmleri, ya da şöhretinin doruğundaki Ava Gardner'a oynatılan *Pandora*, Victore Mature'a oynatılan *Samson ve Dalila* filmi ile benzerleri hep sıra işi yapımlardır.

İlginç bir örnek olarak anmak gerekir ki, mitolojide sanatın simgesi olan Orfe "Yedinci Sanat" sayılan sinemada kayda değer yapımlara konu olmuştur. Bunlardan ikisi Fransız oyun yazarı ve yönetmeni, edebiyatçısı ve sinemacısı, Cocteau'ya aittir. Cocteau sürrealist ve fantaziye bir biçimde yaptığı *Orphée* filminde ve bunun devamı olan *Testament d'Orphée* (Orfe'nin Vasiyetnamesi) filminde kendi görüşleri doğrultusunda mesajını hicivle karışık vermek istemiştir.

Fakat sinemadaki asıl önemli Orfe kurdelası Marcel Garné'nin yaptığı Rio de Jenario'da geçen *Orphée Négro* (Zenci Orfe, ya da Kara Orfe) filmidir. Carné'nin çağdaş bir yorumla sunduğu film, Orfe imajına uygun olarak şiirsel bir anlatıma sahiptir ve sinemanın değerli yapıtları arasında sayılır.

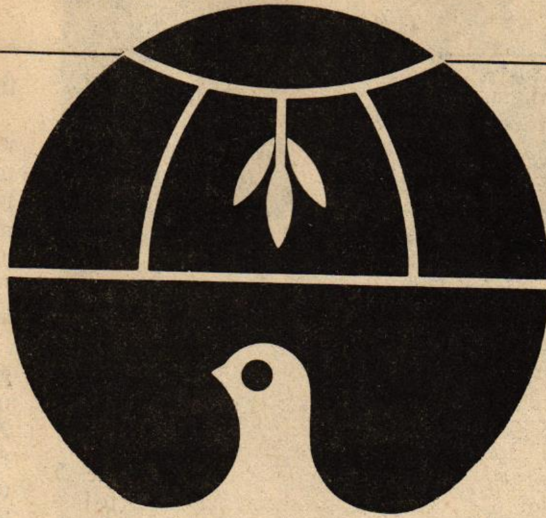
Yararlanılan Kaynaklar:

l'Invention de la Mythologie, Marcel Detienne, Bibliothéque des Sciences Humaines-Editions Gallimard, Paris, 1981.

Myths of the Greeks and Romans, Michael Grant, New American Library-Mentor Books, New York, 1962.

The Greek Myths, Robert Graves, Cilt 2, Penguin Books, 1983.

Çeşitli Mitoloji Sözlükleri (Larousse, Bentam Books, Remzi Kitabevi,)

EN BÜYÜK HAK YAŞAMAK

1945 Ağustos'unda ABD'nin Hiroşima ve Nagazaki'ye attığı iki atom bombası, insanlık tarihinde eşi görülmemiş bir tehlikenin ilk çarpıcı ve o ölçüde acı, korkutucu işareti oluyordu.

Böylece 45 milyon insanın canına mal olan, bunun üç katının yaralanmasına, yüz milyonlarca insanın da yoksulluk, açlık ve acı çekmesine yol açan, insan uygarlığının vardığı noktada üretici güçlere büyük bir darbe indiren bir savaşın, tarihin en büyük ve en acılı savaşının sona erdiği noktada, bu savaştan ve tarih boyunca yaşanmış tüm savaşlardan çok mu çok daha korkunç ve yıkıcı bir topkeyûn savaşın, kazanma ve kaybetme değil *topyekûn yok olma* savaşının ufukta olabilirliğinin tehlike çanları çalmaya başlıyordu.

ÜRETİM İÇİN İNSAN - DOĞA KAVGASI

İnsan türü biyolojik olarak ilk şekillenmeye başladığından ve insan toplulukları yeryüzünde ilk oluşmaya başladığından bu yana yaşanan binlerce ve binlerce yıllık muazzam bir süreç, insanın doğaya karşı bitmez tükenmez mücadeleleriyle geçmişti.

İlk ve ilkel insandan bu yana doğa karşısında insanoğlu sayılarla ölçülemeyecek denli can kaybına uğramıştı. Doğa afetlerinden, salgın hastalıklara, açlık ve kıtlıklara kadar sayısız olayda nice nice insan ölmüştü. Fakat bu uzun süreçte insanoğlu doğaya karşı sürekli galebe çalarak ilerlemiş, doğayı kontrol etme uğraşında başarıdan başarıya ulaşmış, her geçen gün doğaya karşı daha üstün, daha üstün gelmişti.

Bu sürüp giden başarı insanın her şeyden önce biyolojik tür olarak gelişmesiyle başlayıp, insan beyninin daha bir üretkenlik ve işlevlilik kazanmasıyla, doğaya karşı üretim süreci içinde bilgi ve deneyimini geliştirmesiyle, kısacası insanın sürekli yetkinleşmesiyle somutlanmıştı. Ve insanın yetkinleşmesi, doğal olarak üretim araçlarının geliştirilmesiyle, yani teknolojinin ilerletilmesiyle birlikte yürümüştü.

İnsanoğlunun doğayı kontrolüne alma uğraşı, bu *kontrol araçlarının* insan tarafından geliştirilmesiyle insanın en büyük özelliği olan düşünsel gücün maddi güce dönüşmesi niteliğini taşıyordu.

ÜLEŞİM İÇİN İNSAN - İNSAN KAVGASI

Bu olgunun da kökenini insanlığın geçmişinde aramak gerekiyor. Çünkü insanoğlu doğaya karşı ilk günden beri bitmez tükenmez bir uğraş verirken, asıl amaç üretim yapmaktı, yani bilinçli, amaçlı faaliyetle doğayı yeniden üretmek, ondan mümkün olduğunca daha fazla verim (ürün) almaktı.

Ama sorun, sadece ürün almakla bitmiyordu. İnsanoğlu elde ettiği ürünlerin üleşilmesinde birbirleriyle kavgaya tutuşmuştu. İlk sınıfsız toplumda bile kabileler arası savaş vardı. Sınıfların ortaya çıkmasıyla birlikte her topluluğun kendi içindeki üleşim kavgaları ve ayrı ayrı topluluklar arası kavgalar sürdü. Ve insanoğlunun doğaya karşı yitirdiği canların ve malların sayılamayacak kat fazlası da bu kavgalarla yitirildi. İnsanların doğayı alt etme çabaları, üleşimden pay almak için birbirlerini yenme, yok etme çabası eşliğiyle sürdü.

Böylece insanın doğaya karşı üretim amacıyla yarattığı araçların geliştirilmesinin yanı sıra, ürünlerin paylaşılmasından (ya da paylaşılamamasından) çıkan insanlar arası kavgalardaki araçlar da gelişti. Başlangıçta ilkel insan topluluklarının hayvanlara karşı (doğa mücadelesinde) kullandığı ilkel silahlar, kabileler arasındaki kavgalarda birbirlerine yönelirken, zamanla tekniğin üretimde ilerlemesiyle, doğaya karşı kullanılan ilkel silahlar aşıldı, insanlar birbirlerine karşı kavgalarında kullanılacak silahlar imal etmeye başladılar. Barutun icadı, ateşli silahların bulunmasıyla başlayan bu savaş teknolojisi, gelişe gelişe nükleer silah teknolojisine kadar ulaştı.

Oysa bir yandan üretim araçlarının geliştirilmesi anlamındaki teknoloji, öte yandan savaş (silah) teknolojisi tarih boyunca gelişirken, *insan toplumu* da ekonomik ve sosyal bakımdan gelişiyordu. İnsanlık, değişik üretim tarzlarından geçerek vardığı ekonomik, sosyal ve teknolojik noktada artık üleşim kavgalarının yer almayacağı bir dünyaya doğru adım atmaya başlıyordu. Üretici güçlerin vardığı gelişkinlik düzeyi, sınıfsal antagonizmaların tasfiyesinden başlayarak gitgide sınıfların ve sınıfsal ayrıcalıkların (imtiyazların) bulunmadığı bir barış ve kardeşlik dünyasına doğru yöneliyordu.

Elbette böyle bir dünya ütopya değildi. Çünkü varılan üretici güçler gelişkinliğinde böyle bir dünyaya gidecek ilk adımın maddi temeli oluşmaya başlamıştı. Antagonizmaların kalkacağı yeni toplumun aşağı aşaması bu ilk adımdı ve bu aşama bir ya da birden fazla ülkede gerçekleşebilirdi. Yeni toplum ve onun güçleriyle eski toplum, yeryüzünde uzunca bir süre yan yana yaşayacaktı; yeniye geçenlerle eskide direnenler arasındaki, yani farklı

sosyo-ekonomik dünya sistemleri arasındaki mücadele savaşsız bir mücadele olmalıydı: barış içinde yan yana (birlikte) yaşanmalıydı.

Dünyanın dört bir yanını kana ve ateşe boğan faşizm belasının tam alt edildiği noktada, farklı sosyal sistemlerin barış içinde yan yana yaşayabilmelerinin koşullarının daha çok olgunlaştığı, bu ilkenin yaygınlaşması ve tüm insanlık için meyvelerini vermesi için daha elverişli bir ortamın doğduğu bir anda, savaş teknolojisinin nükleer aşamaya girmesi sadece *yeni*yi değil, *eski* dahil, tüm insanlığı tehdit eden bir tehlikeyi insanlığın karşısına koydu.

Ve insanlık, kendi evrimi içinde ilk kez, kendi ürünü olan teknolojinin kendisini tehdit etmesi gibi bir paradoksla karşı karşıya kaldı.

İNSAN ESERİNİN İNSANI TEHDİT ETMESİ

İnsanlığın teknolojik başarılarının tüm insanlığa mal edilebilmesi perspektifinin önüne kara bulutlar yığılmaya başlandı. Böylece gelinen noktada, insanlığın teknolojiyi geliştirmesi sözü, bu genelleme içinde iyice soyut kalır oldu. Asıl önemli nokta, o teknolojinin kimin tarafından ve hangi amaçlar için, hangi çıkarlar uğruna kullanıldığı ve kullanılacağıydı.

Bu nokta, daha önceki devirlerde de söz konusuydu. Teknolojinin kimin elinde olmasına bağlı olarak sömürgecilik doğmuştu. Gene aynı soruya bağlı olarak, ayrı ayrı ülkelerin hakim zümrelerinin çıkarlarına uygun olarak tarih boyunca sayısız haksız savaşlar çıkmıştı ve bunlar 20'nci yüzyılda topyekûn emperyalist savaşlara yönelmişti.

Nükleer savaş teknolojisine gelinceye kadar tarih boyunca ülkeler arasında cereyan etmiş savaşlarda insanlar savaşmıştı. Savaşı şu veya bu egemen zümreler başlatmış olsa bile, savaşmış olanlar geniş kesimlerdi. Ve savaşın sonucunu tayin eden, savaşı şöyle veya böyle nihayete erdiren de onlardı. Ama nükleer savaş teknolojisi bu denli gelişince, bu denli merkezileşince, kıtalararası muazzam nükleer silahlar bugünkü boyutlarına erişince insanlık öyle bir tehlikeyle karşı karşıya kaldı ki, insanlar tümüyle kendi iradeleri dışında yok olabilirlerdi. Yani insanlar savaşmadan ölebilirlerdi. Savaşın Pentagon'da oturan üç beş general tarafından başlatılıp bitmesi ve tüm insanlığı, -biyolojik olarak tüm insan türünü- topyekûn bir mahva sürüklemesi ilk kez bir *olasılık* haline girmişti.

Yani yukarıda vurguladığımız gibi, insanoğlunun eseri olan teknoloji, onu vurup yok edecek bir tehdit haline *dönüştürülmüştü.*

Şu halde, insana aykırı bu durumun giderilmesi, insanlığın bugününün ve geleceğinin güvenlik altına alınması, bugün dünyamızın en önemli sorunudur. Yarına yürüyen, daha iyiye, daha güzele doğru yol alan insanoğlu, o kalıcı barış ve kardeşlik toplumuna varmadan önce tümden yok olabilir. Her şeyden önce bu tehlikeyi bertaraf etmek gerekir. İnsanlığın topluca kardeşlik toplumuna ulaşması, insanlar arası kavgaların, savaşların gününün birinde son bulması bir ütopya değildir, ama buraya giden uzun süreçte bir anda bir nükleer savaşın çıkması, bu güzel geleceği bir anda ütopyaya dönüştürebilir! İşte o zaman, kimi bilimkurgu öykülerinde işlenen hayali öyküler, *fiction* olmaktan çıkıp gerçekliğe dönüşebilirler; Yer gezegeninin ömrü elverirse ilerde uzaydan gelenler tıpkı o romanlardaki, filmlerdeki gibi bu gezegende bir zamanlar var olmuş uygarlıkların izlerini kazılardan bulabilirler; ya da gene yerkürenin ömrü vefa ederse, böylesi bir topyekûn yok oluştan sonra ortaya çıkacak yeni yaratıkların evrimi belki de belli bir gelişkinlik düzeyine varırsa, bizim mamut, dinazor fosillerini bulduğumuz gibi, onlar da bizim fosillerimizi bulabilirler.

İnsanoğlunun eseri olan teknolojinin insanların kontrolünden çıkmasını önleyebilecek biricik güç gene insanlığın kendisidir. İnsan kendi ürünü olan teknolojiye yenik düşemez. Üstün olan insandır.

Bu nedenle, insanlığı böylesine korkunç bir *akıbet olasılığından* kurtarmak için, nükleer enerjinin savaş teknolojisinde kullanılması kesinlikle önlenmelidir. Nükleer tehdit çıkalı beri gezegenimizin hiçbir şeyle kıyaslanmayacak denli en önemli sorunu bunu mutlaka başarmaktır.

Sorunun politik boyutlarına burada girmek istemiyoruz, ama tek cümleyle ifade edecek olursak; kimyasal ve bakteriyolojik silahların yasaklanmasından ve nükleer silahların sınırlandırılmasından başlayacak süreç, tüm nükleer silah depolarının ve bütün nükleer silahların yeryüzünde bütünüyle imha edilmesinden geçerek ve zamanla konvansiyonel silahları da elemine ederek genel ve tam silahsızlanmayla son bulmalıdır. Ve en ivedi güncel görevlerden başlayan bu barış uğraşı, uzun erimde genel ve tam silahsızlanmayı amaçlamalıdır. Ama öncelikle ve özellikle nükleer silahların tasfiyesi esastır.

TEKNOLOJİNİN İNSANLIK KONTROLÜNDE KALMASI İÇİN

Bu nasıl olacaktır? Bütün insanlığın barış için harekete geçmesiyle, toplumsal, düşünsel, kültürel, politik ve eğitsel alanlar başta olmak üzere toplum yaşamının tüm alanlarında barışa ve barışın bu en ivedi gereğine sahip çıkmasıyla.

Esas olarak politik olan bu uğraşın felsefi ifadesi nedir? Yukarıda belirttiğimiz gibi, insanoğlunun eseri olan teknolojinin insanların kontolünden çıkmasını önleyebilecek biricik güç gene insanlığın kendisidir. Öyleyse, bu uğraşın anlamı, hangi ırktan, dilden, dinden, milliyetten olursa olsun, hangi ideolojik görüşe sahip bulunursa bulunsun, milyarlarca insanın bu tehlikeyi görmesi ve onu gidermek üzere kendi meselesine kendisinin sahip çıkmasıdır; insanoğlunun milyarlarca birey halinde, ama topluca kendi geleceğine hakim olmasıdır.

İnsan kendi ürünü olan teknolojiye yenik düşemez. Üstün olan insandır. İnsanın, insanlığın üzerinde, yeryüzünde hiçbir güç yoktur. İnsanoğlunun ürettiği robotların, biyonik insanların insanoğluna üstünlük kurması, sadece science-fiction öykülerindeki masallardan ibarettir. İnsanoğlunun kendi ürünü olan teknolojinin emri altına girmesi mümkün değildir; kendi yarattığı teknolojinin onu tehdit etmesinin önüne geçmek ise, o teknolojiyi küçük bir azınlık çıkarına Demokles'in kılıcı gibi insanlığın başında tutan zümrelere karşı barış için topluca seferber olup, ateşle oynayan bu bencil ve saldırganların elinden o çok tehlikeli oyuncağı alması; insanlığı yok edebilecek silahları yok etmesiyle gerçekleşir.

İşte varılan noktada insanlığın teknolojiye hakim olmasının asıl can alıcı noktası buradadır. Bu, asla olanaksız değildir, nükleer silahların tümüyle imhası bir ütopya değildir (aksi halde insanlığın kendi eliyle yok olabileceğini kaçınılmaz kabul etmek gerekir).

Nükleer tehdidin saf dışı bırakılması ütopya değildir. Tersine,bilime aykırı olan durum, insanın kendi ürünü tarafından tehdit edilmesidir. Bu en büyük sorunu bu denli ivedi görmeyen, nükleer savaş olasılığını kabul etme-

yen, hiçbir zümrenin buna cesaret edemeyeceğini düşünen, dolayısıyla nükleer tırmanışın hep süreceğini, ama asla böyle bir savaş çıkmayacağını düşünenler de vardır. Bu görüşler düşünceden çok temenni niteliğindedir. Birincisi, bu savaş teknolojisi öylesine rafine olmuş ve merkezileşmiştir ki, değindiğimiz gibi, nükleer savaş sadece bir zümre değil, birkaç kişi tarafından da çıkarılabilir.

Yok şayet, nükleer silahları yaratan insanoğlunun, onları teknolojik bakımdan etkisiz ve işlevsiz kılacak savunma teknolojisini de yaratacağı söyleniyorsa, teknik bakımdan atmosferin (tüm yerküre etrafının) radyasyonla kaplanabilme olasılığının bile teknolojik yönden gene insan tarafından engellenebileceği düşünülerek, nükleer tehlike ciddiye alınmıyorsa (böyle düşünenler varsa), şu halde bunca yeraltı, yerüstü servetlerinin böylesine anlamsız bir şeye harcanması, bunca kaynak israfı ve daha önemlisi bunca işgücü kaybı.. tümüyle yok uğruna böylesine dev yatırımlar anlamsız değil mi?

Hele hele yüz milyonlarca insanın açlık ve gıdasızlıktan kıvrandığı bir gezegende böylesine pahalı bir oyun bütün insanlık için lüks değil mi?

Kaldı ki, olaylar ve hazırlıklar gösteriyor ki, bu konuda dile getirilen barışsever düşünceler ortaya koyuyor ki, her ileri nükleer silah teknolojisi adımının karşı tedbiri bulununcaya dek geçecek sürede -uzunca bir sürede- daima nükleer savaş olasılığı vardır. Ve o nükleer silah teknolojisini önleyecek, marke edecek yeni teknoloji geliştirilse bile, o markajı da etkisiz kılacak daha ileri nükleer saldırı teknolojisi üretilecektir. Yani saldırı teknolojisi daima önde gidecektir. Kaldı ki, ilk nükleer bombanın kullanıldığı 1945 Ağustosundan bu yana geçen 40 yıla yakın sürede, henüz bir markaj teknolojisi de bulunmamıştır. Ronald Reagan, kendi nükleer savaş tehdidini Amerikan ulusu için mazur gösterebilmek amacıyla böyle bir teknolojik perdenin birkaç yıla kadar gerçekleşebileceğini söyleyebilecek kadar pervasızlaşmıştır. Yani Amerikan ulusuna, biz nükleer savaşı çıkartabiliriz ve hiç korkmayın sizin kılınıza bile zarar gelmez; bütün insanlık mahvolabilir, fakat büyük Amerikan ulusu sağ ve salim ayakta kalabilir, demektedir.

Amerikalıların sözünü ettikleri "Amerikan rüyası", Ronald Reagan'ın ağzında ifadesini bulan bir şeyse, insanların ve hatta bitkilerin bile kalmadığı, deniz içinde ölmemiş canlıların bimutasyona uğradığı (onların önemli bir bölümünün dahi imha olduğu), kar ve buz çölleriyle kaplı koskoca bir yeryüzünde ayakta kalmış bir adacık ve onun üzerinde yaşayan Amerikalılar, bu sayede dünya egemenliğini kurmuş bir Amerika Birleşik Devletleri'dir...

YAŞAMA HAKKINA SAHİP ÇIKMAK

Hiroşima'nın 39. yıldönümünde insanlığın karşı karşıya bulunduğu nükleer tehdit, en çarpıcı ifadesini kovboy filmlerinde kurusıkı doldurulmuş altıpatlar tabancayla ün yapmış Ronald Reagan'ın kendi ulusuna güvence veren sözlerinde bulmaktadır.

Oysa insanlık ise, *Amerikan ulusu dahil olmak üzere,* nükleer tehdidi ve barış sorununun önemini her geçen gün daha iyi kavramakta ve giderek artan ölçeklerde nükleer silahlara karşı barışa sahip çıkmaktadır.

İnsanoğlu kendi özgücüyle, bütün ülkelerden, milliyetlerden, ırklardan milyarlarca insanın aktif çabalarıyla, nükleer tehdidi ancak önleyebilir. Ve inanıyoruz ki önleyecektir de...

***

Çağdaş dönemde insan haklarının biçimlenmesinden bu yana kesinlikle kabul edilmiştir ki, en büyük insan hakkı, *Yaşama Hakkı*'dır. Ve barış görevi, insanların kendi en önemli haklarına sahip çıkmalarıdır aynı zamanda.

Kelebeği Tutmak İstediği Anda Bir Patlama Oldu(*)

Altı Ağustos 1945 sabahını hiç unutamam. Dördüncü sınıfta olduğum için savaşın gidişindeki değişikliği iyi kötü anlıyordum. Arkadaşlarımla son gelişmeleri konuşur, geleceğimizin hiç de iyi olmadığını sezerdik. Ailemizin birçok üyesi, herkesin savaş çabalarına katılması çağrılarına uyarak sivil savunma, temizleme gibi işlerde çalışıyordu. Böyle de olsa son günlerde herkesin aklı fikri memleketin genel durumundan çok, gitgide güçleşen geçim sıkıntısındaydı. Babam askerdeydi, annem ile ablam işe gitmişlerdi. Evde iki küçük kız, bir de erkek kardeşimle ben kalmıştım.

O sabah içimde bir sıkıntı vardı. Oysa gökyüzü açık ve bulutsuzdu. Erkek kardeşimi her günkü gibi Fukuşika'daki geçici okula götürdüm. Eskiden bazı yabancıların çocuk yuvası olarak işlettikleri bu bina, şimdi geçici okul diye kullanılıyordu. Okula henüz birkaç öğrenci gelmişti. Kırmızı tuğlalarla çevrili okul bahçesinin köşesine gittim. Yeni yapılan sığınağın üstündeki tümseğe çıkıp oturdum.

Alarmdan sonra 'tehlike geçti' işareti daha yeni çalmıştı. Okula gelen arkadaşlarımı tembel tembel seyrediyordum. Sarı-yeşil kanatlı bir kelebek süzülerek geldi, tam karşıma duvarın tepesine kondu. Şimdi düşünüyorum da B-29'un kendine özgü sesini açık seçik olarak işittiğimi hatırlıyorum. Tehlike geçti işaretinin verdiği güvenle, bu ses bir kulağımdan girmiş, bir kulağımdan çıkmıştı. Kardeşim kelebeği tutmak için elini uzattığı anda bir patlama oldu ve sanki bir fırına atılmışım gibi her yanımda büyük bir yanma duydum. Duvarın köşesine fırlatılmıştım. Aklıma geldikçe hâlâ şaşarım: Önce bir parıltıyla, kapkaranlık bir dünyaya fırlatılıp atıldıktan sonra, nasıl olmuş da kardeşimin elinden tutup koşmaya başlamıştım? Bu sahnenin kopuk görünüşleri fotoğraf kâğıdı gibi gözbebeklerime işlemişti.

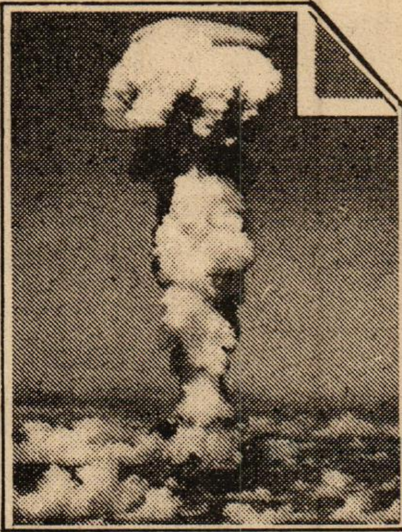
Dört metre fırladıktan sonra gözlerimi açtığım zaman her yan kapkaraydı. Bundan sonra ince kâğıtlar, yaprak yaprak açılıyormuş gibi ortalık aydınlanmaya başladı. Gözüme ilk çarpan, yerden yükselen toz bulutu oldu. Aynı anda her şey birden çöktü ve sokaklar iskambil kâğıdı gibi birbiri ardından devrildi. Ne yaptığımı pek de bilmeden küçük kardeşimi sürükleyerek kaçıyordum. Bir troleybüsün kapısında, feci şekilde yanmış yolcuların sepetten kömür dökülürcesine yuvarlandıklarını görünce hızımızı daha da arttırdık. Korku ve kuşku, göğsümü demir bir çember gibi sıkıyordu. O sırada olup biten sayısız korkunç şeyleri anlatmaya ne kalemim, ne dilimin gücü yeter. Bu barbarca saldırıyla sevgili babamı ve ablamı kaybettim. Onları bir daha göremeyeceğim. Benim gibileri, hatta benden bin beterleri var. Yüzbinlerce insanın bütün mutluluklarını yitirdiklerini düşündükçe kızgınlığım, küskünlüğüm daha da artıyor.

Peki kime kızıyorum ben? Devamlı bir barış ve insanlığın mutluluğunu dilediğini söyleyen ulusların silahlanma yarışmasına girişmeleri niye? Hiçbir kötülük cezasız kalmaz. Bunu iyi bellemek gerek. Dolarlarıyla, güçleriyle, silahlarıyla övünenler, yetişen kuşakların lanetleriyle ufaldıkça ufalacaklar.

Bana gelince, bu korkunç anıları kat kat ederek yüreğimin bir köşesinde saklayacağım ve hayatım boyunca gerçek bir barış için çalışacağım. Kokuşmayacak bir toplumun ancak böyle kurulacağına inanıyorum.

Sintara Fukuhara **1945'te dördüncü sınıfta**

(★) Arata Osada'nın derlediği ve dilimize A. Bilgi'nin kazandırdığı ***Hiroşima Çocukları*** *adlı kitaptan alındı. (Gözlem Yayınları, Ekim 1979, 2. baskı, S. 28-30)*

HİROŞİMA İÇİN KELEPÇE

Uğur Kökden

Nerdeyse kırk yıl. Bir eksik ya da bir aşmış, ne önemi var? 6 Ağustos 1945; sonra, arkasından bir kez daha: 9 Ağustos!

Otuzlu yıllarda, Avrupa'da dramatik bir dönem başlarken, insanlığın o en eski günahlarından biriyle — kitap yakılarak— yola çıkılmıştı. Şimdi, biri öbürünün vaftiz çocuğu bir başka dönem, umutları yakarak, kurutarak işe başlamış görünüyor. Ama, her şey bitti mi?

Gerçekten kara, acılı ve hiç unutulmayacak bir tarih: İnsanın insanı yok etmek için atomu özgür bırakışı. İnsanın insanı kırımı!..

O durgun yaz sabahı olanları yalnız Hiroşimalılar değil, hemen herkes pek yavaş kavrayabilmişti. Kim derdi ki, insanın doğa güçlerini algılama alanı ve sınırları içine, bir öncü gibi yeni bir "bomba" salındı? Kenti kızıl ölüm buharıyla peçeleyen toz bulutu, aynı zamanda savaş stratejisinde yeni bir devrim başlatmış olacak?!

Eski taşralı banka memuru, yeni ABD Başkanı Truman, ince sesiyle ve saklamaya gerek duymadığı bir kıvanç duygusuyla, sorumsuz bir tondan haberi vermişti: "Biz şimdi daha çabuk ve bütünüyle yok etmeye hazırlanıyoruz." Bu sözün uzun vadede anlamı neydi? Japonya'yı aşan anlamı?.. Başkanın sözcüklerinin tınısı, edaya egemen olan taşkın üstünlük duygusu, belki tam gerçeği yansıtmıyordu; ama korkutucuydu. Aslında atom enerjisi çağı değil, bir korku, dolayısıyla denge çağı başlıyordu.

Oysa, öteki Amerikalılar böyle düşünmüyorlardı. Sağduyu sahipleri çekingendi. "Sonuçları şimdiden kestirilemeyecek yepyeni bir silahı ortaya attık. Böylece kasırganın tohumları da ekilmiş oldu. Bu kasırgayı, kuşku yok, daha sonra biçeceğiz. Atom silahı her zamandan daha çok nefret tohumları saçacak."

Başka Amerikalılara göre de, Japon ihanetinin öcü alınmıştı.

★

*Artık Hiroşima yahut Nagazaki bir coğrafya ismi değil. Siyasal bir terim olmaktan bile çıktı artık. Zamana çakılmış, evrensel bir öfkenin, bir bağışlamazlığın adı. İç Deniz'de, Ota nehrinin deltasında uzanan, küçük ve sessiz, alçakgönüllü bir kent! Gece, nehrin üstüne yansıyan soğuk ve kirlenmiş ay ışığıyla yıkanarak alın yazısını heceliyor. Ona isim olarak verilmiş **Geniş Ada**, nice zamandır "derin ve geniş bir yara"ya dönüştü. Timar kabul etmez, umarsız bir yaraya.*

•

*Bugün kentin sevimli, sıcak sokaklarında, yemyeşil **Barış Parkı**'nda yalnız adımlarını sürükleyerek dolaşanlara, ister istemez, başka ufuklardan taşınmış kaba ve vahşi sesler gelip ekleniyor. Fısıltılar, özgürlük özlemleri. Hiroşima'nın somut ve barbar örneği sanki hiç yaşanmamışçasına, Okyanus esintileri, Hiroşima için sırttan vurulmuş kelepçelerin madensel acısını, uzak yitik cezaevlerinin yakıcı soğukluğunu o yeniden doğmuş kente götürüyor. Parkın ayaklar altında çatırdayan küçük beyaz taşlarının arasından, modern çizgili dev gölgelerin boşluklarından, tıpkı Hiroşimalı bir Phoenix gibi, evrensel bir dayanışmanın ruhu fışkırıyor. Yavaşça, gürültüsüz ve kalıcı. Fuji Dağı'nın kar tutmayan yamaçlarında görülebilecek, mor, beyaz, kırmızı renkli bir çiçek kadar çekici, güzel ve vazgeçilmez bir şarkı bu. Artık Hiroşimalı istiridyeler yeniden inci üretebilir.*

Ama, ne yazık ki, sabahın ilk aydınlığındaki belli belirsiz deniz aynasının kımıltısı gibi, ortaya hiç çıkmamış —çıkamayacak— yeteneklerin, beklenti ve umutların sisi de, Hiroşima ufku üstünde dalgalanıyor. Dünyanın değişimlerini, güzelliklerini ve hele değişmiş bir dünyayı yaşama olanağı bulamayan çocukların gelecek günlerinden dokunmuş, yoğun ve saydam sis. Bir Turner tablosu gibi gizemli, belirsiz, uzakta. Aynı zamanda, o ölçüde yakın.

Az ötede, her yerden görülebilen, unutulmayacak bir acının temsilcisi olarak ayakta kalmış, yalın ibret taşı: Sanayi Enstitüsü'nün görkemli kalıntısı. Dilsiz tanık. Nemli deniz rüzgârının pasa boğduğu çelik iskeletiyle eğrilmiş kubbesi, günün her doğuşunda bir utanç yarası gibi kızaran yıkık tuğla duvarları, gölgelere gömülü pencere ve kapı boşlukları.

*Onlara bakarken, o boşluklarda Matisse'in sihirli **Pencere**'sinin biçimlendiğini, renklere boyandığını görmemek olanaksız. O hiçliğe, bilinmeze ve alacakaranlığa açılan kapı - ya da pencere! Ağustos sabahının gökleri gibi, Matisse'in penceresi de yaşama olduğu kadar beklenmedik bir ölüme de açılmış duygusunu veriyor. Hem soluduğumuz duru ve iodlu havaya, hem radyoaktivite taşıyan toz zerrelerine. Matisse'in resmi, özellikle Hiroşima'da, boş bir çerçeve olduğu ölçüde dolu bir açıklık da sayılabilir. Şaşırtıcı, kaygı verici, karamsar bir geleceğin —günümüzün— simgesi.*

★

Hiroşima, şimdi yalnız Japonya'da değil. Her ülkede ve her yürekte. Bilinçlerde. İdeolojik bir üstünlük savının,kısa sürede Bağdat'tan dönmüş bir hesabın ürünü, bu kapkara zafer! Kazananın yenildiği, hiç gerçekleşmemiş bir savaş!

*Onlar: orada ölenler! Ölüme bırakılıp yıllar boyu yavaş yavaş ölenler. Şurada ya da burada, Hiroşima için yıllar sonra eriyerek tükenenler. Hepimiz, o **bomba**'nın ürünüyüz. O **bomba**, yarattığı etki ve yaydığı korkuyla, zaman içinde amipler gibi hızla üredi. Artık tüm zamanların tüm yükselen kuşakları, o sessiz görünümlü bombanın tutsağı. Anahtar sorun, nükleer tehlike! Çağdaş fiziğin örsünde dövülmüş yeni Demokles Kılıcı altında, insanlık için zincirsiz bir kölelik dönemi başlamış sayılır. Bir korku çağı.*

Bu yeni gerçeğe dayanamayıp ilk çıldıranlar bombayı atanlar oldu. "Ah, tanrım, ne dehşet verici bir iş

yapmıştık biz?" Geçen yıl ölen pilot Lewis'in sözleri gibi, iklimler aşarak bombayı taşıyan uçqnkale de o sabahın uğursuz saatinden bu yana Hiroşima göğüne çakılıp kaldı. Gözleri kocaman açılmış pilotuyla, boşlukta ve sonsuzlukta sürekli dolaşıyor. Tıpkı, ***Uçan Hollandalı*** *gibi, yalnız Hiroşimalıların değil, tüm halkların onu bağışlayacağı güne dek dolaşacak. Bedenin değil elbet, bilincin sürgünü o!...*

Korku çağının gerçek habercisi, öncüsü, otuzlu yılların ortasında yaşanan kuşku çağı oldu. Bir bakıma, bu yüzden bombadan asıl yara alanlar da bilim adamlarıydı. Daha o tarihte, onlar dramatik ve seçimsiz bir ayıracın içine sıkıştırılmışlardı. Bir yandan zamanının ve ağır koşulların, öbür yandan bilincin getirdiği zorunluluk kafesiydi üstlerine kapanan.

Zaman özellikle acımasızdı. Kum saati akıyordu. Çünkü Otto Hahn çoktan "fizyon"u bulmuştu. Kimseler inanmasa bile, bundan böyle, çekirdekte saklı duran enerjiyi açığa çıkartabilecekti. Mutsuz bilincin temsilcisi Hahn, "Hitler böyle bir silahı eline geçirirse, intihar ederim" demek zorunda kaldı.

Paylaşılan ortak kaygıydı. Zor bir bekleyiş sürüp gidiyordu. Kokuşmuş zamana karşı verilen yarışta, Szilard, Bohr, Einstein, Curie ve Houtermans, soluk soluğa ve tetikteydi. Yürekler sinirlerden daha çok gerilmişti. Faşizme karşı birleşmiş güçler, Naziler'den önce bombaya sahip olabilecek miydi? Bilim adamları için birinci seçim, bu olumsuz olasılığı önlemek oldu. Öbürü, ikincisi, böyle bir bombanın hiç üretilmemesiydi.

Sonunda, siyaset, bir kez daha bilimi aldattı ve alt etti. Einstein, açıkça "aldatıldım" demek zorunda kaldı. Ne var ki, geçen zaman bilim adamları gibi siyasetçilerin de yenildiğini gösterdi. Sanat göğünün ekvatorunda yer tutmuş parlak yıldızlar bile, bu yeni donuk ve kısır evrende ölümsüzlük duygusunu, yaratış isteğini yitirmişti. Kitlelerin dışında, nerdeyse herkes yenilmişti.

Bununla birlikte, sinsi ve ahlâk dışı bir nükleer fesada karşı biricik güçlü güvence, ortak bilinç zembereğinin boşanmasıyla gerçekleşecek. Unutmamalı ki, duraksamanın en düşük bedeli ölüm! Bu yüzden, gezegenimiz üstünde kökleri derine inecek tek barış olasılığı, halkların el ele ve tutkuyla gerçekleştireceği bir barış! Matisse'in zengin çerçeveli, duyarlı penceresi de, ancak böyle bir barış üstüne açılabilir.

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA

KADINDIR YERYÜZÜ

Amsterdam'daki Olay

Ben öylesine bakıyordum ki,
Yoktu giysiniz

Görüyordum kanınızın aktığını bile
Çırılçıplaktınız artık soyuttunuz siz

Yaradılışın en güzel çizgileri
Memeler kösnü yuvarlağıyla ikiz

Duru gövdenize nasıl sığmış de bana
Boyutları kuzey bu koca deniz

Aç bacaklarınızın birleştiği yer
Bütün bitkilerce yaşanan filiz

Baktım baktım anlamadı kimseler
Hepsine benim bakışlarımla giyindiniz

Sevgili Filipin'li

Filipinlerdeyim sımsıcak

Söylencelerden düşen sarı bir ağdır
Kıyıların sarı yavaşlığı
Yakınımda yüzüyor nice sevinç
Çocuk balıkların biri sen

Getirdiği midir dalgalar ülkelerin
götürdüğü mü bilinmez

Ki şimdi hepsinin
Başka duyarlığında verilmiş alınmamış
Başka özlemindedir yaşamak
Kız balıkların biri sen

İşte gece inmiştir dev yıldızlardan

Yelin kırk bin dokunuşu kırk bin çiçek
Karışıyor sürezin akışı köpüklerin sesine
Duyuyorum daha seni
Anne balıkların biri sen

Soğuk Savaşın Ekonomik Temeli

Hasan Çetinkaya

Dünyamızı saran gerginlik ve güvensizlik ortamı milyarlarca insanı rahatsız ediyor. Ülkelerin ekonomisini, kişilerin güncel yaşamına varıncaya dek derinden etkiliyor. Kimi politik gözlemciler yaşanılan bugünkü gerginliği "yeni soğuk savaş" ya da "soğuk savaşa geri dönüş" olarak adlandırıyorlar. "Soğuk savaş" ve "gerginlik" deyimleri uluslararası diplomasinin ve siyasi literatürünün en çok kullanılan sözleri arasına girdi yeniden.

Aşağıda okuyacağınız inceleme, II. Dünya Savaşı sonrasında uzunca bir dönem dünya politikasını derinden etkileyen soğuk savaşı ekonomik temelleriyle ve verileriyle ele alıyor. Soğuk savaş rüzgarlarının yeniden estiği günümüzde, yakın geçmişe ve o acılı günlerin altında yatan ekonomik çıkarlara bir kez daha dikkatle eğilmek önemli bir güncellik taşıyor kanısındayız.

ABD ekonomisinin 2. Dünya Savaşı'ndan sonra içine girdiği gelişim sürecinin yakından incelenmesi, ortaya oldukça ilginç sonuçlar koymaktadır. Savaşı izleyen onbeş yılda ABD yönetiminin kaba bir politik gericilik temeli üzerine başlatı genişlettiği, insanlığın hafızasında bir kâbus dönemi olarak iz bırakan ve başlangıçta evrensel barış politikası önünde boyun eğip gerileyen iğrenç "soğuk savaş" siyaseti, ABD ekonomisinin somut karakterinin mantıksal bir uzantısı olmuştur. Dünyanın siyasi iklimindeki her soğumanın, uluslararası gerginliğin bütün biçimlerinin, bölgesel bütün sıcak çatışmaların, kısaca yeryüzünde yaşayan insanlığın halen çekmekte bulunduğu bütün gerginlik ve savaş acılarının kaynağını ABD ekonomisinin gösterdiği gelişimde ve bunun dünya üzerindeki etkilerinde aramak yanlış olmaz.

Dünyamız, ikinci genel savaşın ardından yaşanmış ve insanlığa hayli pahalıya mal olmuş soğuk savaş politikasının bir benzerini bugün de yaşamaktadır. Uluslararası politik atmosferde belirgin bir soğuma, ilişkilerde endişe verici bir gerginlik vardır. Yerel ve bölgesel çatışmalar genişleyerek sürmektedir. Sorunların barışçıl yöntemlerle çözümü yolundan gözle görülür bir uzaklık söz konusudur: ABD'nin ve uydularının kuvvet kullanma ve müdahale eğilimleri, eylemleri tehlikeli biçimde büyümektedir. Dünya ticaretindeki gözle görülür daralmaya karşılık geniş çaplı silah satış anlaşmaları gerçekleştirilmekte, silahlanma yarışı tırmandırılmaktadır. Bu nitelikteki bir genel dünya atmosferinin tek tek ülkelerin siyasal rejimlerinin ve halklarının yaşantısı üzerinde olumsuz etkide bulunması ise kaçınılmaz olmaktadır. Klasik demokrasiler, bu demokrasilerin tabiatında zaten var olan baskıcı eğilimi büsbütün dışa vurmakta ve her ülke, ABD kökenli ekonomik açmazını, eğer başka olanağa sahip değilse, kendi halkına "yedirebilmek için" demokrasinin yerleşik tarihsel değerlerinden sapma, uzaklaşma, bu değerlerle örülmüş siyasi demokrasinin sınırlarını zorlama noktasına sürüklenmektedir. Özetle günümüz, "yeni bir soğuk savaşın" etkisi altındadır.

Amaçları ve kullanılan araçları bakımından günümüzdeki politik gerginliği, yaklaşık kırk yıl önceki uluslararası politik durumu nitelemek için siyasal literatüre girmiş olan "soğuk savaş" terimi ile tanımlamak yanlış değilse bile, bunun bugünkü güçler dengesi önünde farklı sonuçlara varacağını ayırt etmek gerekir.

1960'lardan başlayarak yirmi yıl boyunca, ABD'nin ve Batılı müttefiklerinin bütün direncine rağmen gelişip güçlenen ve bizatihi Batının kendi alanında, hükümetlerin politik tutumlarını etkileyecek boyutta temel bulmuş olan evrensel barış hareketinin insanlığa kazandırdığı insiyatif karşısında bugünkü soğuk savaş politikasının dünyayı kırk yıl önceki ortama geri çekemeyeceği açıktır. Soğuk savaş politikalarının olumsuz sonuçlarını doğrudan kendi yaşamında hissederek algılayan ve doğal olarak iradesini barıştan yana açığa vuran yüz milyonlarca insanın evrensel gücünü aşarak bu siyaseti uzun süre ayakta tutmaya imkân yoktur. Ne var ki, dünyayı daha yumuşak bir siyasi iklime ulaştırabilmek için bütün insanlığın gösterdiği çaba başarıya ulaşana dek yaşanılan gerginliğin acı ve sıkıntılarını da gene insanlık çekecektir.

Kriz Teorisi Hakkında Kısa Bir Hatırlatma

Kapitalist ekonomi, ancak krizlerde var olabilir. Krizsiz kapitalizm olmaz. Krizler çeşitli faktörlere bağlı olarak ortaya çıkarlar ve bu bakımdan farklı nitelikleriyle birlikte kavranabilirler. Üretici güçleri geliştirme anlamında değil, ama salt büyüme anlamında kapitalizm kaçınamadığı krizler, şu veya bu yoldan aşarak ve kriz öncesi maksimum büyüme noktasının üstünde bir noktaya ulaşarak krizini aşabilir.

Farklı nitelikteki krizlerden biri olan **"devri kriz"**, kapitalist ekonominin nesnel işleyişinin sonucu olarak ortaya çıkar ve yansıması her halükârda önlenemez kalır. Yaklaşık on yıllık periyodlarla gelen ve ABD ekonomisi içinse aynı zamanda bütün kapitalist ekonomileri sarsan **"devri kriz"**, esas olarak özel sabit sermaye yatırımlarında uzun süreli bir azalma ile kendini gösterir. Bu, ekonominin bütün sektörleri için yoğun bir talep daralması ve aşırı stok büyümesi anlamını taşır. Üretken sabit sermaye yatırımı azalmaz yahut önemsiz oranda azalırken, buna bağlı olmayarak kendini ortaya koyan ve yine stokların aşırı yükselişi biçiminde beliren ara krizler ise devri krizlerin arasına yerleşen ve periyodik olan bir diğer kriz türünü oluşturur.

Bu tür krizlerin niceliksel ve niteliksel göstergelerini en berrak biçimde açığa vuran ve sonuçta buna tekabül eden politikaların oluşumunu en belirgin şekilde ortaya koyan ekonomik formasyonun, en gelişkin kapitalist ekonomi olarak ABD ekonomisi olması çok doğaldır. Krizlerin art arda dizilişi ve paralel tedbirlerin dünyayı etkileyişi yönünden 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD ekonomisinin gösterdiği gelişim çizgisine çeşitli açılardan bakmaya çalışacağız.

Uzun Bir Dönemin Kısa Bir Özeti

ABD ekonomisindeki kriz durumunu izleyebilmek bakımından, krizi ya-

ratan iç dinamiklerin yasallığından önce, krizin kendisini somutlayan göstergelere bakmak gerekir. Krizin sonuçlarının kavranabilir biçimde özetleyen başlıca kriterler, hesaplanış yöntemi ne olursa olsun, milli hasılanın seyri ve endüstriyel üretim hacmine ilişkin sonuçlar olabilir. Diğer bütün kriz göstergeleri, krizin bu temel göstergelerine bağlı olarak ele alınıp kavranabilirler. Toplam sosyal üretimin (brüt ya da net, mal ve hizmet üretiminin birlikte veya sadece mal üretiminin) ve endüstriyel üretimin birlikte veya bunlardan birinin gösterdiği ve en az altı ay süren bir gerileme, ABD ekonomisine ilişkin kriz tanımında genellikle kullanılan bilimsel kriterleri oluşturur.

Aşağıdaki tablolar, ABD ekonomisinin 1945 sonrası gelişimini bu bilimsel kriterler açısından yansıtmaktadır.

TABLO I

ABD ekonomisinde 1945-1971 dönemi: (milli hasıla)

Maximum	Minumum	Azalma %
1948 4.3 ay	1949 4.3 ay	5.2
1953 2.3 ay	1954 2.3 ay	4.1
1957 1.3 ay	1958 1.3 ay	4.7
1960 2.3 ay	1961 1.3 ay	3.0
1966 4.3 ay	1967 1.3 ay	0.3
1969 3.3 ay	1970 4.4 ay	3.0

(National Income and Product Accounts of the U.S. 1929-1965 Survey of Current Busines, July 1970; Industrial Production 1959, Revision, Washington 1960 verilerine göre hesaplandı).

Aynı periyodik krizler tablosunun endüstriyel üretim deki azalmalar yönünden belirlenişi Tablo II'dedir.

TABLO II

Sınai Üretim Azalması

Maximum	Minumum	Azalma %
Temmuz 1948	Ekim 1949	10.0
Temmuz 1953	Mart 1954	10.2
Şubat 1957	Nisan 1958	14.5
Ocak 1960	Ocak 1961	7.0
Ekim 1966	Mayıs 1967	2.5
Ağustos 1969	Kasım 1970	7.5

(Aynı kaynaklar)

I. ve II. tabloların birlikte ortaya koydukları başlıca sonuç, 2. Dünya Savaşı'nı müteakip ABD ekonomisinin periyodik krizler altındaki gelişiminde kriz göstergelerinden milli hasıla azalması ile endüstriyel üretimdeki azalmanın birlikte gerçekleşmiş olmasıdır.

Savaş sonrası ABD ekonomisinin ani bir krize sürüklenmesi tesadüfi olmamıştır. Savaş sırasında bütünüyle savaş endüstrisi tarzında ayarlanmış olan ekonomi, beraberinde, sivil endüstri için yoğun bir hammadde ve donanım eksikliğini de getiriyordu. Sivil endüstriyel üretim üzerinde zaten hükümetin koyduğu kısıtlamalar vardı. Federal hükümet savaş boyunca yüksek oranlı "savaş zamanı vergisi" ödeyen savaş endüstrisini her yönden teşvik etmiş ve genişletmişti. Savaş endüstrisini ayakta tutan, ABD yönetiminin, yani devletin -doğrudan silah alımları idi. Sivil endüstriyel üretim, bu ekonomik yapıda gündeme geliyordu.

Üretimdeki keskin düşüş, ilk olarak, 1944 yılında 87.4 milyar dolara varan devletin silah alımlarının 1947 yılında 9.1 milyar dolara düşmesinden kaynaklandı. Bu aynı zamanda milli hasılanın % 41,6'sına ulaşan silah alımlarının bu kez, ancak % 54'ü oranında gerçekleşmesi, yani % 89,6'lık bi daralma göstermesi demekti.

(Kaynak: Economic Report of the President of the U.S.1972,Washington 1972,s.195).

Endüstriyel üretimdeki daralmayı 1948/1949 krizi için bütünüyle silah endüstrisi kapsamında düşünmek gerekir. Zira, savaş dönemi baskı ve kısıtlamalarından kurtulan sivil endüstri, değil stoklarla bunalmak, sivil tüketim mallarına dönük hızlı talep artışını karşılamaktan aciz kalmıştı. Dolayısıyla ABD ekonomisinin tamamı için büyük bir kriz, doğrudan savaş endüstrisinin krizi olarak geliyordu.

1948/49 krizi, üretken sermaye yatırımlarında % 46 oranında bir gerilemeyle gerçekleşti. Endüstriyel özel üretimin bütünü için kriz başlangıcında talep açığı milli gelirin % 3,4'ü düzeyindeydi ki bu, 1929 bunalımında görülene yakın bir talep açığı demekti.

Talep Yaratmanın Yolları Bulunmalıydı

ABD ekonomisinin savaş sonrasında içine yuvarlandığı bu genel krizden çıkışın biricik çaresi, krizin karakterinden zaten çıkıyordu. Sivil endüstri, sivil mallara olan talep artışını karşılayamazken, bütün ekonomi için % 3,4'lük talep açığının mevcudiyeti, "silah üretmezse, daha doğrusu üretip satamazsa boğulan" endüstriyel yapının kendisinden kaynaklanıyordu. Hükümet, savaşın bitmesiyle birlikte son verdiği silah alımlarını yeniden başlatarak ve iptal ettiği kontratları yenileyerek, başka bir deyimle, 1949 yılı milli hasılasının % 2,6'sına ulaşan askeri amaçlı alımlarla ekonomiye ilk soluğu aldırdı ve bu yaklaşım krizin hafiflemesinin yolunu açtı.

Ancak bu krizin ulusal bünye içinde kalınarak atlatılması her bakımdan olanaksızdı. Krizin beraberinde getirdiği bir diğer olgu, ithalat ve ihracatta hatırı sayılır bir düşme, yani bütün bir ekonomik küçülme idi. Üretimdeki maksimum azalma noktasından sonra bir depresyon dönemi, ama hemen arkasından, kriz öncesi maksimum üretimi de aşan bir ilerleme dönemi kaçınılmaz olarak yaşanmalıydı. Savaşın yıkıp yok ettiği Avrupa'nın ve ABD'nin dünya çapında girişeceği tırmanışın içinde önemli rol üstlenecek olan Japonya'nın yeniden inşası ABD mallarına talebi arttıracaktı. Artan talebin yükleyeceği stratejik hammadde ihtiyaçları ise "dünyanın neresine el atılsa" fazlasıyla bulunabilirdi. Bütün bu perspektif, ancak hükümetin silah alımlarını genişletmesiyle kurtulacak olan silah endüstrisiyle bir arada, bir bütünlük içinde gerçekleşebilirdi. Silah stoklarına yeni müşteriler bulmakla kalınamazdı, bu dev üretim mekanizmasını tam kapasite ile çalıştıracak bir pazar genişliğiyle de yetinilemezdi, asolan, bütün bir ekonomiye **şeklini** veren silah üretim endüstrisine üretken sermaye yatırım alanı da açacak, yani büyümeyi sağlayacak bir "çok büyük pazar" bulmak, yahut yaratmaktı.

Talep Yaratmanın Yolu Bulundu: Silahlanma

2. Dünya Savaşı ABD'nin müttefiki ülkelerde bütün endüstriyi çökertmişti. Yine bu ülkelerde savaş, askeri araç ve gereçleri son kertesine kadar eritmişti. Ama ABD endüstrisi ayaktaydı, sapasağlam kalmıştı ve salt bu "dirilikten" kaynaklanan bir bunalım içindeydi. Kriz "ihraç edilebilir" ve edilmeliydi.

Ancak ABD yönetimi için, müttefiki dünyanın ihtiyaçlarını "belirlemek" yetmiyordu, bu ihtiyaçların karşılanmasına, yani kendine yönelecek talebe "yön vermek" bundan da önemliydi ve dünyanın o günkü siyasi coğrafyası bu manada en elverişli "çıkış noktasını" sunuyordu. Savaşın "tarihsel hedefi" olarak sosyalizmin "bertaraf edilmesi" şöyle dursun, kapitalizm bir dizi Doğu Avrupa ülkesinde daha aşılmış oluyor ve bu, kapitalizmin "geri kalan" kesimi için "belli bir anlama" geliyordu.

Ama "hangi anlama?"..

ABD yönetimine göre, yahut ABD ekonomisinin o günkü ihtiyaçlarına göre, bu "anlamın" biricik çözümlemesi vardı ve bu da "askeri tehdit" idi: "Batı", güncel bir "Doğu" tehdidi altında idi ve acil tedbir almalıydı. İlk tedbir, "kenetlenme" olmalıydı ve en

kısa zamanda eriyen askeri güçlerin onarılıp orduların savaş öncesinden daha da güçlü hale getirilmesi gerçekleştirilemezse, "umacı" gelecekti. ABD'nin söylediği gibi eski kurt masalı buydu.

Marshall Planı, Truman Doktrini vb. gibi çeşitli siyasi, ekonomik ve askeri kategorilerin toplamından oluşan, ABD'yi kapitalist dünyanın tek patronu olmaya doğru tırmandıran, yeryüzündeki stratejik hammadde kaynaklarının doğrudan kontrolü için gerekli girişimleri, müdahaleleri, politikaları beraberinde getiren, gayet mantıki ve doğal, ama son derece kaba olarak da, yoğun bir gerici ideolojik saldırı temeli üzerinde genişletilen bu yaklaşım, siyasi literatüre ve insanlığın hafızasına "soğuk savaş" olarak girmiş ve önemli bir momentte insanlıın hayatından çok değerli şeyler de alıp götürmüştür.

Kocaman Bir Müşteri: Nato ve Japonya ve Kore Savaşı ve...

ABD'nin geliştirdiği "soğuk savaş" politikasının ilk somut meyvesi, B. Avrupa'yı silahlandıran Marshall Planı'ndan geçip NATO'ya varılmasıdır. Bu, ABD için devamlı bir silah pazarının oluşması anlamına da geliyordu. Nitekim askeri ittifakın üyesi ülkeler bu platformda saptanan belirli bir oranı "savunma harcaması" olarak genel bütçelerinden ayırmak ve silah teknolojisindeki gelişmelere ayak uydurmak durumundadırlar. ABD askeri endüstrisinin en büyük silah müşterisi olarak Kuzey Atlantik Paktı bu ülkenin büyük çapta askerileştirilmiş olan ekonomisinin ayakta durmasında önemli bir rol oynar.

Ne var ki, silah endüstrisi üretken sermaye yatırımlarında sürekli artan bir gelişmeyi de talep eder. Bilimsel ve teknolojik gelişmenin bugün ABD'deki en yoğun kullanımı, (dün de böyleydi) bu endüstride gerçekleşmektedir. Silaha olan talebi ideal düzeyde tutan, ancak yerel ve bölgesel savaşlar olabilir ki, bu yönde bir gerginleşmenin ABD'nin politikalarına hiçbir dönemde ters düşmemiş olmasının açıklaması da budur.

1948/49 krizinin aşılmasında Çinhindi bunalımının ABD'ye büyük yardımı olmuştur. Aynı gerginlik dönemi, ABD'nin soğuk savaş politikasına karşı dünya çapında bir genel barış hareketinin gelişip örgütlenmesiyle de belirlenir. Kore savaşı ve bu savaşla birlikte gerginliğinin en yüksek noktasına varan dünya atmosferi, ABD ekonomisi için söz konusu olan talep açığını kapatabilmiş ve krizdeki ekonomi devri sıkıntılarından kurtulup hızlı bir ivme ile gelişme safhasını yakalayabilmiştir.

Aynı dönemde ABD sermayesinin, bunalım bölgesindeki en yakın müttefik olan Japonya'ya aktığını görürüz. Avrupa kıtasında ise Almanya'ya. Bu iki ülkenin yeniden inşası ABD ekonomisine ve mallarına olan talebe hız kazandırmıştır. Fakat şu dikkatle ayırt edilmelidir ki, ABD ekonomisine soluk aldıran dış faktörlerden herhangi biri ortadan kalktığında, bu ülkenin ekonomisi için kısmi bir düşüş derhal kendini göstermektedir. Nitekim Kore Savaşı, 1953 yılının ortalarında bitti ve ABD ekonomisi için kriz eğimi başladı.

1953 yılının son üç ayı ile 1954 yılının ilk altı ayından oluşan 9 aylık dönemde ABD hükümeti özel sektörden alımlarını 10.8 milyar dolar, başka bir deyimle toplam alımlarının % 10'u oranında düşürdü. Üretimdeki azalma ya da özel yatırım, hükümet alımları daha düşmemişken başlamıştı. Amortisman dışında net yatırım 1953 yılının son üç aylık döneminde, 1952 yılının son üç aylık dönemine nazaran 12.1 milyar dolar, yani % 33 düşme göstermişti. Bütün bunlar kişisel tüketimde herhangi bir azalma söz konusu değilken oldu. Krizin iç faktörleri ortadan kalkmışken dahi kriz hafiflemedi ve hükümet alımlarındaki düşmeye bağlı olarak uzadı ve derinleşti. Demek ki Federal hükümet, ABD özel silah endüstrisinin müşterisi olmak durumundaydı ve bu nesnel bir zorunluluk halini almıştı. Bu müşteri, salt stoklamak için silah satın alsa bile bunun da bir sınırı vardı ve esas olarak üretilen silah, "tüketicisini" bulmalıydı, bu da silah endüstrisi yöneticilerinin görevi değildi.

Ara Krizler

Dış konjonktürün ABD ekonomisindeki krizlerle ilişkisini kabaca algılamamak gerekir. Dünyadaki konjonktürel gelişme üzerinde ABD'nin belirgin bir insiyatifi söz konusudur ve bu anlamda, ABD yönetiminin güttüğü politikalarla bu ülkenin ekonomik durumu arasında sıkı bir bağlantı kurulabilir. Ama esas olarak şu tespit edilmelidir ki, ABD yönetiminin krizden kurtulma çaresi olarak başvurduğu ve gerginliği arttırmaya dönük politikalar kadar, başka faktörler altında başlayıp gelişen yerel ve bölgesel siyasi krizler ve savaşlar da ABD ekonomisi üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır ve bu sonuç, ABD yönetiminin gerginlik taraftarı olmasının nedeni hakkında bir ipucudur. Fakat tersinin, yani dünyanın siyasi ikliminde gerginliği azaltan ve yumuşamayı güçlendiren süreçlerin ABD ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri daha belirgindir. Kaydedilmesi gerekli başka bir not ise, dünyanın şurasında veya burasında doğan krizlerin çapı ne olursa olsun, bunlar ABD ekonomisindeki periyodik devri krizlerin ve bu devri krizler arasında gelen ve nisbi olarak daha hafif geçen "ara krizlerin" ortaya çıkışını önleyememekte, fakat bu krizlerin daha kısa sürede atlatılması ve hafif atlatılması yönünden son derece etkin rol oynamaktadırlar. Kısaca, dış siyasi konjonktürün bizzat ABD yönetimleri tarafından ve salt ekonomik kaygularla biçimlendirilmesi ve dış konjonktürden ABD ekonomisinin doğrudan etkilenmesi olguları bir arada, zenginliği olan bağlantıları içinde, fakat sonuç olarak politik gerginliğin ABD ekonomisine olumlu sonuçlarla yansıdığı nesnel gerçeğini reddetmeyecek tarzda kavranmalıdır.

- 1953/54 ara krizinin nesnel iç faktörleri ortadan kalktığı halde hükümet alımlarının düşük düzeyde seyretmesi yüzünden krizin devam etmesini kesintiye uğratan ve 1957/58 krizinin devri kriz olmasına rağmen nisbeten hafif geçmesini sağlayan, Süveyş Kanalı bunalımı ve İngiliz-Fransız ordularının Mısır'a saldırısı oldu. Kapanan kanal nedeniyle bütün bir Avrupa'nın, petrol ve diğer Güney Asya kökenli talepleri ABD ekonomisine yöneldi. Ancak kısa sürede sağlanan ateşkes ve gerginliğin sonuçlarının bertaraf edilmesi ile 1957/58 krizine girildi.
- 1957/58 krizi boyunca hükümet alımları, değişmeyen düzeyde seyrettiği için bu kriz bütünüyle özel sektörün **devri** eğilimleri ve gelişmesi tarafından belirlendi. Özel sektör yatırımları hızla düştü. 1955 yılının son üç aylık döneminde kriz öncesi maksimum net yatırım düzeyine ulaşılmıştı ki, 2.5 yıl süren bir düşme eğrisi içine girildi. 1958 yılının ikinci üç aylık döneminde, kriz öncesi maksimum yatırım noktasına göre özel sektör yatırımlarında 25.2 milyar dolar, yani % 59.2 bir düşme söz konusuydu. Bu uzun kriz döneminde kişisel tüketim kısa bir süre dışında (57/58 bağlantısında sadece 6 ay) durmadı. Halbuki toplam talep açığı 1948/49 krizinden az olmakla birlikte, 1953/54 krizindekinden belirgin ölçüde fazlaydı. Bu kriz sırasında ortaya çıkan Çin-Hindistan anlaşmazlığı Sovyetler Birliği'nin de kararlı tavrıyla kısa sürede çözümlenmişti ve hükümet alımlarının değişmeyen düzeyde kalması krizin etkilerini arttırdı.

(SÜRECEK)

Fiyaskoları Gizleme Çabaları ve Siyasal Muhalefet

Arslan Başer Kafaoğlu

— I —

"Sıkı" Para Politikası Masalı

Sayın Turgut Özal ve temsil ettiği iktidar partisi, gerçekleri olduğundan farklı göstermenin çaba ve çalışması içindedirler. Bu çaba, en çok fiyat endeksleri ve hayat pahalılığı üzerinde yürütülen çalışmalarda kendini gösteriyor. Bilindiği gibi, Turgut Özal dostumuz, dirençle "sıkı para!" politikası izlendiğini beyan ederler. Bunun gerçekle ne derecede ilgili olduğunu Sayın Feridun Ergin şöyle anlatıyor: "Sıkı para politikasının hedefi emisyon musluklarını kısmak olduğu halde, 1979 Kasımında (1) 143 milyar olan emisyon, şimdi 830 milyar lirayı bulmuştur. Doların kuru 35-47 liradan 384 liraya tırmanmıştır... Fiyat endekslerine kanat takılmış gibidir. Gerçekte bir kısır döngü yörüngesine girmiş bulunmaktayız. Artan harcamaları karşılamak için para basılmaktadır. Emisyonu fiyatlar izlemektedir. Paranın iç piyasada değerini yitirmesine paralel olarak döviz kurları yükselmektedir." (2) Bilindiği gibi Sayın Özal ve ekibi, durmadan para basılmayışının erdemlerinden söz ederlerdi. Hatta Sayın Pakdemirli, "para basılmadığına göre fiyatların artmaması gerekir, artarsa matematik yalan söylemiş olur" diyordu. Şimdi Sayın Pakdemirli'nin güvendiği dağlara da kar yağmıştır. Sayın Feridun Ergin'in dediği gibi, "anti-enflasyonist" denen paketten gine "enflasyon" çıkmıştır. (3)

Aslında haziranın son iki haftasında 80 milyar ve temmuzun ilk haftasıyla birlikte üç haftada 100 milyar lira para basılması, Türkiye maliye tarihinde miktar olarak bir para basma rekorudur. Esasen 24 Ocak Kararları ve onun öncesindeki para hacmi 5 yılda 6-7 kat artmıştır. Böylesi bir para basmaya savaş yılları içindeki (1939-1945) Türkiye'de bile rastlanmış değildir. Bu 100 milyarlık para basımı Turgut Özal iktidarı ve onu tutan çevreler için "ideolojik yıkım" idi. İşte bu yıkımı gözlerden gizlemek için Özal'ın buğulandırıcı ve kandırıcı telaş, çaba ve çırpınmaları başladı.

Sayın Özal, emisyon musluklarını açarken sanki anti-enflasyonist çabalara girmiş göründü, siyasal rakiplerini karaladı ve bir yurt gezisine çıktı. Şimdi bu çabaları analiz edelim.

— II —

Karşılık Artırılması ve Bütçe Kısıntısı

Sayın Özal, bir yandan 100 milyar basıp, Türkiye maliye tarihinde kendi adına kayıtlı rekoru (Evet bundan önceki rekor da kendisine aittir ve 1980 yılında tesis edilmiştir: 3 hafta yerine 5 haftada 75 milyar lira) kırarken, güya enflasyonist politika değil, tersini izliyormuş gibi, bankaların Merkez Bankasına yatırma zorunda oldukları mevduat karşılıklarını %10'dan %15'e çıkardı. Emisyona çıkan her para bir mevduat doğurur. Yani Sayın Özal, piyasaya %13 oranında para sürmüştür. Bu, mevduatı da %13 artıracaktı. Ama karşılıklarla %5 çekecekti, o da çekebilirse. Böyle açık bir hesap karşısında bile, ciddi gazetelerin ciddi ekonomi yazarları dahi dönen kandırmacanın farkına varamadılar. Ve Özal'a, gene "sıkı para politikası" izliyormuş gibi, "ne olur daha fazla sıkma!" anlamında yazılar yazdılar. Pes doğrusu...

İkinci olarak, her yılın ortalarında yapılmasına alışıla gelmiş bir toplantı ve orada alınan karar da, sanki olağanüstü bir önlem gibi sunuldu. Gerçekten her yılın ortasında o yılın bütçesindeki uygulamalar gözden geçirilir. Ve bu inceleme, yetkili kurullarda (Yüksek Planlama Kurulu, Yüksek Ekonomik Kurul ve bazen Bakanlar Kurulu) bazen günlerce sürer. Bu geleneksel bir gözden geçirme idi ve öyledir gine. Ne var ki bu yıl bakanlarımız ve olağanüstü nitelikleri kendinde toplayan değerli Başkanımız Ankara'ya uğramaya pek vakit bulamadıklarından bu toplantı şöyle bir "yalap şap" 3-4 saatlik, dar çerçeveli görüşme oldu. Ve geleneksel olarak her yıl yapılan şey yapıldı: "Yüzde 10 tasarruf yapılsın" dendi. Bu olay bile ciddi gazeteler-örneğin Cumhuriyet, Milliyet-tarafından bile, sanki olağanüstü bir anti-enflasyonist bir önlem imişcesinesayfalara aktarıldı. Anlamak zor, bu propaganda şansını...

Üçüncü olarak, Sayın Özal üç haftadaki 100 milyarlık para basımını

buğday ve genel olarak tahıl üreticilerine peşin para ödenmesinin bir sonucu gibi ilan etti. Oysa o güne kadar alınan (Ofisçe alınan) buğday bedeli 10 milyarı bulmamıştı, şimdi gine yazalım, *basılan bunca paraya karşın köylü, ürün parasını peşin alamıyor.* 15 Temmuz günkü Cumhuriyet Gazetesi'nde yazıldığına göre, Edirne Ziraat Odası Başkanı Osman Tabak, Başbakana şöyle demiştir: "Peşin ödemeye müteşekkiriz, *ama ofise para gerekli.* 500 milyon liralık mal alındı, 200 milyon geldi. *Tüccar fiyat yükselterek piyasaya girdi.* "Kaldı ki, 24 Ocak'tan önce köylü mal bedelini zaten peşin alırdı. Hem de değer fiyatıyla. Peşin ödemeye ve tarımda değer bahasına devlet desteklemesine karşı çıkan gine Özal'ın kendileridir. İnanmayan, Emin Çölaşan'ın kitabına bir baksın..

Dördüncü olarak, hayat pahalılığı istatistiklerinde oynanmaya başlandı. Buraya kadar anlattıklarımız bir derece propaganda oyunudur. Ama burada politika ahlakına sığmayan olaylar başladı. Ekrem Pakdemirli'nin başında bulunduğu Hazine ve Dış Ticaret Müşteşarlığı öyle bir düşük fiyat artışı rakamı ilan etti ki, kendileri de sonradan sahip çıkıp savunamadılar. Sayın Nazlı Ilıcak'ın 14 Temmuz günlü Tercüman gazetesinde belirttiği gibi, sayısal veriler o kadar tutarsızdı ki *"haberimiz olmadan"* fiyat artışları 10 kat düşmüş oluyordu. Ama aslında bu bir deneme idi. Devlet İstatistik Enstitüsü ve İstanbul Sanayi Odası istatistikleri ile çelişmesi dışında, kendi içinde çelişkili idi. Sayın Pakdemirli'nin rakamlarına göre, fiyat artışları "toptan eşya endeksinde" yüzde 0,5, İstanbul Geçinme Endeksinde yüzde 2,1 ve Ankara Geçinme Endeksinde yüzde 4,3 oranındaydı. Bu, olacak şey değildi.. O kadar değildi ki, savunmaya Sayın Turgut Özal bile girişmedi, o son derece yüksek "propaganda kapasitesine" karşın..

Beşinci olarak, firma kurtarma konusunu gine dile ve gündeme getiren iktidar 200 milyar ek emisyonun kapalı tutulmasına ve bu arada bunun öznesi saydığı eski Maliye Bakanı Kafaoğlu'na bindirmeye başladı. Alelacele bir bankalar murakıbı, Başak Şirketler grubuna gönderildi. Bu eleman, Mayıs sonlarında hâlâ bazı ifadeler alıyordu. Bu ifadeler ve rapor, yıldırım hızıyla tamamlandı. Usule aykırı biçimde yasalar çiğnenerek Kafaoğlu -eski Maliye Bakanı- suçlandı. Olayın doğruluğu, yanlışlığı bir yana, bazı kuralları anlatmakta yarar var:

1- Bankalar murakıpları olsun, diğer inceleme elemanları olsun ilk tahkikat -soruşturma- yapan elemanlardır. Sanık yargıç önüne çıkartılıncaya kadar her işlem gizlidir. Bu işlemlerin gizliliğine hiç uyulmamış, alelacele hazırlatılan bir rapor kamuoyuna usulsüz biçimde sunulmuştur.

2- Her tür incelemede suçlanacak kişinin ifadesi alınır. Bu olayda eski Maliye Bakanı'nın hiç ifadesi alınmadan -ki Anayasa gereği alınamaz- suçlama cihetine gidilmiştir.

Her devlet ve kamu hizmetinde bulunan kişi hakkında çeşitli ihbarlar yapılır. İhbar alan ilgili kişi olayı yasaya göre *inceleme yapmaya yetkili* kişilere inceletir. İncelemeyi yapan bankalar murakıbının incelemeye (bu olayda) yetkisi olduğu su götürür bir durumdur. Rapor alındıktan sonra incelemeyi yaptıran ilgili kamu otoritesi "tahkikat yapılması" için olayı adli makamlara sevk eder. Zaten "yeminli" deyimi bunun için konulmuştur. Bankanın, bankaların sırlarını açıklamamaya yemin etmiştir murakıplar.

Olay o kadar favülle gelişmiştir ki, Hazine ve Dış Ticaret Müşteşarı Pakdemirli bile sahip çıkamamıştır olan bitene. (4)

— III —

Ancak bu bulandırma, olanları gözden gizleme çabaları sadece fiyat artışlarında yapılmamıştır. "Hayali ihracat"ta da izlenen yol aynı olmuştur. 1984 Mart ayı dış satımı 700 milyon dolardır. Bu, Nisan, Mayıs ve Haziran'da 500 milyon doların altına kadar düştü. Şimdi olayın gelişmesini bir daha anımsayalım:

a) Daha hükümet kurulmadan Sayın Özal, Rapor gazetesine verdiği demeçte "yüksek vergi iadelerinin' kendi deyimleriyle "fiktif ihracata" yani hayali dış satıma neden olduğunu belirtmişlerdi. (Oysa geçen yıl bu zamanlar dış satımda kredi faizlerinin artışı ve vergi iadesindeki düşürmelerin dış satımı düşüreceği yolunda Sayın Başbakanın çevresinin eleştirileri vardı).

b) "Fiktif ihracata" yani "hayali dış satıma" engel olmak amacıyla, kredi faizleri artırıldı ve vergi iadeleri düşürüldü. Ama bu, "vergi iadesi düşürme" kararının yürürlük tarihi Mart 1984 sonuna alındı. Bu nedenle Mart ayında "hayali dış satım" rekoru kırıldı. Dikkat edilsin "fiktif ihracata" engel değil, kıvanç verilmiştir.. Amaç: "fiktif ihracatın azaltılması", sonuç: "fiktif iharacatta rekor". Toplu para politikasında "amaç: sıkı para politikası, sonuç: emisyon (para basma) rekoru" olduğu gibi.

c) Ama baktılar ki, vergi iadeleri indirilirse, "hayali dış satım" durursa, ortada övünülecek dış satım rekoru kalmayacak, bu kez yürürlük gününü Eylül sonuna kadar uzattılar. Siz seyredin Eylül ayındaki "hayali dış satışı" ve "dış satım rekorunu". Ve bu dış satım politikasından ne anladığınızı bir düşünün.

d) Dış satım konusunda propaganda ve demeçler de aynı yöneltide oldu. Önce, "asarız", "keseriz"..., sonraları ise iktidardan ses yok.

— IV —

Sayın Özal bu buğulandırma politikasında nasıl başarı sağlıyor? Suç acaba basının mı? Katiyen değil. Basın, görevini zor koşullar altında da olsa yapıyor. Asıl suçlu, daha doğrusu sorumlu, "muhalefet"tir. Ülke, dış ticaret oranlarıyla dışarıya soydurulurken, "muhalefet" hâlâ, alınacak devlet yardımından, birleşip ayrılma teraneleri bırakıp asli görevini yüklenmiyor. "HP ile SODEP birleşeceklermiş". Be kardeşim, siz böyle bodur kaldıkça, "birleşseniz ne olur? ayrı kalsanız ne olur?". Ülkede olağandışı bir "hukuk anarşisi", bir "ekonomik anarşi" varken siz ne yapıyorsunuz? Yerel seçimler bizce Özal'a beklediğini vermiş, HP'yi eylemsel olarak tasfiye etmiştir. Bu gidişle, kurultayını yapmakla övünen SODEP de aynı sona uğrayabilir.. Bu, SODEP'lilere içten uyarımız. Biraz partisel sorunları bırakın da ulusal sorunlara eğilin. Yoksa geçiş döneminden çıkış çok uzar...

---

(1) Bu ay Sayın Özal'ın Başbakanlık Müsteşarı ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşar Vekili olarak ekonominin dizginlerini eline aldığı tarihten önceki ayı işaret etmektedir.

(2) Cumhuriyet, 15 Temmuz 1984-Ekonomide Diyalog.

(3) Aynı kaynak.

(4) Hürriyet, 14 Temmuz 1984 - Pakdemirli'nin sorulara yanıtı.

Kısa Ömürlü Bir İllüzyon:

İHRACATA DÖNÜK SANAYİLEŞME

Özetleyerek çeviren:
Mehmet Doğanay

1982 yılında, ABD'de Gıda ve Kalkınma Politikası Enstitüsü tarafından **"Development Debacle: The World Bank in the Philippines"** *(1) adıyla bir kitap yayınlandı. Kitabın yazarları Dünya Bankası'nın 6000 sayfalık gizli raporlarına dayanarak, bu kurumun ve IMF'nin dayattığı politikaların Filipinler ekonomisini ne hale getirdiğini inceliyorlardı. Bu yazıda kitabın, özellikle birinci ve beşinci bölümlerinden yararlanarak yapılan bir derlemeyi sunuyoruz.*

Bölüm I

FİLİPİNLER — DÜNYA BANKASI İLİŞKİLERİ

Dünya Bankası Filipinler ekonomisini 1970 yılında ele aldı ve günümüze kadar da elinden bırakmadı. Savaş sonrasının durgunluğunu yaşayan geri kalmış Filipinler ekonomisini düze çıkarmak için Dünya Bankası şu politikalara ağırlık vermişti:

1) Yabancı sermaye için elverişli koşullar yaratarak ülke ekonomisinin Batı ekonomisiyle bütünleşmesini sağlamak,

2) Gümrük duvarlarını yıkarak ithalatı "liberalleştirmek",

3) ABD, Japonya ve Batı Avrupa ülkelerindeki talebi karşılayacak alanlarda ihracata yönelik bir sanayileşme stratejisi uygulamak.

Bu iddialı hedefler, elbette uygun siyasi çerçeve çizilmeden ulaşılabilecek hedefler değildi. Yani, ekonominin ABD firmalarına ve mali çıkarlarına tabi kılınmasına tepki gösterecek, karşı duracak kesimlerin seslerini kısmaya kararlı bir devlet yapısının kurulması şarttı. Gerekli siyasi üstyapının kurulmasında, hayati nitelikteki ilk adımı, 22 Eylül 1972'de sıkıyönetim ilanı teşkil etti.

Savaş sonrasının ekonomik ve siyasal krizleri sadece Filipinler'e has bir durum değildi. Brezilya ve Şili gibi birçok geri kalmış ülke aynı bunalımları yaşıyordu. Dünya Bankasının, Filipinler ekonomisini yeniden yapılaştırma çabalarının "otoriter" ve "teknokratik" bir modernleştirme modeli olarak başka ülkelere de uygulanabileceği hesaplanıyordu.

İTHAL İKAMECİ MODELİN TIKANMASI

1960'lı yılların sonlarında Filipinler toplumu büyük sıkıntılar içine düşmeye başladı. Sıkıntıların temel nedeni üç gelişmeden kaynaklanıyordu; ithal ikameci modelin başarısızlığı; tarımın ülkede temel gıda ihtiyaçlarını karşılamada günden güne artan yetersizliği; ve ekonominin kapılarının kendisine tam açılması için yabancı sermayenin arttırmakta olduğu baskılar.

Latin Amerika'nın birçok ülkesi gibi, Filipinler Cumhuriyeti de, 1940'ların sonlarında çektiği döviz sıkıntılarının itmesiyle, ithal ikamesine dayalı bir endüstrileşme stratejisi uygulamaya başlamıştı. İthalat kısıtlamalarıyla, ayakkabı, gıda, konfeksiyon gibi hafif tüketim mallarına olan iç talebin, yaratılacak olan yerli endüstriyle karşılanması hedeflenmişti. Ama bu politika 1960'ların sonlarına doğru tıkanma noktasına ulaştı. Çünkü sınırlı bir iç pazara yönelik böyle bir sanayileşme modeli, gelir dağılımında büyük çaplı iyileştirmeler yapılmadığı takdirde pazar potansiyelinin küçüklüğü yüzünden tıkanmaya mahkûmdu. Uygulanan strateji, bir yandan küçük çapta bir girişimci sınıf yaratırken, diğer yandan büyük işsiz yığınları üretti. 1963 yılında imalat sanayiinde istihdam edilen işçi sayısı 1.3 milyondu. Bu rakam 1969 yılında hemen hemen aynı kaldı. Oysa her yıl işgücüne yarım milyon genç insan katılıyordu. Diğer taraftan ülke nüfusunun yüzde beşini teşkil eden bir azınlık, ulusal gelirin % 25'ini kontrol ediyordu (2).

Tarımda istihdam edilen nüfus da 1963'ten, 1971'e kadar değişmemiş ve 6.4 milyonda kalmıştı (3). Daha önemlisi, tarım, ülkeyi beslemekten aciz hale geliyordu. 1960'ta, ülkenin temel besin maddesi olan pirincin ithalatı 2 milyon doları geçmezken, bu rakam 1972'de 34 milyon doları bulmuştu (4).

Dünya Bankası, tarıma açılabilecek nitelikteki toprakların azlığına ve verim düşüklüğüne kabahat buluyordu. Ama asıl neden, Filipinler tarımının üretkenliğini donduran toprak ağalığı sisteminde (5), ve döviz temini amacıyla tarımsal alanların gıda ürünlerinden çok, ihraç ürünlerine yönelik kullanımındaydı.

İthal ikameci modelin başarısızlığı, yabancı iş çevrelerine ve bunların yerli destekçilerine, yabancı mamul maddelerin ithalini engelleyen ve yabancı sermaye girişini kısıtlayan anlayışa karşı güçlü bir ideolojik silah sağladı. Eski bir ABD kolonisi olarak Filipinlerdeki ABD yatırımları, diğer güneydoğu Asya ülkeleri arasında en yüksek meblağı buluyor ve 1970'lerin başlarında 2 milyar dolara ulaşıyordu (6). Filipinler Üniversitesi Hukuk Merkezi'nin belirlemelerine göre, 1946 ile 1976 arasında ülkeye yatırılmış her Amerikan doları, 3.58 dolarlık bir net kâra neden olmuş ve bunun 2 doları ABD'ye transfer edilmişti (7).

1960'larda gelişmiş kapitalist ülkeler, bir "fazla üretim krizi" içine girmişlerdi. Başka faktörlerin yanı sıra iç tüketimin sınırlılığı, kâr oranlarının düşüşü ve işgücü maliyetinin yükselişi gibi sebeplerle firma ve bankalar ellerindeki büyük sermaye fazlalarıyla Üçüncü Dünya ülkelerine yatırımlar yapmaya pek istekliydiler. Sermaye ihracıyla ilgili rakamlar bunu pek güzel göstermektedir: Japon-

ya, İngiltere, Batı Almanya ve Amerika'nın çokuluslu şirketlerinin toplam dış yatırımları 1960'ta 45.8 milyar dolardan, 1971'de 121.8 milyar dolara fırlamıştır (8). Banka kredilerindeki durum daha da çarpıcıdır. 1968'den 1973'e kadar, beş yıl içinde gelişmekte olan ülkelerin uluslararası bankalara borcu 8.9 milyar dolardan 30 milyar dolara yükselmiştir (9). 1976 yılında ABD'nin en büyük beş bankasının kârlarının % 40'ı dışarıya açılan kredilerden kaynaklanmaktaydı. Chase Manhattan Bankası ise kârının % 75'ini dış operasyonlardan sağlamıştı (10).

Ama Filipinlerde, yabancı sermayenin bu isteklerine karşı mukavemet gösteren ve mevcut devlet cihazında etkileri bulunan yerli bir girişimci sınıf da bulunmaktaydı. Marcos'un liderliğinde yabancı sermaye yanlısı elit tabakaya karşı burjuva muhalefetini oluşturan bu unsurların baskı altına alınması için ne yapılması gerektiğini, Marcos'un Yatırımlar Dairesi'nin başına getirdiği Vicento Paterno şöyle dile getiriyordu: "Yabancı sermayenin ihracata yönelik sanayileşmeye katılma mantığı nettir ve inkâr edilemez, ama böyle yatırımları cezbedebilmesi için ülkenin sıkıyönetime ihtiyacı vardır."

Nitekim 22 Eylül 1972'de sıkıyönetim ilan edilmesi üzerine Marcos şu telgrafı almıştır:

"Amerikan Ticaret Odası, barışın ve düzenin onarılması, iş güveninin kurulması, iktisadi büyümenin sağlanması ve Filipinler halkının ve ulusunun refahı için sürdürdüğünüz çabalarda size tam bir başarı dilemektedir. Bu amaçlara ulaşmanızda, size tam olarak güvendiğimizden ve desteklediğimizden emin olmanızı isteriz."

DÜNYA BANKASININ SAHNEYE GİRİŞİ

Filipinler rejiminin yaşadığı krizin en yoğun bir döneminde, 1970 yılında IMF ve Dünya Bankası Marcos'u, "liberalleşme" adına, peso'nun devalüe edilmesi konusunda zorlamıştır. Sekiz yıl içinde, bu iki kuruluşun Filipinleri zorladığı ikinci para operasyonudur bu. Birincisi 1962 yılında peso'nun hemen hemen % 100 oranında dolar karşısında devalüe edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Kasım 1969'da yapılan başkanlık seçimlerinde Marcos'un tekrar seçilmesi ve bu sırada ülkenin döviz rezervlerini bitirmesi, Banka ve IMF'ye tekrar liberalleştirme zorlaması yapma imkânını vermiştir. Ülkenin büyük bir dış ticaret açığı vardır ve gittikçe büyüyen borçların, ne anaparalarını, ne de faizlerini ödeyecek durumda değildir. Çaresiz kalan hükümet yardım için Dünya Bankası ve IMF'ye başvurmuş ve bir "stand-by anlaşması" üzerinde görüşmelere başlamıştır. Ama daha önce peso, dolara karşı % 60 devalüe edilmiştir. Teorik olarak bu işlemin, ülkenin ticaret açığını kapatması bekleniyordu. Filipinler ihracat malları ucuzlayacak, ihracat gelirleri artacak, ithalat malları pahalanarak ithali azalacaktı. Gerçekten de 1969'daki 257 milyon dolarlık dış ticaret açığı 1970 yılında sadece 7 milyon dolar seviyesine düşürüldü ama ne pahasına? Büyüme hızı düşmüş, enflasyon oranı 1969'daki % 1,3 seviyesinden, 1970'de % 14,8 seviyesine fırlamış, imal ettikleri mallar için daha pahalı ithal girdileri kullanmak zorunda kalan birçok girişimci iflas etmişti. Ama şeker üretimi ve ihracatını ellerinde tutan elit tabaka devasa kârlar elde etmişti.

DÜNYA BANKASI'NIN STRATEJİSİ

Dünya Bankası Filipinler ekonomisinin ihracata dönük bir sanayileşme stratejisi içinde yönlendirilmesi gerektiği kanaatindeydi. Bir banka raporunda bu hedef, şöyle ifade ediliyordu: "Tarım, geçmişte ülkenin ihracat gelirlerinin başlıca kaynağını teşkil ediyordu; bu sektör gelecekte de önemli bir rol oynayacaktır.. ama ekonominin ithalat ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar ihracat geliri bu sektörden elde edilemez. Bu yüzden, gelecek on yıl içinde ulaşılması gerekli temel hedef, döviz kazanımına önemli ölçüde katkıda bulunacak seviyede bir mamul madde ihracat seviyesine ulaşılmasıdır..." (14)

Banka bu hedefe ulaşmanın kolay olmadığını da tesbit ediyordu. Çünkü bu hedef, endüstriyel gelişimin temeli olarak iç pazarın tamamen terk edilmesini gerektiriyor, ekonomik büyümenin kaderini hemen tamamiyle dış faktörlerin elverişli olmasına bağlıyordu.

Bazı Filipin teknokratlarının ağır sanayi alanında da, geçmişte hafif sanayi alanında yapıldığı gibi, ithal ikameci politikaların uygulanması yolundaki önerileri Dünya Bankası tarafından kabul edilmedi. Bankanın başkan yardımcısı, Danışma Grubunun 1978 aralığında yaptığı toplantıda şöyle dedi:

".... Filipinlerin ihracata yönelik büyüme stratejisi, ithal ikameci bü-

---

(1) *Development Debacle: The World Bank in the Philippines,* Walden Bello, David Kinley, Elaine Elinson, Institute for Food and Development Policy, 1982, San Francisco, USA.

(2) World Bank, *The Philippines: Priorities and Prospects for Development,* Vol.1. Washington. DC, 1976, sosyal göstergelere ilişkin veriler.

(3) a.g.e.

(4) a.g.e, Tablo c.7

(5) Joel Rocamora ve David O'Connor, *The US , Land Reform and Rural Development in the Philippines,* Washington, DC., 1977, s.63-92

(6) *The Philippines: Repression and Resistance,* London: KSP, 1981, s.267

(7) *The Nationalist Alternative,* Foundadion for Nationalist Studies,Quezon city, 1979, s.38

(8) Jeff Frieden, "Borrowing from Commercial Banks by the Less Developed Countries," *Appeal to Reason,* Vol. 6, no.1, 1980/Yaz, s.62

(9) a.g.e., s.60

(10) Howard Wachtel, "A Decade of International Debt", *Theory and Society,* Vol.9, no.3, 1980/Mayıs, s.505-506

(11) Jim Browning, "Inside Story: The Philippines and the IMF", Ağ. 15, 1979

(12) US Treasury Dept. *Assesment of US Participation in the Multilateral Banks in the 1980's,* Washington, D.C., Eylül 21, 1972, bölüm 1, S. 43

(13) International Monetary Fund, "Fund-Bank Collaboration", Müdürden Bölüm Başkanlarına Muhtıra, Washington, D.C., 13 Aralık 1966, s.10-11

(14) World Bank, "*Priorities and Prespects...*" s.35

yüme modelinden hem daha hızlı, hem de daha dengeli büyüme imkânları sağlamaktadır. 1960'ların sonlarına doğru Filipinler tüketim mallarında ithal ikameci politikalar uygulama potansiyelinin sonuna gelmiştir. Sermaye malları ve ara mallar üretiminde verimli bir ithal ikamesi programı pazar büyüklüğünün sınırlılığından, gelişmiş teknoloji ihtiyacını ardarda birçok alanda gerektireceğinden ve sermaye yoğun süreçlere girilmesine yol açacağından mümkün değildir. Bu realite karşısında, Filipinler, çok yerinde olarak emek-yoğun ihracat endüstrilerini geliştirmeye dayalı bir stratejiyi benimsemiştir." (15)

Neoklasik ekonominin bu retoriğinin arkasında sermaye ve aramallar alanında ithal ikameci politikaların, Amerikan ve diğer Batı ülkeleri firmalarının çıkarlarını zedeleyeceği korkusu yatıyordu.

Yeni strateji ihracata yönelik imalat için cazip teşvikler konulmasını gerektiriyordu. Aynı zamanda ithal ikameci endüstrileri koruyan mekanizmaların çözülmesini talep ediyordu. Dünya Bankası hükümete şu direktifi verdi: "Gelecekte, hükümetin politikası; ithalat üzerindeki nicel kısıtlamaların tedricen kaldırılması, gümrük tarifelerinin yeniden düzenlenmesi ve alçaltılması ile mali ve moneter politikalardan korumacı ögelerin ayıklanması olarak belirlenmelidir." (16)

Ama Bankanın stratejisinin belki de en kritik noktası, emek-yoğun ihracat alanlarında yatırım yapmaları için gerekli yabancı sermayenin cezbedilebilmesiydi. Amaçlara ulaşmak için, Bankanın projeksiyonlarına göre 1976 ile 1985 yılları arasında Filipinler'e 1.6 milyar dolar yabancı sermaye getirilmeliydi.

Ekonomide böylesine büyük bir operasyon siyasi iktidarın baskıcı yardımı olmadan başarılamazdı.

OTORİTER MODERNLEŞTİRME

Dünya Bankasının ihracata yönelik büyüme stratejisi bazı sosyal sektörlerin "kayıpları" pahasına uygulanabilirdi. Bu gereklilik, politikaların uygulanmaya başlamasıyla birlikte ortaya çıkan siyasi egemenlik sisteminin temel belirleyicisi idi. Korumacılıktan vazgeçilmesi, Filipinlerin sınai elitinin bir bölümünün kurban edilmesini gerektiriyordu. Banka stratejisinin diğer kurbanı, yabancı sermayenin cezbedilmesi için ucuz emek güçleri temel teşvik unsuru olarak görülen işçilerdi. Bu gereklilik şöyle ifade ediliyordu: "Hükümetin ücret-fiyat politikasının temel amacı, başka tedbirlerin yanı sıra, ücret kısıtlamaları yoluyla istihdam ve yatırımların artırılmasını sağlamaktır." (17)

Bu iki sınıfı kontrol etmek için, onların siyasi sistem içindeki mevzilerini ortadan kaldırmak gerekiyordu. Bu kapitalist sınıfın bir bölümü için parlamentonun; işçiler için ise sendikal hareketin yeniden biçimlendirilmesini gerekli kılıyordu.

— "1972'de sıkıyönetim ilanı ve parlamentonun ilgası, hükümete ekonomik gelişme alanında mutlak bir iktidar sağlamıştır." (18)

— Cumhurbaşkanının 823 numaralı kararnamesi ve 5 numaralı Genel Emir ile grevler yasaklanmış, sendika liderleri tutuklanmıştır, "ülke resmen sıkıyönetim altında bulunurken, hükümetin temel stratejisi, doğrudan doğruya zor kullanmaya mümkün olduğu kadar az başvurmak ve etkili ekonomik ve sosyal programların geliştirilmesiyle kitle desteğini genişletmektir." (19)

ABD BAĞLANTISI

Dünya Bankasının Filipinler'in ekonomik gelişme yolunun belirlenmesindeki rolü büyüdükçe, ABD'nin ülke hayatı üzerindeki etkisi de paralel bir biçimde artmıştır. Kendi propogandasının tam aksine, Banka, "belirli devletlerin maddi çıkarlarından bağımsız, özerk bir kuruluş" değildir. Her şeyden önce, belli başlı kurucularının, Batı'nın kapitalist ülkelerinin ve hisselerinin % 20'sinden fazlasını kontrol eden ABD'nin ihtiyaçlarına karşı duyarlıdır.

Zaten ABD'nin temsilcileri, bu ülkenin Banka üzerindeki etkisini saklamaya teşebbüs etmemektedirler. ABD Hazine Bakanlığı'nın Reagan yönetimi zamanında hazırladığı bir raporda şöyle yazılıyor: "ABD'nin, Kalkınma Bankalarına olan mali katkısının büyüklüğü ve kurucu üye olarak konumu, bize bu bankaların kararlarının belirlenmesinde, gerek gelenekler, gerek hukuk, gerekse de pratik açıdan büyük bir rol oynama olanağını vermektedir." (20)

Peki, ABD bu gücünü hangi amaçlar için kullanmaktadır? Gene Hazine Bakanlığı raporunda belirtiliyor:

"Temel, uzun erimli, sistematik amaç, bir uluslararası ekonomik çerçevenin inşası ve sürdürülmesidir. Böyle bir uluslararası ekonomik sistemin görevi bizimkine benzer şekilde, demokratik, çoğulcu ve kapitalist toplumların gelişmesini teşvik etmektir." (21)

Dünya Bankası'nın ve diğer bankaların bu amaca ulaşılmasındaki etkinlik derecesi ise ABD tarafından şöyle görülüyor:

"Kalkınma bankaları global iktisadi ve mali hedeflerimizin geliştirilmesinde ve böylece uzun erimli siyasi/stratejik hedeflerimize hizmet etmede çok etkili olmuşlardır.... Ne ikili yardımlar, ne özel sermaye akımı, az gelişmiş ülkelerin iktisadi performansını Kalkınma Bankaları kadar etkileyemez." (22)

Dünya Bankası üzerindeki güçlü ABD etkisi, bankanın Üçüncü Dünya ülkeleri için siyasi yönelimlerin çerçevelerini oluşturmasıyla sınırlı değildir. Banka, sık sık, ABD'nin kısa ve orta erimli siyasi/starejik amaçlarına da hizmet etmektedir. Örneğin "Kalkınma Bankaları... nispeten apolitik kurumlar olarak... ABD'nin, ikili ilişkilerinin zayıf, fakat geliştirilmeye muhtaç olduğu, Yugoslavya ve Romanya gibi ülkelere dolaylı desteğinin bir aracı olarak yararlıdırlar." (23) Ama dahası var, Hazine Bakanlığı raporuna göre, aralarında Filistin Kurtuluş Örgütüne gözlemci statüsü verilip verilmemesinden, Vietnam ve Afganistan'a Banka yardımlarının durdurulmasına kadar, geniş konuların yer aldığı ondört sorundan onikisinde, ABD kendi görüşlerini Bankaya kabul ettirebilmiştir. (24)

ABD'nin, Banka politikalarını ne ölçüde belirleyebileceğinin dramatik örneklerinden birisi de Dünya Bankası'nın 1971 yılında Allende Şili'sine yaptığı yardımların kesilmesidir.

(SÜRECEK)

---

(15) Said Hüseyin, "Concluding Statement" in World Bank, *Meeting of the Consultative Group for the Philippines: Report of proceedings by the Chairman*, Paris, 30 Kas.-1 Ara., 1978 s.5
(16) World Bank, *"Priorities and Prospects..."*s.6
(17) World Bank, *Priorities and Prospects...*, s.11
(18) a.g.e., s8
(19) Gould Memorandum, s.7
(20) U.S. Treasury Department, Bölüm 3,
(21) a.g.e, Bölüm 2, s.1
(22) a.g.e, Bölüm 2, s. 18
(23) a.g.e, Bölüm 2, s. 2
(24) a.g.e, Bölüm 3

WALT WHITMAN

Türkçesi: **Memet Fuat**

GENÇLİK, GÜN, YAŞLILIK, GECE

Gençlik, geniş, istekli, seven - gençlik, incelik, güç, çekicilik dolu,
Biliyor musun ki Yaşlılık da ardından aynı incelik, güç, çekicilikle gelebilir?

Gün sonuna kadar açılmış, pırıl pırıl - gün, canlı, tutkulu, güneşli, kahkahalar içinde,
Hemen ardından Gece geliyor milyonlarca güneşi, uykusu, sağlık verici karanlığıyla.

YARATILIŞ YASALARI

Yaratılış yasaları,
Güçlü sanatçılar, önderler için, Amerika'nın yeni öğretmenleri, yazarları için,
Seçkin bilginler, gelecek müzikçiler için.

Her şey dünyadan örnek almalı, dünyanın yoğun gerçeğinden,
Tam kesinlik yok hiçbir konuda - bütün yapıtlar dolaylılığın tanrısal yasasını yansıtır.

Nedir sanıyorsunuz yaratılış?
Nedir sanıyorsunuz ruhu doyuran, bağımsızca yürümekten, üstünleri olmamaktan başka?
Nedir sanıyorsunuz size yüz türlü anlatmaya çalıştığım şey, kadın, erkek, insanların Tanrı
değerinde olduğunu belirtmekten başka?
Sizden daha kutsal bir Tanrı olmadığını belirtmekten başka?
En eski ve en yeni söylenenlerin sonuçta bunu anlattığını belirtmekten başka?
Senin ya da herhangi bir kimsenin yaratılışa bu gibi yasalarla yaklaşmanız gerektiğini
belirtmekten başka?

BAYAĞI BİR OROSPUYA

Bırak kendini - rahatla yanımda - ben Walt Whitman'ım, doğa gibi bağımsız, istekli,
Güneş seni bırakmadıkça ben de bırakmam,
Sular senin için parıldamayı bırakmadıkça, yapraklar senin için hışırdamayı bırakmadıkça,
benim sözcüklerim de senin için parıldamayı, hışırdamayı bırakmaz.

Güzel kızım, seninle buluşmaya geleceğim, iyice süslen, hazırlan bana,
Sabırlı ol, kusursuz ol gelişimi beklerken.

O güne kadar bu anlamlı bakışla selamlıyorum seni, beni unutmayasın diye.

Batı Burjuvazisinin Kültürü ve İnsan Ögesi

Refik Zerengil

Bu yazıda şu an ülkemizde yaşanmakta olan kültürel keşmekeşte Türk burjuvazisinin payına, onu Batı burjuvazisi ile karşılaştıran bir yaklaşımla değinmek istiyorum. DÜŞÜN Dergisi'nin Diderot'nun 200'ncü ölüm yıldönümü nedeniyle düzenlediği *toplu söyleşiyi*, Diderot üzerine yayınladığı özel sayfaları, Tanilli'nin, Timuçin'in, Alkan'ın *Diderot yazılarını* ve konuyla belli bütünlük oluşturan Canatan'ın *1789 devrimine* değgin yazısını okuyunca, insan ister istemez Türk burjuvazisi ile Batı burjuvazisi arasındaki farkı feodalizm sonu ve sonrası çerçevesinde bir kez daha düşünüyor ve bunun kültür üzerindeki etkilerini akla getiriyor.

1789 devrimiyle, onun düşünsel zeminini hazırlayan Aydınlanma Çağıyla, başta Diderot olmak üzere burjuva devriminin düşünsel temelini hazırlayan büyük Fransız düşünürleriyle ilgili belirlemeler bir yanda, bizim burjuva devrimimizin "fikriyat"ını hazırlayan Jön Türklerimiz için söz konusu olan geçerli eleştiriler öte yanda, burjuvazinin Batıda ve bizdeki karakteristikleri konusunda belli bir karşılaştırma olanağımız bulunuyor.

Dolayısıyle 1789'un görkemli atılımıyla başlayan süreçte kurulan yeni toplumla, 1908 devrimimizle başlayan süreçte zamanla oluşan yeni toplum arasındaki farkı, her iki ülkenin devrimci burvuvazisi arasındaki farka *bir* ölçüt olarak alabiliriz.

Ne var ki, iki ülke burjuvazisinin başlangıç noktalarındaki ideolojik, kültürel farkları abartarak, yanlış yargılara ulaşmak pek olası gözüküyor. Sadece gözükmüyor, yanlış yargılara ulaşıldığı da oluyor. Örneğin bir görüşe göre, ülkemizin bugünkü ekonomik ve kültürel geriliğinde başlıca etken bizim burjuvazimizin görgüsüz, kültürsüz, cahil ve kaba oluşudur, burjuvazimizin köylülükten kurtulamamışlığıdır.

BATI BURJUVAZİSİNE HAYRANLIK

Şayet Batı'nın "kültürel gelişmişliği" ile ülkemizin kültürel geriliği Batı burjuvazisi ile Türk burjuvazisi arasındaki *görgü ve kültür farkında* aranacak olursa, kültür sorunlarımızın kökenine inmekte, nedenleri araştırmakta hemen hiç yol alamayız.

Sorunun ekonomik, toplumsal temellerine inemediğimiz gibi, kapitalizm öncesi kültürel birikimleri Batı lehine abartmak noktasında çakılıp kalırız. Böylece Batı feodalitesini "kültürlü aristokrasisi" ile kutsarız, daha da geriye gidip, sorunu antik Yunan ve Roma uygarlığına bağlarız.

Batı burjuvazisinin kültürü gökten zembille inmediğine göre, biz de eski Yunan ve Roma'dan yola çıkıp, Ortaçağ Avrupası'nın feodalitesinden geçip (bu arada Rönesansla gözlerimiz kamaşarak), sonuçta Batı burjuvazisinin dününe -ve dolayısıyla bugününe- hayranlıktan öteye geçemeyiz. (Bu, bizi ister istemez, Avrupa'nın eski çağlardan bu yana sürekli üstünlüğü ve ileriliği fikrine, Ortadoğu ve Türkiye'nin ise -sürekli gerilik biçiminde tecelli eden- "makûs talihi" sonucuna götürür. Bu durumda bizim "kara yazgımız" yüzlerce yıl değil, binlerce yıl önce yazılmış demektir.)

Batı burjuvazisine hayranlık, ülkemizde hiç de yeni bir şey değil. Yüz yıldır sürüp gelen bu hayranlığı şimdi de birtakım sınıfsal ve sözde bilimsel terimler aracılığıyla sunmak da yenilik değil.

Bizim burjuvazimizin kültürel geriliği ortadadır, ama bu olgu, bizi Batı'nın "kültürel gelişkinliğini" onun burjuvazisinin kültürel ileriliğine bağlamak gibi yanlış bir noktaya götürürse, önümüzde tek çözüm kalır: Türkiye toplumunu Batı'ya taşıyamayacağımıza göre, Batı burjuvazisini ülkemize getirmek tek çıkış yolu olur. Bu da zaten elden geldiğince yapılmıştır ve hâlâ da bundan başka bir şey yapılmamaktadır.

Tabii bir şık daha var: bizim burjuvazimizi Avrupa burjuvazisinin kültür düzeyine yükseltmek de bir çözüm yolu olarak düşünülebilir. Bildiğimiz kadarıyla en az elli yıldır burjuvalarımız çocuklarını Lozan'da, Paris'te, Londra'da, Berlin'de, Amerikan üniversitelerinde eğitmektedirler. Devlet adamlarımızın, önde gelen politikacılarımızın pek çoğu Batı'da eğitim görmüşlerdir. 1940'lardan bu yana nice başbakanımız, sayısız bakanımız -aralarında akademik titre sahip olanlar da dahil- Batı'da eğitilmişlerdir. Dahası da, yüz yıldan beridir orta dereceli Amerikan, Fransız, İngiliz, Alman, Avusturya İtalyan vb. okullarında 11 yaşından başlayarak Batı kültürü almış on binlerce insan yetişmiştir. Bunların çok büyük çoğunluğu ya doğrudan doğruya burjuvazinin içinden gelmişler, ya da zamanla burjuvazinin hizmetinde teknokrat ve bürokrat olarak görev almışlardır. Burjuvazi sadece "sonradan

görme" üç beş işveren değildir elbette; bütün unsurlarıyla, kadrolarıyla bir katmandır. Burjuvazimizi Batı burjuvazisinin "kültür düzeyine" yükseltmek için daha ne yapılmalıydı, bilemiyoruz. Ama bütün bu uğraşlar sonuç vermemiş, bizim burjuvazimiz bir türlü Batı burjuvazisinin "ileri kültür düzeyine" erişememiştir. Batı'nın "kültürel gelişkinliğini" onun burjuvazisinin "kültürel ileriliğine" bağlayanlar bizim burjuvazimizi o yüceliğe eriştirmek için başka ne düşünüyorlar, bilemeyiz. Ama bildiğimiz kadarıyla, şayet bizim burjuvazi de, Batı'nınki gibi görgülü ve kültürlü olsaydı, biz böyle geri kalmazdık, diyorlar. İleri gitmemiz için de şunu öneriyorlar: Önce burjuvazimiz "adam gibi burjuvazi" olacak, şöyle kültürlü olacak, örneğin edebiyat sevecek, klasik müzik kültürü edinecek, sonra görgülü olacak, çatalı sol elle tutmasını, bir yere girip çıkarken kadının önde, merdivenden inerken arkada olmasını öğrenecek, sonra da bu görgü ve kültürden başlayan "kültür devrimi" sayesinde zamanla köylüler piyano veya hiç değilse saksofon çalmasını öğrenecekler, İstanbul'da ise Haliç'in pisliği temizlendikten sonra her iki yakaya boydan boya café'ler, dansingler yapılacak, oralarda gençler akordeon eşliğinde şarkı söyleyip dans edecekler, mandolinle Napoliten söyleyecekler. İşte o zaman Türkiye içinde yüzdüğü kültürel gerilikten kurtulmuş olacak.

Bu tür düşünceleri yukarıda sözünü ettiğimiz abartmalardan ve fantazilerden kurtarmış olsak da, geriye kalan şey gene öz olarak aynıdır; Batı burjuvazisinin kültürel değerlerine ulaşmakla -ve bunun için gerekli ekonomik rotayı çizmekle- kültürel sorunlarımızın çözüme kavuşturulacağı umulmaktadır. Ne var ki, -yeniden ve yeniden hatırlatmak gerekiyor- başından beri yapılagelen de bundan başkası değildir.

SANAT-EDEBİYAT ELİTİN ELİNDE

Konuya biraz daha eğilmek için karşılaştırmalarımızı somutlayalım. Şayet Batı burjuvazisinin (ve Batı burjuva toplumunun) kültür düzeyinden kasıt sanat ve edebiyat ise, sanat orada da *yığınsallaşmamıştır*, kitlelere mal olmamıştır. Orada da sanat-edebiyat-klasik müzik vb. çoğunluğunu aydınların oluşturduğu bir *elite özgü*dür. Orada sanat-edebiyatla ilgilenenlerin sayısının -ya da oranının- bizdekinden fazla olması, bu kesimi, o toplumlarda da bir elit olmaktan çıkarmamıştır. Hele hele, ülkemizle Batı toplumları arasındaki büyük *ekonomik gelişkinlik farkı göz önüne alındığında*, o ülkelerde sanata, edebiyata duyulan ilginin oran olarak bizden fazla olması, hiç mi hiç bir şey ifade etmez. Yani bizde çok özenilen, imrenilen Batı burjuvazisinin ve Batı burjuva toplumlarının sanat-edebiyata verdiği önem, ellerindeki muazzam ekonomik potansiyel çerçevesinde son derece önemsizdir. Bir başka deyişle, Batı burjuvazisi, bizde kimilerinin iddia ettiği gibi öyle sanat-edebiyat düşkünü değildir. Batı toplumları da onca ekonomik güçlerine ve gelişkin teknolojik olanaklarına rağmen sanat-edebiyat meraklısı toplumlar değillerdir. (Esasen Batı ülkelerini bu açıdan abartanlar Fransa'yı örnek göstermektedirler. Fransa ise diğer tüm Batı ülkeleri arasında bir istisnadır, genelleştirilmemesi gereken tekil bir örnektir, kaldı ki Fransa'da bile sanat-edebiyat kitlelere mal olmuş değildir. İşte basit bir örnek: tüm entellektüel ününe rağmen sığ bir gazete olan -ve içeriği Fransa'nın kültür düzeyinin de abartıldığı yönündeki düşüncemize bir kanıt oluşturan- *Le Monde* gazetesi iflasın eşiğine gelmiştir. Sosyalistlerin tabloid gazetesi *Le Matin* sübvansiyonlarla yaşamaktadır, ilh.)

> Şayet bizim burjuvazi de Batınınki gibi görgülü ve kültürlü olsaydı, biz böyle geri kalmazdık, deniyor. İleri gitmemiz için de şunu öneriyorlar: Önce burjuvazimiz "adam gibi burjuvazi" olacak!

> Batı toplumları hemen her alanda demokratizmin *bize nazaran* çok daha gelişkin olduğu toplumlardır. Batı ülkeleriyle ülkemiz kültürel planda karşılaştırılacaksa, asıl farkı Batı burjuvazisinin "daha kültürlü, daha sanatsever" olmasında değil, tam bu noktada aramak gerekir.

Batı ülkelerinde burjuvazinin kitlelere sunduğu (yığınsallaştırdığı) kültür malzemeleri, -müziğiyle, televizyon dizileriyle, fotoromanlarıyla, polisiye ya da science fiction kitaplarıyla- bize de zaten bol bol ithal edilmekte olan kültür malzemeleridir. Bu nedenle, Batı burjuvazisini "kültürlü" diye kutsamaya hiç gerek yoktur.

BATI TOPLUMU VE DEMOKRATİZM

Kültürel ögeler konusunda Batı toplumlarıyla ülkemiz toplumu arasındaki asıl fark, siyasal demokrasi dahil olmak üzere genel olarak *demokratizm*'dedir. Batı toplumları hemen her alanda demokratizmin *bize nazaran* çok daha gelişkin olduğu toplumlardır. Gerek insan hakları konusunda, gerek onun bir parçası olan çalışanların ekonomik-sosyal hakları konusunda, ya da ülkenin eğitim, bilim, düşünce alanında, bireyler arası ilişkilerde, aile, din, siyasal üstyapı gibi temel kurumlarda, etnik farklılıkların yansımalarında, toplumdaki ekonomik, sosyal, siyasal tartışma ve eleştirilerde bize kıyasla hayli gelişmiş bir demokratizm söz konusudur Batı'da. Şayet Batı ülkeleriyle bizim ülkemiz kültürel planda karşılaştırılacaksa, asıl farkı Batı burjuvazisinin "daha kültürlü, daha sanatsever" olmasında değil, tam bu noktada aramak gerekir.

Bu esaslı fark ise Türkiye burjuvazisi ile Batı burjuvazisinin kültür farkından ileri gelmemektedir. Ya da Batı burjuvazisinin bizdekinden daha demokrat doğa'lı olması da değildir bunun nedeni.

Batı'daki demokratizmin bizden gelişkin olması, toplumun ve tüm üstyapı kurumlarının demokratikleşmesi için işçiler başta olmak üzere, geniş yığınların köklü uğraşları ile elde edilmiştir.

Batı'da burjuvazi, feodaliteyi yenerken *başlangıçta* serbest işgücü ve pazar ihtiyaçları gereği işçilerin, köylülerin desteğine ihtiyaç duymuştur, ama devrimini tamamlayıp iktidarını sağlama alır almaz, ilk işi de o çalışan kitleleri ezmek olmuştur. Aristokrasiye ve kiliseye karşı verdiği mücadelesinde kendisi için öngördüğü demokratik değerler ve kurumlar, geniş çalışan yığınların da otokrasiye ve kiliseye karşı demokratik özlemlerine ve ekonomik istemlerine uygun düştüğü için yığınlar onları hemencecik benimsemişlerdir. Ama burjuvazinin iktidara geldikten sonra kendi savunduğu bu değerlerden caymasıyla, onların asli savunucuları artık burjuvazi değil, çalışanlar olmuş-

tur. Yani bugün mutlaklaştırılıp idealize edilen Batı demokratizminin geçen yüzyıldaki temel dinamikleri *sans-culotte*'lar (külot pantolonsuzlar) ve *Enragé*'ler (öfkeliler) olmuştur.

Birçok Avrupa ülkesinde bütün 19'cu yüzyıl bu planda kıyasıya sosyal mücadelelerle geçmiştir. Bu mücadeleler 20'ci yüzyılda da devam etmiştir. Söz konusu mücadelelerin bir bölümü, daha ileri bir üretim tarzına geçiş için cereyan etmişse de, diğer bir bölümü de temel insan haklarının sağlanması, korunup geliştirilmesi; 8 saatlik işgünü, grev ve toplusözleşme özgürlüğü başta olmak üzere, çalışanların ekonomik-sosyal hakları, ekonomik-siyasal örgütlenme özgürlüğü, çalışanlar için sosyal güvenceler, çalışanların yaşama ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi *verili toplumlardaki demokratik amaçlı* hareketler ve mücadeleler niteliğindedir.

Başka deyişle, Batı'da demokrasi ve demokratizm, o toplumlara altın tepsi içinde sunulmamıştır. O toplumların geniş kesimlerinin uzun erimli uğraşları ile elde edilmiştir, burjuvazinin lütfuyla değil.

ZORBALIK ÜZERİNE KURULU KÜLTÜR

Batı burjuvazisinin kültürüne övgüler düzülürken, bu burjuvazinin içeride nasıl da zalimce kan dökmüş olduğunu, dışarıda sömürgelerde ne denli şiddetli bir zulüm uyguladığını, bunların da yetmediği yerde, sömürge ve pazar paylaşımı amacıyla nasıl da topyekûn savaşlara girdiğini de bu kültür gelişkinliği hanesine yazmak gerekir. Bırakalım daha ileri toplum sancılarını, salt 8 saatlik işgünü için Avrupa'da ve Amerika'da kaç on bin işçinin öldürüldüğünü hatırlamamız bile yeter. Ya da, sömürge savaşlarında dökülen kanlar pahasına, yüz milyonlarca insanın acısı ve gözyaşı üzerine kurulu bugünkü Batı uygarlığı, acaba nasıl bir kültüre sahiptir? Batı burjuvazisinin en kültürlüsü olan Fransız burjuvazisi içeride az mı kan dökmüştür; dışarıda Fransız emperyalizminin Vietnam'da, Cezayir'de, Batı Sahra'da uyguladığı lejyon mezalimi onun "ileri kültürü"nün bir *parçası* değil midir?

Bugün bile hâlâ, Latin Amerika'da, Afrika'da, Güney Asya'da yüz milyonlarca insan açlıktan kıvranırken, nice ülkelerde doğan çocukların üçte biri açlıktan ve bakımsızlıktan ölürken, ya da çocuklar çarşıda pazarda satılırlarken, bütün bunların sorumlusu olan emperyalist Batı burjuvazisinin gelişkin kültürü, acaba bütün bunlar hakkında ne fetva vermektedir. Yanıt basittir: ABD başta olmak üzere Batı burjuvazisi "hür dünya"nın önderidir ve adı geçen azgelişmiş ülkelere uygarlık ve demokrasiyi göstermektedir. Karşılığında ise, onların yeraltı - yerüstü servetlerini, ve en büyük servet olan işgüçlerini (ya da bu işgücüyle yaratılan ulusal servetlerini) ucuza kapatmaktadır, emmektedir.

Batı burjuvazisi pek demokrattır, pek özgürlükçüdür: dün Çin'de, Çin Hindi'nde, Hindistan'da, Ortadoğu'da, Tüm Afrika ve Güney Amerika'da, bugün ise o yörelerin bir bölümünde demokrasi ve özgürlük savaşı vermektedir; kendi kendilerini idare etmekten aciz diye gördüğü uluslara, milliyetlere, ırklara, dinlere "hür dünya"yı götürmekte, ya da onları özgürlük içinde tutmaktadır: açlığın, sefaletin, hastalığın, fuhuşun, lumpenliğin özgürlüğü içinde...

> "Barış, kalıcı kardeşlik ve erdemlilik toplumuna dönüşmenin yolu, **insan**dan yana olanlardan, İNSAN olanlardan geçer."

O kültürlü Batı burjuvazisi, Birinci Dünya Savaşı sonunda da Türkiye'yi işgal etmişti. Kurtuluş Savaşımız karşısında askerlerini çektiler, fakat gideraayak Lozan'da "Biz size siyasi bağımsızlığınızı verdik, ama -ekonomik bakımdan- gene geleceğiz, sizi kendimize bağımlı kılacağız" dediler. Sonra da geldiler, tekelleriyle, ekonomik - politik - askeri çıkarlarıyla geldiler, Missouri zırhlısıyla geldiler, nükleer füze rampalarıyla geldiler, pop ve rock müzikleriyle, neskafeleriyle, seks ve şiddet filmleriyle, Dallaslarıyla, Şahin Tepeleriyle, video salgınlarıyla geldiler. İnsanın ürünü olan teknolojinin insana karşı kullanılmasıyla geldiler.

BİZİM BURJUVAZİMİZ KABİLİYETSİZ ÇIKTI!

Şu halde, kültürel sorunlarımıza, bunun da temeli olan ekonomik-sosyal sorunlarımıza eğilirken bizim burjuvazimizin Batı burjuvazisi gibi "kültürlü ve görgülü" olmasını niyaz ede ede bugünlere geldik. Ne yapalım, bizim burjuvazimiz çok kabiliyetsiz, çok da gabi. Bir türlü Batı burjuvazisi gibi kültürlü olamıyor. Her ne kadar son zamanlarda bir hayli sanat galerisi açıyor, bankalar eliyle kültür alanına yatırımlar yapıyor, hatta sanat dergileri bile çıkarıyor, uluslararası festivaller bile düzenliyor ise de, gene de Batı burjuvazisi gibi görgülü ve sanat aşıklısı olamıyor. Daha da önemlisi, bizim burjuvazimiz, kültürlü olmak için bu kadar uğraşıyor, didiniyor; hatta lahmacun yerine pizza, köfte yerine *McDonald*'svari hamburger bile yiyor ve yediriyor, ama gene de Batı burjuvazisine hayran kimi aydınlarımıza yaranamıyor.

Eh öyleyse, biz de burjuvazimizin bizi ve kültürümüzü kurtarması umudundan artık vazgeçmeliyiz. Burjuvazimiz yüz yıldır uğraştı, didindi, ancak bu kadarını yapabildi, daha fazla Batılı olamadı. Zorla güzellik olmuyor.

Kültür konusunda "ah, Batı burjuvazisi gibi kültürlü bir burjuvazimiz olsaydı" yakınmalarının temel yanılgısı nerede? Bize kalırsa, sözcüğün içeriğinin günlük hâyatta kullanılan biçimiyle algılanmasından geliyor. Kültür terimi sanat, edebiyat, klasik müzik, napoliten şarkı, kalamarlı ve istakozlu sofra, şarabın ve konyağın iyisinden anlamak gibi şeylerle sınırlanınca, böyle düşünen bir aydınımız -kendisi de onlardan anladığı için- Batı burjuvazisini kültürlü bulacaktır elbet.

Acaba kültür denilen şey bu mudur? *France Soir*, ya da *Bild* veya *Daily Mirror* gazetelerinin (bizdeki *Tan* gazetesinin Fransız, F. Alman ve İngiliz kardeşleri) patronları belki evlerinde Modigliani'nin, Picasso'nun, Matisse'in paha biçilmez tablolarını bulundururlar, ama her gün gazetelerine banal fotoğraflar, ucuz fotomodel resimleri basarlar. *France Soir*'ın patronu, ya da hiç değilse onun oğlu *Swanların Evinden*'i sonuna kadar okumuştur muhtemelen, ama gazetesinde yayınladığı haberlerin çoğu elli kelimeyi geçmez ve onların hepsi de, ya yarı uydurma magazin - dedikodu konularıdır, ya da tümüyle uydurma "12-13 yaşındaki kız hastalarını iğfal eden doktor" hakkındadır. *Daily Mirror*'un patronu, oğlunu belki Eaton'da sonra da Oxford'da eğitmiş, lisans üstü için Sorbonne'a göndermiştir, ama her gün yayınladığı gazetede "aşağı tabaka"dan yüzbinlerce ortaokul öğrencisine pespaye şeyleri layık görür. Ama gene de bu gazete patronları ve onların dahil olduğu Batı burjuvazisi kültürlüdür, görgülüdür, imrenilesidir.

İNSAN FAKTÖRÜ

Kültür'ün temel ögesi insandır. Dolayısıyla kültürel gelişme ve yetkinleşmenin de motivasyonu gene insandan başkası değildir. İnsanın yetkinleşme-

si, gelişmesi, kültürel bakımdan daha ileri gitmesi ise ancak, ve ancak onun özgürleşmesine, ya da özgürleşme sürecinde aldığı yola bağlıdır.

Burjuvazi ise özgürlük barutunu günümüzden çok önce yitirdi. Burjuvazinin artık, toplumu ve bireyi, yani İNSAN'ı özgürleştirmek diye bir sorunu olamaz. Şayet Batı toplumunda insanoğlu bize kıyasla daha gelişkin demokratizm düzeyine ulaştıysa, onu da burjuvazi sayesinde değil, kendi öz gücü ve öz çabası sayesinde sağladı. Burjuvazi ise insanoğlunun özgürlüğünü değil, tutsaklığını savunuyor. İşgücünü meta halinde tutarak, onun yarattığı değerlerin tümünün birden topluma geri dönmesini önlemek için uğraşıyor. İnsanoğlunun kendi öz uğraşıyla elde ettiği kazanımları, demokratik hak ve özgürlükleri ise, insanı bir otomasyon kurbanı, bir makina dişlisi, bir robot haline indirgeyip, onun iç zenginliklerini, toplumsal güdülerini körelterek dengelemek istiyor. Bunun için de "kültürel yozlaşma" dediğimiz bütün malzemeleri sunuyor (pazarlıyor). Kestirme yoldan vurgunlar için sunuyor, kendi dünya görüşünü empoze etmek için sunuyor, siyasal iktidarı için sunuyor.

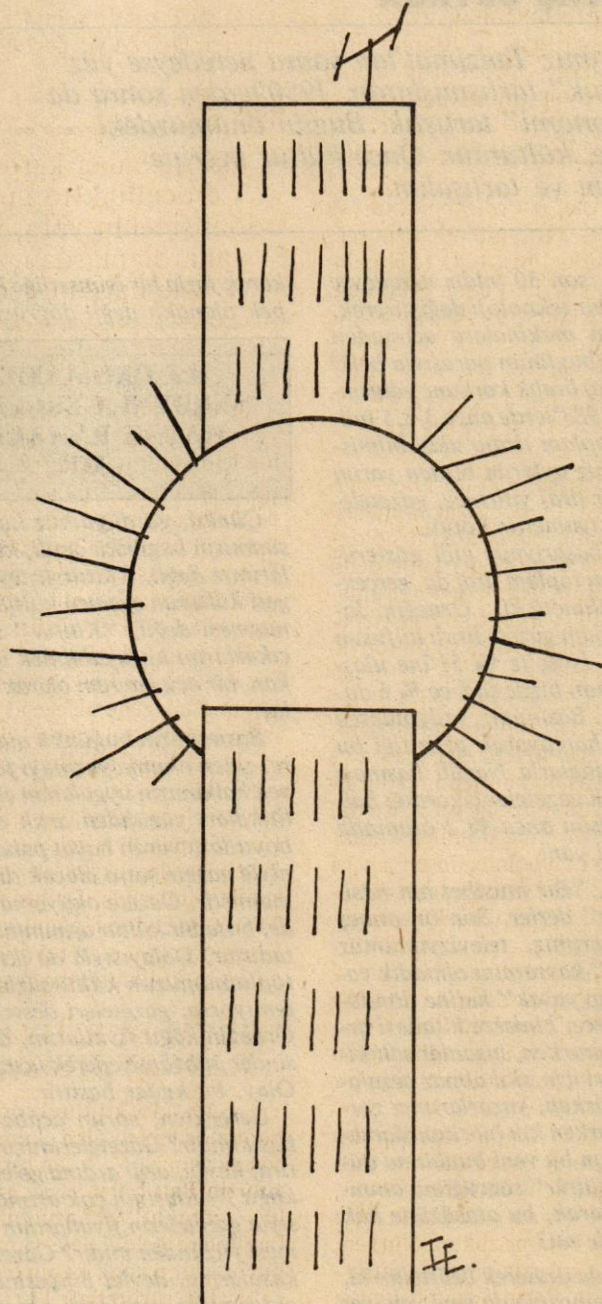
Kendi ülkesinin insanlarına ekonomik ve sosyal bakımdan vermek zorunda kaldığı ödünleri ise yoksul ülkelerin yüz milyonlarca insanından fazlasıyla çıkarıyor. Çıkaramadığı ya da daha azını çıkardığı durumlarda ve dönemlerde ise uluslararası tansiyonu yükseltiyor, bölgesel savaşlar çıkarıyor, o ülkelerin içişlerine müdahele ediyor, kendi ülkesinde kemerleri sıkıyor, hakları kısıtlıyor vb..

Şayet kültür konusuna ve buna bağlı sorunlara İNSAN faktörü açısından bakmazsak, soruna toplumun ve bireyin yetkinleşmesi, özgürleşmesi noktasından yaklaşmazsak, insanların tarih boyunca biriktire biriktire geldiği kültürel birikimi çağdaş toplum koşullarının katkısıyla daha ileri sentezlerde geliştirmesini *kültür hazinesi* olarak görmezsek, kültür mirası diye sadece binaları, tabloları, heykelleri görürsek, en büyük kültür hazinesinin İNSAN olduğunu ve ancak gene insan tarafından o hazinenin daha da zenginleşebileceğini unutursak, ister istemez insanı körelten bir sosyal katmanı (burjuvaziyi) - onun tüm insana aykırı konumuna rağmen - kültürel gelişimin ve yetkinleşmenin lokomotifi olarak görmek yanılgısında kalırız.

Haliç'in içi ve çevresinin bugünkü pislikten ve pejmürdelikten kurtulmasını, suların her iki yakasında yüzlerce ucuz, temiz, şık eğlenme ve dinlenme yerinde onbinlerce insanın napoliten dahil güzel müzikle boş vakitlerini değerlendirmelerini, dingin bir ülkenin, bir barış ve kardeşlik toplumunun insanlarından bir kısmı olarak oralarda hoşça vakit geçirmelerini kim istemez. Sadece Haliç ve çevresinin ve Türkiye'nin değil, tüm dünyanın böyle âsude bir barış toplumuna, kalıcı kardeşlik ve erdemlilik toplumuna serapa dönüşmesini kim arzu etmez.

Ama *bunun yolu:* insanları, mazlum ulusları, yoksul ve azgelişmiş ülkeleri ezenlerden, milyonlarca çocuğu doğarken ölüme, yüz milyonlarca çocuğu ise hayat boyu yoksulluğa ve mutsuzluğa mahkûm edenlerden, savaş çıkartanlardan, silahlanma yarışını körükleyenlerden, insanın iç dünyasını, beğenilerini, manevi kültür ögelerini, ahlaki değerlerini çürütenlerden medet ummaktan geçmez.

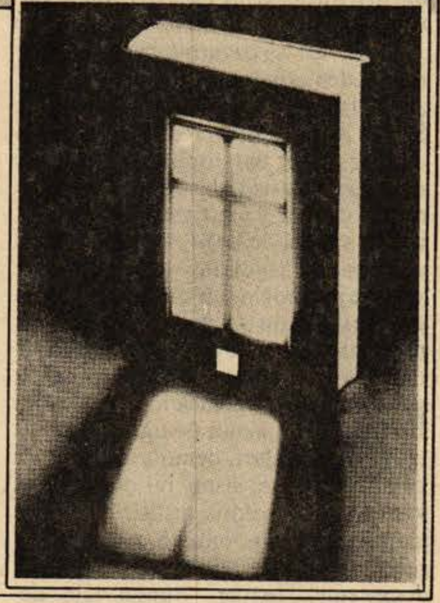
Bunun yolu, insana aykırı olanlardan değil, insandan yana olanlardan, yani İNSAN olanlardan geçer.

Ferruh Doğan

Toplumumuzun Kıyısına Ulaştığı Yeni Uçurum:

KÜLTÜREL SOYSUZLAŞMA / KÜLTÜRSÜZLEŞME CANAVARI!..

DEMİRTAŞ CEYHUN

Aydınlarımız Tanzimat'tan sonra neredeyse yüz yıl "hukuk" tartışmışlardır. 1950'lerden sonra da hep "ekonomi" tartıştık. Bugün önümüzdeki sorun ise, kültürdür. Önce kültür üzerine düşünelim ve tartışalım.

Basınımız, son 30 yıldır neredeyse her on yılda bir teknoloji değiştirerek, ultra modern makinalara acımadan milyonlarca (bugünün parasıyla belki de milyarlarca) liralık korkunç yatırımlar yaparak 1983'lerde anca 3-3,5 milyonluk bir toplam tiraja ulaşabilmişken, geçtiğimiz aylarda birden yarım milyonluk bir tiraj yitirince, gazetelerimizde bir kıyamettir koptu.

Oysa, bir başarıymış gibi gösterilmek istenen bu toplam tiraj da, gerçekte öylesine gülünçtü ki... Örneğin, Japonya'da toplam gazete tirajı nüfusun % 56,6'sına, İsveç'te % 51'ine ulaşmışken, bu oran bizde sadece % 6 dolaylarındaydı. Basınımız, milyonlarca liralık döviz harcayarak getirttiği bu modern makinalarla Nazilli basması gibi cicili bicili gazeteler çıkardığı halde, okur sayısını anca % 2 oranında arttırabilmişti, yani.

Atalarımız, "Bir musibet bin nasihattan yeğdir" derler. Son on-onbeş yıldır radyolarımız, televizyonumuz "yasak kitap" kavramını olmadık yayınlarla "kitap yasak" haline döndürürken, yüzlerce, binlerce kitabevi ardı ardına kapanırken, insanlar salt kitap okudukları için akıl almaz cezalara çarptırılırlarken, yazarlarımız zorla susturulurlarken kılı bile kıpırdamayan basınımızın bu yeni bunalıma düşer düşmez "kültür" sözcüğünü anımsamasına bakarak, bu atasözüne hak vermemek elde mi?

Ama, şunu da üzülerek belirtelim ki, artık kültür konusuna da yeni yeni yer ayırmaya başlayan gazetelerimizin, soruna bugünkü yaklaşım biçimlerine bakarak fazla bir iyimserliğe kapılmak da pek olanaklı değil doğrusu.

AZ OKUMAMIZIN NEDENİ, GERÇEKTEN HAYAT PAHALILIĞI MI?

Çünkü, gördüğümüz kadarıyla basınımızın bugünkü derdi, kültür sorunlarımız değil. Kültürsüzleşmemiz, bir geri kültürün egemen kültür haline dönüşmesi değil. "Kültür" sözcüğünü, çıkarlarını koruyabilmek için bir kalkan, bir öcü kavram olarak kullanıyorlar.

Basınımızın bugünkü mantığına göre, zaten okuma yazmayı fazla sevmeyen halkımızın uygulanan ekonomi politikaları yüzünden artık dayanılmaz boyutlara varan hayat pahalılığı nedeniyle gazete satın alacak durumu kalmamıştır. Gazete okuyamadıkları için de, hızla bir kültür aşınımına uğramaktadırlar. Dolayısıyla da iktidar, şayet toplumumuzun kültürsüzleşmesini istemiyorsa, gazeteleri desteklemelidir. Örneğin kâğıt fiyatlarını, devlet kesesinden sübvanse ederek ucuzlatmalıdır. Olay, bu kadar basittir.

Gerçekten, sorun acaba bu kadar basit midir? Gazetelerimizin bu büyük tiraj kaybı, ardı ardına gelen zamlarla kâğıt fiyatlarının çok artması, dolayısıyla gazetelerin fiyatlarının da yükselmesi yüzünden midir? Gazetelerimizin kasalarına, devlet bütçesinden büyük aktarmalar yapılarak gazete fiyatları düşürülürse, toplam tiraj öteki gelişmiş ülkelerdeki düzeye çıkar ve son otuz yıldır yaşadığımız bu korkunç kültürel aşınım durur mu?

Doğrusu, bu sorulara evet diyebilmek, bu yaklaşımı onaylayabilmek bizce olanaksızdır. Çünkü gazetelerimizin, özellikle son çeyrek yüzyıldır uyguladıkları yayın politikalarıyla, içerikleriyle, halkımızın kültür düzeyinin yükselmesine şuncacık bir katkıda bulunduğunu söyleyebilmek şöyle dursun, tam karşıtı, bu süre içinde yaşadığımız kültürel yozlaşmada, soysuzlaşmada, yoksullaşmada, önemli roller oynadığı bile doğrudur. Ne acıdır ki, basınımız için, bu kültürel facia değil, tiraj sorunu, her zaman daha önemli olmuştur. Oysa, bir toplumun kültür düzeyiyle, o toplumdaki gazete, kitap tirajları yaşamsal bir bağlam içindedir. Bir toplumda kültür düzeyi düştükçe, daha geri kültürler egemen kültür haline geldikçe, okuma alışkanlığı da o oranda azalmış ve tirajlar düşmüştür. Basınımız ise, tirajını arttırmak için kültür düzeyinin yükselmesine çalışacağına, daha geri kültürün egemen kültür haline dönüşmesine yardakçılık ederek tiraj almaya kalkışmıştır.

NE KADAR AZ SÖZCÜK KULLANIRSANIZ, O KADAR ÇOK SATIYORSUNUZ

Ne yazık ki, bugün gazetelerimizin kullandığı sözcük sayılarıyla ilgili elimizde bir araştırma yok. Ancak, şurası da kesin ki, bugün ülkemizde en az

sözcükle çıkan gazeteler, en çok satan gazetelerdir. Örneğin, halen ülkemizde en çok satan gazeteler olan Tan, Bulvar, Posta vb. gibi gazetelerin kullandıkları sözcük sayısı sanmam ki 150-200'ü geçsin.

Galiba toplumların kültürel gelişmişlik düzeylerini sağlıklı bir biçimde ölçmenin tek yolu da, günlük yaşamlarında kullandıkları sözcük sayılarıdır.

Nitekim, son yıllarda dilimizin yozlaştığından, argolaştığından yakınmayan kimse yok gibi bir şey... Bugün kentlerimize de egemen olan kır kökenli büyük yığınların, kahvelerde konuştuğu sözcük sayısı acaba kaçtır dersiniz? Sanmam ki, halkımızın günlük yaşamında kullandığı sözcük sayısı da tıpkı o Bulvar gazetelerindeki gibi 150-200'ü geçsin.

Oysa öte yandan da biliyoruz ki, okuma alışkanlığı, kişilerin günlük yaşamlarında kullandığı sözcük sayılarıyla doğru orantılıdır. Kişi, günlük yaşamında kullandığı sözcük sayısı arttığı oranda okuma alışkanlığına kavuşmaktadır.

Ama, gazetelerimiz yukarıda da değinmeye çalıştığımız gibi, halkımızın günlük yaşamında kullandığı sözcük sayısını arttırıcı bir yayın politikası gütmek yerine, açıkgözlülüğü seçerek, kullandığı sözcük sayısını azaltmak yoluyla tiraj almayı yeğlemiştir. Bu da, kültürel erozyonun daha da hızlanmasına neden olmuştur. Artık, gazetelerimiz okunmamakta, seyredilmektedir. Okurları yoktur, tıpkı TV gibi seyircileri vardır. Yazı olarak, 150-200 sözcükle yazılmış resim altlarını yeğlemektedirler. Böylece de, kendi kuyularını kendileri kazmışlardır, bir yandan da son çeyrek yüzyıldır yaşadığımız kültürsüzleşme olayını körükleyerek.

Kuşkusuz, aynı şey edebiyat için de geçerlidir. Örneğin, magazin romanların çok satmasının tek nedeni, bizce daha az sözcükle yazılmış olmalarıdır. Fotoromanların, çizgi romanların bunca rağbet görmesinin de, başka bir açıklaması yoktur.

AYDINLAR!... ÇANLAR SİZİN İÇİN ÇALIYOR!...

Toplumumuz, sanmam ki, bütün tarihi boyunca bugünküne eşdeğer bir başka kültür aşınımını daha yaşamış olsun!... Sorun, sadece müziğimizin arabeskleşmesi sorunu değil. Gazetelerimizin tirajlarını bir türlü arttıramamaları sorunu da değil.

Hızla kültürsüzleşmemiz olayı, daha geri bir kültür olan Anadolu köy kültürünün (reaya kültürünün) ülkemizde egemen kültür haline dönüşmesi olayı, unutmayalım ki, son günlerin moda deyimiyle "enflasyon canavarı"ndan daha az önemli bir olay değildir.

1950'lerden sonra çarpık da olsa kapitalistleşme girişimlerimiz toplumsal açıdan ileri bir adım olduğu halde, üzülerek belirtelim ki aynı süreçte yaşadığımız kültürel değişimimiz onunla koşut gitmemiş ve ters orantılı bir biçimde gerçekleşmiştir. 1950'lerden sonra başlayan ve çarpık sanayileşme, bu kapitalist yöntemli ekonomik büyüme sürecinde, ne acıdır ki, toplumumuzun kültürel yapısı hiç dikkate alınmamış ve yüzyıllardır üstü zorla küllenmiş, sindirilmiş göçebe karakterimiz ve göçebe kültürümüz kendiliğinden yekinmiş, ülkeye egemen olmuştur.

Bu olgu karşısında aydınlarımızın, külâhlarını önlerine koyup acı acı düşünme zamanları çoktan gelmiş, hatta geçmiştir bile. İnsanlığın yüzyılımızda korkunç bir hızla gelişen bilgisiyle nicedir tartıştığı kimi kavramları, artık bizim de sil baştan irdelememiz ve tartışmamız kaçınılmazdır.

Ne yazık ki, halkçılık ve ulusçuluk kavramları da aydınlarımızca birer dogma haline getirilmiş ve kutsallaştırılmıştır. Dolayısıyla da, halk dalkavukluğu yapılarak, daha geri bir kültürün ülkemizde egemen kültür haline dönüşmesine katkıda bulunulmuştur. Bu yüzden, aydınlarımızın ulusçuluk ve halkçılık kavramları üzerinde de sil baştan düşünmeleri kaçınılmazdır.

Aydınlarımızın düştüğü bir başka önemli çelişik durum da, Cumhuriyet'le birlikte kültürel yapımızın değiştirilmesinin zorunlu olduğudur. Altyapının üstyapıyı biçimlendireceğine olan inancımıza karşın, Cumhuriyet'le birlikte önemli bir altyapı değişikliği olmadığı halde, bir üstyapı kurumu dediğimiz kültürümüzü değiştirebileceğimize, hatta değiştirdiğimize inanmışızdır. Oysa, böyle bir kültürel değişimin gerçekleştirilmemiş olduğu, bugün ayan beyan ortadadır. Ne yazık ki, Cumhuriyet aydınlarımız, bu yanılgıyla Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığımız kültür köklerimizi de acımadan yok etmiştir. Dolayısıyla, Anadolu köy kültürü (reaya kültürü) kolayca egemen kültür haline dönüşebilmiştir. Bu gerçeği, sadece Orhan Gencebay müziğine bakarak ve arabesk müzik yaftası takıp küçümseyerek örtbas edemeyiz.

Örneğin, toplumların analizinde kullanılan altyapı-üstyapı şeması, şu son çeyrek yüzyılda yaşadığımız ekonomik büyüme-kültürel değişme zıtlığının da somut bir biçimde bizlere gösterdiği gibi, üzerinde en çok düşünmemiz gereken noktalardan biridir. Unutmayalım ki, 1950'lerden sonra ülkenin altyapısı daha ileri bir aşamaya sıçradığı halde, bir üstyapı kurumu diye nitelediğimiz kültürümüz, altyapıdan bağımsız bir biçimde daha geri bir dönüşüme uğramıştır.

Aydınlarımız Tanzimat'tan sonra nerdeyse yüz yıl "hukuk" tartışmışlardır. 1950'lerden sonra da hep "ekonomi" tartıştık. Bugün önümüzdeki sorun ise, kültür'dür. Önce kültür üzerine düşünelim ve artık bu toplumsal olguyu bir bütün olarak tartışalım. Çanlar çalıyor!... Çanlar aydınlarımız için çalıyor.

Kültürümüzün bir konumu üzerine düşünceler II.

"Kültür" ve "Kültür Bunalımı" Kavramlarına İlişkin Bazı Saptamalar

Ahmet Cemal

Bundan önceki yazımda, genel bir kültür bunalımı içinde yaşamanın Türkiye açısından temel sorun niteliğini taşıdığından söz etmiş, buna ilişkin bazı belirtiler üzerinde de — bunları eksiksiz saymış olmak gibi bir sav ileri sürmeksizin— kısaca durmuştum.

Konumuz doğrultusunda Türkiye'nin somut gerçeklerine inmezden önce bazı kavramlar üzerinde durmamız gerekiyor. Çünkü bu yapılmadığı takdirde, çok şey söyleyip, sonunda söylenmiş olanları yine bir belirsizlikle noktalamak gibi bir sakıncayla karşılaşabiliriz. Örneğin *kültür*, başlangıcından günümüze türlü anlam değişimlerine uğramış bir kavram. Üstelik bu kavramın günümüzde her bakımdan *tartışmasız* bir içerik taşıdığını söyleyebilmek de olanaksız. Bu durum karşısında, *kültür bunalımı* gibi önemli bir konuyu irdelemeye başlarken bu yazı dizisi boyunca kültürü hangi *anlam* ve hangi *kapsamda* aldığımızı önceden belirtmek, kesinlikle gerekli.

Aynı tutum, *kültür bunalımı* kavramı açısından da söz konusu. Çünkü ilerde göreceğimiz gibi, bu kavram, gerçekte çatısı altında *tek* bir bunalım türünü değil, ama bir bunalımlar demetini barındırmakta. Biz de ülkemizin ne tür bir kültür bunalımı ya da bunalım*ları* yaşadığı sorusuna yanıt arayacağımızdan, kültür alanında ne gibi bunalımların söz konusu olabileceğine önceden değinmek zorundayız.

Yanlış beklentiler uyandırmamak için bir noktanın hemen belirtilmesinde yarar var. Sözü edilen bu kavram irdelemeleri, felsefe ya da toplumbilim düzeyindeki tüm boyutlarıyla yapılacak değildir. Çünkü bu çalışma çerçevesinde böyle boyutlara gitmek, konuyu alabildiğine dağıtmaktan başka bir sonuç doğurmaz. Bu nedenle, örneğin *kültür* kavramını konumuz açısından saptamaya çalışırken, bu kavramın tüm tarihsel gelişimini ve günümüzde kavram üzerine yürütülen tüm tartışmaları ele alacağımız sanılmamalı. Burada yalnızca *konumuz açısından* gerekli olanla yetineceğiz. Bu durum, *kültür bunalımı* kavramı için de geçerli. Ayrıca, bu yazılarla belli bir *kültür kuramı* geliştirmek gibi bir amacım da yok. Bunun birinci nedeni, bu boyutta bir girişimin *benim* boyutlarımı aşacağının bilincinde oluşum; ikinci neden ise —boyutlarım elverseydi bile—, böyle bir girişimden bilinçli olarak kaçmam. Çünkü bu satırların yazarı, yalnızca ülkesinin bugün içinde bulunduğu bir konumu *kendi* deneyimleri doğrultusunda yorumlamayı, ya da belli bir tanıklığı dile getirmeyi amaçlıyor, o kadar.

1. Nedir, şu "kültür"?

Kullanıla kullanıla, kökeni, *başlangıçta* nerelerden geldiği unutulmuş, dahası artık her kullanılışta anlamı üzerinde kafa yorulmayacak kadar günlük kullanıma yerleşmiş sözcükler, çokçadır.

"Kültür" sözcüğü de işte bunlardan biri. Karşımıza çıkışı, sayısız kullanım biçimleri içersinde gerçekleşir. "Ne kültürlü insan!" deriz hayranlıkla. Belli bir "yemek kültürü"nü över ya da yereriz. Okuduğumuz kimi kitaplarda "eski kültürler" yazılıdır. Nihayet şu ya da bu ülkenin, toplumun kültüründen söz ederiz.

Kültür'ün ilk gelişi, tarladan. Sözcüğün atası olan Lâtince *colere* sözcüğü, toprağı ekmek, bakmak, işlemek anlamlarına geliyordu. Toprağı insanın gereksinimlerine hizmet eder konuma getirmeye *agricultura* denmekteydi. Zamanla insanın türlü yeteneklerinin geliştirilmesi, işlenmesi için de *cultura* sözcüğü kullanılmaya başlandı. Bu anlamdaki kullanıma ilk kez ünlü Romalı düşünür Cicero'nun metinlerinde rastlıyoruz. Ne var ki Cicero, yalnızca felsefe aracılığıyla bir *cultura* tanıyordu. Ama zaman içersinde bu kısıtlama ortadan kalktı ve kültür sözcüğü, insanın tinsel yönünün gerek felsefe, gerekse bilim, etik ve sanatın yardımıyla işlenmesini göstermek için kullanıldı.

17 ve 18. yüzyıllarda karşımıza, kapsam açısından epey genişlemiş bir kültür kavramı çıkıyor. Bu kapsamıyla, kavramın çatısı altına artık insanın gerek çevresinin etkisiyle, gerekse kendi özel gelişim çizgisi doğrultusunda *doğal konuma eklediği her şey* girer; bu eklemeler, aynı zamanda insanoğlunu kendi kişiliğinin yetkinleşmesine de götüren öğelerdir. *Hümanist* kültür anlayışını dile getiren bu görüşte önemli olan, insanın kişilik açısından *yetkinleşmesi*'nin bir hedef olarak benimsenmesidir. Başka deyişle buradaki kültür kavramı, salt bir durum saptaması olmayıp, insanı *ilerletici* bir işlevi yüklenmektedir. Başka deyişle, hümanist görüş gereği, burada işe bir *değerler sistemi* karışmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise kültürün tanımı, özellikle etnologların, neopozitivistlerin ve yapısalcıların yönlendirmeleriyle radikal bir değişim geçirdi (1). Bu yönlendirmeyi gerçekleştirenler, kültürü, insan elinin değmediği doğanın karşıtı olarak, insanın yaptığı ve yarattığı her şey, diye tanımladılar. Bu tanıma göre kültür, saptamaları içeren bir tür tutanak niteliği alıyordu. Böylece de *etik ve estetik açıdan belli bir düzeye erişilmesine yönelik bir istem* niteliğindeki kültür anlayışı, başka deyişle belli değerler sistemini öngören bir kültür anlayışı, ortadan kalkmış oluyordu.

Comte okulundan gelen pozitivistlerle, Moritz Schlick, Rudolf Carnap ve Ludwig Wittgenstein'ın çevresinde oluşan *Viyana Çevresi*'nin (Wiener Kreis) pozitivistlerinin katkılarıyla Avrupa'da yandaşlar bulan bu kültür anlayışı, Amerika Birleşik Devletleri'nde Roman Jacobson ve öğrencisi Claude Levi —Strauss gibi yapısalcı— dilbilimcilerin çalışmalarıyla büyük ilgi gördü ve tutundu. Wolfgang Kraus, ABD'deki durumu şöyle anlatmaktadır: "Çok sayıda dilbilimci ve neopozitivist, Hitler'in

yol açtığı felaketten önce ve bu felaket sırasında ABD'ye göç etmişti; pozitivist doğrultuda kültür anlayışı, daha önce bu ülkede çok elverişli koşullarla karşılaşmıştı. ABD'de antik çağdan beri var olan, yaşanan kültürel bir süreklilik söz konusu değildi. Antik çağ, Roman, Gotik ve Barok dönemleri orada okullar için öğretim malzemesiydi... Büyük bir olasılıkla bu durumun etkisiyle, ABD'de kültür kavramının, her türlü etik ve estetik istemden yoksun olarak, salt çok değişik olguların bir dökümü niteliğiyle yerleşmesi çok kolay oldu." (2).

Bu noktada, Prof. Dr. Nermi Uygur'un *Kültür nedir?* sorusuna verdiği yanıta bakmakta yarar vardır: "Kuşbakışı bir yaklaşımla," "kültür": İnsanın ortaya koyduğu, içinde insanın var olduğu tüm gerçeklik demektir. Öyleyse "kültür" deyimiyle insan dünyasını taşıyan, yani insan varlığını gördüğümüz her şey anlaşılabilir. Kültür, doğanın insanlaştırılma biçimi, bu insanlaştırmaya özgü süreç ve verimdir. Kültür, insanın kendini kendi evinde duymasını sağlayacak bir dünya ortaya koymasıdır. Buna göre kültür, böylesi bir dünyanın anlam-varlığına ilişkin tüm düşünülebilirlikleri içerir: İnsan varoluşunun nasıl ve ne olduğudur kültür. İnsanın nasıl düşündüğü, duyduğu, yaptığı, istediği; insanın kendisine nasıl baktığı, özünü nasıl gördüğü; değerlerini, ülkülerini, isteklerini nasıl düzenlediği, —bütün bunlar hep kültürün öğeleridir. İnsanın ne tür bir yaşama— üslubu, ne tür bir varolma programı, ne tür bir eylem - kalıbı benimsediği kültürdür hep. Teknik, ekonomi, hukuk, estetik, bilim, devlet, yöntem - insanın meydana getirdiği her şey kültüre girer. Örgütler, dernekler, kurumlar, okullar, tüm kendilerine ilişkin şeylerle birlikte kültürden sayılırlar. İnsanlar arasındaki her çeşit karşılıklı etkileşmelere, her türlü yapıp yaratma alışkanlıklarına, bütün "mânevi" ve "maddesel" yapıt ve ürünlere kültür denir." (3).

Görüldüğü gibi, bu tanım da, tıpkı neopozitivistlerin ve yapısalcıların vermiş olduklari tanım gibi, bir *işlev* yükleyen, belli bir değerler sistemi doğrultusunda *yönlendirici* bir tanım olmaktan uzak, salt saptayıcı bir tanımdır. Ve yine bu tanıma göre, zaten ***her şey*** kültürdür.

Georg Klaus ve Manfred Buhr, *Felsefe Sözlüğü*'nde, "kültür" maddesi altında şu açıklamaları verirler: "... Kültür, yalnızca insanın daha yüksek bir gelişme düzeyine varmasına hizmet eden tüm maddi ve tinsel değerlerin bir toplamı değildir; kültür, birbirini karşılıklı etkileyen bağıntılardan, süreçlerden ve davranış biçimlerinden oluşma bir sistemdir. İnsanoğlunun yaratıcılığının gelişme derecesiyle insanın kendi kendisinin yetkin bir düzeye varması süreci arasındaki ilişki... böyle bir sistemi yansıtır." (4).

Böylece burada da karşımıza *işlev yükleyici* nitelikte bir kültür kavramı çıkmaktadır. Hemen belirtelim ki, bizim de bu yazı boyunca sözünü edeceğimiz kültür kavramı, bu doğrultuda *hümanist* içerikli,insanoğlunu ve toplumu *belli değerlere yöneltme* işlevini öngören bir kültür kavramı olacaktır. Kanımca salt *saptama* niteliğindeki kültür kavramının *edilgin* niteliği, bu kavramın yardımıyla bireysel ve toplumsal davranış biçimleri önerilmesini olanaksız kılar. Nitekim böyle bir olanaksızlık, gerek neopozitivistlerin, gerekse yapısalcıların kültür kavramına vermek istedikleri anlam içeriğinden de açıkça yansımaktadır. Çeşitli felsefe akımlarını, dinlerini ve Avrupa hümanizminin tüm değerlerini salt etnolojik veriler olarak değerlendirmekten yana çıkan bu anlamlandırma, temel insan haklarını bile tartışma konusu yapmış; bazı etnologlar ve neopozitivistler, çeşitli kültürlerin niteliğini bilimsel düzeyde saptayabilmenin olanaksızlığından yola çıkarak bir kültür ve değer göreceliğinin gözetilmesini, bu göreceliğin UNO ve UNESCO tarafından da göz önünde bulundurulmasını önermişlerdir. Böyle bir değerler anarşisinin ne gibi sonuçlar doğuracağını tartışmak bile gereksizdir.

Burada hep sözü edilecek olan kültür, *olumlu yönde işlev ve görev yükleyici* bir kavramdır. Böyle bir anlayış, sözcüğün kökenine de uygun düşmekte, daha doğrusu bu köken tarafından onaylanmaktadır. Lâtince *colere* sözcüğü, *verimli kılma* amacına yönelik bir çabayı dile getirir. Kültür sözcüğü, etik ve estetik istemler anlamında yorumlanmasını olanaklı kılan bir *çevreden* temellenmektedir. Bütün bunlar göz önünde tutulduğunda kültür, gerçek yaşamda bireysel ve toplumsal türlü etkinlikler içersinde belirginleşen, belli değerlere ulaşılmasını öngören *hümanist (insancı) bir içeriktir,* bir *davranış biçimi* ve bir *tutum*'dur. Ayrıca, bu kavramın *toplumsal* yanını da gözden hiçbir zaman uzak tutmamak gerekir; kültürel gereksinimler diye tanımlanan gereksinimleri hiç kuşkusuz toplum teki de bir *iç* gereksinim niteliğiyle algılayabilir. Ama temelde bu gereksinimler, her zaman insanların *bir arada* yaşamalarından kaynaklanacaktır. Zaman zaman ne denli metafizik bir düzeyde yaşanırsa yaşansın, kültürel değerler kesin biçimlenişini her zaman *toplumsal yaşamda* somut olarak bulur.

2. Bir davranış biçimi olarak "kültür"ün çokyönlülüğü

Değer yargıları vermeye ve değerlere ulaşmaya yönelik bir davranış biçimi niteliğiyle ele alındığında, kültür'ün *kapsamını* saptamakta da dikkatli olmak gerekmektedir. Kültür, yalnızca sanat ve felsefe diye anlaşıldığı takdirde, zamanın akışı içersinde salt "seçkinci" bir nitelik alır, toplumsal yaşamın öteki görüngülerinden sakıncalı biçimde uzaklaşır.

Öte yandan, kültürün içeriğini yalnızca *bilgi* ve *bilim* diye saptamak da yanlıştır, çünkü böyle bir saptama da kültürü yaşamın bütünlüğünden koparır. Ayrıca yine aynı saptama, örneğin bilim adamlarının ve sanatçıların kültürlü insan'la doğrudan özdeşleştirilmesi gibi, özellikle yakın tarihin (Nazi Almanyasının) yanlışlığını çok acı biçimde kanıtlamış olduğu bir sonuca yol açabilir. Sanat, felsefe ve bilimin ortamları, hiç kuşkusuz kültürlü insan ve kültürlü toplumun oluşumunu kolaylaştırıcı ortamlardır; ama salt ***varoluşu,*** hiçbir zaman kültürün güvencesi değildir.

Bu tür yanlış sonuçlar, çağımızda Batı'nın yaşamakta olduğu bir kültür bunalımının önemli kaynaklarından birini oluşturmuştur. Başdöndürücü teknolojik gelişmelerin kültür'le özdeşleştirilmesi, kültür kavramının tinsel değerlerden oluşan bir başka önemli içeriğinin, dolayısıyla da insancı değerlere götürücü işlevinin giderek önemsememesine yol açmıştır.

Bu alanda en olumlu görüş, herhalde kültürün yaşamın tüm alanlarının *özünde* varolan —varolması gereken—, ama bu alanların hiçbiriyle *özdeşleşmeyen,* tam tersine, kendi değer ölçüleri içersinde gerektiğinde belli ilerlemeler karşısında da eleştirel tutum takınabilen bir davranış biçimi olduğunu savunmaktadır.

(Sürecek)

DİPNOTLARI:

1. KRAUS, Wolfgang: *Kultur und Wancht - Die Verwandlung der Wünsche,* Europaverlag, Viyana 1975, s. 177 vd.
2. KRAUS, agy., s. 178.
3. UYGUR, Nermi: *Kültür Kuramı,* Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 17.
4. KLAUS, Georg - BUHR Manfred: *Wörterbuch der Philosophie,* Rowohlt Verlag, Hamburg 1972, 2. cilt, s. 629.

BİR ATASÖZÜ ÜZERİNE YORUM DENEMESİ

Bâki Uğur

Atalarımız, "Denize düşen yılana sarılır", demişler. Bütün atasözleri gibi bu sözde de birden çok, çeşitli anlam bulmak mümkün. Ayrıca bu sözün, içerdiği anlamların çok-yönlülüğü bakımından özellikle ilginç olduğu da söylenebilir.

Atasözlerimizin çoğunlukla bireyci, sinik, güce tapıcı bencil kurnazlığa pirim veren, insanı küçümseyen bir dünya görüşünü dile getirdiğini düşünenler bu sözü de öyle yorumlayacaklardır: "Denize düştün, boğulmamak için karşına yılan bile çıksa sarıl. Yılan seni sokarmış. Sokarsa soksun! Başka çaren mi var? Kusur sende. ***Denize düşmeyeydin!"***

Atasözlerini bir halkın, hatta bir tek halkın da değil, aynı topraklarda, birbirine yakın yörelerde yaşamış ve yaşayan değişik halkların somut tarihî tecrübesinden süzülüp gelen, çoğunlukla da —hayattan kaynaklandığı için— materyalist yanı ağır basan gerçekçi gözlemler sayanlar için daha değişik, olumlu yorumlar söz konusu olabilir: "Denize düştüysen, eyvah mahvoldum diye kendini koyverip gitme. Yapılacak bir şey mutlaka vardır. Hatta önüne yılan da çıksa korkma, sarıl. Her durumu, imkânı değerlendirmelisin. Yılanın seni sokmasına meydan vermeden selâmete ulaşmaya bak. ***Denize de, yılana da teslim olma!"*** *Ya da: "Denize düşmemenin çaresine bak. Vaktinde tedbirini al, gereğini yerine getir. Denize düşmenin sonu yılana sarılmaktır. Deniz tehlikeyse yılan daha büyük tehlikedir.* ***"En iyisi hiç denize düşmemektir!"***

Biz, eğer mutlaka bir tercih yapmak söz konusu olsaydı, birinci yorumdan çok diğer ikisinden yana olurduk. Çünkü birinci ve ikinci yorumu daha insanca ve insana yakışır buluyoruz. Atasözlerinin idealist, kaderci yorumundan çok, materyalist ve gerçekçi yorumuna da her zaman daha yakınız. Ama atasözlerimizin zamanla kavram kaymasına uğrayıp biçim değiştirebileceği, yepyeni anlamlarla yüklenip işlevlerinin daha zengin, dinamik içerikler kazanabileceği görüşündeyiz aynı zamanda. Bir atasözünün temel özelliklerinden biri de bu değil midir zaten? Hayat sürüp gidiyor. Canlılığını, geçerliğini hâlâ koruyan atasözlerimiz biçim olarak da, içerik olarak da yüzyıllar öncesinin taşıllaşmış gerçekliğinin ifadesi olmasalar gerek. Bizden sonraki yüzyıllara atasözleri de mutlaka bizden, bizim koşullarımızdan, deneylerimizden, gerçekliğimizden çok şeyler taşıyacaklardır.

Nitekim şu son günlerde bir şairimiz ne diyor?

"Yılana düştüm, denize sarıldım."

Bu söz, ki geleceğin atasözleri arasında anılmaya bizce bugünden lâyıktır, besbelli sözünü ettiğimiz atasözünden esinlenmiş. Halk mizahında olduğu kadar, düşünceyi ve aklı şiirde bir yapıtaşı olarak öne çıkaran gelenekte de sık rastlanan bir işleme başvuruyor: Sözü tersine çeviriyor; ama bununla yetinmeden içeriğini derinleştirerek daha ileri götürüyor. Böylece bizlere hayata dair yeni bir yorum sunuyor.

"Yılana düştüm, denize sarıldım." ...Bunu, "Yılana düşen Bodrum'a kaçar!" diye yorumlayanlar da olabilir, şüphesiz. Biz bu tür bir yorumdan yana olmadığımızı yine belirtelim. Böyle bir yorum, en azından, şairin sözüne yeni bir anlam ufku açmıyor, atasözünün ilk yorumunun bir tekrarı olarak kalıyor: Denize sarılmakla yılana sarılmak aynı şey oluyor. Kaldı ki, dediğimiz gibi, biz bu gibi durumlarda genellikle sinik yorumlardan kaçınmaktan yanayız. Zaten her türlü sinisizm etrafta öylesine kol geziyor ki... Onun için, şairin bu sözünü biz o anlamda yorumlamıyoruz.

"Yılana düştüm, denize sarıldım" sözünde deniz tehlike olmaktan çıkmıştır bizce. Ve artık denize de teslim olmamak, ya da denize düşmemenin çaresine bakmak diye de birşey söz konusu değildir. Tersine, deniz ***kurtarıcıdır.*** *Olanca engin, tükenmez imkânlarıyla.. Yeter ki insan denize sarılmayı bilsin, denize sarılabilsin. Bu da hiç öyle imkânsız ya da çok zor bir şey değil, çünkü insan zati denizde balık olmaya yılanla sarmaş dolaş sürüklenmekten çok daha yatkındır. Bunun farkına varabilmek için, sadece, çok dar ama oldukça çetin bir bilinç eşiğini aşmak gerekiyor, o kadar. İnsanı insan yapan koşullar ve hangi koşullarda yılana düşüldüğü bilindikten sonra o eşik de neden aşılmasın ki?*

Zaten denizi kurtarıcı değil de tehlike olarak algıladığımız sürece işimiz aslında hepten bitik demektir. Belalardan bela beğenmekten gayri yapacağımız birşey yoktur. Nitekim dikkat ederseniz atasözü, her üç yorumda da, insanı tehlike karşısında yalnız bırakıyor. Yalnız ve çaresiz... İnsana, "Denize düşmeyeydin," diye yılanın sokmalarına katlanmayı öğütlemek de, hem denizle hem yılanla boğuşmayı önermek de insanı çaresizliği ile başbaşa bırakmaktan başka nedir ki? İnsana daha baştan denize düşmemeyi salık vermek de denize düşmüş insanın çaresizliğine çare değildir. İşte bütün bu çaresizlikleri aşmanın yolunu bize şair gösteriyor: Denizin engin çareler bolluğuna sarılmak. Bunun için, şairin şiirde yaptığını bizim de bilincimizde yapmamız, denizle yılana yer değiştirmemiz gerekir: Deniz kurtarıcıdır, yılan ***tehlike.*** *Yılana düşmüşsek bizi deniz kurtarır. Denize sarılalım.*

Oysa hayatta çoğumuz, nedense, ***yılanın*** *tehlike olduğu besbelli ortadayken, atasözünün hem de en olumsuz yorumu doğrultusunda davranmayı seçeriz. Gider, denizden kurtulmak için yılana sarılırız, bile bile kendimizi soktururuz. Kimbilir belki de, bir başka şairin çoktan atasözü olmuş bir deyişiyle, "Ol mahileriz ki derya içreyiz, deryayı bilmeyiz" de ondan.*

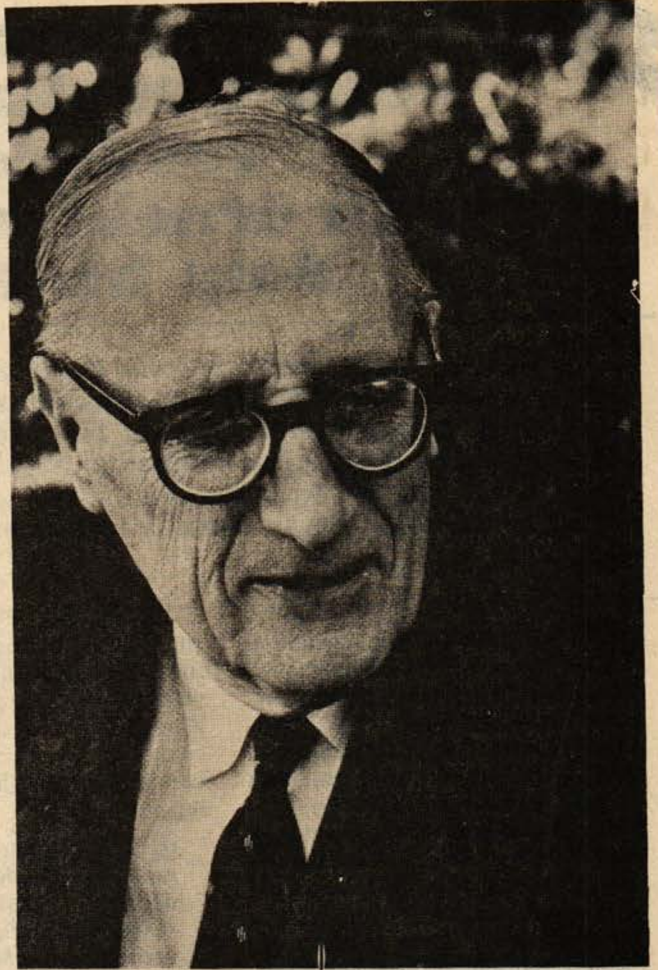
Yani denizin kurtarıcı olduğunu bilmediğimizden.

Denizin uçsuz bucaksız imkânlarına sarılmayı bilmediğimiz için yılan bilincimize ters yansıyor. Onun bizim için ne büyük tehlike olduğunu bir türlü göremediğimiz bir yana, en tehlikeli anlarımızda onu kurtarıcı, hem de tek kurtarıcı gibi görüyoruz. Öyle olmadığını, olamayacağını aklımızın olağanüstü ışıdığı kimi zorlu anlarda sezer gibi olsak bile, onu hiç değilse ehveni şer olarak değerlendiriyoruz. Ehveni şere öylesine dört elle sarılmak, ondan medet ummak ne demektir? İçin için, şerri hayırla anmaktır: Yılanın kurtarıcı olmasını ***istemektir.*** *Yılandan gayri kurtarıcı olmadığından değil, yalnız yılanı kurtarıcı bellediğimizden. Bu da onsuz — yılansız— kendimizi hep güçsüz, çaresiz, boşlukta —"denizde"— hissettiğimizdendir.*

Denizin asıl kurtarıcı olduğunu anladığımız, denize sarılabileceğimizi ve sarılmasını bildiğimiz an, yılanı gerçekte olduğu gibi algılayabileceğiz. Ve hayatta yılana düşmüş de yılanı bilmeyen şaşkın tavşanlar olmaktan çıkacağız!.

JORGE GUILLEN

Türkçesi: **Cevat Çapan**

Jorge Guillén geçen şubat ayında doksan bir yaşında öldüğü zaman aralarında Federico Garcia Lorca, Rafael Alberti, Pedro Salinas, Luis Cernuda ve Vicente Aleixandre'nin bulunduğu ünlü 1927 Kuşağı, en önemli şairlerinden birini daha yitiriyordu. Valladolid'de doğan Guillén, Madrid Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Sorbonne ve Oxford Üniversiteleri'nde İspanyol Dili ve Edebiyatı öğretmiş, 1938'de İspanya'dan ayrılarak Amerika'ya yerleşmişti. Orada Wellesley Üniversitesi'nde 1940-1958 yılları arasında İspanyol Edebiyatı profesörü olarak çalıştı. Ayrıca Harvard, Yale, Puerto Rico, Pitsburgh ve California Üniversitelerinde değişik sürelerle ders verdi. 1 Aralık 1976'da kendisine Madrid'de Miguel de Cervantes Edebiyat Ödülü verildiği zaman, İspanya, yaşayan en büyük şairini gecikmiş olarak onurlandırıyordu.

Guillén'in yetişme yıllarında İspanya toplumsal ve siyasal bir kargaşa içindeydi. Oysa "1927 Kuşağı"nın yanı sıra Antonio Machado, Juan Ramon Jimenez ve Miguel Hernandez gibi şairler İspanyol Edebiyatının yeni bir "Altın Çağı"nı yaratmışlardı. Bu parlak dönem içinde Jorge Guillén'in özel bir yeri vardır. Lorca'nın ilk şiirlerini yazdığı yıllarda büyük bir hayranlık duyduğu Guillén o yıllardaki ününü ***Cantico*** *adlı tek bir kitaba borçluydu. Değişik aralıklarla genişleterek yeniden yayımladığı bu şiir kitabı onun yaratılış karşısındaki coşkusunu dile getiriyordu. Guillén 1950'de Cantico'ya son biçimini verdikten sonra üç bölümden oluşan* ***Clamor*** *adlı yeni bir şiir kitabına başladı. 1967'de yayımladığı* ***Homenaje*** *Guillén'in* ***Aire nuestro*** *adını verdiği bu son dönem şiirlerini tamamlamış oluyordu. Bu kitaptaki şiirler Guillén'in çevresindeki uyumsuzluğa ve kargaşaya şiir diliyle kazandırmaya calıştığı bir uyumu yansıtır.*

YOLA ÇIKMAK

Yola çıkmak sonunda
Parlak köpüklere doğru,
-Güvenli bir umut
Ve gem vurulmaz bir dürtüyle-
Kayıp gitmek altın
Havası içinde yazın
-Şükret!- sonra da
Salıvermek dalgalara
Sevinçli hünerini kasların
İçgüdüyle apansız,
Fırlatmak, fırlatmak korkusuzca
Tüm fazlalıkları ve çığlıkları
Bir göğün bağrındaki şafağa,
Gömülmek sonsuzluğa
Ve pırıl pırıl
Yeniden doğmak,
El değmemiş uzamdan savrulan,
Duyulmamış uyumlar-
Mutlu, hızlı, yıldız gibi,
Hafif ve tek başına!

ÖZET

Biliyorum, öleceğim. Dayanılmaz Quevedo,
Beni kasırgana katıp savurma.

Sevdim, sevindim, acı çektim, yazdım. Daha ne isterim.
Kısası: ellerindeyse, alsınlar elimden yaşadıklarımı.

YALNIZ BİR KEZ

Ölüm; senin için yaşamıyorum.

Şimdiden seni bekleyerek
Her solukta
Küçücük kaygılarla
Boğulmam mı gerek?

Bekle.
Yalnız bir kez,
Ve birdenbire gel!
Bekle, sen.

Bak insan nasıl ardına düşer,
Yaz havası içinde,
Daha çok yazın, bir başka tutkunun?

Yaşıyorum; ben o hazineyi arıyorum.

SÖYLEŞİ

Roman, kesin kuralları reddeden, farklı örneklerle dolu bir tür

Geçtiğimiz yıllarda Türk romanının durumu üzerine ilginç tartışmalar oldu. Yazı ve konuşmalarıyla konuya eğilen ve geçtiğimiz aylarda **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış-Ahmet Mithat'tan A.H.Tanpınar'***a adlı eleştirel inceleme kitabı yayımlanan* **BERNA MORAN, Seyyit Nezir'***in sorularını yanıtladı.*

■Söze girerken, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* kitabınızın *Önsöz*'ünde belirttiğiniz bir noktayı açmanızı isteyebilir miyim? "Batı-Doğu sorunsalına yaklaşımlarında roman türünü ne denli başarıyla kullandıklarını saptamak" istediğiniz romancılar arasında, Mithat Cemal Kuntay ve Reşat Nuri Güntekin'e, "kendi amacınız açısından" yer vermeyi gerekli görmediğinizi söylüyorsunuz. Oysa yaygın okur kitlesi, bu romancıların da aynı soruna şu ya da bu düzeyde eğildiği kanısında... Bu noktayı biraz açar mısınız?

□ Anlıyorum ki yazdığım "önsöz"de durumu iyice açıklayamamışım. Ben, Reşat Nuri Güntekin'i ve Cemal Kuntay'ı Batı-Doğu sorunsalına eğilen romancılar arasında görmediğim için kitaba almamış değilim. Aslında Batı-Doğu sorunsalına eğilmiş romancıları seçmekle de işe girişmiş değilim. Tersine, Türk romanına dikkatli bakınca, önemli sayılabileceklerin pek çoğunda Batılılaşma sorununun ortak olduğunu ve daha önemlisi, romanın kuruluşunu ve kişilerini büyük ölçüde belirlediğini gördüğüm için Batı-Doğu sorununu vurguladım. Ancak beni asıl ilgilendiren, romancılarımızın düşünürlüğü değil romancılığı idi. Söz konusu ideolojik soruna bir sanatçı olarak nasıl yaklaştıklarını, bu amaçla roman türünü ne derece başarıyla kullandıklarını araştırmak için ise yapıtları ayrıntılı bir biçimde incelemem gerekiyordu. Bu konuyu ele almış tüm yazarlara kitapta yer vermek gerektiğine inansaydım, R.N. Güntekin'e, Cemal Kuntay'a, Abdülhak Şinasi Hisar ve daha başkalarına da yer ayırırdım. Ne var ki, kitabı bir roman tarihine dönüştürmek istemiyordum, ne de hacmini geniş tutmaktan yanaydım. "Kendi açımdan yeterli" derken, incelediğim roman sayısını sözünü ettiğim amaç bakımından yeterli saydığımı kastetmiştim.

■*Türk Romanı ve Batılılaşma Sorunsalı* yazınızda, Batılı ve Doğulu değerlerin toplumsal ilişkilerde "yan yana garip bir ikilik içinde varlıklarını sürdürdüğü" tespitiniz var. Aynı olgu, romanımızda da, içerik yönünden olduğu gibi biçim yönünden de kendini göstermiş midir? İncelemelerinizde yer yer değindiğiniz bu olguya bir genelleme getirmeniz mümkün mü? Teknik açıdan.. Kurgu ve anlatım teknikleri bakımından...

□ Kitabımda da belirtmeğe çalıştığım gibi özellikle Tanzimat döneminde yazarlarımız roman denemelerine giriştikleri zaman, bazen bilerek ve isteyerek, bazen de herhalde farkında olmadan, geleneksel anlatı türlerimizin kurgularından ve anlatım tekniklerinden yararlandılar. İlk romancılarımızın aşık hikâyelerindeki olay örgüsünü nasıl kendi kültür çevrelerine uydurarak tekrar tekrar kullandıklarını kanıtlamağa çalıştım. Anlatım tekniği ve tiplerin kullanılması konusunda da meddah hikâyelerinden çok şey aldılar ve bunu ister istemez acemice yaptılar. Ama romanda teknik açıdan kendi geleneklerimizden yararlanmak, neden zorunlu olarak "garip bir ikilik" yaratsın? Roman, form'u açık, kuralları esnek bir anlatı türüdür ve bundan ötürü de özgün olmak, tabiatı gereğidir. Bunun için Batı romancıları da durmadan yeni biçimler, yeni teknikler denemediler mi? Sanatçının neyin üstesinden gelip neyin üstesinden gelemeyeceğini peşinen kestiremiyoruz. Kendi geleneksel anlatı türlerimizden yararlanmayı kesinlikle olanaksız kılacak bir neden göremiyorum. Latife Tekin'in masal ile bağlar kuran *Sevgili Arsız Ölüm*'ü de bu söylediğimi kanıtlamıyor mu?

■"Romanın batıdaki gelişimini" kitabınızda konu dışı bıraktınız.. Şöyle bir tartışma var, değinmeniz mümkünse.. Bizde, Batılı hayat tarzı, kendi toplumsal dinamiğimizin sonuçları olmaktan çok, "dış etkilerin zorlamasıyla" yerleşmiştir. Bu da, yanında hep bir "özümseyememeyi" getirmiştir. Böyle olunca, Batılı anlamda "gerçek ve yetkin ürünler verilememiştir." Bu, "bugün bile böyle" midir? Batıda romanı hazırlayan toplumsal ve edebi süreci ayniyle ve iç dinamiğimizle yaşamamış olmamız, bu sonucun ana belirleyicisi midir?

□ Batı'da romanı hazırlayan toplumsal ve edebi süreci yaşamadığımız doğru. Yetkin ürünler verememizde bu durum ne derece etkili olmuştur? sorusuna gelince, işin iki yönünü ayırmakta yarar var sanırım: toplumsal süreç ve edebi süreç olarak. Batı'da romanın ortaya çıkışının burjuva sınıfının güçlenmesiyle çok yakından bağıntılı olduğunu biliyoruz. Bundan ötürü roman, 19. yüzyılın sonlarına kadar burjuva sınıfının özlemlerini, kaygılarını, umutlarını, savunduğu ahlâkı ve değerleri dile getiren bir edebiyat türü olarak devam etti. Bize ise roman, "özümseyemediğimiz" Batı hayat tarzının bir parçası olarak geldi. Ama Batı hayat tarzının bize yabancı olması ve

bizim tarafımızdan özümsenememesi, roman yazmada aleyhimize sayılacak bir olgu değildi bence. Tersine, Batılılaşma, bizim toplumsal gerçekliğimizdi ve Batı ile Doğu arasında bocalama, yazarın da kendi içinde yaşadığı bir çatışmayı meydana getiriyordu. Bir yanda kendi köklerimizin bulunduğu bir Osmanlı-İslam yaşam biçimi vardı. Geleneklerin, dinin, ahlâk anlayışının, aile kurumunun, törelerin oluşturduğu bir hayat biçimi. Öbür yanda ise Batı uygarlığı vardı: Dinden ve gelenekten bağımsız aklî düşüncenin, tekniğin, pozitivist bilimlerin güçlü kıldığı, birçok bakımlardan imrenilecek bir uygarlık. Batılılaşma zorunluydu, ama bu kendi geleneklerimizden, törelerimizden, inandığımız birçok değerlerden fedakârlık etmek bahasına gerçekleştirilebiliyordu. Onun için yazarlarımız bu iki dünyanın arasında, bir yanda geçmiş ya da geçmekte olan bir uygarlığın özlemini, bir yanda da ilerleme amacıyla Batı'ya yönelmek, onun değerlerini savunmak gereksinimini duyuyorlardı. Demek istiyorum ki "özümseyemediğimiz" Batılı yaşam biçiminin varlığı ve dolayısıyla içine düştüğümüz ikilem, roman için zengin olanaklar sunabilirdi. Ne var ki, romancılarımızın durumu yeterince değerlendirdiklerini söyleyemeyiz. İşte bu noktada, Batı'daki edebi süreci yaşamamış olmamızın önemli rol oynadığına kuşku yok. Batı romanının gerisinde yalnızca edebiyat anlatı türleri değil, düzyazı alanında tarih, biyografi, otobiyografi gibi, romanı hazırlamakta payları olan başka türler de vardı. Örneğin Plütarkhos, romanın çıkışından 18 yıl önce yazdığı *Paralel Hayatlar*'da tarihsel kişilerin savaş başarılarıyla filan ilgilenmemiş, onun yerine karakterlerini incelemeye çalışmış ve bunlardan bir ders alınmasını da öngörmüştü. Tarihi, kurmaca yönüne doğru çekmekti yaptığı. Aziz Augustinus ise *İtiraflar*'ında kendi iç dünyasına dönmüş ve psikolojik derinliklere inmişti. İşte bunlar ve benzeri yapıtlar, romancılara yol gösteren kaynaklar oluşturdu. Bizim, romana yardımcı olacak böyle bir birikimden yoksun olmamız, yetkin romanlar veremememizde hesaba katılması gereken bir nedendir gibi geliyor bana.

■ ***Yaban* üzerine incelemenizde, "roman türünün en önemli özelliğinin olay örgüsü olduğunu" vurguluyorsunuz. Geçtiğimiz yıllarda, "olay örgüsü ve tiplemenin, roman için belirleyici öğeler olmaktan çıktığı ya da hiçbir zaman böyle bir belirleyici ilkenin olmadığı" merkezinde tartışmalar yapıldı. Buradan hareketle, "romanın bizde yanlış anlaşıldığı" ya da "çağdaş romanın, bu öğeleri attığı", daha önemlisi, "romanın klasik niteliklerinden uzaklaşmak, belki de *başka bir türe dönüşmek* sonucuyla yüz yüze geldiği" vb. söylendi. Gerek ülkemiz romanı, gerekse dünya romancılığı üzerine, sizin, bu bağlamda söyleyeceklerimiz olmalı...**

□ Bir noktayı açıklamakla başlayayım. *Yaban*'dan söz ederken roman türünün en önemli özelliğinin olay örgüsü olduğunu söylemek istemedim. *Yaban*'ın romandan çok "essai"ye benzetilmesinin bir nedeni, o dönemde çok önemli sayılan olay örgüsünden yoksun görünmesi olabilir dedim. Ya da öyle demek istedim. Gerçekten de olay örgüsü, bugün romanın iskeletini oluşturan bir öge olmaktan çıktı. 19. yüzyılda modern psikolojinin gelişmesi zaten yazarın ilgisini karakter etrafında toplamıştı. Örneğin kişinin kimliğini keşfetmesi teması üzerinde kurulan bir romanda olay örgüsü, önemini doğal olarak kaybedecekti. James Joyce, Proust, Virginia Woolf gibi yazarların yapıtlarında ağırlık karaktere kaydı. Virginia Woolf'un romanı için "psikolojik şiir" deyiminin kullanılması yerinde bir betimleme. Ne var ki, 20. yüzyılda karakter anlayışı da değişti. Kişinin hep kendi kalan bir özü, bilinebilen bir egosu olduğu inancı sarsıldı. Artık Dosteyevski'nin, Balzac'ın George Eliot'un Tolstoy'un yarattığı türden içini dışını bildiğimiz, davranışlarının nedenlerini açıklayabildiğimiz, elle tutulur canlı karakterler çizilmez oldu. Onların yerini ya çeşitli bilinç hallerinden ya da çeşitli kişilerin izlenimlerinden oluşan, derinlemesine tanıyamadığımız karakterler aldı. Biliyoruz ki, bütün bunların gerisinde yatan yeni bir gerçeklik kavramı, daha doğrusu kavramları var. Birinci Dünya Savaşı, fizik, psikoloji, felsefe, politika, kısacası bir etkenler karmaşası, 19. yüzyıl insanına güven veren, hakkında kesin ve doğru bilgilerimiz olan gerçeklik kavramını dağıttı. Buna paralel olarak eski roman anlayışı da çağdaş gerçekliği kavramada ve sorgulamada yetersiz kaldı. Bundan ötürü, 19. yüzyıl romanının aynen sürmesi beklenemezdi. Bu arada olay örgüsü ve karakter ögeleri de değişecekti. A. Robbe-Grillet'ye göre bunlar, değişmez, tutarlı, anlamlı ve bilinebilir bir evren imgesi yaratıyorlardı. Oysa yanlıştı bu imge. Çağdaş gerçeklik hakkında kendi inancımız ne olursa olsun, romanın birtakım aşamalardan geçerek çok değişmiş olduğu yadsınamayacak bir olgu. Roman artık öldü mü? Daha 20. yüzyılın başlarında ortaya atıldı bu soru. 1940'lara geldiğimizde Flaubert, H. James, J. Joyce ve Virginia Woolf'un romanda yapılacak bir şey bırakmadıkları söylendi. Bu yolda daha yeni adımlar atılacaksa, ortaya çıkacak yeni ürünlere roman yerine başka bir ad vermek gerekebilecekti. Gelgelelim, yine roman yazılıyor ve canlı bir roman piyasası ayakta. Yalnız yeni deneyimlerle gelişmekten çok, kendi içinde türlere bölünmek suretiyle ayakta kalıyor

belki de. Belgesel roman, bilim-kurgu romanı, casusluk ve polis romanı, zenci romanı, hatta Amerika'da Yahudilik romanı vb. türler çıktı ortaya. Roman için çıkış yolunu, bu türlerin özelliklerine sadık kalarak yenileşme gereksinimini bir yana bırakmakta görenler var. Aslında 'açık örgülü olan roman kavramını kapatma çabası' diyebiliriz buna. Doğrusu, kalıcı bir çözüm yolu olduğuna inanmak zor. Bugün 19. yüzyıl gerçekçiliğini, ne de elli yıl öncesi toplumcu gerçekçiliğini aynen sürdürmek de söz konusu olamaz. Bundan ötürü romanın, Ortega Gasset'in deyimiyle "insansılaştırılması" sürecini durdurmak ve yaşamla bağlarını yeniden kurmak istiyorsak, gerçeklikle kurmaca arasında yeni alış veriş yolları bulmak gerek. Olacak mı, olmayacak mı, bilemiyorum. Ama Latin Amerika yazarlarının roman alanında yeni şeyler denenebileceğini gösterdiklerini de unutmayalım. Bu arada, elekronik çağın hızla gelişen iletişim araçları, gelecekte romanın mezarını kazmazsa tabii.

■Son olarak, ikinci ciltte ele almayı tasarladığınız yazarlar ve incelemelerinizdeki yaklaşım ilkenizden söz etmek ister misiniz?

□ 1950'lere kadarki Türk romanı, Batılılaşma etrafında dönüyordu. Ondan sonra durum değişiyor. Ama başka sorunlara yöneliş, gerçekte daha önce başlar; 1930'larda Sabahattin Ali'nin *Kuyucaklı Yusuf*'u ile. Sabahattin Ali'yi, Orhan Kemal'i, Yaşar Kemal'i ve daha başka birçok yazarımızı ilgilendiren sorun Batılılaşma değil, belli bir sosyal yapının meydana getirdiği düzendir. Onun için bu yazarları ve o çizginin dışında kalanları ikinci ciltte ele almayı düşündüm. Ama sayıyı ve romanları kesin olarak kararlaştırmış değilim. Yaklaşımımı soruyorsunuz. Herhalde kitap da gösteriyordur. Roman kesin kuralları reddeden, birbirinden çok farklı örneklerle dolu bir tür. Bir İngiliz eleştirmen, eleştiri tekniklerini gözlüklere benzetmişti. Belli bir gözlükle baktığımızda bir romanda bazı şeyleri yakalar ve çok net olarak görürüz. Ne var ki, aynı gözlük, başka bir roman için elverişli olmayabilir. Bu kez, tersine yapıtı bulanık gösterir. Onun için ben incelediğim yapıtların özelliklerini, meziyetlerini ortaya çıkarmaya yarayacak yaklaşımları bulup uygulamaya çalıştım. Temelde sosyolojik yaklaşımlarla biçimci yaklaşımlar arasında gidip gelen bir yol aradım diyebilirim. Ama tam istediğimi buldum diyemem.

BERNA MORAN'IN KİTABI DOLAYISIYLA

Atilla Özkırımlı

Bilinenleri yinelemekle başlayalım:

Batı'da roman, feodalizmin yıkılıp burjuvazinin egemen olduğu dönemde gelişmiştir ve romanın bir tür olarak olgunlaşması bu egemenliğin pekişme süreciyle doğru orantılıdır. Başka deyişle, burjuvaziyle yaşıttır roman. Onunla doğmuş, onunla serpilip büyümüştür. Kapitalizme geçiş, yalnız ekonomide ve toplum yapılarında değil, sanatta da devrim yaratmıştır çünkü.

Oysa bir edebiyat türü olarak Batı'dan ithal edilen Türk romanı, toplumsal gelişimin doğal sonucu olarak değil, tıpkı yenileşme hareketleri gibi, üstten gelen bir zorlamayla başlamıştır. Sosyo-ekonomik yapıdaki bir değişimin ürünü değildir kısacası. Ama toplumsal koşullardan ayrı, bağımsız da düşünülemez.

Bu noktada akla şu sorular geliyor:

Temelde, toplumsal değişimi amaçlamayan Batılılaşma hareketi ve Batı'yı tanıyan birkaç sanatçının girişimi bu romanı açıklar mı? Türk romanının ilk örneklerini verenler, o çağda Batı'da gerçekçilik alıp yürümüşken, neden romantiklerden esinlenmişlerdir? Tanpınar'ın "tesadüfilik"le açıkladığı bu durum (Fethi Naci de bu yorumu ilginç saymakta, **Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme** adlı kitabına alıntılamaktadır.) rastlantının öyle değil de şöyle olmasıyla başka sonuca yol açacaktı anlamına gelmez mi? Nasıl olmuştur da Tanzimat döneminde roman toplumsal bir gereksinim olarak belirmiştir? Hangi koşullar Tanzimat sanatçısını Batı'da gördüğü yeni edebiyat türlerini denemeye itmiştir?

Edebiyat tarihine yönelik çalışmalarda bu sorunların yanıtları derinlemesine aranmamış, nedenleri gösterilmeden olguların sergilenmesiyle yetinilmiştir. Sadece Tanpınar'da olguları çözümleme çabası görülür. Ama o da yalnız olguların kendisiyle ilgilenir. Batı romanının, Rönesansla başlayan bir gelişimin ürünü olduğuna değinir ve Batı'da romanı besleyen koşulları sıralarken, toplum yapısı, belirleyici ideolojilerin oluşumu, üretim ilişkilerinin bu oluşumdaki rolü gibi konulara girmez. Dolayısıyla, Türkçede romanın oluşum evresini de **tesadüf** ve **taklit** anahtar sözcükleriyle açıklar. Yine de romancı "muhayyile"sinin yokluğu, birey kavramının bulunmayışı gibi ilk doğru saptamalar ondan gelir. Denilebilir ki, geniş kültürü ve sanatçı sezgisiyle doğruları yakalayan Tanpınar, bu doğruları sistemli bir düşünüş biçimiyle temellendirmemiştir. Başka deyişle, eklektik bir bakış açısına sahiptir. (Sağcıların da, solcuların da Tanpınar'da doğrular bulması, bu eklektizmle açıklanabilir.)

İşte Berna Moran'ın **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış** kitabı, bu açıdan önemli bir çalışma kanımca.

Birbirine bağlı iki nedeni var bunun: Birincisi, belli yazarlar ve romanlarıyla, özellikle de "Batı sorunsalı" gibi bir bakış açısıyla sınırlanmakla birlikte, Moran'ın genelde Türk romanının oluşum ve gelişimini kurcalaması; ikincisi de ele aldığı romanları irdelerken, yazarlarının romancılığını hem kendi bütünlüğü içinde, hem de Türk romanının gelişim sürecinde değerlendirmesi...

Nitekim, kitabının girişi sayılabilecek **Türk Romanı ve Batılılaşma Sorunsalı** başlıklı birinci bölümde Berna Moran, Türk romanının Batı'dan çeviriler ve taklitler-

le başladığı olgusuna değindikten sonra, ilk romancılarımızın Batı edebiyatı ile eski edebiyatımız karşısındaki tavırlarını örnekler ve Batı'dan ithal edilen romanın "bizde aldığı şekli ve yüklendiği işlevi anlamak için hem geleneksel hikâye türümüze, hem de tarihsel ve toplumsal koşullara bakmamız" gerektiğini vurgular. Ardından da "Osmanlı toplum yapısı ve 19. yüzyılda bu yapıda meydana gelen değişiklikler ve tarihsel gelişmeler hakkında, Sencer Divitçioğlu, Niyazi Berkes, Şerif Mardin ve Taner Timur gibi bilim adamlarımızın incelemelerinden yararlanarak, Türk romanının çıkış dönemindeki tarihsel ve toplumsal koşulları" özetler. Çözümleyici bir nitelik taşıyan bu özette Moran, yönetici seçkinlerle yönetilen sınıf (reaya) arasındaki kopukluk, kültür ikiliği, Batılaşma hareketinin yönetici sınıfça yürütülmesi ve sonuçları, Yeni Osmanlılar grubunun seçkin bürokrasiye tepki olarak doğuşu ve halkı eğitmeye verdikleri önem, gazete ve edebiyatın bu yolda kullanılışı, romanın toplumu eğitme işlevini yüklenmesi, eski-yeni çatışması gibi konular üzerinde durur. Vardığı sonuç şudur Berna Moran'ın: "Batılılaşma Türk romanının ana sorunsalını oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda onun işlevini, kuruluşunu ve tiplerini de önemli ölçüde belirler."

Türk romanının bu ilk evresini gözden geçirirken, romancılarımızı ve ürünlerini, aynı çağda ürün veren Batılı yazarlarla karşılaştırmak yanlışına da düşmez Berna Moran. Oluşumun kendine özgülüğünün bilincindedir çünkü. Başka deyişle Tanzimat romanını oluşturan tarihsel ve toplumsal koşulların farklılığını bilmektedir.

Sonraki bölümlerde Ahmet Mithat, Recaizade Ekrem, Halit Ziya Uşaklıgil, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Peyami Safa ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın bir ya da birkaç yapıtı üzerinde yoğunlaşarak Türk romanının gelişim sürecini inceler Berna Moran. Hareket noktası ele aldığı yapıttır Moran'ın. Üstelik her yapıtı, temel özelliğinden yola çıkarak farklı bir yöntemle irdeler. Söz gelimi, aynı yazarın, Ahmet Mithat'ın **Hasan Mellah**'ını âşık hikâyelerinin ve Batı'daki romansların yapılarıyla karşılaştırırken; **Felâtun Bey ile Râkım Efendi**'yi yazarın Batılılaşma konusundaki görüşlerini somutlayıcı bir roman olarak çözümlemeye yönelir; **Müşâhedât**'ı ise anlatım tekniği açısından konu edinir. Ayrıca önce de belirttiğim gibi, göndermeler yaparak her yazarın romancılığını ve Türk romanı içindeki yerini değerlendirir. Moran'ın yapıtı, Türk romanının gelişim aşamaları sayabileceğimiz yapıtlardan yola çıkılarak bir bütünün değerlendirilmesidir aslında.

Ben, başkaları gibi, Türk romanının oluşumunda Batılılaşma sorunsalının önemine, âşık hikâyeleri geleneğiyle ilk romanlar arasındaki ilişkilere ya da romancılarımızın Batılılaşma karşısındaki tavrına dikkati çektiği için önemli saymıyorum Moran'ın yapıtını. Bunlar bilinen konular çünkü. Berna Moran'ın yapıtı, bu konuları ilk kez eleştirel bir tutumla ve sistemli bir yaklaşımla ele aldığı için önemli. Üstelik Moran yine ilk kez, çağdaş eleştiri yöntemlerini kullanarak inceliyor konu edindiği romanları. Onlara, edebiyat tarihlerinde yinelenen kalıplaşmış yargılara kulak vermeden yaklaşıyor. Örnekse, **Araba Sevdası**'nın Bihruz'unu Ahmet Mithat'ın Felâtun'undan da, Gürpınar'ın Meftun'undan da ayırıyor. Bu ayırmada ölçüsü, Recaizade'nin romandaki yöntemi ya da başka deyişle anlatım tekniği. Elindeki metni değerlendiriyor çünkü Moran. Metinden yola çıktığı için, yine örnekse, Uşaklıgil'in **Aşk-ı Memnu**'sunu irdelerken, Bihter'in daha önce nasıl yanlış değerlendirildiğini gösteriyor.

• Sözü daha uzatmadan, Berna Moran'ın kitabı dolayısıyla, günümüz romancılarının kendilerinden önce yazılmış romanlardan çok şey öğrenebileceklerini belirtmek istiyorum. Ayrıca onlara, ilkel, basit de bulsalar, önce o romanları, sonra da Moran'ın kitabını okumalarını öneriyorum.

SÜREYYA BERFE

YOLCULUK

Gümüş koktu yıllar önceki gece.
N'olacak benim bu hâlim?

Gümüş koktu az içilen rakı.
Aydınlıktı ilk karanlık.

Gümüş koktu saatler, şiirler,
Nasıl geldik buraya?

Gümüş koktu içtiğim su.
Tenimde sıcak bir tedirginlik.

Gümüş koktu yüksekteki köpüksüz dalga.
Çabuk mu dağıldı kuşların uykusu?

Gümüş koktu azalan sigaralar.
Bana bir yolculuk ısmarla.

İnsanlaşma Süreci Olarak Eğitim

Ömer B.Canatan

Genel bir yozlaşma süreci geçirildiğine dair tesbitler giderek artıyor. "İşin farkında olan" herkesin dikkatleri bu yöne dönüyor. Politik, kültürel ve ahlaki boyutları olan ve esas itibarıyla belli bir ekonomik ilişkiler temeli üzerinde gelişen bu endişe verici yozlaşma sürecine ilişkin tartışmaların artarak süreceği anlaşılmaktadır. Kendi ilgi alanı içine giren yönüyle bu süreci görüntülemeye çalışan çabaların birleşip bir sistematiğe ulaşması çözümleri de beraberinde getirecektir.

Bu yozlaşmanın dikkate değer bir özelliği de, giderek "kurumlaşmakta" oluşudur. Ve herhalde asıl önemli olan da budur. Bu sürecin bütün insani ilişkilerin dokusunu etkileyecek tarzda etkilileşmesi, insan ögesi üzerindeki yıkımını tamir edilemez boyutlara ulaştırması ve gayri insanı değerleri geçerli kültürel ilişkiler olarak kalıcılaştırması ihtimali, gerçek bir "toplumsal tehlike" olarak nitelenebilir.

Üstelik gelişmenin buraya varması pek mümkündür. Brezilya, Arjantin ve Şili gibi ülkelerde durumu anlatmak için kullanılan "ulusal yıkım" kavramı herhalde budur. Yozlaşma, kendiliğinden gelen bir felaket değildir. Tam tersine, bütün toplumsal ilişkilere nüfuz etme eğilimi taşıyan bu süreç, "maddi açıklayıcıları" olan ve önceden belirlenmiş bir çerçeveye uygun olarak gerçekleşiyor olmalıdır; denebilir ki, bir statüsü vardır ve araçlarını güçlü sınıfsal ve sınırsız ekonomik kaynaklarında bulabilmektedir. Kitle iletişim araçları, klasik okul eğitimi, müzik, sinema, spor vb. olgular da yozlaşarak genel yozlaşmayı destekleyen birer araç haline gelmektedirler.

Bu süreç, insanı korumaya ve insani değerlerden ödün vermemeye yönelik güçlü çabalarla durdurulabilir. Bütün insani ilişkiler alanında, yozlaşmaya kaynaklık eden faktörleri etkisiz kılmak için, herkes bağlı bulunduğu değerleri savunmak ve bunu güncel siyasi pratikten en dar bireysel eğitimlere kadar her şeye doğrudan sahip çıkarak gerçekleştirmek zorundadır. Yozlaşmaya karşı tavır, hiç kuşku yok ki, hayatın somut gerçekliğinin bütün ögeleri önündeki tavırdır. Güncel pratikten kopuk çabalarla kültürel yozlaşmaya karşı etkin bir mücadele yürütmek, sanırız pek mümkün değildir.

Bizde mevcut, konuya ilişkin ve aşılması çaba gerektiren bir şartlanmışlıktan da yeri gelmişken sözedelim. Maddi ilişkiler temeli aynen kalsa bile, kültürel yozlaşmanın önüne, yine salt kültürel nitelikli fakat iyi niyetli çabalarla geçilebileceği yönündeki yanılgı bir hayli köklüdür. Ya da bunun tersi, hiç bir nisbi bağımsızlık öngörmeden, yozlaşmayı doğrudan maddi ilişkilerle açıklama hevesi de vardır. Böylece, güncel bir soruna ilişkin mümkün çözüm, ya sonuçsuz çabalar (salt kültürel) veya ilgisiz yaklaşımlar (salt maddi) nedeniyle çözümsüz olarak kalır. İnsanın insan olarak varoluşunu sağlayan ve uzun bir tarih sürecinde oluşan değerlerin savunulması bilimsel bir yaklaşımla temellendirilmedikçe yozlaşmadan yarar uman güçlerin işi kolaylaşır.

Osmanlı'dan Bu Yana Sihirli Değnek: Maarif

"Maddi açıklayıcılarına" başvurma ihtiyacı duymaksızın kavradığımızı sandığımız konulardan biri de eğitimdir. Eğitim olayı ile toplûmsal ilişkiler arasında bağlantı kurmak, çoğumuzun burnuna "dogmatizm" kokusu ulaştırır. Bu yanlıştır ve sınırlı bir yanlış değildir. Eğitimi "her işin başı" saymak gibi bir "milli hasletimiz" daha vardır ve ikisi birden "maarifçiliğe" götürür. Yakın tarihimizin yarıdan fazlası, bu alışkanlık nedeniyle olmalı, maarif reformlarıyla geçer.

Osmanlı İmparatorluğun son yüzyılı maarife bağlanan umutlarla doludur. Osmanlılarda ortaya çıkan her yenilikçilik akımı kurtuluşu maarifte ve maarifin islahında bulmuştur. Ve bu adeta bir düşünsel-siyasal gelenek ve miras haline gelmiştir.

Bu yaklaşım gerçek bazı ilişkileri örtbas etme kaygusu bir yana eğitimin toplumsal niteliğini gözardı etmek içindir. Amaç: "elit" bir okumuşlar zümresi oluşturmak ve bu elit aracılığıyla toplumsal gelişmeye yön vermektir. Zorunlu ilkokul öğretimi ise, halkın "cahillikten" kurtularak "elitin söylediklerini" anlayabilecek asgari donanıma kavuşmasını sağlar. Her "yeni bir durum" okuma-yazma seferberlikleri açılarak halka anlatılabilir. "Devrimler" maarif aracılığıyla yaygınlaştırılır, Halkevleri, Köy enstitüleri, 27 mayıstan sonra köy köy dolaştırılan öğretmenler ve bilcümle "gönüllü maarif ordusu" elitin amaçlarını en ücra köşelere kadar götürebilir, bu aydınlık olur!..

Eğer insan "birikimsiz" ve dilediğimizi üstüne yazabileceğimiz bir "beyaz kağıt" olsaydı "maarif atılımları" bunu sağlar, umulan sonucu yaratırdı. Umulan başka bir şey değilse eğer (başkadır elbette) her "seferberliğin", açıklaması eğitime bağlı göstergeleri aşağı çekerek sonuçlanmasını da açıklayabilmek gerekir. Gazete ve kitap satışlarındaki azalma, okuma-yazma seferberliklerimize eşlik eder. Eğitip zevkleri incelttiğimiz ölçüde arabesk yaygınlaşır. Maarif aracılığıyla yapılan "ahlaki" telkinler sonuçsuz kalır. Çünkü bütün bunlardan önce, insanımızın içinde bulunduğu somut sosyal ilişkiler gelmektedir ve dolayısıyla "maarifçilik" kapsamında yapılan şey insanı eğitmek, öğretmek ve yetkinleştirmek değildir. "İnsanları harekete geçiren her şey önce onların kafalarından geçmek zorundadır" tamam da, ya bu "her şeyin" nasıl ve kim tarafından biçimlendirildiği sorunu ne olacaktır? Bunun bilinen bir tek cevabı bulunmaktadır: İnsan şundan veya bundan bağımsız olarak ve fakat son kertede mutlaka içine girdiği maddi ilişkiler tarafından belirlenmiş bir kavrayış (öğrenme) sürecini yaşar ve insan, doğayı irdelediği *biçimle* kendi doğasını da şekillendirir. İnsanlaşma böyle bir nesnel sürecin ürünü olarak ortaya çıkar.

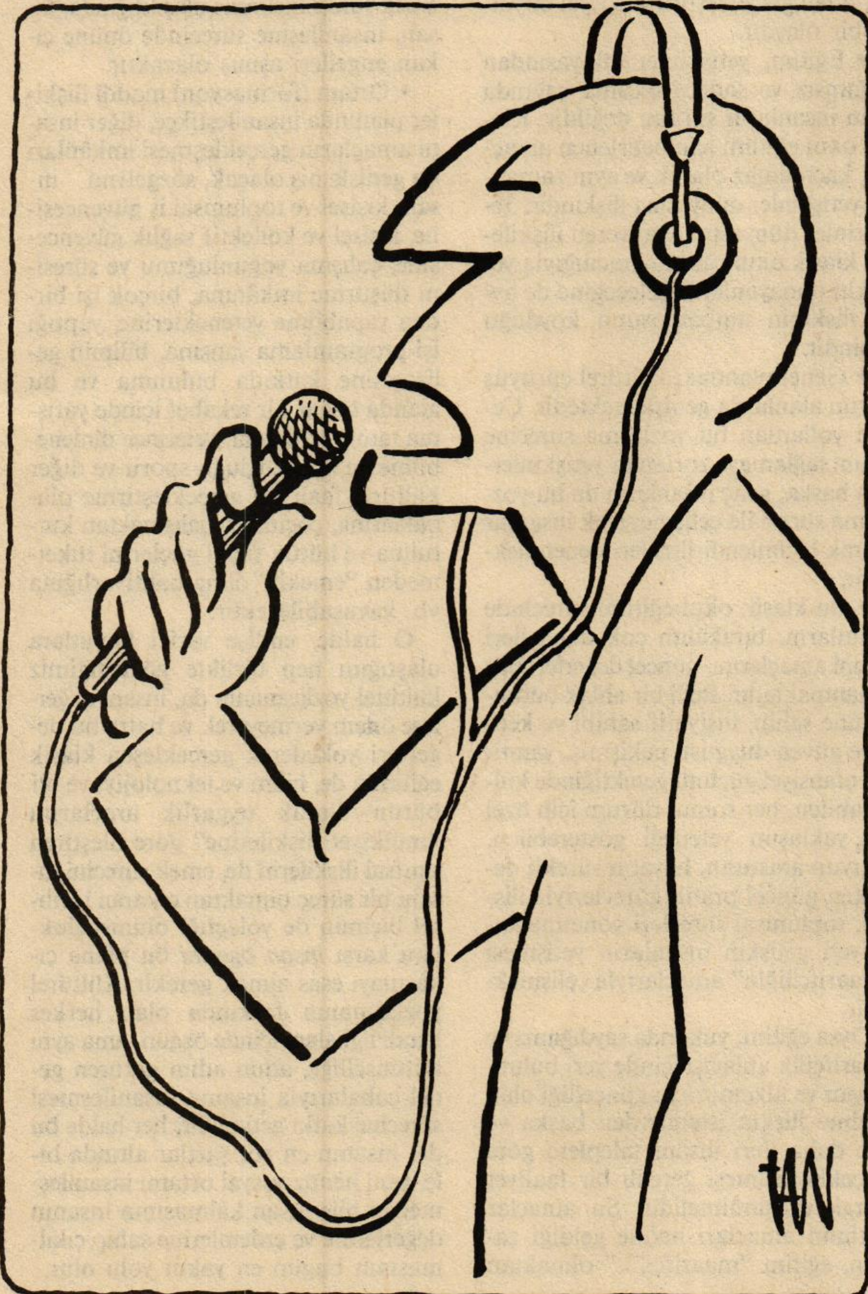
Eğitim Maariften Başkadır

"Maarifçilik" anlamında bir eğitim kavramı ve yaklaşımı, eğitimin gerçek

işlevini örtbas etmektedir. Bunun ülkemizdeki örneği, belki abartmalıdır ama tekil değildir. "Eğitim her toplum için zorunlu yaşama ve gelişme koşuludur", dolayısıyla bir toplumsal varolma biçimidir. Bu kapsamda eğitim süreci aynı zamanda dolaylı bir anlamla (Üretime hazırlanma bakımından) üretim sürecidir. İnsanın doğa güçlerine karşı mücadelesinde başlıca silahlarından biri, doğa hakkında önceden edinilmiş bilgisidir. Bu bilginin "öğrenilmesi ve öğretilmesi" anlamında eğitim üretimden bağımsız bir süreçmiş gibi gözükebilir. Doğa bilimlerindeki gelişmenin ve doğa hakkındaki genişleyen bilginin felsefi, ahlaki ve siyasi insan tutumu üzerindeki etkileri açısından eğitim bu kez büsbütün "özerk" bir alan hüviyetine bürünebilir. Ne ki, bilginin ve kültürel belirlenişin kaynağı hep *"emek süreci"* olarak kalır.

Bu durum bütün toplumlar açısından geçerli bir nesnelliktir. "Emek süreci sırf insanla doğa arasında bir süreç olduğu ölçüde bu sürecin yalın öğeleri bütün toplumların gelişme biçimlerinde ortak olarak bulunurlar. Ama bu sürecin bir özgül tarihsel biçimi kendi maddi temellerini ve toplumsal biçimlerini geliştirmeye devam eder..."

Tan Oral

"Bir özgül tarihsel biçim" şimdilik konumuzun dışında kalsın; demek ki, diğer "emek süreci" biçimleri (toplumsal formasyon biçimleri) toplumsal gelişmenin, dolayısıyla insanın insanlaşması sürecinin(emeğin insanileştirilmesi sürecini) sürekliliğini sağlamak imkânından yoksundurlar. Esasen bu biçimler altında insanlaşma süreci olarak eğitim, sosyal gerçeklik temelinden koparılarak ele alınır ve "başka amaçlar" için kullanılır.

Kavramı sosyal gerçeklik temeline geri götürüp yeniden tanımlamak gerekirse şunu söylemek durumundayız: Eğitim, insanın doğa güçleri karşısında yetkinleşmesi ve bu yetkinliği oranında insanlaşması olarak gerçekleşiyor. Hayvani tarzda bir doğa ilişkisinden insan-doğa ilişkisine doğru gelişimi mümkün kılan bütün faktörler üretim sürecinde birikip insana mal oluyor. İnsanın, yetkinleşmesinin (insanlaşmasının)mantıki bir sonucu olarak insan-doğa ilişkilerinde insani ölçülerin payı giderek artıyor. Böylece insan, doğanın ölçülerine göre üretmekten, giderek kendi ölçülerine göre üretmeye doğru gelişimini sürdürüyor, kendi dışındaki ölçüleri de yakalayıp üretimde uygulama imkanına ulaşıyor. Hayvandan farklı olarak insan, doğanın nesnel ölçüleri ile kendi ölçülerini bir arada ve estetik olarak üretiyor. Bu çerçevede, biriken değerleriyle, yetenekleriyle, üretme yordamındaki yetkinleşmeyle ve doğa karşısındaki hakimiyetiyle insan, bir yandan insanlaşıyor ve öte yandan ortamını insanileştiriyor. Su kabağı kemanesinden piyanoya, taş baltadan torna tezgahlarına uzanan bir sonsuz hareketin hakim öznesi olabiliyor.

İnsanileşmeyi (Eğitimi) Sınırlayan Sosyal Faktörler

Eğitim sürecinin (insanileşme sürecinin) sosyal (toplumsal-sınıfsal) boyutu çok daha karmaşık öğelerle birlikte var olabilir. İnsanın önceden belirlenmiş amaçlar için faaliyetinin önceden belirlenmemiş sonuçları olarak doğan toplumsal ilişkiler içinde "emek süreci" çok değişik biçimlere bürünüyor. İlk toplumsal işbölümünden bu yana insanın biricik insani varoluşu ile "emek süreci" birbirinden ayrılarak gelişiyor. "Bir özgül tarihsel biçime" ulaşıncaya kadar böyle kalan, yani "emek sürecini" insani bir süreç olmaktan çıkaran ve bu süreci insanın

yetkinleşerek yaşaması amacından koparıp "sosyal formasyonun" yaşamasını sağlayacak tarzda örgütlemeye çalışan toplumsal güçlerin, emek sürecinin bir unsuru olan eğitimi de aynı amaca dönük olarak örgütlemeleri doğaldır.

Böyle bir eğitim örgütlenişi içinde insanın "insan olarak" yeri kuşkuludur; bu kapsamıyla eğitim, insanı ve ortamını insancıllaştırmak yerine, mevcut ilişkilerin güçlendirilmesini (bu ilişkilerin insanı ezip yok ettiğine bakmaksızın) amaç alacaktır. İnsanın insanca çalışma ve yaşama koşul ve araçlarını kazanması bir kenarda bırakılarak; bireyin ve onun genel varoluşu olarak toplumun yaratıcı güçleri ve dinamikleri baskı altına alınarak; bilim ve teknolojinin ve genel olarak insani uygarlığın insana dönük kullanımı yerine bütün bunlar, sahipliği "mülkiyet ilişkileri" çerçevesinde belirlenmiş üretici güçlerin sıradan bir ögesi gibi kavranacak, buna uygun örgütlenen bir eğitim faaliyeti ister istemez genel toplumsal yozlaşmaya bağlı olarak yozlaşacak ve insanı tahrip eden kurumlaşmanın bir parçası haline gelecektir.

Nitekim bunu, içinde yaşadığımız ve ne zaman biteceğini bilemediğimiz büyük "maarif reformunda" yakından izlemek ve en berrak modeliyle görmek imkânına sahibiz. Maariften nisbeten özerk kalmış bir alan olarak üniversiteler de "maarif reformları" kapsamına alınmış ve eğitimi baştan aşağıya "mülkiyet ilişkileri" ile belirlenmiş sahiplik hukukuna göre yeniden tanzim eden "reform" bu yoldan bilime de maddi sınıf ilişkileri temeline uygun bir paylaşım konusu haline getirmiş bulunuyor. Bu yapılırken eğitimin doğasından gelen sınırları dahi o denli zorlanmıştır ki, her şeyden tasarruf fikrinin yaygınlaşmasına özdeş olarak "düşünceden tasarruf" edebilir düzeye gelinmiştir.

"Özgül Tarihsel Biçim" Dışında Güncel Amaçlar

Kültürel yozlaşmaya ilişkin tesbitlerimizi çözüm önerileriyle tamamlamak zaman alacaktır. Bu en azından, yozlaşmadan yana güçlerin olanakları ölçüsünde olmasa bile, onların kullandıkları araçlara ve olanaklara ve en önemlisi de örgütsel ve kurumsal araçlara bir ölçüde sahip olmayı gerekli kılmaktadır. Salt siyasal karar mekanizmalarını değil, fakat bunun aracılığıyla, basın, sinema, TV, müzik, spor vb. kitle iletişim araçlarını ve kültürel etkinlikleri de kendi amaçları (yozlaşma) yönünde biçimlendiren; klasik okul eğitimini de buna dönük olarak düzenlemeye çalışan bilinen gayretlerin karşısında insani istemlerin, evrensel meşruiyet temeli üzerinde savunulması, öncelikle berrak hedeflerin tesbitini ve bu yönde belli bir çaba harcamayı gerektiriyor. Hangi "özgül tarihsel biçim" tarafından gerçekleştirilebileceği tartışması değil, şu tesbit ve amaçların doğru ve insani olup olmadığıdır önemli olan:

- Eğitim salt klasik okullarda değil, bütün insani ilişkiler alanında gerçekleşen ve insanın bizzat kendisi tarafından gerçekleştirilen sosyal boyutlu bir olaydır.
- Eğitim, yetişkinler dünyasından bağımsız ve sadece okuma çağında olan insanların sorunu değildir. Klasik okul eğitimi için belirlenen amaçlar, kaçınılmaz olarak ve aynı zamanda yetişkinler dünyasına ilişkindir. Yetişkinler dünyasına yön veren ilişkilerin klasik okul eğitimi aracılığıyla yetişkin olmayanların geleceğine de aynı ilişkinin ambargosunu koyduğu kesindir.
- Genel plandaki kültürel çürüyüş bütün alanlarda genişlemektedir. Çeşitli yollardan bu yozlaşma sürecine uyum sağlamaya zorlanan yetişkinlerden başka, genç insanların da bu yozlaşma süreci ile çelişmeyecek insanlar olarak biçimlendirilmeleri denenmektedir.
- Bu klasik okul eğitimi sürecinde insanların, bırakalım çok daha ileri insani amaçlarını, güncel değerleri bile dışlanmaktadır. Belli bir ahlak bütünlüğüne sahip, insiyatif sahibi ve kendine güven duygusu pekişmiş, yaratıcı potansiyel gücünü gerektiğinde kullanabilen, her somut durum için özel bir yaklaşım yeteneği gösterebilen, okuyup araştıran, hayatın sürekli değişken güncel pratik görevleriyle ilişkili, toplumsal süreçleri yönetme kabiliyeti gelişkin insanların yetişmesi "maarifçiliğin" amaçlarıyla çelişmektedir.

Oysa eğitim, yukarıda saydığımız ve maarifçilik anlayışı içinde yeri bulunmayan ve ülkemiz için güncelliği olan eğitime ilişkin istemlerden başka ve çok daha ileri insani taleplere göre gerçekleştirilmesi gerekli bir faaliyet olarak düşünülmelidir. Şu amaçlar eğitimin amaçları haline geldiği zaman, eğitim "maarifçilik" olmaktan çıkarak, insana *daha insanca* bir yaşama ortamı sağlama faaliyeti haline gelebilir:

- İlk toplumsal işbölümünden bu yana "emek süreci" insanın kendine yabancılaşması olarak işleyegelmektedir. Bu kapsamda insanın özgürce gelişmesinin olanakları sınırlanmaktadır. Ancak işbölümünün (toplumsal muhtevalı) aşılması durumuyla emek süreci (ve eğitim süreci) insanın insanlaşması süreci olarak gerçekleşebilecektir.
- Bedensel ve zihinsel emek arasında, gerek ürünlerinin ifade ettiği değerler ve gerekse bu değerlerin toplumsal karşılanışı açısından varolan farklılıklar aşıldığı ve böyle bir özgül emek süreci biçimine ulaşıldığında, insan, insanileşme sürecinde önüne çıkan engelleri aşmış olacaktır.
- Ortam (formasyon) maddi ilişkiler planında insanileştikçe, diğer insani amaçların gerçekleşmesi imkânları da genişlemiş olacak, sözgelimi insan, kişisel ve toplumsal iş güvencesine, kişisel ve kollektif sağlık güvencesine, çalışma yoğunluğunu ve süresini düşürme imkânına, birçok işi birden yapabilme yeteneklerine, yaptığı işi programlama şansına, bilimin gelişmesine katkıda bulunma ve bu alanda özgür bir rekabet içinde yarışma tatminkârlığına, yeterince dinlenebilme ve ilgi duyduğu sporu ve diğer kültürel faaliyeti gerçekleştirme olanaklarına, çocukken çalışmaktan kurtulma ve bütün fiziki güçlerini tüketmeden "emekli" olma bahtiyarlığına vb. kavuşabilecektir.

O halde, endişe verici boyutlara ulaştığını hep birlikte gözlediğimiz kültürel yozlaşmanın da, insanı değerlere önem vermeyerek ve hatta bu değerleri yokederek gerçekleşen klasik eğitimin de, bilim ve teknolojiyi ve bir bütün olarak uygarlık araçlarını "mülkiyet ilişkilerine" göre üleştiren sınıfsal ilişkilerin de, emek sürecini insani bir süreç olmaktan çıkaran tarihsel biçimin de yolaçtığı olumsuzluklara karşı *insan ögesini* ön plana çıkarmayı esas almak gerekir. Kültürel yozlaşmanın farkında olan herkes kendi ilgi alanı içinde özgün, ama aynı bütünselliğe, adım adım götüren genel çabalarıyla insanın insanileşmesi sürecine katkı getirebilir, her halde bu da, insanın en zor şartlar altında bile, yani henüz sosyal ortamı insanileşmeden bile insan kalmasının insanın değerlerine ve erdemlerine sahip çıkılmasının bugün en yakın yolu olur.

Evet Baylar, Çocuk Çiçektir!

(Ama Devedikenleri ve Isırganotları Arasında Büyümektedir)

Fotoğraf: Rıza Baloğlu

Ülkemizin toplumsal kültür sorunlarının çeşitli yanlarına değinen yazılarımın planında çocuk bölümü de vardı. Ama, DÜŞÜN Dergisi'nin editörü, çocuklara değgin bazı özel sayfalar yayınlamayı düşündüğünü söyleyerek, kültürle bağlantılı olarak bu konuda benden -deyim yerindeyse- "nispeten popülarize edilmiş" bir yazı isteyince, ülkemizde çocuk yaşamının bazı kesitlerinden ve özellikle çocuğun kişiliğinin oluşumu sürecinde çeşitli sosyal, ekonomik ve kültürel faktörlerin, ya da uygulamaların çocuk psikolojisinde yarattığı bazı olumsuz ve üzücü etkilerinden söz eden aşağıdaki yazıyı hazırladım. Kültür dizisinin çerçevesinden ayrı olarak, Dergi'nin özel çocuk sayfaları ve masal yarışması güncelliğinde öncelemek zorunda kaldığım bu konuya, kültürle ilgili yazılarımın planı içinde -ve tekrarlara kaçmamak için kısaca- bir kez daha değineceğimi umuyorum. (R. Zerengil)

●

Ülkemizin içinde bulunduğu ekonomik-sosyal-siyasal koşullardan ve bunların kültürel, manevi yansımalarından fazlasıyla payını alanlar arasında çocuklarımız da ön sırada geliyor. 1980 genel nüfus sayımından bu yana geçen dört yıl içindeki tahmini artışlarla birlikte, ülkemizde 0 ila 14 yaşları arasında olan yaş diliminin, toplam nüfusumuzun % 40'ına yaklaştığı sanılıyor. Böylece, ülkemiz insanlarının üçte birinden fazlasını oluşturan en yeni toplum kuşağımızın ve onların sorunlarının ne denli büyük boyutlar gösterdiği daha kolay anlaşılıyor.

Bir yanda hızlı yapısal değişmeler ve geleneksel faktörler öte yandan yaşanılan ekonomik bunalım gibi özgül faktörler, sosyo-ekonomik yapının genel doğasına ait faktörlerle birleşince, çocuklarımızın içinde bulunduğu koşullar ve onları gelecekte bekleyen güçlükler de o denli ağırlaşıyor.

Kültür denilen şey, insan ögesiyle, insanın iç dünyasıyla, manevi değerleriyle, ruhsal biçimlenmesiyle, beğenileriyle, ahlaki değerleriyle vb. doğrudan bağıntılı olduğundan, yetişmekte olan en yeni kuşaklar da kuşkusuz ki onları çepeçevre kuşatan koşullarla biçimleniyor. Halkımızın "ağaç yaşken eğilir" diye ifade ettiği bu gerçeklik, ister istemez toplumsal kültürümüzün yarınına da etkiyecektir.

Çocuklarımız nasıl yetişiyorlar?

Kısa kısa değinmeler halinde bu soruyu yanıtlamaya çalışalım.

Edebiyatımızdaki köy romanlarında bol bol popülist örneklerini gördüğümüz kırlardan başlayalım. Bir köylü çocuğu, yoksul, küçük ve hatta orta köylü çocuğu, her şeyden önce ailesi için bir emek, bir işgücü unsurudur. 6-7 yaşından başlayarak, varsa, ailesinin birkaç davarını gütmeye gönderilir, yoksa -ve ailesi de çok yoksulsa- köy zengininin yanına yanaşma verilir. Biraz daha büyüyen çocuk tarlada ailesine yardım eder. Kız çocuğu ayrıca evde annesinin ev işlerinin bir kısmını da yüklenir. Erkek çocuk bulûğ çağına gelir gelmez evlendirilir, çünkü eve gelecek gelin, o aile için ilave bir işgücüdür. Evin kızları da birer ikişer başlık karşılığında everilirler. Böylece, kumarcının kumarcıya yılda bir lirası geçermiş misali, kız babası kızlarını verirken başlık alır, ama oğullarına kız alırken de başlık parası verir. İnsan türünün devamının mevcut toplumda örgütleniş biçimi olan evlenme ve aile bu şekilde kuşaktan kuşağa sürüp gider. Kız çocuk gelin gider, ama onun karşılığında eve gelin gelir, işgücü miktarı aynı kalır. Tabii Allahın erkek çocuk nasip etmemiş olduğu köylüler bu alış-verişten tekil olarak zararlıdırlar, ama topluluk açısından genelde bir şey değişmemiştir. Burada bir an durup başlık parasının günümüzdeki biçimlenişine bakalım:

"Henüz on yaşındayken babası tarafından bir televizyon karşılığı kocaya verilen Z.B., çocukluğumu bile yaşayamadım, bana yazık oldu, dedi. - HÜRRİYET, 27/6/1984".

"Bu kıza başlık: Dizel minibüs - HÜRRİYET'ten"

"Evlenen 2 gencin beraberliğine başlık parası ile razı olan baba, enflasyon hedefi aştı diyerek başlık bedelini 200 binden 250 bine yükseltti, ödenmeyince de kızını geri aldı. -GÜNEŞ, 19/11/1983".

İŞÇİLEŞME SÜRECİNDEKİ ÇOCUKLARIMIZ

Ne ki, köy ve köy hayatı ebedi değildir. Özellikle gençler için. Hele hele böyle hızlı yoksullaşma ve mülksüzleşme varsa, kırdan kente milyonlarca kişi akar, bunların büyük çoğunluğunu genç köylüler oluşturur.

Kente gelip bir süre sonra işçileşen emekçi, kentte kalıcılaştıktan bir süre sonra ailesini ve çocuklarını da getirir. Bu yeni kuşak çocukların öyle öğrenim filan yapabilecek lüksleri yoktur, bir an önce hayata atılmalı ve para kazanmalıdırlar. Ya bir yere çırak girerek işçiliğe ilk adımı atacaklardır, ya da stad önlerinde, çarşı-pazarda su, otobüs duraklarında bilet, sokaklarda simit satarak, kundura boyayarak "eve ekmek getirmeye" başlayacaklardır. (Eskiden kalabalık meydanlarda, çarşılarda bu çocuklar "yeni hayat", ya da "yakalara balina" satarlardı, ama şekerleme ve konfeksiyon sanayimizin gelişmesi ile artık bunları satmaz oldular; fakat toplumun "doğa dengesi" yeni çocuklara otobüs duraklarında bilet satmak gibi vb. yeni olanaklar açtı.)

Tabi buralardan geçen çocuk, zamanla işçileşirse gene de çok şanslıdır, kendini kurtarmış demektir. Çünkü küçücük yaşta para kazansın diye sokağa salınan çocukların bir çoğu da lumpenleşmekte, hepten kaybolup gitmektedirler.

Kız çocuklarına gelince, kentte onlar köylerde tarlaya gönderildikleri gibi sokağa gönderilmezler. Ya münasip bir işe yerleştirilirler, ya da bir an önce başgöz edilip ailelerine yük olmaktan çıkartılırlar. Bu kez de kocalarının hizmetindedirler.

Örneklememizi, kentte kuşaktan kuşağa işçileşmiş olan ve çocuklarını iyi-kötü okutabilme gayretine girmiş bulunan işçi kesimlerinden başlayarak orta katmanlara, iyi hallilere ve daha yukarılara çıkarmadan önce, buraya kadar değindiklerimizi bir toparlayarak, çocuklarımızın şanslılık derecelerini şöyle bir sıralayalım.

İlkin, önemli bir kısmı kırlarda ya da küçük kentlerde, kasabalarda meydana gelen çocuk ölümlerinden yakayı kurtarıp da hayatta kalan yoksul çocukları ölenlerin yanında "şanslı" saymamız gerekecektir. (Ülkemizde her yüz çocuktan 12'sinin daha bir yaşına girmeden öldüğü; ilk üç ölüm nedeninin zatüre, ishal ve yetersiz beslenme olduğu resmen saptanmıştır. Gerçek sayıyı tam bilemiyoruz.) Hayatta kalabilen bu "şanslı" çocukların önemli bir bölümünün küçücük yaştan başlayarak davara, tarlaya ya da sokağa salıverildiğini söyledik. Bunlardan daha şanslı olanları da var kuşkusuz. Kentte uzun süredir yerleşmiş bir işçi ya da kapıcı ailesinin çocuğu olarak doğmuş, daha ilkokul çağlarında sokağa salıverilmemiş, okusun diye kendisine "şans tanınmış" çocuklardır bunlar. Ne ki, bunların da önemli bir bölümü ortaokulu terk edecek, bir süre aylak gezdikten sonra, 13-14 yaşlarında bir konfeksiyon atölyesine, bir tornacının, oto tamircisinin yanına girip, işçilik yaşamına başlayacaktır. **(12-18 yaş grubundaki eğitimsiz 4 milyon 480 bin çocuk ve gencin en az 3 milyonu, bir işyerinde çırak olarak çalışıyor ve tamamına yakını güvenceden yoksun- HÜRRİYET 29/6/1984).**

Büyük kentlerde sayıları yüz binleri bulan bu genç işçiler, ya da evrensel normlara göre "çocuk işçiler" sekiz saatlik işgünü başta olmak üzere, hiçbir sosyal haktan yararlanamazlar. **(3 milyon çıraktan sigortalı olanların sayısı 6 bini bile bulmuyor. Çırakların iş kazalarında ve ölüm yaralanmalarında dünya birincisiyiz.)** Kazandıkları yetersiz yevmiyenin bir kısmını sanayi mahallelerindeki, küçük üretim semtlerindeki "amele lokantalarına", geri kalanını eve vereceklerdir. **"Yeşildirek'in ara sokakları irili ufaklı imalathanelerle dolu. Çorapçı, gömlekçi, konfeksiyoncu. Buralarda yaşları 10 ila 16 arasında çalışan yüzlerce çocuk öğle arası verildi mi, sokak aralarındaki seyyar kokoreççi, ciğerci, biraz daha fazla parası olanlar da merdiven altlarındaki ufak lokantalara dalıyorlar. (CUMHURİYET, 29/6/1984). Atatürk Oto Sanayi Sitesi'nde iki yıl önce yani 10 yaşlarında ekmek kavgasına atılan Bülent Bilgin 'biz çok fakiriz' diyor. 'Haftada kaç lira kazanıyorsun, kaç lira masraf ediyorsun?' 'Ben masraflı bir çocuğum... Günde 30 liradan gidiş-geliş 60 lira minibüs parası ile bir de tost masrafım var... Benim gibi bir çocuk ayda 4 bin lira kazanırsa, babası onu daha çok sever değil mi?' (HÜRRİYET 24/4/1984)".**

Bu çocuklar kendilerine harçlık olarak ayırdıkları cüzi miktarla ise leş gibi hela kokan kötü sinemalarda Bruce Lee filmlerine gidecekler, mekanik efektlerle büsbütün abartılmış karate numaralarını hayranlıkla seyrederken kendilerini kolsuz kahramanın yerine koyarak ezilmişlik duygularını beyaz perdedeki şiddet ve güç gösterileriyle gidermeye uğraşacaklardır. Ya da gene aynı sinemalarda yozun yozu seks filmlerinin pespayeliğiyle bulûğ çağının heyecanlarını duyacaklar veya arada bir kentin genelevine uğrayıp, çoğunlukla kapılardan içeri bakarak "kadın ihtiyaçlarını" gidereceklerdir! Sinema olayı bu kadar değil onlar için kuşkusuz: Yeşilçam'ın vurdulu-kırdılı lumpen filmlerinin gangster kahramanına hayran kesilecek, hatta onun "biz de bozuk düzene karşıyız,kötülüklere karşı yumruklarımızla ve silahımızla savaşıyoruz, icabında biz de devrimciyiz" yollu laflarıyla belki bilinç (!) bile edineceklerdir". **Bülent Bilgin artistlerden en çok Cüneyt Arkın'ı seviyor. 'Çok iyi adam dövüyor' diyor. Soruyoruz: 'Sen de çok iyi adam dövsen, kimleri dövmek istersin?' 'Yiyecek beğenmeyen, oyuncak beğenmeyen çocukları.. Ama, canlarını acıtmadan döverdim.. Onlara hayatın kötü taraflarını, yoksulluğu görmelerini öğretmek isterdim'... (Hürriyet 24/4/1984)".** Bu çocuk işçiler gazete alacak olsa, emin olunuz ki en **ucuz** gazeteyi, TAN'ı alacaktır- ayda 600 lira karşılığında, ("bazı aylar 620"...) Arada bir de Trabzon'un, ya da İstanbul'un üç büyük kulübünün maçlarına gideceklerdir.

İşte bu çocuğun iş dünyası, belki kendinden daha şanssız olanlarınki gibi, sokak satıcılığında, kundura boyacılığında geçmemektedir; ama en onunki kadar yorucu ve ağır işi çocuk kollarıyla becermeye çalışmaktadır. Kültürel malzeme olarak da, yukarıda andığımız duvarları asla aşamayacaktır.

İster kentte kuşaktan kuşağa işçileşmiş ailelerin çocukları, isterse orta katmanların alt kesimleri arasından gelen çocuklar, liseyi bitirme şansına sahip olsalar bile yüksek okula asla gidemeyecekler, sayıları bir hayli kabarık olan yazıhanelerde ayak işlerine bakacaklardır. Ya da işçiliğin meydancılıktan iyi olduğunu, onurlu bir meslek olduğunu kavrayıp fabrikaya gidip -iş bulurlarsa- işçi olacaklardır. **(Sayılarla somutlamak üzere, ülkemizde ortaokul çağındaki gençlerden yüzde 35'inin, lise çağındaki gençlerden yüzde 18'inin, yüksek okul çağındaki gençlerden ise ancak yüzde 7-10'unun o düzeyde bir okulda öğrenim görebildiğini belirtelim. -MİLLİYET 16/7/1983).**

Orta katmanların ve onların üst kesimlerinin çocuklarına gelince; bu çocuklar ortaöğrenimi genellikle yapacaklardır. Ama orta katmanlar arasında bile öyle önemli uçurumlar vardır ki, kimi aileler çocuklarını okul dışı özel dersanelere göndererek, okulu kolaylaştırıp üniversiteye girme şansını arttırırken, bu olanaklara sahip olmayanlar olsa olsa liseyi zar-zor bitireceklerdir. Üniversiteye girmeleri ise tam anlamıyla şansa kalmıştır. Giremedikleri takdirde onlar da yazıhanelerde vb. meydancılık kervanına katılacaklar, ya da "kötü arkadaşlara uyup" serserileşmeye adım atacaklardır. **(1974-83 yılları arasında üniversiteye 3 milyon 450 bin genç başvuruda bulundu ve başvuranların yüzde 85'i üniversiteye giremedi. -MİLLİYET, 8/12/1983).**

Fakat katmanlar arasındaki gelir dağılımı farkının adeta uçurum düzeyinde olması çocuğun eğitimine ve psikolojisine sadece orta öğrenimde yansımamaktadır. İlkokul sıralarından başlayarak, yabancı dille eğitim yapan okullara girmek için özel ve pahalı eğitimlere tabi tutulan çocuklarla, böyle bir şeyi **düşlerinden bile geçiremeyen** çocuklar bir arada yan yana okumaktadırlar. Çocuklarını yabancı okullara, ya da Anadolu Liselerine sokmak için kucak dolusu para döken, onları yaygın moda deyimle "yarış atı gibi" sınavlara hazırlayan anne-babaların kendi çocukları üzerinde yarattıkları olumsuzluklar, onların psikolojilerinde meydana getirdikleri dayanılmaz gerilimler ne denli olumsuzluksa da, bu sınav hazırlıklarının aynı ilkokul sıralarını paylaşıp da, o okullara gidebilmeyi hayal bile edemeyen çocuklar üzerinde yaptığı yıkımlar, açtığı onul-

maz yaralar, yarattığı aşağılık duyguları birincilerdekinden çok daha vahim ve şiddetli değil midir?

İlkokul çocukları arasındaki bu büyük uçurum ve bundan kaynaklanan çeşitli ruhsal çöküntüler sadece bundan mı ibaret? Bir anlamda daha kötüsünü kentlerde ilkokul çocukları her gün, **evet her gün** yaşıyorlar.

Bir zamanlar -sanırım ilk kez 1956'da- "Büyük Amerika", "Küçük Amerika"ya doğrudan ya da UNICEF kanalıyla süt tozu, eritilmiş peynir vb. gibi yiyecek maddeleri ve dondurulmuş tavuklar göndermeye başladıydı. Bu yiyecekler ABD'nin 1930'lu yılların sonunda ve 2. Dünya Savaşı içinde dev yeraltı deep-freeze'lerinde depo ederek dondurduğu yiyeceklerdi. Miatları dolunca bu yiyecekleri ABD bu şekilde elden çıkardı. Dondurulmuş, kayış gibi olmuş, hiçbir lezzeti kalmamış yirmi yıllık kart tavuk etleri sivil-asker yatılı okullara verildi, süt tozları ve peynirler de ilkokullara. Böylece ilkokullarda "beslenme saati" konuldu. Derken, bu yiyecekler tükendi, bir süre okul yönetimleri kendi kısıtlı bütçeleriyle çocuklara ufak-tefek yiyecekler vermeye çalıştılar, ama sonuçta o da yürümedi. Bakanlık yöneticileri kendilerine harika gelen pratik bir yolla meseleyi çözüverdiler. Her çocuk, sabahleyin okula kendi yiyeceğini kendisi getirecekti. Ve işte bu pratik (siz onu pragmatik diye okuyunuz) çözüm, kentlerdeki ilkokullarda dar gelirli çocuklar üzerinde psikolojik yıkımı, aşağılık duygularını büsbütün şiddetlendirdi, onların ezilmişliğini her gün -her gün başlarına kakar oldu. Okula beslenme saatinde doğru dürüst yiyecek getiremediği için bir yandan ezim ezim ezilen, öte yandan da hali-vakti yerinde ailelerden gelen arkadaşlarının güzel güzel yiyeceklerine çocuksu duygularla imrenerek, ağzı sulanarak bakan nice çocuğun nasıl derin üzüntülere boğulduğunu, nasıl için için, sessiz gözyaşlarıyla ağladıklarını görmemek mümkün değil. Elbette burada kabahat okula annesinin hazırladığı güzel yiyecekleri getiren çocuğun değil, o güzel yiyecekleri hazırlayan annede de değil. Böylesi bir çarpıklığı, uzun yıllardır acımasızca sürdüren ve ilkokul çocuklarının toplu beslenmesine fon yaratamayan yetkililerin. Yetkililer bu fonları bulamıyorlarsa, zaten hemen hepsi yarım gün öğrenim yapan okullarda öyle merasimle "beslenme saati" düzenlemekten vazgeçsinler, yiyeceğini getiren getirir, ders aralarında yer, getirmeyen ise, hiç değilse böyle toplu beslenme adı altında, toplu işkenceye ve toplu açlığa her allahın günü mahkûm olmaktan kurtulur. (Özal Hükümeti'nin kış yarı-yıl tatilinden sonra 10-20 gün süreyle öğrencilere fındık, üzüm, nuga ve elma vermeyi öngördüğü beslenme programındaki besinlerden fındıkta çok az protein, çok miktarda yağ, üzümde ise yalnızca karbonhidrat bulunduğu, oysa çocuklarımızın büyük çoğunluğunun protein açlığı içinde olduğu; beslenme dağıtımının yerel seçimler öncesi, ancak belirli yörelerdeki, belirli okullara yapılacağı ve tümüyle oy arttırılması kaygusu güdüldüğü konusuna basın organlarında -örneğin, NOKTA, 6-12 Şubat/1984- yer verilmiştir.) Burada bir de her 23 Nisan'da "çocuk bayramı" diyerek nice çocuğu derin üzüntülere boğan (arkadaşında gördüğü fakat kendine edinemediği) 23 Nisan özel giysilerini ekleyelim. 23 Nisan kıyafeti alamadıkları çocuklarının üzüntüsüne dayanamayarak intihar eden annelerin haberini bile okuduğumuz oldu.

Bu örneklememizi tüm bu saydığımız tasniflerin dışında kalan, annebabası tarafından terkedilmiş ya da evini terketmiş ve sayıları 4 milyonu bulan (NOKTA, 23-29 Nisan 1984) "sahipsiz" çocuğun varlığını belirterek tamamlayalım.

Buraya kadar anlattıklarımız bilinmedik şeyler değil kuşkusuz. Çocuklarımız üzerine çarpıcı ve irkiltici gerçeklikler, çocuk ölümlerindeki yüksek orandan, ya da ülkemiz çocuklarının köylerden kentlere kadar içinde bulundukları yokluk, yoksulluktan, kötü beslenmeden tutun; eğitimsizliğe, feodal, ataerkil ya da despotik doğulu geleneklerden dayaklı mektep terbiyelerine kadar akıl almaz bir kıyımı sergileyen sayılarla defalarca yazıldı, çizildi. Ben burada sorunun gene bilinen, ama daha az işlenmiş olan yönlerine, kültürel yanına değinmeye çalışıyorum. Hiç kuşkusuz, sorunun kültürel yanı da, yukarıda belirlemeye çalıştığımız aile ortamında, ailelerin üyesi bulundukları toplumsal katmanla, onun kültürüyle, değer yargılarıyla ve bunların hepsini belirleyen ekonomiksosyal konumuyla şekillenmektedir.

Çocuklarımızı çevreleyen kültürel malzeme, anlaşılacağı üzere, çok ve çeşitlidir ve çocuk üzerindeki etkilerini tam olarak kestirmek mümkün görünmemektedir. Ne ki, hemen çevremizde gözlediklerimiz bile çocuğun içinde doğup büyüdüğü, kişiliğinin yoğrulduğu kültürel yozlaşma koşullarının ne denli korkunç olduğunu apaçık yansıtmaktadır. Yukarıda değişik çalışan kesimlerden çocuklarımızın hangi psikolojik yükler altında, hangi ikilemler, çaprazlar ve aşağılık duyguları içinde kişilik şekillenmesi yaşadığına değin dik. Yani insan malzemesinin (ögesinin) daha çocuk yaşta köreltilmesi için her türlü koşulun varolduğuna parmak basmak istedik.

Şimdi de, çocuğu çepeçevre kuşatan kültürel yozlaşma koşullarından, bir başka kesidi sergilemek üzere bir de "televizyon kültürümüz"ü ele alalım. TRT'nin kötünün kötüsü programları hakkında çok yazılıp çizildi. Bu konu üzerinde durmayacağız. Yalnızca bu niteliğiyle televizyonun çocuk ru-

Bu kızın karşılığı bir TV

● 10 yaşındayken imamın evlendirilen kızın babas

Filmin etkisinde kaldı, kendini

KARIŞIK

ZENGİN aileye yeni doğacak bebek Tel: 338 48 60

Çocuklara yönelik reklam boşa gitmiyor

● İşsizlikten yılıp, kendini benzinle yakan Öner Oktay'ı 3 yavrusu hastanede ziyaret etti

Çırakların iş kazalarında ölüm ve yaralanmalarında

Öğrencisini

hunda yaptığı sürekli yıkımları, yarattığı özentileri bir parça olsun yansıtmak istiyoruz.

TV KÜLTÜRÜ VE ÇOCUKLARIMIZ

Çağımızda kitle iletişim araçlarının en etkilisi olan televizyon, onu izleyen her katmandan on milyonlarca insanımızı etkilediği gibi, etkilenmeye herkesten fazla açık olan, çünkü dünyayı, objektif dış ortamı yeni yeni tanımaya başlayan çocuğu kat kat fazla etkiliyor.

Bir bakıyorsunuz, çevrenizdeki kedilere, köpeklere Kartopu, Lassie gibi birtakım isimler takmış çocuklar. Nereden geldi bunlar diye sormaya bile gerek yok, güncel bir televizyon dizisinden gelmiştir mutlaka. Ya da, bir zamanlar **Küçük Ev** dizisinin oynadığı yıllarda çocuklar babalarını beğenmez olmuşlardı. Çünkü Küçük Ev'in babası on parmağında on marifet çifçilikten marangozluğa, evin her işini yapan, her şeye koşan, çocuklarının bütün sorunlarını (kızının kör olması hariç) şıppadak çözebilen bir babaydı. Nerede bulacaksın öyle babayı! Gel gör ki, çocuk bunu düşünemez. O yıllarda ülkemizde yapılan bir küçük anket, bu dizi yüzünden çocukların babalarına olan saygı ve güvenlerinin azaldığını -hatta kadınların da gene bu dizi yüzünden eşlerini beceriksiz ve pısırık görmeye başladıklarını- ortaya koymuştu.

Hadi diyelim ki, bunlar televizyonun masum etkileri. Fakat bütün aile fertlerinin ekran başına put gibi çivilenip, hasta gibi izledikleri Dallas'ları, ya da benzer popüler dizileri çocuğa yasaklamak, "yatma saatin geldi, git yat" diye buyrukla onu yatağa sokmak ne mümkün? Böyle kaç tane dizi geldi geçti. Onu seyreden kimi büyüklerde bile belli kültürel deformasyonlar yaratan -hatta bir gencin Dallas'ı seyrettirmedi diye babasını öldürmesine yol açan- bu diziler çocuk ruhunda kim bilir nelere yol açmaktadır? Ya bilimkurguyu **uzay savaşı** olarak ele alan ve empoze eden Amerikan dizilerinin, çocukların yüreğine bir de uzay savaşı korkusu salmasına ne demeli? Tüm bu seviyesiz dizilerin olumsuz etkilerini önümüzdeki yıllarda, o çocuklar iyice büyüdüklerinde daha iyi göreceğiz.

Fakat televizyon kültürü bu kadarla da sınırlı değil. Ekranda "Türk hafif müziği" teganni eden şarkıcı bayanlarımıza özenen kız çocuğu sayısı az mı? Magazin gazeteleri arada bir bu resimleri basıyorlar. Çocukların hayallerine, geleceğe dönük özlemlerine böyle imajlar, özenti halinde genellikle televizyon aracılığıyla enjekte ediliyor.

Bir de bu dizilerden ve özentilerden de beteri var ki, yürekler acısı!. Bu da televizyonda yayınlanan reklamlar. Elbette memlekette hürriyet var, liberal ekonomi var. İsteyen, parayı bastırır ve istediği reklamı istediği kadar yayınlatır televizyonda. (Atatürkçü bira şirketleri bu sözümüze artık hak vermeyecekler ama gene de ülkemizde engin bir reklam özgürlüğü olduğu yadsınamaz.)

Bizse bu reklamların milyonlarca çocuk üzerindeki etkilerine bir göz atmak istiyoruz. **(Türkiye'de çocukların yılda en az 12 bin 775 reklam programı izlediği ve TV reklamlarından tüketim yönünde çok fazla etkilendikleri saptandı. 7-8 yaş çocukları haftada en az 196, 9-12 yaş çocukları ise en az 245 reklam izliyorlar. -GÜNEŞ, 2/6/1984).** Bu reklamların en basiti olan ciklet reklamlarından başlayalım. Her akşam -her akşam bu ciklet reklamlarını ekranda görüp de istemeyen çocuk olabileceğini düşünebiliyor musunuz? Oysa cikletin hiçbir faydası yok çocuğa. Hatta zararı bile var. Zararı önemsenecek kadar değil kuşkusuz. Ama çocuğuna her gün ciklet alabilecek olanlar var (DPT'ye göre 1983'te 3 milyar 150 milyon liralık ciklet çiğnenmiş), buna karşılık alamayacak olan milyonlarca insan var. Cikletten çukulataya geçelim. 8-10 santimlik çukulata 100 liradan aşağıya değil, yani iki buçuk somun ekmek fiyatına. Acaba kaç tane ana-baba günde yüz lirasını çukulataya ayırabilir; hele çocuk sayısına bakarak yüz lirayla da işin bitmeyeceği göz önünde tutulursa.. Aynı şey bol bol reklamını gördüğümüz kakaolu fındık ezmeleri, gofretler, bisküviler için de geçerli. **(Yapılan araştırmalarda uzmanlar büyük kentlerde ailelerin, çocukların fazla televizyon izlemelerini az çok engelleyebildiğini, buna karşılık kırsal kesimde çocukların TV yayınlarını hiçbir kısıtlama getirilmeksizin izleyebildiklerini belirtiyorlar. GÜNEŞ, 2/6/1984.** Yani milyonlarca çocuk tatmadığı, bu gidişle de tadamayacağı cikletin, çukulatanın vb. reklamlarının en sadık izleyicisidir. Bu körpe ruhlara işkenceden başka nedir?)

Çocuğun sevdiği şeylerle ilgili bu örnekleri daha da çoğaltabiliriz. Fakat reklamların çocukları ilgilendiren, cezbeden yanı sadece çocuk ihtiyaçlarıyla sınırlı değil ki. Birçok reklamda olur olmaz çocuk kullanılıyor. Şık, şirin... göz ve gönül okşayıcı. Ama reklamlarda kullanılan o mutlu, gürbüz, sağlıklı, güzel çocuk tipine uyan kaç çocuğumuz var acaba? O çocukların içinde gösterildikleri lüks evler, şatafatlı banyolar kaç çocuğumuza nasip oluyor ki?

Çocukların yer almadığı reklamların da çocuğu ilgilendirmediği söylenemez. Örneğin bol bol gösterilen dayanıklı tüketim malı reklamlarını seyreden çocuk, "anne bizim niye fırınımız yok?", "bizim buzdolabı niye çift kapılı değip, niye bip-biplemiyor?", "anne biz de renkli televizyon alalım, bizim de evimize renkli dünya dolsun" deyip deyip durmayacak mıdır? "Oğlum bizim paramız yok" cevabını aldığında çocuk sussa bile, her akşam aynı reklamları seyrede seyrede ruhsal bakımdan ezikliğe itilmeyecek midir, içinde birtakım tepkiler, birikimler oluşmayacak mıdır? Bu tepkilerle iyice içine kapanmayacak mıdır, topluma küsmeyecek midir?

Bir de, tabii, bitmez tükenmez video reklamları var. Video bir salgın hastalık haline geldi. Çocuk videoyu televizyonda görmese bile, çevresinden, okuldaki arkadaşlarından, onların bir akşam önce videoda hangi çocuk filmlerini seyrettiklerini içi eriye eriye dinlemektedir. Okuldan eve gelinceye dek, her adım başındaki video dükkânlarının önünden geçip gitmektedir.

Bütün bunlar yetmezmiş gibi, son zamanlarda bir de elektronik oyuncaklar çıktı. "Haydi, haydi, bilmem ne geldi" diye nakarat tutturuyor hemen bütün çocuklar sokaklarda. Ama onlardan kaç tanesi o nesneyi alabiliyor? Hatta görebiliyor? Ama reklam şarkısını, belki o reklama ses veren korodan daha da güzel okuyacak kadar öğreniyorlar.

KÜÇÜK AMERİKA'DA BÜYÜYEN ÇOCUKLARIMIZ

Şimdi bütün bunlar olmasın mı? Kötü filmler ve diziler TRT yöneticilerinin günahına bağlanabilir, "bu ne rezalet" diye TRT eleştirilebilir, ama ne firmalara "mallarınızı pazarlamayın, bunun için de reklam vermeyin" diyebilirsiniz, ne de TRT'nin reklam almamasını isteyebilirsinsiz. Bütün bunlar kapitalist (liberal) ekonominin gereğidir. (Her ne kadar, kapitalist İsveç'te her türlü reklam televizyonda yasaksa da, gene kapitalizmin doğası pazarsız -dolayısıyla reklamsız- olmaz, kapitalist ülkeler arasında İsveç ve benzerleri istisnadır.)

Burada göstermek istediğimiz, "Küçük Amerika" olmaya özenen yoksul Türkiye'de, tıpkı tüketim toplumunu taklit etmenin geniş, çok geniş bir çocuk kitlesinde yaptığı ruhsal ve kültürel yıkımdır. Amerikalı çocuk televizyonda binbir türlü reklam görür ama,

o çocukların büyük çoğunluğu reklamı yapılan şeyi edinebilirler. Ekranda gördükleri cicili-bicili dayanıklı tüketim mallarının benzerleri onların evlerinde de vardır. Dolayısıyla, ABD'li çocukların çoğu için bu reklamlarda söz konusu olan, olsa olsa onların mekanik bireyler olarak tüketim toplumuna hazırlanmalarıdır.

Fakat bizde tüketim düzeyleri, yaşam standartları arasında böylesine büyük farklılıklar bulunduğundan; toplumun büyük çoğunluğu o reklamlarda gösterilen şeyleri satın alma gücünden yoksun kaldığından, o çoğunluğun çocukları kendi çocuk dünyalarında, ruhsal alemlerinde, (ekranda gördükleri fakat sahip olamadıkları yiyeceklerin, eşyaların yokluğundan doğan) yıkımları, eziklikleri yaşayacaklardır.

Kuşkusuz, çocuğu çevreleyen bu kültürel koşullarda, çocuğun küçük yaştan itibaren şiddete alışması ve alıştırılması olgusu da vurgulanmalıdır. Aile içi ve okulda, dayakla -küfürle yetiştirilen çocuk, şiddeti esas olan bilimkurgu dizilerinden, şiddeti işleyen çocuk romanlarına, kovboy tabancalarına kadar sürekli bir koşullandırmayla karşı karşıyadır. Barışın yerine savaş, düşüncenin yerine şiddet, gelişkin bir beğeninin yerine kabalık ve zevksizlik, boyuna çocuğa, onun ruhsal dünyasına, bilinçaltına çok yönden enjekte edilmektedir. Bu şiddet sorunu hem Batı toplumu genelinde, hem de oradan ithal edilmiş özellikleriyle ve yerli feodal geleneklerle Türkiye özelinde başlı başına değişik boyutlarıyla incelenecek önemdedir. (Her karne döneminde yüzlerce çocuğun evden kaçması, okullarda dayaktan kolu kırılan, gözü morartılan, eşek traşıyla cezalandırılan her yaşta öğrenciler; seviyeli bir kitabın genellikle 3-5 bin sattığı ülkemizde, esas olarak şiddeti işleyen çizgi romanların haftalık tirajlarının 200 binlere ulaşması; çocuk kavgasıyla başlayıp mahalle kavgasına hatta bazen kan davasına dönen şiddet yansımaları; evde dayak yiyen anneler, evlerdeki çileli tokatlı, küfürlü, gözyaşlı bitmez tükenmez karı-koca kavgaları ve çocukların hergün, her saat bunlara tanık olması... hemen akla gelen örnekler.)

SONUÇ

Hepimizin bildiği, toplumsal bilincinden günlük yaşantısına kadar farkında olduğu bu gerçeklikler, çocuğa, çocuklarımıza değgin **acı gerçeklerdir.** Yani aslında toplumumuza değgin can alıcı gerçekliklerin çocuklarımıza yansıyan payıdır.

Buna rağmen, yetkililerimiz politikacılarımız ya da kimi boş laf yazan yazar-çizerlerimiz çocuk hamasiyatını sürdürüp dururlar; boyutları giderek daha da vahimleşen çocuk sorunlarına eğilmedikleri ve asla eğilmeyecekleri için salt bu hamasiyata başvururlar. 23 Nisan'larda okullarda, törenlerde çocuklara övgüler düzülür. Dergilerde, gazetelerde çocuklar yüceltilir. Ya da 23 Nisanlarda çocuklar başbakanın koltuğuna oturtulur.

Ama bu simgelerde ve hamasi edebiyatta gösterildiği gibi **imtiyazlı bir zümre** değildir çocuklarımız. Onlar başbakan olmayı filan da istemiyorlar: sadece ve sadece insanca bir yaşam istiyorlar. Çocuklarını, çocuk gibi, **İNSAN GİBİ**, yaşamak istiyorlar. Anababalar o şansı yitirmişler, ama çocuklar da yitirecekler mi? Bu hep böyle gelmiş böyle mi gidecek?

Hayır, kuşkusuz ki, hayır. Çocuklarımıza daha iyi bir yaşam sunmak için, tek tek kendi çocuklarımıza değil, tüm ülkemizin çocuklarına daha iyi bir yaşam sunmak için ve yarın onlar büyüyüp sosyal sorumlulukları devraldıklarında bu yaşamı daha iyiye götürebilmeleri, bayrak yarışını sürdürebilmeleri ve yeni'yi kurmaya azimle girişmeleri için, bugünden biz yetişkinlere görev düşüyor.

Bu görev ise "Çocuk Çiçektir" edebiyatıyla gerçekleştirilemez. Çocuk çiçekse, onun her şeyden önce çiçek gibi yetişmesini, serpilip büyümesini, özgür gelişimini engelleyen olumsuz ve kötü koşulları kaldırmak lazım. Kendi kuşağımız için parlak bir gelecek beklemesek dahi, hiç değilse çocuklarımızın topyekûn geleceği ve mutlu yarınları için uğraş verelim.

ÖZKAN MERT

Noel Baba

...Noel baba geldi sonra.
Şekerlemeler, oyuncaklar getirmişti çocuklara.
Aksakalını sıvazlayarak şöyle bir baktı dünyaya:
Asya'ya, Afrika'ya...
Çukulata renkli çocuklar gördü. Çekik gözlü çocuklar.
Dünyalar güzeli çocuklar... Kimi bayılmıştı açlıktan.
Kiminin bombalarla parçalanmıştı karnı.
Peki, ya anneleri nerde bu çocukların?
Kim öldürüyor bu çocukları?

Kara Afrika'dan bir çocuk başını uzattı. Bağırdı:
— Noel baba! Noel baba!
Şekerlemeler, oyuncaklar istemiyorum artık.
Beyazların hapishanelerinde babam ölüyor.
Silah getir bana bir daha gelişinde.
-ama oyuncak olmasın-

O gün bu gündür, zencilerin safında beyazlara karşı
savaşıyor Noel baba.
Ama o zenci çocuk,
her yılbaşında
bir başka Noel babayı bekliyor.
Çünkü çocuk da olsalar insanlar
yataksız, ekmeksiz ve susuz yaşayabilirler...
Ama düşsüz asla.
Çocukların istedikleri
Kucak dolusu sevgi
Kucak dolusu barış
Ve kocaman bir bardak süt.

Stockholm / Temmuz 1984

YULAF TARLASINDA KELEBEK KOVALAYAN ÇOCUK

Tercüman gazetesinde birinci sayfadan REZALET karabaşlığıyla yapılan bir yayında Anadolu liselerinde ve bazı özel okullarda İngilizce derslerinde, ahlâk dışı, sapık bir kitap okutulduğu iddia edildi. (29.6.1984)

Çocuklarımızı zehirleyen ve üstelik de Anadolu liselerinde 14 yıldır okutulmakta olan bu dehşetengiz kitap neydi acaba? Tercüman'daki başlığın altında yer alan satırları okuyunca anladık..

Söz konusu kitap, Amerikalı yazar J.D. Salinger'ın ünlü *The Catcher in the Rye* romanıymış. Ülkemizde İngilizce dilinden eğitim yapan çoğu yabancı okuldaki İngilizce derslerinde yardımcı kitaplardan birisi olarak bu kitabın öğrencilere okutulduğunu bilirdik, ama şimdiki adı Anadolu liseleri olan Milli Eğitim kolejlerinde de uzunca bir süredir bu kitabın okutulduğunu öğrenmek doğrusu beni memnun etti.

Kitap hakkında birkaç söz söylemeden önce bir noktayı hatırlatmakta yarar görüyorum. Yabancı dilden öğrenim yaptıran orta dereceli okullarda, öğretilen dili basit haliyle kullanan, fakat edebi değeri olan bazı kitapların öğrenciye verilmesi adettir. Örneğin, de St. Exupéry'nin *Küçük Prens*'i, Mark Twain'in *Tom Amca'nın Kulübesi*, ya da *Huckleberry Finn*'i, *Tom Sawyer*'i hatta Camus'nün *Yabancı*'sı vb. gibi kitaplar yabancı dil öğrenen öğrencilere yardımcı olan edebiyat yapıtlarındandır. İşte sözü edilen **The Catcher in the Rye** da bunlardan birisidir. Her ne kadar bu kitap Amerikan İngilizcesiyle ve 16 yaşındaki bir Amerikan lise öğrencisinin konuşma üslubuyla yazılmışsa da, (bu nedenle gramer kurallarına ya da İngilizcenin birçok evrensel kullanışlarına uygun düşmemekteyse de,) gene de konuşma dili akıcılığı bakımından dil öğrenimine yardımcı olmaktadır.

Ama kitabın o yaştaki öğrenciler için dil öğreniminden de öte, önemli bir değeri vardır bence. Sadece çocuklar için değil, büyükler için de değer taşıyan edebi bir yapıttır *The Catcher in the Rye*.

Roman ya da uzun hikâye türüne giren bu kitabın orijinalinin ABD'de kaç kez basıldığını bilemiyorum. Ama *Penguin* Çağdaş Klasikler dizisinden 1958-83 yılları arasında (çoğu kez yılda iki basım yapılmak üzere) toplam 39 baskı yapıldığı elimdeki Penguin 1983 basımı kitapta gösteriliyor. Ayrıca çevrildiği birçok yabancı dildeki basımlarını da sayarsak, 30 yıldır dünyanın dört bir yanından milyonlarca insanın bu kitabı orijinalinden ya da çevirisinden okuduğu anlaşılır.

Kitap dilimize (Adnan Benk hocamız alınmasın ama) ne yazık ki, İngilizce aslından değil, Fransızca çevirisinden çevrilmiş bulunuyor. Roman ilk kez 1962 yılında Dünya gazetesinde tefrika olundu. İstanbul Üniversitesi Fransız Filolojisi öğretim üyelerinden Adnan Benk'in çevirisi *Gönül Çelen* adını taşıyordu. Aynı çeviri 1982'de Can Yayınları'nca yeniden basıldı. (Kitabın bendeki Fransızca çevirisinde, çevirmenin yazar Salinger'la sürekli yazışarak, onun da görüşlerini alarak ve çevirdiği bölümleri yazara göndererek, bir çeşit işbirliği halinde yapıtı Fransızca'ya aktardığı belirtiliyor. Bu nedenle, Sayın Adnan Benk'in *Gönül Çelen* diye çevirdiği kitabın Fransızca adı *Attrape Coeurs* yazarın onayıyla verilmiş bir isim.)

Ne ki, romanın İngilizce orijinal adı olan *The Catcher in the Rye* - Türkçe'ye çevrilmesi zor bir ad olmakla birlikte- roman kahramanının bir dileğini yansıttığı için, kanımca, *Gönül Çelen* adından daha iyi.

Romanın kahramanı Holden Caulfield, derslerinde başarısız olduğu için bir Noel tatili öncesinde okulla ilişkisi kesilmiş yatılı bir lise öğrencisidir. Romanın ilk bölümlerinde Holden'ın okul çevresindeki birkaç tipin yavanlığı, hiçliği, sıradanlığı çizilir. Amerikan toplumunun prototip insanları arasına katılacak olan bu lise öğrencileri, bütün duygusuzluklarıyla, bencillikleriyle, vurdumduymazlıklarıyla Holden Caulfield'in ince, duyarlı ve insancıl iç dünyasına son derece yabancı kişilerdir. Kendisinin de bir yaz tatili sırasında tanıdığı bir kızı gece gezmeye götüren ve döndükten sonra da, kızdan bir insan gibi değil, cinsel bakımdan faydalanılacak bir obje gibi söz eden oda arkadaşı ve okulun iri yarı basketbol yıldızı Stradlater, Holden Caulfield'i önce çileden çıkartır, sonra döver. Bunun üzerine Holden, zaten birkaç gün sonra terk edeceği okuldan o gece geç vakit ayrılarak evinin bulunduğu New York kentine gelir. Bir otele iner. Oteldeki birtakım sapıklardan rahatsız olur, dışarı çıkar, daha önce adını duyduğu birkaç kulübe gider. Tekrar otele döndüğünde otelin asansörcüsü Maurice 5 dolara kendisine genç bir kadın getirebileceğini söyler. Fakat gelen genç fahişeyle Holden oturup konuşmak ister, bir fahişeyle yatmayı kendi insanlığına aykırı bulur, 5 doları verip kızı gönderir, fahişe bir 5 dolar daha ister, sonuçta asansörcü Maurice ile birlikte geri gelir, Maurice, Holden'ı döver, 5 dolarını daha alıp giderler. Holden da otelden ayrılır. Ertesi günü kentte dolaşarak geçirir. Tanıdığı bir kız arkadaşıyla buluşur. Fakat o kız da etrafını çepeçevre kuşatmış olan prototip ve avanak Amerikalılardan farklı değildir. Romanda bu arada bir gece kulübünde tanıştığı Washington'dan gelmiş üç budala Amerikan kızından söz edilir. (Kızlardan biri, bir arkadaşının aktör Peter Lorre'yi New York'ta gazete alırken gördüğünü övünerek ve imrenerek söyleyecek kadar budaladır. Holden da, arkadaşı o aktörü görmüş olan kıza "Sen şanslı biriymişsin" der.) Gene bu kesitler arasında trende rastladığı okuldan bir arkadaşının annesinin sıradanlığı, ya da istasyonda konuştuğu iki rahibe vb. gibi kesitler de vardır.

Sonuçta Caulfield, hayatta en sevdiği -daha doğrusu tek sevdiği- varlık olan 10 yaşındaki sevimli, insancıl küçük kızkardeşi Pheobe'yi görmek ister. Sessizce eve gelir, annebabası yoktur. Kızkardeşini uyandırır, tatlı tatlı konuşurlar. Sonra evden ayrılıp eski bir öğretmenini görmeye gider. Öğretmen sapık çıkar. Holden oradan da ayrılır. Ertesi gün kızkardeşinin okuluna giderek not bırakır. Niyeti trene atlayıp Batı'ya, uzağa kaçmaktır. Kızkardeşiyle buluşacağı müzede gördüğü okul kaçağı iki küçük çocuğa Mısır mumyalarını gösterir. Sonra kızkardeşiyle buluşur. Ona olan sevgisinden dolayı, dayanamaz, birlikte eve dönerler.

Romanın finalinde, Holden, psikoanaliz için bir kliniğe yatırılmıştır. Ertesi yıl yeni bir okula gönderilecektir. Ve Holden Coulfield kendi dilinden anlattığı öyküsünü bitirirken, herkesi özlediğini, Stradlater'ı, Maurice'ı bile (kendisini dövenleri bile) özlediğini söyler.

Romandaki öyküyü özetlemek ge-

rekti. Çünkü Tercüman gazetesi Holden Caulfield'i bir cinsi sapık olarak göstermiş, kitabı ise seks romanına benzetmiş, haberi yazanın kitabı okumadığı, okuduysa bile anlamadığı, romanın ve kahramanının insani özünü hiç mi hiç göremediği açık. Çünkü ne Holden bir cinsi sapıktır, ne de aralarında sapıkların da bulunduğu kendi toplumuna, onun yavanlığına, hiçliğine, gayrı insanlığine herhangi bir uyumu vardır.

Hep aynı durumlarda aynı mimikleri yapan, aynı beylik sözleri eden, aynı sıradan düşünceleri, özlemleri taşıyan kişilerle dolu ortam, bu duyarlı çocuğun sürekli tepkisini çekmektedir. Bu dünyada her şey vardır: Para vardır, kişilerin rahat yaşamı vardır, eğlence vardır ... Fakat tek bir şey yoktur: SEVGİ...

İşte Caulfield sevgi istemektedir. İnsanları sevmek istemektedir. Ama çevresinde kızkardeşinden -ve birkaç yıl önce lösemiden ölen küçük erkek kardeşinden- başka sevebilecek kimseyi bulamamıştır. Hele hele kendisine yönelik, Pheobe dışında bir sevgiye de, sıcaklığa da rastlamamaktadır. (Örneğin, iki yaş küçük kardeşi öldüğü gece, Holden evde yatamamış, evin garajında yatmış, sabahleyin de garajın bütün camlarını yumruklarıyla kırmıştır. Bu davranışı nedeniyle ruh doktoruna götürülmüştür. Bir çocuğun kendi kardeşinin ölümüne üzülmesi ve isyan etmesi bile Amerikan toplumunda anormal sayılan, psikiyatrik tedavi gerektiren bir olaydır çünkü.)

Ya da New York'taki ilk gecesinde bindiği taksilerin şoförlerine, "Central Parktaki göl kışın donunca, oradaki ördekler ne yapıyorlar acaba?" diye sorar. Birincisinden az daha dayak yiyecek olur, ikinci şoförden ise azar işitir.

İnsanların bile birbirleriyle ilgilenmedikleri, korkunç bir ego-santrizm içine gömüldükleri bir toplumda, Holden ve Holden gibiler dışında, kışın Central Park'taki ördekleri düşünenler olabilir mi hiç?

İşte böylesine egoist, böylesine duyarsız, böylesine sevgisiz, böylesine sağır bir dünyada, Holden Caulfield sık sık tekrarladığı gibi "yapayalnızdır". "Ölmeyi isteyecek kadar yalnızdır."

İnsan ögesinin böylesine yok olduğu, insanlararası ilişkilerin böylesine yavanlaşıp yozlaştığı bir toplumda, insani pırıltıları, insanca duyguları yüreğinde taşıyan Holden Caulfield, romanın bir yerinde "I wanna be a catcher in the rye" der. (Bu sözü "Yulaf tarlasında bir kelebek avcısı olmak isterdim" diye çevirmek bana doğru geliyor. Her ne kadar, bir çocuğun kelebek gibi nazlı ve güzel yaratıkları rahatsız etmesinde gönlümüz kelebeklerden yanaysa bile, gene de bir çocuğun çevresindeki pisliklerden kaçarak kırlarda özgür bir şekilde kelebek kovalamaları, yani gördüğü sevimsizliklere karşılık kelebeklere yönelmesi güzel bir imaj.)

Evet, nice çocuk vardır ki bu yaban toplumda, bu yabancılaşmış toplumda kelebeklerin peşinde koşmak istemektedir. Ama ne yazık ki, yulaf tarlasında kelebek ya da böcek kovalarken, çocuğun elini çoğu zaman eşek arıları sokmaktadır.

Ta ki, eşek arılarının türü toplumdan silinip, yok oluncaya kadar, bizler çocuk ve kelebek imajlarını yanyana nedenli gözümüzün önüne getirirsek getirelim ve düşlerimizde bu iki güzel imajı ne denli beslersek besleyelim, bu güzelim imajlarımızı ne yazık ki, realitede hep eşek arıları bozacak.

Mehmet Refik

ALİ YÜCE

ISIRGAN UYGARLIK

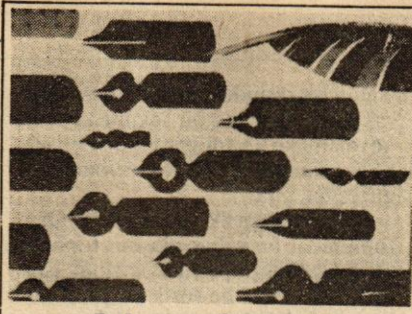
Silkeledim yamalı bayrakları
Gözyaşların döküldü çöle
Senindir bu soyulmuş toprak
Çekilmiş bu acılar
Bu sarılmamış yara senin
Görür görmez tanıdım
Binlerce yıl uzaktan

Irgaladım kuru ağaçları
Yanmış güvercinler döküldü
Yetim çocukların eteğine
Bizimdir bu ısırgan uygarlık
Bu yazılmamış roman bizim
Okudum satır satır
Sözcük sözcük ağladım

Bir dağı kucaklayıp
Öptü yaşlı bir çoban
Yanık türküler döküldü gökten
Kaval sesleri döküldü
Çınladı kulaklarım
Binlerce yıl uzaktan

Yüzündür bu tutulan güneş
Yolu kesilen bu ay
Balta girmemiş tarih
El değmemiş bu zaman
Bu patlamamış tomurcuk senin
Koklar koklamaz anladım
Binlerce yıl uzaktan

Çıplak ayaklarınla
Öper gibi bastın toprağıma
Kuru ağaçlara su yürüdü
Yapraklara çiçeklere
Renkler kokular yürüdü
Ses yürüdü dilsiz kavalıma
İnceldi uzadı çoğaldı
Çıldırdı parmaklarım

Adnan Cemgil

İzlenimler Yorumlar

Çocukların Çilesi

İngiltere'deki sanayi devrimi çağdaş tarihin ilk büyük atılımı olmuştu. Avrupa'da kapitalizmin gelişip güçlenmesi de bu sanayi devriminin sonucuydu. Bu gelişme, büyük ölçüde çalışanların acımasızca sömürülmesine dayanır. *9-10 yaşında, dahası 5 yaşında çocuklar*, en kötü koşullarda, yarı aç-yarı tok, günde 16 saat kadar çalıştırılıyordu. Bütün bunlar XVIII. yüzyılın sonuyla XIX. yüzyıl başlarında olmaktaydı.

Yirminci yüzyılın başında ve de sonralarında Türkiye' de benzeri sahneleri görüyoruz.

Mehmet Şehmuz Güzel'in özlü incelemesinden *(1908 Kadınları*, Tarih ve Toplum, sayı 7, Temmuz 1984, s.9) şu parçaları okuyalım: "... Edirne'de dört iplik fabrikası vardır. Dimitriadi'nin fabrikasında 100 masura (bobines) bulunmakta, 160 işçi çalışmaktadır. İşçilerin çoğunluğunu *7-12 yaşları arasındaki çocuklar* oluşturmaktadır. A. Pappa ve Kıtıpyan'ın fabrikalarında da durum aynıdır. İşçiler günde 16 saat çalışmaktadır. Günlük ücret 1 kuruştur..."

M.Ş.Güzel, Refik Halit Karay'ın *Hakk-ı Sükût* (Sus Payı) adlı öyküsünden Bursa ipek fabrikasında çalışan kızların iş koşullarını anlatan şu parçayı aktarıyor yazısında: "böcekhane, kozahane ve iplikhanede", "üç dört kuruşa karşı on dört saat, kaynar sular başında, pis kokular, hasta nefesler emerek zehirlenen genç kızlar..." Bu durum öyle dayanılmaz hale gelmiştir ki, 1909'da Meclis-i Mebusan'da milletvekillerinden Varteks Efendi, çalışma koşullarının korkunçluğuna değinerek: "Bazı yerlerde kadınlar bile çalışıyor. Hatta hamile oldukları vakit bile, erkekler gibi on-on iki saat çalışmak mecburiyetinde bulunuyorlar... *On-on iki yaşında kız çocukları* bile gidip çalışıyorlar" (agy. s.9) ... "Hürriyetin ilan edildiği, "Hürriyet, Uhuvvet, Müsavat" (Özgürlük, Kardeşlik, Eşitlik) şarkılarının çalkandığı o günlerde çalıştırılan çocukların hali buydu işte.

Yılları atlayarak günümüze gelelim. 23 Nisan'ın çocuk bayramı ilan edilişinden 61 yıl sonra 28 Haziran 1984 günlü gazetelerde şu haberi okuyoruz: "Kaçak binadaki yangın: 5 ölü." Olayın ayrıntıları şöyle: Gaziosmanpaşa'daki, -kaçak binanın ikinci katındaki, ruhsatsız ayakkabı atölyesinde, yapıştırıcı maddenin bir kaptan öteki kaba aktarılışı sırasında, ocaktan alev almasıyla çıkan yangında yanan işçilerden dokuzu 12-17 yaşlarında kız çocuğu. Gazetelerden öğrendiğimize göre bu sigortasız, hiçbir sosyal hakkı olmayan çocuklar, sabahın sekizinden akşamın yedisine kadar çalışıyorlar.

Bu "facia"nın bir iki gazetedeki "acıklı" öyküsü kamuoyunda hiçbir tepki yaratmamış gibi. "SODEP Kongresinin kulis dedikoduları, enflasyon aşağı çekildi, yukarı fırladı" tartışmaları arasında unutulup gidecek gibi görünüyor.

Denildiğine göre, İstanbul'da böyle *çocuk işçileri* çalıştıran daha yüzlerce ruhsatsız atölye varmış.

İş Yasası, Çıraklık Yasası var... Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın müfettişleri var... Ama yine de *çocukları sömüren* ruhsatsız işyerleri işleyip duracak...

Ne var ki, bir gazete, bu duruma üzülenlere şu müjdeyi sunuyordu:

"Devlet baba çırakları bağrına bastı."

Diderot'yu Anmak

UNESCO, ölümünün 200'üncü yıl dönümü olan 1984'ü "Diderot Yılı" ilan etti. Fransa'da olduğu kadar başka ülkelerde de "Aydınlık Çağı"-nın en yetkin temsilcisinin anısına etkinlikler düzenleniyor. Ülkemizde de çeşitli yayın organlarında Diderot'un yaşamını ve yapıtlarını konu alan yazılar yayınlanıyor.

Bu etkinliklere en büyük katkıda bulunan "De Yayınevi" oldu: Diderot'un yaşamı ve düşüncelerini sergileyen: André Cresson'un özlü kitabı *DİDEROT*, (Türkçesi A. Bezirci); felsefe konusundaki ünlü kitabı: *FİLOZOFÇA DÜŞÜNCELER - Yasayı Çiğnemenin Tehlikeleri Üstüne* (Türkçesi: İ. Öztürk - V. Günyol); en sevilen romanlardan *RAHİBE* (Türkçesi: A. Cemgil). Bir de Server Tanilli'nin özgün Diderot incelemesi.

Bunlardan başka *DÜŞÜN*' de (Temmuz 1984) Server Tanilli, Afşar Timuçin, Erdoğan Alkan'ın Diderot'yu inceleyen yazılarıyla, Seyyit Nezir'in yönettiği İlhan Selçuk, Uluğ Nutku, Afşar Timuçin, Selahattin Bağdatlı ve Adnan Cemgil'in Diderot'yu içinde yetiştiği "Aydınlık yüzyılın" çeşitli yönleriyle tartıştıkları toplu söyleşi... Michéle Duchet'-un da *Ansiklopedi, Bilgi Atlası* (Türkçesi: K. Cankoçak) yazısı, Diderot'un çeşitli özdeyişleri (Türkçesi: K. Cankoçak, E. Aldoğan), Ömer B. Canatan'ın "Fransız Devrimi'nin Demokratik Değerleri" incelemesi, vb. de, Diderot bölümünü bütünleyen yazılar.

Gerilik güçlerinin karartmaya yeltendikleri kültür yaşamımıza, Diderot'nun aklın ve bilimin gücünden kaynaklanan ışığını serpmek "aydın"lığın, zorunlu olduğu kadar, onurlu bir ödevi olmuyor mu?

Belirleme

"Diderot" üzerine yapılan *Toplu Söyleşi*'deki (DÜŞÜN - Temmuz 1984 s.48) konuşmamdaki bir eksikliği gidermek istiyorum. Kimi yazarlar Diderot'nun théisme (Tanrı'nın varlığına inanma) ile atheisme (Tanrı'nın varlığını yadsıma) arasında bocaladığını ileri sürmüşlerdir, kimileri Diderot'dan: "... aykırı ve çelişkiler içinde, yaşadığı andaki iç dürtülerine uygun bir yazar olarak söz ederler. Dahası, bugün bile (düşüncelerinde sarkaçsal gidiş dönüşler bulunduğunu, bukalemun gibi değişken bir deha olduğunu ileri sürenler var... Oysa Diderot'nun Tanrı'nın varlığı konusundaki düşüncelerinde basit çelişkiler değil, bir süreklilik bulunduğu anlaşılmıştır." (İ.K.Luppol, DİDEROT, Ed. Sociales Internationales 1936, s. 113)

Son günlerinde kendisini imana getirmek için evine gelen mahalle papazı, Tanrının varlığını onaylamasını istemesine karşın Diderot: "Böyle bir şey yaparsam alçaklık etmiş olurum diye yanıt vermişti. Kızının, anılarında anlattığına göre, ölümünden birkaç gün önce: "Felsefeye götüren ilk adım, Tanrı'ya inanmamaktır" diyordu. Yani tam bir athéiste olarak yaşamı sona ermiştir.

Klasikler

Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı sırasında "Dünya Edebiyatından Tercümeler" genel başlığı altında, Batı ve Doğunun klasik yapıtlarının birçokları 43 yıl önce dilimi-

ze kazandırılmıştı. Bu çok yararlı yayın, sonraları, "dünya kültür mirasının dilimize kazandırılması" amacından saptırıldı. İçtensizliksiz ve belirsiz bir gelenekçilik doğrultusunda kitaplar basıldı, daha sonra büsbütün durduruldu.

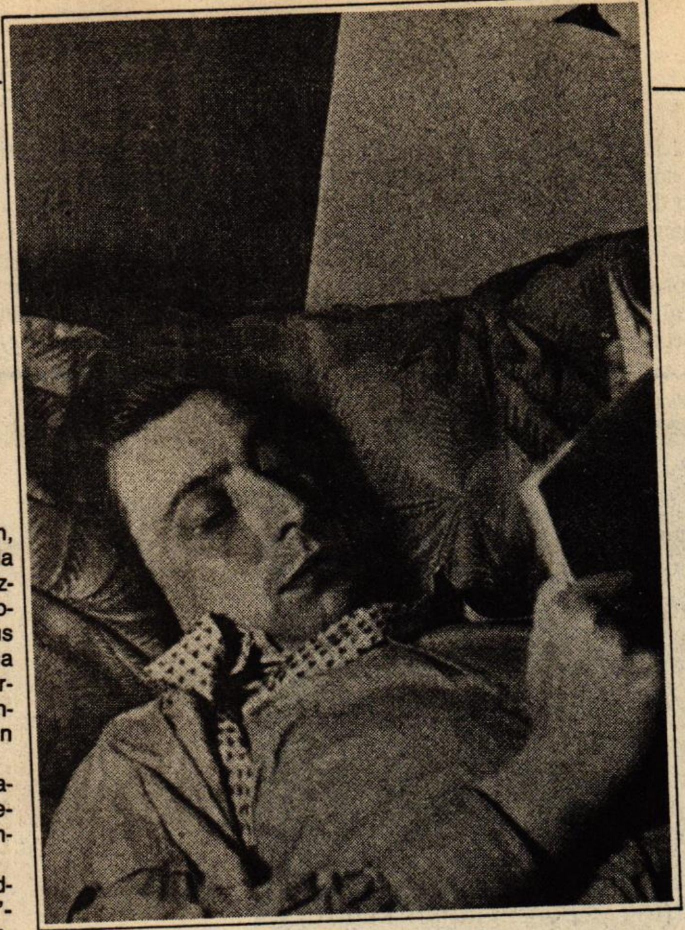
Geçen zaman içinde ayrı yayınevleri (Remzi Kitabevi, Hürriyet Yayınları) bu seriden kitapların birkaçını yayınladı. Şimdi, Sosyal Yayınlar, bu önemli kültür hizmetini sistemli ve bütünsel olarak üstlenmiş bulunuyor. Bu diziden şimdiye kadar yayınlanan kitaplar: Descartes *Metod Üzerine Konuşma*; Diderot - *Aktörlük Üzerine Aykırı Düşünceler;* Walter Kranz - *Antik Felsefe;* Berkeley - *Hilas ile Philoniüs Arasında Üç Konuşma;* Diderot - *Körler Hakkında Mektup;* Machiavelli — *Hükümdar;* Diderot - *Kaderci Jacques ile Efendisi;* Ksenefon - *Anabasis;* Diderot - *Felsefe Konuşmaları.*

Ferruh Doğan

ROBERT DESNOS

Türkçesi: **Eray Canberk**

Bir Şairin Ölümü

1945 yılının nisan başlarında bir yandan Montgomery'nin, De Lattre de Tassigny'nin ve Eisenhower'in, bir yandan da Juvkov'un kuvvetleri Almanya içlerine doğru ilerliyorlardı. Özgür dünyanın askerleri, zaman zaman esir ve toplama kamplarının insanlık dışı görünümleriyle karşılaşıyorlardı. 3 Mayıs 1945'te doğuda Tirezin esir kampına özgürlük gelmişti, ama esirleri yeniden yaşama kavuşturmak da gerekiyordu. Kurtarılabilecekleri kurtarmak, ölümle pençeleşenlerin huzur içinde ölmelerini sağlamak... Müttefik kuvvetlerle birlikte gelen hekim ve hemşirelerin görevi buydu...

Bu çalışmalar sırasında sağlık hizmetlerine yardımcı olmaya çalışan Josef Stuna adlı bir Çek öğrenci, esir kampı listelerinde bir ada rastladı: Robert Desnos, 1900 doğumlu, Fransız vatandaşı...

Josef Stuna, bu adı, gerçeküstücülüğü, Paul Eluard'ı, André Breton'u tanıyordu. Dahası Robert Desnos'nun **Nadja'**daki resmini bile anımsıyordu, iskelete dönmüş 240 kişi arasında Desnos'yu aramaya koyuldu. Kocaman gözlükleri ardında gözlerinin feri sönmüş, birinin karşısında durdu.

— Robert Desnos adlı Fransız şairini tanıyor musunuz? diye sordu bu bitkin adama.

Adam, bütün gücünü toplayarak ayağa kalkmaya çalıştı.

— Fransız şairi... O benim...

Bir anda her şey unutuldu. Desnos, artık yalnız değildi. Karşısında kendini tanıyan biri vardı... Bir dost... Kendisinin şair olduğunu bilen biri...

Josef Stuna, hemen hemşire Alena Tesarova'yı bulmaya gitti. Tesarova, kendisinden daha iyi Fransızca biliyordu. Tesarova ve Stuna, ölüm halindeki şairi kurtarmak için ellerinden geleni yaptılar.

Birlikte oldukları üç-dört gün içinde, bu üç dost durmadan konuştular. Adım adım ölüme yaklaşan Desnos, Fransız Direniş Hareketi'ni, Gerçeküstücülük'ü anlattı. Bunlardan biri Almanlara karşıydı, biri de dünyadaki gerici ve tutuculuğa karşı... Paris'ten, özgürlükten, kardeşlikten, şiirden, ağaçlardan, rüzgârdan, okyanuslardan söz ettiler. Alena Tesarova, şaire bir demet yaban gülü getirmişti. Çiçekler çabuk soldular, ama şair, onları baş ucundan ayırmadı.

Üç günün sonunda Desnos komaya girdi.

8 haziran sabahı, saat 5'te de hayata gözlerini yumdu.

(Pierre Berger'den kısaltarak çevrilmiştir.)

Robert Desnos, başlangıçta gerçeküstücü bir şair olarak tanındı. Bu akımın en ilginç ve en özgün örneklerini verdi. Daha sonra 1930'da bu akımdan uzaklaştı. Yine de şiirlerinde gerçeküstücülüğün etkileri silinmedi. Özellikle yurdunun Nazi Almanyası tarafından işgalinden sonra kaba kuvvete, zorbalığa, kişi özgürlüğünü kısıtlayan düşünce ve yönetime karşı çıkan duygulu, insancıl ve acı dolu şiirler yazdı. Yaşamının hemen her döneminde çocuklar için de şiir yazmaktan geri kalmadı. Dostlarına ve çocuklara karşı gösterdiği sonsuz sevgiyi ve karamsar ve çileli günlerinde bile şiire döktü. Bir dil ve anlatım ustası olarak Fransız şiirinde önemli bir yer tutan Desnos, işlediği insancıl ve çağdaş temalarla da dünya şiirinde yerini almıştır. E.C.

BİR YAPRAKTI O

Bir yapraktı o üzerinde çizgiler
Hayat çizgisi
Talih çizgisi
Gönül çizgisi
Bir daldı yaprağın ucunda o
Çatal çizgi hayat simgesi
Talih simgesi
Gönül simgesi
Bir ağaçtı o dalın ucunda
Bir ağaç hayata değer
Talihe değer
Gönüle değer
Gönül paramparça, delik deşik,
Bir ağaç kimselerin görmediği.
Ağacın ucundaki köklerdi o
Kökler hayatın meyvaları
Talih meyvaları
Gönül meyvaları
Köklerin ucunda dünyaydı o
Dünya küçücük
Dünya yusyuvarlak
Dünya yapayalnız gökyüzünün içinde
Dünya.

BİR KENT

Şeytana külâhının ters giydirildiği kentte
Açık ve kapalı kentte
Bütün tutuklular için hesap tutulan kentte

Odsuz ocaksız kentte
İnançsız yasasız kentte
Oğulsuz oğlansız kentte

Vur patlasın çal oynasın yaşanan kentte
Yaş dökmeden ağlanan kentte
Zehir zakkum kentte
Neler olup bittiğini pek iyi bilmiyorum
Ben oraya daha gitmedim de

(1930)

...

Kapıyı vurursun
Kapı açılmaz
Kapıyı vurursun
Ses seda çıkmaz
Kapıyı kırarsın
Sakın aldırma
Kapı kırılmışmış
Evde kimse yokmuş
Evindesin ya
Aşk hayat sağlık
İşte bu fiyata.

(1936)

...

René Crevel'e

Garip bir sokaktan geçtim
çocukların hep birlikte altlarını ıslattıkları

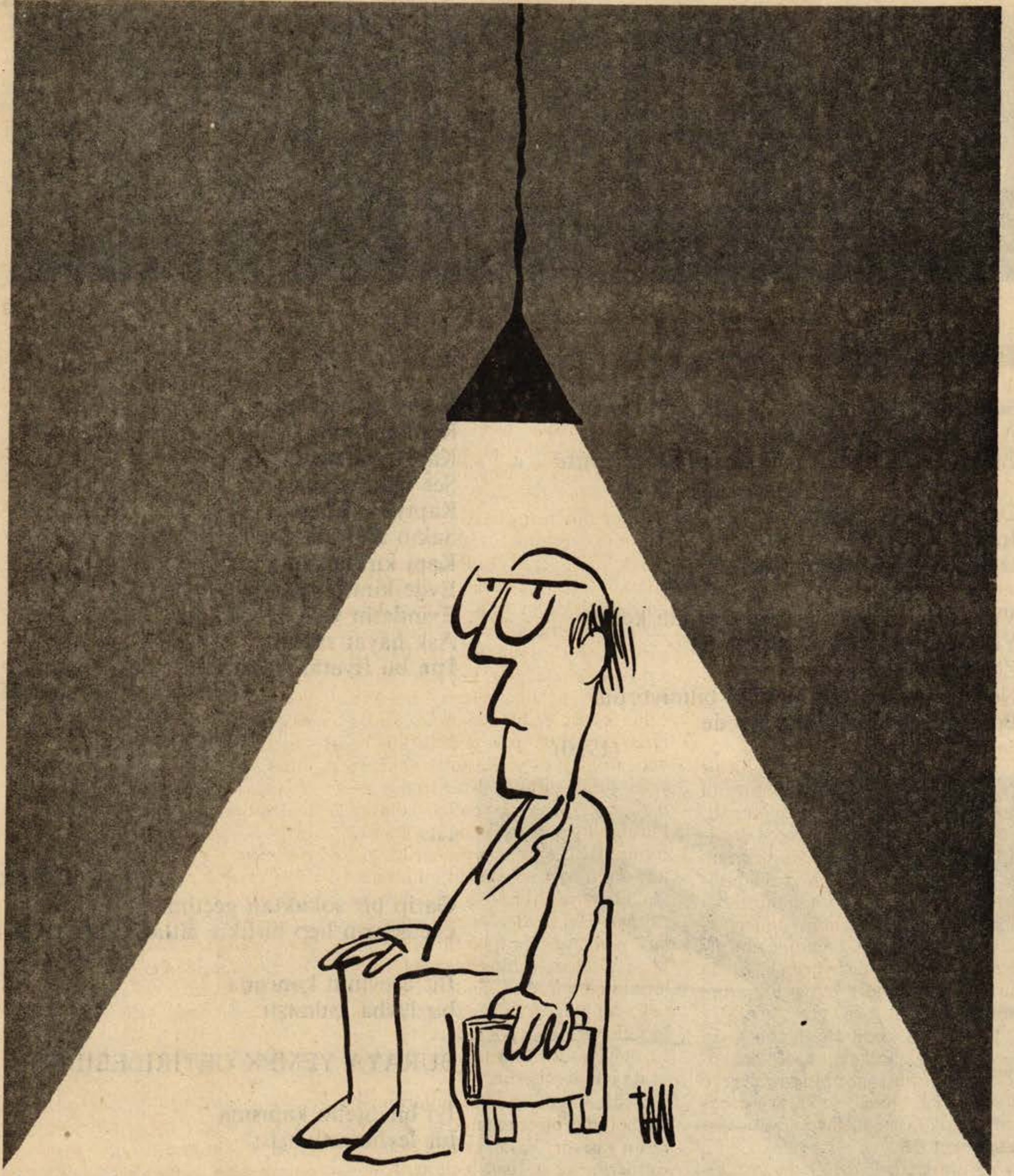
Bir aşevinin kapısına
bir levha asılmıştı:

BURAYA YEMEK GETİRİLEBİLİR

İyi bir otelin kapısına
bir levha asılmıştı:

BURAYA SEVGİLİ GETİRİLEBİLİR

(1919)

" ..bir toplumda uzun cehd ve gayretlerden sonra,
gerçeğin ışığını alnında ilk duyan adam... "

BİREYSELLİK DUYGUSALLIK

Gencay Gürsoy

Bugünkü orta yaşlı kuşakların görgü tanıklığını ettiği son yıllara yakından baktığımız zaman, bireylerin özgür istemlerine bağlı olmaksızın belirlenen yaşama biçimi yönünden, birbirinden oldukça farklı dönemler görürüz. Şu hepimizin bildiği 10'ar yıllık, neredeyse "düzenli" tempo içinde konuşulup tartışılan, yazılıp çizilen konular, söylenen türküler, tiyatrolar, sinemalar, toplantılar, dergiler, gazeteler, bayramlar, seyranlar normal bir insan yaşamının kolay kaldıramayacağı konstraslarla dolu. Batılı toplumlarda bu boyutlardaki değişimlere tanık olmak, bir kuşağa bütün yaşam boyunca bir kez nasip olur ya da olmaz. Kurumlar, tıpkı insanlar gibi uzun ömürlüdür.

Bizim yakın tarihimizde ise hiçbir kurum kendi doğal yaşama sürecini tamamlamak olanağını bulamadı. Sürekli müdahalelerle ya şekil değiştirmeye ya vaktinden önce yok olmaya ya da yok olmuşken yeniden dirilmeye zorlandı. Toplumumuz maddi, manevi hiçbir kurumu sonuna kadar içine sindirmek, kendine mal etmek, eskitmek, değiştirmek ya da dışlayıp ölüme terk etmek fırsatına sahip olamadı.

Bu yüzden, nasıl olsa hiçbir şeyin fazla uzun ömürlü olamayacağını gören insanlarımız, geçmişten geleceğe doğru giden bilinçli ve kararlı çabalardan çok, kısa vadeli ve sınırlı seçişlere yönelirler.

Yarının neler getirip neler götüreceği pek belli olmadığı için her şeyimiz, çok değişik durumlara ayak uydurabilecek "seferi" ölçülerde tutulur. Kuşkusuz bu yönüyle bizim gibi toplumlar, belli bir dinamizmi de içinde taşırlar. Batılı toplumların insanı bıktıran ölçülülüğünü ve tekdüzeliğini bulamazsınız. Gelgelelim sanat, bilim vb. yaratıcı insan eylemlerinin gelişip kökleşebilmesi için dinamizm kadar sürekliliğe de gereksinim var. 10 yılda bir, kılık kıyafetinden, okuduğu kitaba, gördüğü eğitime, inanç sistemlerine, değer yargılarına, saçına sakalına ve kullandığı sözcüklere kadar tepeden tırmağa yeniden tornadan geçirilen kuşaklar hangi kültür, sanat ve bilim mirasını kendinden sonrakilere devredebilirler?

Bu soruya kestirme bir yanıt vermek elbette zor. Bize çok uzun gelen zaman dilimleri içinde olup bitenler, toplumların tarihinde akıp giden doğrultuyu belki pek fazla etkilemezler. Fakat bana öyle geliyor ki, bu gel-gitli ve kesintili yaşama biçimi, özellikle aydınlar arasında, kendine özgü bir kişilik yapısını yavaş yavaş gelenekleştiriyor. Nedir bu kişilik yapısı? Doğrusu tanımlamak hiç kolay değil. Bir tür "araziye uyma", yeni durumlarla "çaktırmadan" uzlaşma yeteneğinin belirginleşmesi diyelim isterseniz. Burada "teslimiyetçilik" deyimini bilerek kullanmıyorum. Çünkü sözünü etmek istediğim bilinçli bir uzlaşma değil. Adeta refleks bir mekanizma ile, yeni dönemlerin geçerli değer yargılarıyla, entellektüel yapısı arasında iğreti köprüler kurarak uyum sağlama yeteneği bu. Kurulan köprüler bir bakıma o kadar iğreti ki, köklü bir yapı değişikliğine neden olmuyor ve koşullar yeniden ve bir başka biçimde düzenlendiği zaman, yıkılıp yerine yenileri kolayca kurulabiliyor. Kuşaktan kuşağa aktarılarak bir cins genetik özellik haline dönüşmeye başlayan bu yeteneğin birçok yararları olduğu kuşku götürmez. Her şeyden önce, "arsız otlar" gibi, aydınların bu türünün, her koşul altında varlıklarını sürdürmelerini sağlıyor. Öte yandan, bu yetenek, sahibini uyum yapa yapa günün birinde gerçekten (ve sadece) bir "arsız ot" haline dönüştürme tehlikesini de içinde taşıyor.

Öyle sanıyorum ki aydınlarımızın bir bölümü bu sürecin kritik bir evresini yaşıyor. Yakın tarihin tüm kesintilerine ve değişik biçimlerde sürüp giden elverişsiz koşullara karşın, hiçbir dönemde olmadığı kadar çok sayıda, sanatla, felsefeyle, bilimle uğraşan insanımız ve bunların çevresinde kümelenmiş geniş bir aydın tabaka var. Bu gelişme geleceğe umutla bakmamızı sağlıyor. Fakat kazaya uğramak endişesi altında eğilip bükülen, türlü kalıplara sokulan düşünce, söz yazı ve sanat ürünü, giderek ürkek, duyarsız ve künt bir atmosfer oluşturuyor çevremizde. Kendimize karşı bile kolay kolay dürüst davranamıyoruz. Dışa yansıyan ifade alanları bir yana, kendi başımıza kaldığımızda da dosdoğru düşünemez ve düşündüğümüzü açıkça ortaya koyamaz hale geliyoruz. Bireysel yaşamımız yavaş yavaş başkaldırınca bize uygun görülen entelektüel çerçeveye sığmaya başlıyor. Kolektif bir çocuklaşma, ciddi uğraşıları küçümseme, her şeye boşverme eğilimi yaygınlaşıyor.

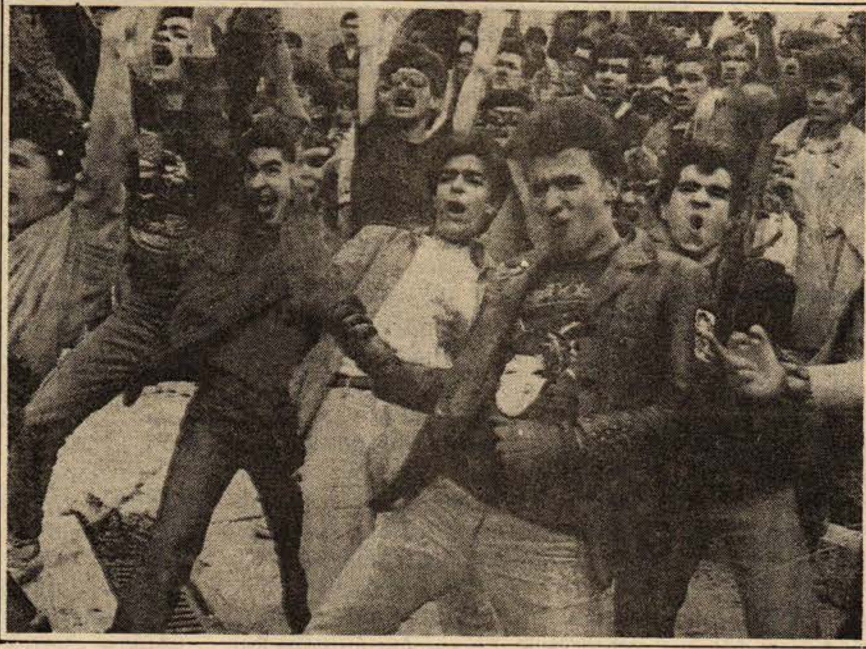
Çevremizde tek tük tanık olduğumuz onurlu ve yürekli davranışlar, ortalamayı bozduğu için "duygusallık" ya da "bireysellik"le suçlanıyor. Oysa en büyük sorunumuz, bu bireysel ve duygusal dünyamızdaki sığlıktır. Geriye dönüp açık yüreklilikle baktığımız zaman, toplumumuzdaki en geri kalmış kurumun, duygu ve düşünce boyutlarıyla, bireyin ta kendisi olduğunu görürüz. Bu güne kadar attığımız her adım, bilinçli bir seçişten çok, o yöne doğru giden insan kalabalığına ayak uydurmaktan ibaretti. Hep birlikte belli bir yaşam biçimine kendimizi uydurup "aydın mertebesine" ermişiz. Hep birlikte "ilerici" ya da "gerici" olmuşuz. Kuramsal planda hep birlikte demokrasiyi savunmuşuz ama biraz farklı telden çalanı aramızda barındırmamışız.

Bireyin dürüstlük, özgürlük, bağımsızlık, demokratlık gibi boyutlarını sadece toplumsal koşullar belirlemez. Gerçek aydın, belki de bunları koşullara tutsak etmemeyi becerebilen insandır. O mertebeye arkadan itilerek değil, bilinçli bireysel çaba ile, bazı özverileri göze alarak ve bir dönüşüm süreci aşılarak varılabilir.

Ciddi bir yalnızlığa doğru itildiğimiz bu dönemi, kendi kendimizle hesaplaşma doğrultusunda bir fırsat olarak düşünemez miyiz? Dürüst bir iç gözlemle yola çıkıp, yıllardır peşinden koştuğumuz demokrasi, bağımsızlık, barış, özgürlük gibi değerleri en yakın insan ilişkilerimiz içinde gerçekten sınamaya çalışamaz mıyız? Başaramasak bile, böyle bir çaba, bize kendimizle ilgili çok şeyler öğretecektir.

Mart 1983

(★) Aydınlarla ilgili çeşitli gözlem ve görüşleri gündeme getirirken Gencay Gürsoy'un Mart 1983'te YAZKO/Somut'ta çıkan yazısını yeniden yayınlamayı uygun gördük.

Birkaç Demir, Rock, ve... Hepsi Bu Kadar

Büyük kent caddelerinde "acaip kılıklı" gençlere artık sık rastlanıyor; saç traşları, urbaları, yürüyüş ve davranışları, çevre ile olan ilişkileri, alışılmış kural ve ölçülere hiç benzemiyor. Bu "acaipliklerinin" arkasında toplumun ilgisini çekme kaygusunun bulunduğu apaçık olduğu halde, toplumu yok sayan bir görünümleri var.

Genel olarak "Punk Gençliği" yahut "Rock gençliği" vb. olarak anılıyorlar. "Disco" yahut "Rock türü" müzik konserlerini hiç kaçırmıyorlar. Bu konserlerde, aynı kılıklı müzisyenlerin canhıraş bağırtıları ve elektronik çalgılardan çıkan mekanik gürültüyle adeta sarhoş oluyorlar, soyunup dökülüyor, üst baş yırtıyorlar, adeta yaşamın güncel dertlerini ve bu arada kendilerine olan saygılarını yerlere tükürüyorlar. Sonuçta bitip tükeniyorlar.

Amaçları ne?.. Kimi taklit ediyorlar ve davranışları hangi düşünceden kaynaklanıyor? Kim bu gençler, nereden geliyorlar, kimi temsil ediyorlar ve hangi zeminden besleniyorlar?

Esinti Batıdan Geliyor

Ülkemizde gençler arasında giderek yaygınlaşan ölçü ve kural dışı bu davranışların kökeninde batı gençliğini taklit yatıyor. Baskı altına alınmış gençlik dinamiğinin kendisini başka ve yoz biçimler altında açığa vurmasından, çevreye ve topluma karşı duyulan yersiz bir öfkenin dürtüsüyle çirkin ve dejenere yollara sapılmasından başka bir şey olmayan Punkçuluk vb. bugün batı gençliğinin önemli bir bölümünü peşinden sürüklüyor. Zaten kelime olarak da "çürük tahta" ya da argo da "değersiz şey" anlamına gelen punk akımının gerçek bir çürümeyi, değersizliği, anlamsızlığı ifade ettiğine şüphe yok.

Aralarında "Heavy Metal", "Clash", "Skinhead" vb. gruplara ayrılan bu gençlik akımlarının bugünkü şekliyle ortaya çıkışı 1970'li yılların sonlarına dayanıyor. Hatta köken itibarıyla bunu daha gerilere götürmek mümkün. Sözgelimi 1976'da İngiltere'de başlamış ve daha sonra Clash topluluğu adını almış grubun öncüleri arasında 1968 yılı öğrenci gençlik hareketlerine katılmış Malcolm Mc Laren ve Bernie Rhodes gibi gençlik "önderleri" de var. Şüphesiz bu, bugünkü dejenere gençlik akımları ile 1968 yılı öğrenci hareketlerini benzetme hakkını bize vermez. Şu kadarına işaret edilmelidir ki, haklı bir tepkinin sınıf billurluğundan uzak ama politik nitelikli hareketlerle dile gelişi olan 1968 yılı gençlik hareketlerine katılan genç unsurlardan bir bölümü zamanla daha ileri politik çizgilere yaklaşırken, bir bölümü de dejenere gençlik akımlarının öncülüğünü üstlenmişlerdir.

Rock grupları içinden bugün en "olumlu" sayılabilecek, başlangıç noktasına ve gerekçelerine en yakın duran, Rock müziğini araç olarak kullandığı anlaşılan Clash topluluğunun amaçlarını birkaç noktayla özetlemek mümkündür:

- *Gençlik, hangi iktidar olursa olsun olumsuzlamalı, karşısında olmalıdır. Bütün hükümetler güvenilmezdir ve esasen beyin yıkama araçlarıdırlar.*
- *Irkçılık yeniden hortlamakta, göçmen işçilere karşı saldırgan tutumlar yoğunlaşmaktadır. Polis bilhassa gençlere karşı kaba davranmaktadır, bütün bunlarla mücadele edilmelidir.*
- *İşsizlik yaygınlaşmaktadır, çözüm yolları aranmalıdır.*
- *Uyuşturucu müptelasına karşı bütün imkânlar kullanılarak mücadele edilmelidir.*
- *Moda vb. saçma sapan akımlara kapılmamalı, özgür düşünceden yana olunmalıdır...*

Bu amaçlarda belli belirsiz de olsa bir olumluluk, toplumsal yozlaşmanın bazı sonuçlarına karşı haklı bir tepki ve bu yönde mücadele gereğini vurgulayan öğütler var. Gençliğe gösterilen bu hedeflerin kapsamlı bir örgütlenmeyi ve kararlı bir muhalefeti gerektirdiğini anlamak için fazla "siyasi" olmaya gerek yoktur. Clash topluluğu da bu "muhalefeti" rock konserleri aracılığıy-

la yürütüyor. Topluluk, konserin en coşkulu herhangi bir noktasında gösteriyi kesip temel mesajlarından birini anons etmekte, müziğin etkisiyle sarhoşa dönmüş gençlik kitlesini "bilinçlendirmektedir"! Örneğin: **"Uyuşturucu kullanıp genç bedenlerinizi öldürmeyin. Zehirlenmesi gereken birileri varsa o sizler değil, Beyaz Saray'daki ot kafalılar olmalı"** türünden öğütlerin yanı sıra topluluğun daha yoğun "siyasi istemler" doğrultusundaki ajitatif çalışmalarına rastlanmaktadır. Kendinden geçip "pogo" dansı yapmakta olan gençler, salon ışıklarının birdenbire yanması ve aynı zamanda topluluğun üyelerinden Joe Strumer'in bağırmasıyla kendilerine gelirler:

"Bütün ışıkları yakın, kimler seçmen kütüğüne kaydını yaptırdı?"

Bir kaç el isteksizce havaya kalkacak ve Joe, kendini seçmen kütüğüne kaydettirmiş olan kolları sayacak ve;

— **"Şuraya bak, yüzde on bile değil. Amacınız ne sizin? Bu kayıtsızlığınız yüzünden Thatcher daha dört yıl milletin başına bela mı kesilsin?"** diye soracaktır. Sonra salonun bir köşesinde diz çöküp trans haline gelecek ve **"ihtilali"** gerçekleştirecektir:

— **"Ben başkaldırıyorum. Evet başkaldırıyorum. Ya sizler?"...**

Bunun "politika" değil düpedüz soytarılık olduğu görülüyor. Bu topluluk (Clash), bu gruplar içinde en "tutarlı" olanı, genel toplumsal istemlerle ve özellikle de barışçı hareketlerle zaman zaman uyuşabilenidir. Rock grupları içinde, tepkilerini şiddet yoluyla açığa vurma yanlılarına faşizan metodlara itibar edenlerine, hatta doğrudan neo-nazi hareketlere katılanlarına rastlanmaktadır. Ortak özellikleri, otorite tanımaz, her türlü toplumsal kural ve kayıtlamaya karşı olmaları, mevcut bütün değerleri umutsuzca reddedip başıboşluğu seçmeleridir.

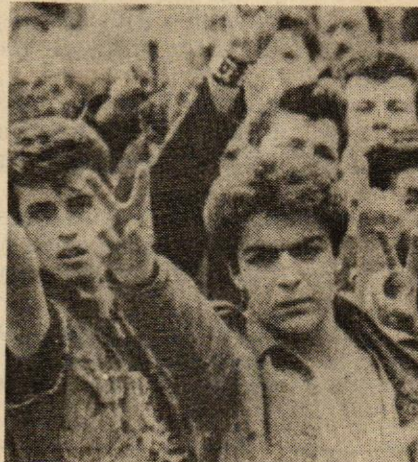
Bu soysuzlaşmayı salt gençlerin kendi tercihleri olarak da görmemelidir. Bireysel tepkilerin bu örgütsüz ve amaçsız biçimde ortaya konmasına çanak tutan, gençliğin politika dışı kalmasından, dolayısıyla ortamına ve sorunlarına yabancılaşmasından yarar uman, bu dejenere gençlik eğilimlerini sömürüp örgütlü bir kültür pazarı oluşturan, yani gençliğin dejenarasyonundan kendi varlık koşulları yönünde yararlanan toplumsal güçleri hesaba katmak gerekir. Gençler ancak bu tür akımların içinde (kendi küçük ve toplumdan izole olmuş toplulukları içinde) bireyciliği en sefil biçimde yaşamakta, yaratılmış servetlerin daha adil paylaşımı yönündeki isteklere bigâne kalmakta, her şeye boş vermekte ve kozmetikten- tekstile, biradan kokaine kadar geniş bir pazar mekanizması bu sayede işleyebilmektedir. Bunun, yönetimin kolaylaşması gibi bir avantaj sağladığı da kaydedilmelidir.

Punkçuluğun Şark Usülü

Batı'nın gelişmiş kapitalist toplum koşullarında ve kültür ortamında nisbeten belirgin bir çerçeve taşıyan punkçuluk, yahutta rock akımı, ülkemizde, ülkemiz kültür ortamının biçimlendirmesiyle ve batı taklitçiliğiyle bir arada ve doğal olarak çirkin bir kopya biçiminde gelişmektedir.

Türkiye'de ortaya çıkıp yaygınlaşmakta olan Rock gençliği (veya punkçular ya da Heavy Metalciler) taklit ettiği batı gençliğinden farklı olarak, hareketinin amaçlarından yoksun, politik motiflerden uzak bulunmaktadır. Yerli rock'çularımızın içinde "barış için rock"çular bulunmamaktadır. Özgür düşünceden yana olduğu, uyuşturucuya karşı çıktığı, işsizliğe çözüm aradığı, ırkçılık vb. gerici akımlarla mücadele amacı güttüğü için rockçuluk yapan gençler ülkemizdeki batı taklitçisi gruplar arasında pek yoktur. Yerli rockçularımızın genel bir batı özenticiliği dışında, topluma ve onun sorunlarına ve toplumsal kültürün yerleşik değer ölçü ve kurallarına karşı bireysel bir karşı çıkıştan, bencilliğine dönük egosantirizmini sonuna kadar götürmekten, bireysel umutsuzluğunu dindirmekten, doyurulamamış istek ve özlemlerini bastırmaktan, kısaca kendi bireyine ve bireyselliğine ilişkin sorunları mutlaklaştırmaktan başka bir amaçla bu yolu seçtiğini söylemek mümkün değildir.

Yerli rockçularımızı bu gibi dejenere akımların ardından sürükleyen kültürel temelin köklü bir olgu olmadığını, gelgeç bir ortam olarak oluştuğunu, yüzeysel çabalarla teşvik edildiğini de umutla ve iyimserlikle belirtmek gerekir. Batının gelişkin sanayi toplumunda daha somut bir temelde açıklamasını bulan gençlik dejenerasyonuna, bizde bastırılmış özlemlerin yanısıra, yolu tıkanmış politik ve kültürel tepkilerin gelip geçici özentilere akıtılması, bir boşalma yolunun aranması olarak bakmak gerekir. Bazı basın odaklarının açtığı yarışmalarla lise ve dengi okullarda "müzik eğitiminin" bir parçası olarak oluşturulan rock grupları, çevrelerini de etkileyerek belli bir niceliğe ulaşmakta, gençler için bazı küçük vaadler sunan ve nisbi canlılığı olan yeni bir ortam oluşabilmektedir.

Ancak, üstesinden gelinemeyen sorunlar, çözümsüz bırakılıp terk edilen problemler; karşılanamadığı için arka plana itilen, bastırılan özlem ve eğilimler aynen kalmakta ve birikmektedir. Dolayısıyla Rock gençliği için bizde söz konusu olan, sorunların dejenere yollarla aşılması değil, "şimdilik" kaydıyla bir kenarda biriktirilmesidir.

Ülkemizde gençleri, yahut gençliğin hesaba katılır bir kesimini bu dejenere akımlara kapsetmenin nesnel imkânları sınırlıdır. Bunu arzulayan güçlerin elinde bazı politik ve ekonomik avantajlar bugün için bulunsa bile, daha pek çok sorunun batıya göre çözülemeden kaldığı bir sosyal temel üzerinde bu dejenerasyonu genişletip kalıcı kılma imkânı yoktur.

Yok Edilemeyen Değerler de Var

Batı gençliğinin içinde bulunduğu maddi ortam ve bilhassa kültürel ortam, dejenere gençlik akımlarıyla bir arada, onlarla fazla bir çatışmaya girmeksizin bulunabilmektedir. Batıdaki bu türden akımlar, olumlu veya olumsuz, ama var olabilmeleri yönünden mutlaka belli belirsiz bazı değerlere sarılmak veya yeni değerler yaratmak zorundadırlar. Ülkemiz maddi ve kültürel ortamında ise bunun tam tersi olarak, daha köklü bir çatışmaya girmeksizin dejenere gençlik akımlarının kitle temeli bulması ve yaygınlaşmasının koşullarını kazanması mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla bizde bu akımların peşinden sürüklenen gruplar, toplumsal kültürün yaşayan pek çok ölçü ve kuralına doğrudan ve cepheden saldırmak durumundadırlar. Bu nedenledir ki, belirli odaklardan gelen geniş hoşgörü ve desteğe rağmen rockçularımız henüz "utangaçlıklarını" yenebilmiş, kendilerine kapalı salonların dışında bir meşruiyet temeli bulabilmiş değildirler.

İşin kaydedilmesi gereken bir başka yanı da, bu dejenere akımlardan kendi payına mutluluk arayan gençlerin çoğunlukla orta halli ve daha aşağı gelir gruplarına mensup toplum kesimlerinden geliyor olmaları, henüz modern fikir ve davranış biçimleriyle donanıp oturmuş değerlere ulaşamamış ve kültür yönünden de içine düştüğü sarsıntıdan kurtulamamış kesim gençlerinin bu en çirkin bireysel yaşama biçimine itibar etmesidir. Evet, bastırılmış özlemleri ve yasak içine sokulmuş tercihleri olsa bile, gençlerin büyük kitlesi, içinde bulunduğu kültürel ve siyasal durağanlığı daha üretken yaşama biçimlerine kanalize etmeye çalışmakta, hiç değilse genel gençlik kitlesi için "yabancı" eğilimlerden sakınabilmektedir. Bu, zaten umudunu içinde yaşadığı maddi ilişkilerin karakterinden çıkaran geniş "çalışanlar kitlesinden" gelen gençler için olduğu kadar, doyum olanaklarına sahip "çalıştıranlar" kesiminden gelen gençler için de söz konusudur.

Fakat, batı gençliğine göre bizde nesnel temeli yok ve gelişme olanakları sınırlı diye, bugünkü faktörler aynen kalsa bile gençliğin bu cürümeye kapılmayacağının, kültürel dejenerasyondan kendini koruyabileceğinin garantisi olamaz. Dayatmalarla, ekonomik ve siyasal programlarla, dahası, zaten toplumsal kültürümüzde yoğun biçimde varlığını koruyan bireyci motiflerle bu dejenerasyon belirgin bir sürece dönüşebilir, dönüştürülebilir. Bugün her kesimde geçerli kılınmaya çalışılan "köşeyi dönme" felsefesinin **insan** üzerinde, özellikle genç insan üzerinde yaratacağı yıkım, başlı başına bir çürüme ve umutsuzluk kaynağıdır.Bunun alternatifinin olamayacağı telkini ve bu telkine kapılma zaafı yaygınlık kazanırsa, böyle bir temel üzerinde hayatiyet bulabilen kurumsallaşma doğar (doğmuştur) ve oturabilirse(oturmaktadır) gençliğin bundan diğer toplumsal kesimlere oranla daha çok etkileneceği söylenebilir.

İlahlara Kurban Edilen Gençlik

Kimi lüks baskılı yerli gençlik dergilerinde ya da özellikle çeşitli dillerden yabancı magazin dergilerinde fotoğraflarını gördüğümüz bu gençlik gruplarına ve onların ilahları olan acaip kılıklı, acaip traşlı, acaip yüzlü müzik starlarına ne denli kızarsak kızalım,projektörleri bu grupların dışına taşırmak zorundayız. Böyle yaptığımızda, asıl ilahların bu gençlerin peşlerinden gittikleri liderler ve tapındıkları müzik tanrıları olmadığını, gerçek ilahların uluslararası finans kapitalin köşe başlarını tutmuş bulunanlar olduğunu göreceğiz.

Kapitalizm ve kapitalistler bütün insani değerlere saldırırlarken, insan ögesini habire köreltmeye uğraşırlarken, bu gençleri de kendi kurbanları arasına katmışlardır.

Çürümüş, koflaşmış bir toplum içinde hayata ilk adımlarını atan, gene aynı çürümüş toplumun ciddi sarsıntılar içinde bozuk aile düzenine, karı-koca ilişkilerindeki sağlıksızlığa ve sıradanlığa (anne ve babasına) tepki duyarak büyüyen, yetişkin bir genç olduğunda da içinde yaşadığı toplumun kendisine hiçbir güzel gelecek vaad etmediğini sezen, hisseden bir çok genç, ya hiç bir "gençlik akımına" girmeden uyuşturucuya başlamakta, çaresiz bir edilgenliğin girdabında heder olup gitmektedir; ya da **aktif olmaya** kalktığında da, yukarıda andığımız gruplara, akımlara veya her kent ve kasabada türeyen irili ufaklı çetelere katılmaktadır.

Otuz yıl önce bunlara en genelinde beat-nick deniliyordu ve beat-nick'ler daha çok Amerika'ya özgüydüler. Aradan geçen otuz yıl içinde dönem dönem ve ülkeden ülkeye değişik adlar alarak tüm Batı âlemine yayıldılar, yığınsallaştılar. Kapitalist toplumun genel dekadansı (kokuşması) yaygınlaştıkça, bu gidişe tepki duyan gençler tepkilerini bilinçli ve sağlıklı bir eyleme ve politik çözümlere, bilimsel bir muhteveya kavuşturamayınca, o yozlaşmayı, o sıradanlığı, o kofluğu ve hiçliği reddettiklerini sana sana, aynı felaket girdabının daha da derinlerine saplandılar. İlâhların düzenini reddettiklerini sana sana kendilerine ilahlara kurban ettiler. İlahların onlara attığı oltaya, hem de çok fena bir şekilde yakalandılar.

Bu gençlerin "akımlarını" kökten ve tümüyle yadsırken, mızrağın sivri ucunu, o gencecik insanları kendi süfli çıkarlarına ve düzenlerine kurban eden uluslararası finans kapitalin ağababalarına çevirmek gerektiğini asla unutmamak, yani hedefi şaşırmamak gerekir.

HALİM YAZICI

BİR CAZ MÜZİĞİDİR SEVGİ

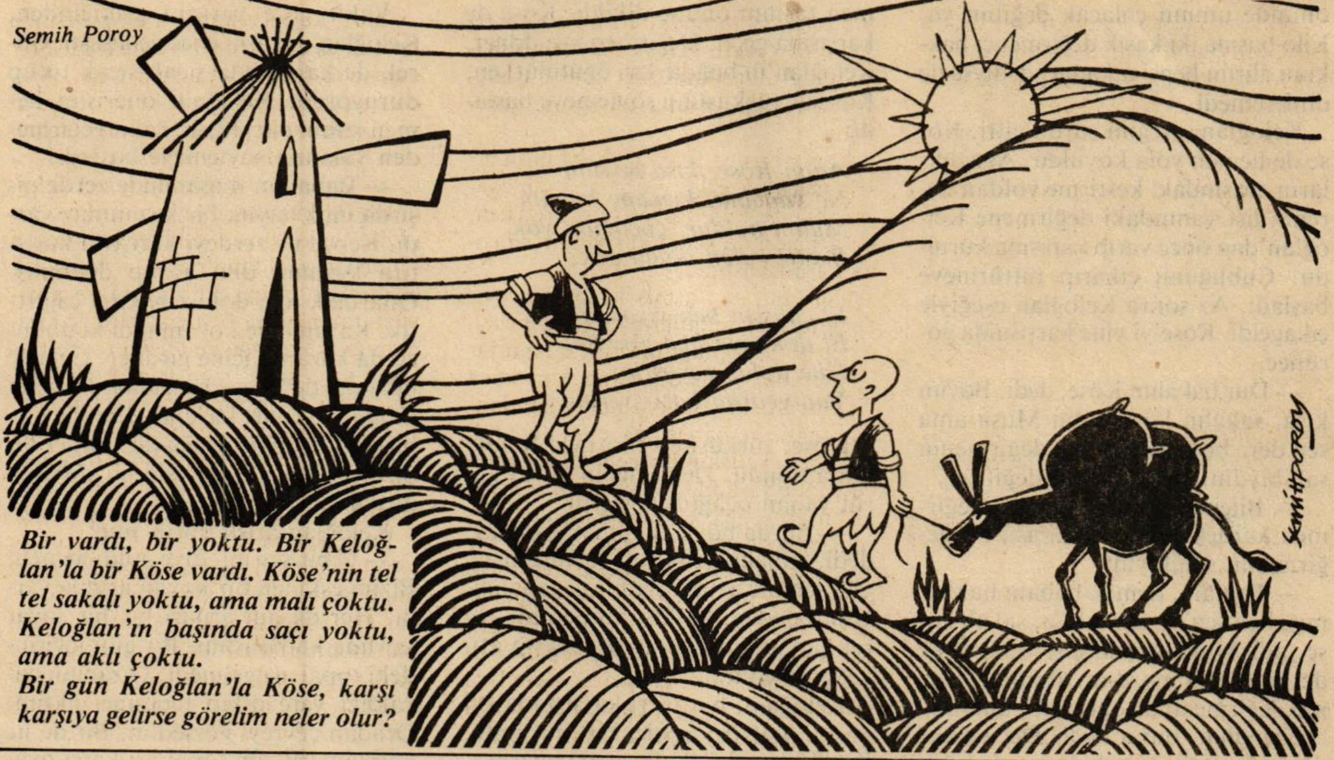
terimin terine bulaştığı gün
başlar tınlamağa senkron sesiyle
bir zafer şarkısıdır tenor sax

arkasından inci dilleriyle zencilerin
hayatın yarım küresi güney zilleriyle
bir zafer şarkısıdır tenor sax

hüznün hüznüme bulaştığı gün
başlar atmağa nabzında şiirimin
bir zafer şarkısıdır tenor sax

o yıllardır ölgün akan fısıltısı flütün
çoğalır nasılsa zenci ellerinde sevincin
bir zafer şarkısıdır tenor sax

özgürlüğün özgürlüğüme bulaştığı gün
birden bütün nehirleri birleşir dünyanın
bir zafer şarkısıdır tenor sax

Bir vardı, bir yoktu. Bir Keloğlan'la bir Köse vardı. Köse'nin tel tel sakalı yoktu, ama malı çoktu. Keloğlan'ın başında saçı yoktu, ama aklı çoktu.
Bir gün Keloğlan'la Köse, karşı karşıya gelirse görelim neler olur?

KELOĞLAN İLE KÖSE

KÖSE'NİN DEĞİRMENLERİ

Sennur Sezer - Adnan Özyalçıner

Çok gezen mi bilir, çok yaşayan mı? Çok gezenin çok bildiği bir gerçek.

Keloğlan da bu yüzden alıp başını düştü yola. Dağ tepe demedi, sıcağa, soğuğa aldırmadı, kent kent, kasaba kasaba, köy köy bütün ülkeyi dolaştı. Gezdiği, gördüğü her yerden bir şey öğrendi. Bir bildiğine bir daha kattı.

Günün birinde Köse'nin yaşadığı yöreye düştü yolu.

Keloğlan, Köse'nin adını duymuştu, ama yaşadığı yerin burası olduğunu bilmiyordu. Babası, ölürken, Keloğlan'a boyu kısa, sakalı köse, adı Musa olanla alış veriş etmemesini, yola da, işe de koşulmaktan kaçınmasını öğütlemişti.

Gel gör ki Keloğlan'ın bilmeden geldiği bu köy, çok güzel bir köydü. Yemyeşil yamaçları, şırıl şırıl akan deresi, göz alabildiğine uzanan geniş ovası, bağları, bahçeleri, ağaçlıkları ile güzel mi güzel, şirin mi şirin bir köy. Tarlaları buğdayla yüklü. Toprağı bereketli.

Keloğlan çevresine baktıkça köy iyice gözüne girdi. Bir süre burada kalmaya karar verdi. Gezginlik canına tak demişti. Hemen bir kulübe yaptı kendisine. Pazardan bir eşek aldı. Kış için de iki çuval buğday edindi.

İş, çuvalları değirmene götürüp un haline getirmeye kalınca ikisini de eşeğine yükledi. Karakaçan'ı dehleyip bayır aşağı, dere boyundaki değirmenin yolunu tuttu. Keyfinden bir de türkü tutturdu:

Keldir başım, yaşım onbeş
Elim iki, parmağım beş,
Fıldır fıldır gözlerim
Ben çalışır ben yerim.

Ne tarlam var, ne sabanım
Ne sürüm var, ne öküzüm
Bütün köye yeter aklım
Keloğlandır benim adım.

Değirmenin kapısına vardığında Köse'yle karşılaştı. Hemen tanıdı onu. Eşeğin yükünü indirmeden;

— Bildim seni, dedi sırıtarak, Köse'nin ta kendisisin sen.

— Doğru söylüyorsun ama nasıl bildiğini merak ettim.

— Bunda bilmeyecek ne var. Boyun kısa, sakalın köse, adın da Musa.

— Öyleyse sen de Keloğlan olmalısın.

— Nerden bildin?

— Bunda bilmeyecek ne var. Önce başın kel. Bu yetmezmiş gibi bir de türküyle adını bağıra bağıra söyleyip duruyorsun.

— Tamam, demek babam haklıymış. Sen sen ol, boyun kısa, sakalı köse, adı Musa olanla alış veriş etme derdi de inanmazdım. Onun için senin değirmeninde öğütmem unumu.

Keloğlan, bunu söyledikten sonra eşeğinin başını derenin üst yanındaki değirmene çevirdi. Köse,

— Gel etme eyleme Keloğlan, buğdayını hemen öğütürüm. Gözünün

önünde ununu çalacak değilim ya. Kilo başına iki kaşık değirmenci hakkımı alırım hepsi o kadar; dediyse de dinletemedi.

Keloğlan, eşeğini sürdü gitti. Köse de hemen yola koyuldu. Ağaçlıkların arasındaki kestirme yoldan derenin üst yanındaki değirmene Keloğlan'dan önce varıp kapısına kuruldu. Çubuğunu çıkarıp tüttürmeye başladı. Az sonra Keloğlan eşeğiyle çıkageldi. Köse'yi yine karşısında görünce,

— Dur bakalım Köse, dedi. Boyun kısa, sakalın köse, adın Musa ama sen dere boyundaki orta değirmenin sahibiydin. Bu da senin değil ya.

— Bilemedin Keloğlan, o değirmen kardeşimindir. Ben asıl bu değirmenin sahibiyim.

— Tamam, demek babam haklıymış. Sen sen ol, boyu kısa, sakalı köse, adı Musa olanla alış veriş etme derdi de inanmazdım. Onun için senin değirmeninde öğütmem unumu.

Keloğlan, bunu dedi. Der demez de eşeğinin başını derenin aşağısındaki değirmene çevirdi. Köse, ardından,

— Gel etme eyleme Keloğlan, buğdayını hemen öğütürüm. Gözünün önünde ununu çalacak değilim ya. Değirmencilik hakkımdan başkasını almam, diye bağırdıysa da duyuramadı sesini.

İnatçı Keloğlan, çoktan eşeğini sürüp uzaklaşmıştı. Köse, Keloğlan'dan aşağı kalmak ister mi? Hemen ağaçlıkların arasından, keçi yollarından, patikalardan aşağı değirmenin yolunu tuttu. Keloğlan'dan önce kapısına vardı. Çubuğunu yakıp önüne oturdu. Az sonra Keloğlan'la eşeği göründü. Keloğlan, bu kez de Köse'yi karşısında bulunca,

— İşte bu olmadı Köse, dedi. Hani sen yukarı değirmenin sahibiydin?

— Sen ne diyorsun Keloğlan, gördüğün bu değirmenlerin hepsi benim. Onun için gel şu inadından vazgeç, buğdayını güzel güzel öğüteyim.

Keloğlan, çevresine bakındı. Köyde başka değirmen yok. Buğdayını da öğütmesi gerek. Ne yapsın? Kendi kendine, "Köse möse, ama başka değirmen yok. Babam böyle adamlarla alış veriş etme dediydi ya, göz göre göre de unumu mu aşıracak bu adam. Buğday öğütülürken başında durduktan sonra bir şeycikler olmaz unuma" diye düşündü. Gönlü ferahladı. Çuvallarını eşeğinden indirip değirmene götürdü. Kendi de değirmen taşının önüne dikildi. Köse de karşısına geçti. Değirmen taşı döner, Keloğlan'ın buğdayları öğütülürken, Köse de türküsünü söylemeye başladı:

Adım Köse, kısa boyum
Ne yapalım, kıskanç huyum
Malım boldur, çocuğum yok
Bende yalan dolan çok.

El çalışsın ben yiyeyim
El dokusun ben giyeyim
Hile dolap çeviririm
Yan gelirim hazır yerim.

Köse, türküsünü bitirince Keloğlan'a döndü. Değirmenin gürül gürül yanan ocağını gösterdi.

— Burda böyle dikilmekle olmaz, dedi. Sabaha kadar böyle durulmaz. Gel seninle ortaklaşa bir iş yapalım. Unu benden, katkısı senden bir çörek yoğuralım, şu ateşte pişirip afiyetle yiyelim.

Keloğlan, bu öneri karşısında kel başını kaşıyıp şöyle bir düşündü. Kendi zararlı çıkmayacaktı nasılsa. Unu Köse'den olduktan sonra Keloğlan'dan ne kadarcık katkı gidecekti? Hemen iki avuç, bilemedin üç avuç bir şey. Keloğlan,

— Kabul, diyerek başını salladı.

Ortaya bir tekne koydular. Köse, tekneye unu boca etti.

— Görüyorsun Keloğlan, unu benden, deyip iki teneke de su döktü. Hamur ,çorba gibi bir şey oldu. Köse,

— Haydi şimdi sıra sende Keloğlan, dedi. Katkısını getir bakalım.

Keloğlan, öğütülen buğdayından kocaman değirmenci kaşığıyla un taşıdı hamura. Hamur katılaşınca Köse suyu boca etti. Hamur cıvıyıp yeniden çorbaya döndü.

— Haydi Keloğlan, katkını getir, diye bağırdı Köse.

Keloğlan birkaç kez böyle gitti geldi. Ununun yarısını çöreğin hamuruna ekti. Sonunda değirmen çöreği yoğruldu. Keloğlan içinden "Bu işin içinde bir bit yeniği var ama, biz işin sonuna bakalım. Köse bir ölçekununa benim bir çuval unumu denk getirdi. Beni zarara soktu. Hele çörek bir pişsin o zaman görecek göreceğini" diye düşündü.

Çörek, ocakta nar gibi kızarıp ortaya gelince Köse,

— Dur bakalım Keloğlan, dedi. Seninle yalan yarışı yapalım. Kim daha büyük yalan uydurursa çörek onun olsun.

Vakit gece yarısını geçtiğinden, Keloğlan'ın karnı iyice acıkmıştı. Çörek de karşısında sıcak sıcak tütüp duruyordu. Köse'nin önerisini hemen kabul etti. Köse, vakit geçirmeden yalanını söylemeye başladı:

— Babamın düğününde zerde pişirdiğimiz büyük bir kazanımız vardı. Kepçe ile zerdeyi karıştıra karıştıra kazanın dibi aşınıp delinmiş. Onarmak için dokuz bakırcı çağırttık. Kazan öyle kocamandı ki dokuzu da kazanın içine girdiler. Çekiçle taka tak döğmeye başladılar kazanın dibini. Ustalar, kazanın dibinde birbirlerinden öyle uzağa düşmüşler ki, birbirlerinin çekiç seslerini duymamışlar bile.

Keloğlan artık durur mu?

— O bir şey mi, diye atıldı hemen. Bizim eskiden bir kovan arımız vardı. Her akşam arıları bir bir sayar kovana kapatırdım. Bir gün içlerindeki topal arı gelmedi. O zaman çuvaldızı yere dikip tepesine çıktım. Oradan çevreyi gözledim. Bir de ne göreyim? Bizim topal arı karşı ovada bir mandanın yanına koşulmuş, çift sürmüyor mu? Gittim çiftçinin yanına. Bacağına bağladığım kızıl ipliği gösterdim. Bu hayvan benim hayvanım dedim. Tarladan çift kirası hakkımı istedim. Güz bitti, kış geçti, yaz oldu. Buğdaylar başaklandı. Ekinleri biçmeye gittim. Çöreğin katkısını bu tarlanın çift hakkından aldım. Tarlayı biçmeye gittiğimde, tarlanın kıyısındaki ceviz ağacının dibinden bir domuz seğirtti. Ardından tırpanımı savurdum. Tırpan, domuzun ardına battı. Domuz kaçtıkça, tırpan biçti, domuz kaçtıkça tırpan biçti. Bu çörek de bana düştü.

Keloğlan bu sunturlu yalanı kıvırır kıvırmaz çöreği kaptığı gibi önüne çekti. Bıçağını çıkarıp koca bir dilim keserek ağzını şapırdata şapırdata yemeye koyuldu. Köse'nin açlıktan başı dönmeye başlamıştı. Keloğlan'a yalvardı:

— Aman Keloğlan, canım Keloğlan, bana ödünç olarak beş akçelik çörek ver. Şimdi üstümde para yok. Yarın köyde alırsın.

Keloğlan, kel başını kaşıyarak biraz düşündükten sonra razı oldu. İnce bir dilim kesip Köse'ye uzattı. Köse bununla doyar mı? Beş akçelik bir dilim daha istedi. Keloğlan en inceşinden kesip verdi. Köse gene doymadı. Beş akçelik daha istedi. Keloğlan bir ince dilim daha dilip verdi. Bütün bunlar olup biterken gün ışı-

maya başlamıştı. Keloğlan baktı, kalan buğdayı öğütülmüş. Bir çuval ununu eşeğin bir yanına, çöreği de öteki yanına yükleyip kulübesinin yolunu tuttu. Eve varır varmaz eşeğin yükünü indirip köye yollandı. Doğru Köse'nin konağına. Köyün içinden geçerken köylüler yolunu kesti.

— Sabah sabah nedir bu acelen Keloğlan?

Keloğlan, yürümesini kesmeden karşılık verdi.

— Köseden onbeş akçe alacağım var. Onu almaya gidiyorum.

Köylüler, kahkahayla güldüler.

— Bir akçesini bile koklatmaz o sana. Keloğlan sen şimdiden avucunu yala. Ama bizi yanına alırsan iş değişir.

Keloğlan,

— Sağ olun, var olun arkadaşlar, dedi. Ama Köse'yle benim aramdaki bir pazarlık bu. Ben başa çıkarım onunla. Hakkım olan parayı da alırım. Siz hiç meraklanmayın.

Köylüler, boyunlarını büküp

— Sen bilirsin, dediler.

Keloğlan, Köse'nin kapısına vardı. Bir de ne görsün? Köse'nin karısı konağın önüne çıkmış, yanında yöresinde hizmetçileri ağlayıp duruyor. Saçını başını yoluyor. Keloğlan, daha ne olduğunu sormaya kalmadan, Köse'nin karısı, akşamdan kocasının dediği gibi,

— Köseciğim öldü, ben şimdi yalnız başıma ne yaparım, nerelere giderim. Ah Köseciğim, vah Köseceğim; diye ağlayıp sızlayarak Keloğlan'ı aldattı. Köse'nin öldüğüne inandırdı. Keloğlan, parayı alamadan gerisin geriye döndü. Köylüler, hemen çevresini sardılar.

— Ne oldu Keloğlan? Paranı alabildin mi?

Keloğlan, üzgün üzgün boynunu büktü.

— Köse ölmüş!

Köylüler, hep birden bir kahkaha koyverdiler. Keloğlan, şaşkınlıkla baktı yüzlerine.

— Sen deli misin Keloğlan? Köse hiç ölür mü? Belli ki paranın üstüne yatmak için kandırmış seni. Biz dedik sana, ama sen bizi dinlemedin. Şimdi dinle türkümüzü. Dinle de aklını başına al.

Keloğlan, Keleşoğlan
Çalışkan, güleçoğlan
Bir elin sesi çıkmaz
Tek aklın gücü yetmez.
Bir araya gelirsek
Bize dağlar dayanmaz.

Türkü sona erince, Keloğlan,

— Söylediklerinizin hepsine inanıyorum, dedi. Haklısınız. Ama şimdi ne yapacağız onu söyleyin.

Herkes bir ağızdan bağrıştı:

— Ondan kolay ne var? Bir ölüye ne yapılması gerekiyorsa onu.

Bunu söyleyen köylüler dört bir yana dağılıp biri tabutu sırtladı, bir başkası kefen biçti, ötekiler de teneşirin, ölü kazanının taşınmasını aralarında bölüştüler. Birlik olup, Keloğlan önde, kalabalık arkada Köse'nin konağının kapısına dayandılar. Kapının önünde,

— Köse'nin cenazesini kaldırmaya geldik, diye bağrışarak yalancıktan ağlamaya başladılar.

Biri kazana su koyup altını ateşledi. Bir başkası ölüyü yıkamak için teneşiri bahçeye yerleştirdi. Kimisi tabutu hazırlarken, kimisi de Köse'nin ölüsünü almak için konağa girdi.

Köse baktı ki papuç pahalı. Adamlar diri diri mezara gömecekler onu. Keloğlan başta olmak üzere kendini almaya gelenleri görünce yattığı yerden doğruldu. Titrek bir sesle:

— Kusura bakmayın komşular, dedi. Dün gece çok geç yattım. Uzun uzun uyuyunca karım öldü sanmış. Keloğlan da biliyor bunu ya. Sabaha kadar değirmende birlikteydik.

Keloğlan, atıldı hemen.

Komşular hepiniz tanıksınız. Köse, değirmende birlikte kaldığımızı sizin önümüzde söylediğine göre, bana onbeş akçe borcu olduğunu da kabul ediyor demektir. Doğru değil mi Köse?

Köse, bir Keloğlan'a, bir arkasındaki kalabalığa baktı. Kısık bir sesle:

— Doğru! Borcum borçtur, diyerek elleri titreye titreye kesesini açtı. Çil çil on beş akçeyi Keloğlan'ın avucuna saydı. O zaman köylüler, hep bir ağızdan şu türküyü söylediler:

Ekmeği yağlı Köse
Çöreği ballı Köse
Hile düzen söker mi
Biz ele ele verince

Türkü bitince, hep birlikte, geldikleri gibi gittiler. İşte o günden sonra Keloğlan, bu köyde yaşamaya başladı. Keloğlan'la Köse böylece birbirine komşu oldu. Ama birbirlerine oynadıkları oyunun sonu gelmedi.

Kırsal Kesim Gerçekliğinden 'Almanya Gerçeği'ne:

YÜKSEK FIRINLAR

Feridun Andaç

"Dışgöç" olgusu 1960'lı yıllardan beri toplumumuzda güncelliğini koruyan bir konu. Fakir Baykurt, son romanı *Yüksek Fırınlar*'da (1); ülkemizin ekonomik ve toplumsal yapısındaki yapısal değişimin bir sonucu olarak görebileceğimiz, yurtdışına "işgücü" göçünün zorunlu dönüşlerinin her gün gündeme geldiği şu günlerde, bu 'göç'e katılan insanlarımızın yaban ellerdeki sorunlarına yönelmektedir. Roman, bu bağlamda, Anadolu'nun bir köyünden kopup B.Almanya'ya gelmiş olan bir işçi ailesinin yaşamı ve ilişkileri üzerine kurgulanmıştır.

Yüksek Fırınlar, Baykurt'un romancılığında tematik olarak değişik bir konuma yönelişinin ve bu çizgisinin gelişiminde anlatımda da ulaştığı düzeyin son örneği olması bakımından önemlidir. Roman, bu 'göç'e katılan işçileşme yolundaki kırsal kesim insanının değişimine yaklaşımda değişik saptamalar getirmesiyle de dikkati çeker niteliktedir.

Romanın birincil kişisi İbrahim Mutlu, değişememe sancıları içinde biri olarak çıkar karşımıza. Karısı Elif'in -ona göre- zamansız doğumu, İbrahim'in bu sancılarını dışlaştıran 'olay'dır. Romanın bu düzlemde gelişen olay örgüsüyle birlikte, İbrahim ve Elif ikilisinin çevresindeki ilişkilerle gelen kişilerin yaşantıları ve sorunları verilir. Anadolu'dan kopup gelen insanlarımızın *"Almanya gerçeği"*ndeki yaşamları; geçmişleri, yaşadıkları ve geleceğe yönelik düşleriyle yansıtılır.

İbrahim'in sancılarını dışlaştıran 'olay'ın özünde irdelenen aktöresel sorundur. Bununla birlikte, İbrahim'in kişiliğinde somutlaşan özellikleriyle yansıtılan gerçeklikler; kırsal kesim insanının değişen yaşam koşulları ve üretim ilişkileri içindeki durumunu saptamaya, çözümlemeye yöneliktir. Baykurt bu eksen üzerinde geliştiriyor romanını.

Thyseen Çelik Firması'nda Büyük Halle'de yüksek fırın işçisidir İbrahim. Almanya'ya gelişinin on yedinci yılında 'yükselebildiği' işkolu; 1700-1800 derece sıcaklıktaki fırınların karşısında, gelberiyle demir tortuları toplamaktır. *"Ekmek teknesi"* dediği ikinci vatanı Duisburg'a gelişin öyküsü şöyle başlar: *"Canlı tarla olmadığı gibi, canlı öküz de yoktu"*'r ekip süreceği. *"Bir traktör"*dür tek özlemi. Bunun için de, *"Almanya'ya yazılmaktan başka olurum olanağım yok"* (s.37) diyerekten; Osman Hoca'nın öncülüğünde kurulan, onların Almanya'ya gitmelerini kolaylaştırıcak kooperatifin kuruluşuna katılır. Böylece, ikinci evliliğinin ikinci yılında Almanya düşü gerçekleşir. İki yıl kalıp traktör parası biriktirmektir ereği. Geride bıraktığı eşinin bir başkasıyla gönülleşmesi, bu evliliğini de çözünce, bağlanıverir Almanya kapılarına. Yeniden evlenme isteği, altında arabasıyla köy köy gezdirir onu. Bu kez *"namuslu"*, *"sözünden dışarı çıkmayacak"*, *"başka erkeklere de başını çevirip bakmayacak"* birini arar. Bahtına ilk çıkan Elif için, dedesine sekiz bin lira başlık sayar. İlk çocukları iki yaşına gelince, Elif'le birlikte getirip köyüne bırakır. Amacı boşamaktır. Aradığını bulamamıştır. Üstelik soyunun devamı için erkek çocuk da doğuramamıştır. Babasının ölümü üzerine izinli gelişinde, bu kararlılığını köyden ayrılışın son gecesine değin korur. Son gece *"şeytana uyup"* iradesine yenilince, dönüşü Elif ve kızıyla olur. Aylar sonra başlayan doğum sancıları Elif'i Bethesda Hastanesi'ne, İbrahim'i ise kendi kendisiyle hesaplaşmaya götürür. İstemleri, geçmişi, yaşadıkları bir bir belleğinde geçer.

Önyargılar, saplantılar, yanlışlıklar içindedir. Köyündeki değişmeyen yanıdır burada yaşadığı, yaşatmaya çalıştığı. Çocuğunun doğumunun -kendi hesabına göre- erken olması, çeşitli varsayımlardan yola çıkarak kuşkular üretirir ona. İçinde başkaldıran bu kuşkularını, Elif'e olan hoşnutsuzluğuyla pekiştirir. Çünkü yine; yaylalardan *"Güzel Almanlar'a benzeyen"*, *"ağzı yüzü düzgün, konuşmasını susmasını bilen, yepyeni"* birini alma düşündedir. (s.73). Osman Hoca'nın uyarıları, onun hastanede Elif'e saldırarak olay çıkarmasını engelleyemez. Sabahat'la gece boyunca dertleşmesi; onun, sorunların nedenlerini göstermesi, açıklamaları İbrahim'i etkileyemez. Doktorun getirdiği bilimsel açıklamalar da sonuçsuz kalır. O yine kendi varsayımlarında direnir.

İbrahim'i hesaplaşmalara, içsel çatışmalara iten kuşku onun değişemeyen yanının gerçekliğidir. Romanın odak noktasını İbrahim'in **değişememe sorunu** oluşturur. Baykurt, İbrahim'in kişiliğinde trajik olanı yakalamaya çalışıyor. Bunu da aktöresel bağlamda verir. Özellikle köylülüğün, İbrahim'in deyimiyle **"ağır tabanı, kalkmaz kıpırdamaz"** oluşunun tipik yanları sergilenir.

Göçmek; kendi kültürel ortamından, değerlerinden, olumsuzluklarından kopuşta değildir. Gidilen yerde var olan gerçekliklerle alıp götürülenler arasında bir çatışkı devinimi yaşanır durur sürekli. "Çevresinde birtakım olaylar olur, ama bütün bu olup bitenler onun hayatının akışını etkilemez. O, yalnız kendi dışındaki şeylerin şimdiki zamanını yaşamaktadır, kendisininkini değil." (2). Bu içedönüklük, kendi değerlerine iyice bağlanmaya zorlar onu. İşçileşmek, işçi sınıfının bilincine ulaşmak, kendi safında yer almaksa onun birincil kaygısı olmaktan ötedir. Bu çabada olanlara ise uzaktır, soğuktur. Yalnızdır kısaca.

Çevresinde olup bitenlere duyarsız kalışı, yeni yaşamlara, ilişkilere giremeyişidir biraz da onu değişmemeye iten. Fabrika ile ev arasında sınırlıdır dünyası. Dışındadır hep çevresinde olan bitenin. Geçmişe, köyüne, yaşadıklarına döner çoğu kez. Çevresindeki, aynı kesimden gelmiş işçilerle bile çatışma halindedir her an. Eleştirir de onları: **"Sizin bu tutumlarınız adamı , sendikadan, grevden soğutur!"** (s.106). **"Durmadan itip kakıyorsunuz insanı! Ya düşünce-**

mizi eğri, ya sözümüzü yanlış, ya kafamızı geri bulup alay ediyorsunuz! Sizinle insanca bir hal dert konuşma uçtu gitti ulan!" (s.309).

Fabrikaya girmek, işçileşmek eylemi "İbrahimler"in değişimi için yeterli değil. Onların sınıfsal ve toplumsal bilinci edinmedeki *"ağır dönen çarkı"*; bu bilinci taşıyacak ilişkilerden (sendika vd.) yoksun kalınca, işlerlik kazanamıyor. Yaşanılan gerçeklikleri bilmekse, yakınmak düzeyinde kalıyor İbrahim'de. Doğruların farkına varsa bile: *"Tamam, sömürülü bir düzende yaşıyoruz. Kurtulmak için sınıf bilinci, bilgisi gerek! El ele, can cana bir dayanışma ile savaşım verip tâ kurtuluşa kadar (...) savaşımı sürdürmek gerek, tamam!"* (s.311-12). İstençleri, duyguları, usu ile bağlaşıklık kuramamaktadır: "*...benim içim içimi yiyor! İçimi kemiren kuşkuları, birlikte savaşım vereceğimiz arkadaşlarıma anlatamıyorum! Alman'a söyleyemiyorum, anlamıyor. Türk'e söyleyemiyorum, sözü buraya getiriyor. Dün düşüncem yanlıştı, bugün de tavrımın yanlışlığını kanıtlamaya kalkıyor bana! Tavrım batsın! Ulan benim nerem doğru da tavrım doğru olsun?"* (s.312). diyerek kendi gerçeğini dile getirir. Somut koşullar içinde dönenip durmasını yabancılaşmasına, değerlerin altüst oluşuna, geçmişinin olumsuzluklarını kişiliğinde barındırmasına ve yalnızlığına bağlayabiliriz.

Ona, onun düşüncesine ve eylemine ivme kazandıracak ilişkilerin hem içinde hem dışında oluşu onu kararsızlaştırıyor. Zaman zaman kendi kendini dışladığı bile oluyor. Baykurt'un bu bağlamda göstermeye çalıştığı da; ona bu ivmeyi kazandıracak ilişkileri ve düşünceleri kolayca benimseyemeyeceğidir. İbrahim'in içsel gerçekliğinin yansıtılmasıysa; **"neden"** sorusuna verilecek yanıt oluyor. Namus temasında verilmek istenen de değişememe engellerinin başka bir yönüdür. Bu, diğer yanda da, içindeki olumsuzlukları dışlamaya öncüldür. İçsel çatışmalar bu noktada başlar. Dışavurulamayanlar, böylece, içsel gerçekliğiyle dile gelir.

İbrahim'in kişiliğinde yansıyan; geldiği kültürel yapının özellikleriyle, vardığı yeni yaşama biçimi içindeki konunun çatışkılarıdır. Çekilen sancılarıyla yansıtılmaya çalışılan gerçeklikte; onun, sınıfsal konumunun (köylülüğünün) yeni yaşam-üretim ilişkileri içindeki farklılaşmaya yönelişidir.

Sonuçta beliren şudur: Çekilen sancılar, kuşkularla üretilen korkular, hesaplaşmalar evresinde onun grev yerine ulaşması; onu aydınlığa çıkaracak daha büyük çelişkileri yaşamaya atılan bir adımdır. Değişimine doğru atılan, geleceğe yönelik **"umut kesilmeyen"** adım...

***

Mahir Çelik, Can Ali, Düdenli Ramazan, Adıyamanlı Emro, romanda beliren diğer işçi kişilerdir. Hepsi köy kökenlidir. İbrahim'in yakınındadır her biri. Sınıfsal konumlarına sahip çıkma mücadelesi içindedirler. Kırsal kesimden Almanya'ya işçi olarak gelen bu insanların, yeni sınıfsal konumları içinde **'bilinçlenmeye'** yönelirken, yaban ellerdeki gerçekliklerini Can Ali şöyle dile getirir: **"Hepimiz ne olsa saf Anadolu çocuklarıyız! İşçi sınıfımızın yeni üyeleri olarak deneyimlerimiz zayıf! Kırsal kesimlerde doğup büyüdük! Yazıda yabanda sendika, grev görmedik! Almanya'da hepimizin ilk denemelerimiz."**(s.107). Bunlar içinde, geçmişiyle birlikte en belirgin olarak verilen Mahir Çelik'tir. Değişimi, kararlı mücadelesi, İbrahim'in durumu karşısında, değişebilirliğin somut örneği olarak çizilir.

İbrahim'den on dört yaş küçük olan Elif; dedesi tarafından, **"Herif Almanyalı! Bütün sefalar senin! Sür sürebildiğin kadar!"** (s. 63) diyerek, bir meta gibi İbrahim'e satılır. Doğmuş doğalı ilk kez köyünün dışına çıkar. Okuma yazması yoktur. İbrahim'in Almanya çilesine ortak olur. Kızı Gülten, Oma Gerda, komşusu Ziynet'tir yakınında olanlar. **"Burada iş yok! İş evde! Fabrika! Yurtta olsak, bağda bostanda çalışırdık. Burda yatıyoruz..."** der. (s.113). Gerçeği budur. Çiledir çekilen. Yalnız, bir başına. İbrahim ise, **"Gök dinli firmalardan daha gâvurdur"** ona. Üzerinden dayak eksiltmez. Huzursuz, uyumsuz biridir. Erkeğin onu değişmez kurallar içinde görme isteminin ve paylaşıma katmayışının erinçsizliğine de yaşamaktadır içten içe. **"Elin yurdunda her şey başka, her şey acayip"**'tir ona. Kökünden koparılıp atılmışlığın acısında bir özlem içinde yaşar. Buradaki yaşamların dışındadır. Kendini "öksüzoğlançiçeği"'ne benzetir. Hiçbir yere açılamaz, gidemez, kimseyle görüşemez. **"Yarenim, yoldaşım, obam çok uzaklarda kaldı. Garibanım yabanellerde."** (s.221) diyerek avunç bulur. **"Batsın Almanya! Öz kocanın içinde kaynayan pazarları bile seçemiyorsun, bilemiyorsun."** (s. 221). **"Asla unutmuyorum çektirdiği acıları! Unutmuş gibi yapıp, sırf evimin erkeği, doğmuş, doğacak çocuklarımın babası diye hoş görüyorum deliyi!"** (s.298) derken de bir katlanışı dile getirir. O da bir bunalımı yaşıyordur. Buradaki yaşamın hapisaneden bir farkı yoktur: **"Köyümde kapılardan içeri girmezdim (...) Şimdi kapılardan dışarı çıkmağa korkuyorum. Asıl bunalan benim! Onun bundan haberi yok! Ya kafama vuruyor, ya böğrüme! Ya da namusumdan hesap soruyor!...** (s.385-86).

İbrahim'in tutuculuğu, içe dönüklüğü, pusmuşluğu karşısında Elif; kırsal yaşamdan gelen direşkenliğini, canlılığını yitirmez. Buradaki yaşamdan soyutlandığı için pek fazla çelişkisi yoktur. Ataklığı, girdiği yere hemen uyum sağlayabilmesi; hastanede yattığında, oda arkadaşları, doktor ve hemşirelerle olan ilişkilerinde, özellikle Renate ile diyaloglarında ve onunla grev yerine gitmesinde, kapı komşusu birahaneci Pepo ile dilleşmesinde kendini gösterir.

Altıncı kızını doğuran Elif'in oda arkadaşı Medine Tunç da, bekçisidir çocuklarının. Gidemez bir yerlere, konuşamaz kimselerle. Özlemini çeker durur yurdunun: **"Özlemlerden bir; bir de hiç durmadan kız doğurmanın öfkelerinden"** ağlar durur. Anamurlu Kısmet, Thyssen'de işçi olan kocasının Silvia ile yaşadığı "yasak aşk"ı dile getirirken, bunun sonlanışını **"Buraların en derin büyücüsü"** Nimetullah Hoca'nın büyülü suyuna bağlayışı, burada yaşadıkları gerçekliklerin bir başka yüzünü sergilemesi bakımından somut bir belirlemedir.

Renate ile kurulan ortak dostluk Elif'i etkiler. Gelişmeye daha açık olan yanı: **"Şu oğlan büyüsün, bir iş arayacağım kendime. Sonra senin gibi ehliyet alacağım..."** (s.398) dedirtir ona.

Sabahat, romanın en "aydınlık umutlu" düşünen kişisidir. İbrahim'le karşılıklı, Peter'le telefon konuşmalarında bu gerçekliğine uymayan sözler etsede (s.244-45), Baykurt'un umutla çizdiği biridir. Türkiye'de yaptığı yanlış bir evlilik onu "yurt dışına kaçmaya" iter. Kurtuluşunu seçer! Kişiliğini bulma, konumunun bilincine erme savaşımındadır. Bunun da işçi sınıfının yanında yer almakla olabileceğinin bilincindedir. İşçi Derneği'nin çalışmaları içinde yer almıştır. **"İnsanlığı, sevgiyi"** Almanya'da evlendiği Peter Mönsch'te bulur. İbrahim'in sorunlarını paylaşan, onu etkileyen kişi olarak belirir.

Baykurt, Elif'in **"... gâvur filân ama insanlıklı"** (s.51) dediği ev sahipleri yaşlı Alman kadını Oma Gerda ile insancıl bir 'tem'i vermeye çalışır. Dört oğlunu İkinci Paylaşım Savaşı'nda, kocasını da savaş sonrası yitiren Oma Gerda, başlarını alıp giden iki kızından kalan mutsuzluğunu; **"Onlar olmasa, yaşamda benim bir bağım kalmamıştı. Onlar beni değiştirdiler"** (s.283) dediği İbrahimler'le yitirmeye çalışır. Kapitalizmin iyice yalnızlaştırdığı bir köşeye attığı bu insanın **"...yabancılardan, şu Türklerden başka kimsesi"** yoktur. O, kendisini yaşama bağlayan Gülten'e olan sevgisini **"...insan başkasının dölünden olan çocukları da sevebilir"** (s.282) düşüncesiyle açık-

lar. İbrahim'e **"İnsan insan değil midir?"** (s.286) derken de, onun anlayışını kavrayamamanın yanıtını arar.

Osman Hoca, silik ama belirli bir iki özelliği verilerek çizilen köy kökenli bir aydındır. Yurttayken "iki şeye" düşkündür: Sendika ve kooperatif. Bu çabaları çevrede etkinliği olan güçlerce engellenip sürgüne gönderilince, öğretmenlikten ayrılır. Almanya'ya işçi olarak yazılır. Yakın köylüsü İbrahim'den altı ay sonra o da çıkar gelir. Dokuz yıl kömür ocaklarında sökümcülük yaptıktan sonra, Türk işçi çocuklarına öğretmenliğe geçer. GEW içinde yer alır. Bilgisel yönden yetersizliği, anlayamadığı, kavrayamadığı gerçekler onu hep başarısızlığa sürükler. Olumlu ve olumsuzluklarıyla yansıtılan bir aydır..

***

Romanda değinilen diğer temalar arasında şunları sayabiliriz: "Beyin göçü", Türk - Alman evliliği, evlilik dışı ilişkiler, Türk - Yunan yakınlığı, iş kazaları, Almanya'da örgütlenmeye çalışan sağ kesimin faaliyetleri, kapitalizmin gelişimiyle yok olan doğa ve insani ilişkiler, grev ve işçiler arası dayanışma, değişik kültürel ortamda kendi gerçeklerine yabancılaştırılarak yetiştirilen çocuklar...

Baykurt, yansıttığı bu gerçekliklerle romanına çok boyutluluk kazandırmış oluyor.

ANLATIM

Baykurt **Yüksek Fırınlar**'da yeni bir anlatım tekniği denemeye çalışmış. Roman kurgusunda, **Yılanların Öcü**'nden süregelen, önbaşlıklı bölümlere bağlı kalır. Anlatım konumunda belli bir zaman dizinini izler. Romanın akışını bu örgü üzerine kurar, geliştirir. Durumlara, mekânlara, olay ve kişilere geçişler bu önbaşlıklı bölümlerle sağlanır.

İçkonuşma yöntemi, içkonuşmalarla geriye dönüşler, anlatımının belirgin özelliğidir. Kişilerin iç dünyalarını, kaygılarını vb. buradan öğrenir; onları geçmişleriyle buradan tanırız.

Roman üçlü bir anlatım örgüsü üzerine kurulmuştur:

I. Yaşanılan 'an'ın anlatımı: Anlatıcı (3. kişi) ve kişiler aracılığıyla yansıtılanlar.

II. Yaşanılan 'an'daki iç konuşmalar: İbrahim ve Elif'in konuşmalarıyla (belirir daha çok) yansıtılanlar.

III. Yaşanılan 'an'daki iç konuşmalarla geriye dönüşler: İbrahim ve Elif'in anımsayışlarıyla kendi geçmişleri yansıtılır.

Bu yöntem, Baykurt'un anlatımına derinlik ve yoğunluk kazandırır. Anlatımda içkonuşmalar ve geriye dönüşlerle yansıtılanlar, kişilerin -özellikle İbrahim'in- yaşadığı gerçeklikleri somutlaştırır iyice. İbrahim ve Elif'in kişiliklerini yansıtmada içe bakış yöntemini kullanır yazar. İbrahim'in düşü - özlemleri - (s.257-273) ve ormanda kuşla konuşması (s.376-383) alegorik bir anlatımla yansıtılır.

Baykurt, anlatımda ayrıntılara önem verir. Romanın bütünlüğünün bunlarla kurulabileceği bilincindedir. Sonuçta, yazar, yansıttığı gerçekliklere uygun, başarılı bir anlatım tekniği kurabilmiş ve romanını bu öze uygun bir biçimle kurgulamıştır.

ZAMAN

Anlatı zamanı şimdi, şimdide geçmiş ve gelecek üzerine kurulmuştur. Böylece romanın üçlü bir zamanı kapsadığını görüyoruz:

I. Geçmiş zaman: Kopulamayan - içkonuşmalarda, geriye dönüşlerde - kişilerin geçmişlerinin verildiği;

II. Şimdiki zaman: Yaşanan nesnel tarihsel süreci kapsıyor;

III. Gelecek zaman: Geleceğe yönelik istem ve özlemlerin (İbrahim'in düşü, İbrahim - Can Ali, İbrahim - Emro diyaloğuyla verilenler) dile getirilişi.

Romanda, nesnel tarihsel zaman içinde yaşanan somut olgulardan hareket edilerek, "dış göç"e katılan kırsal kesim insanının Almanya'daki gerçeklikleri yansıtılıyor. Yazar bunu değişik anlatım konumlarından yararlanarak vermeye çalışıyor. Bu, anlatının akışı içinde geriye dönmelerle, iç konuşmalarla ve anlatıcının (romancının) anlattıklarıyla sağlanır. Kişilerin geçmiş zamanını kapsayan geriye dönüşler, roman kişileri üstüne yan bilgileri öğrenmemizin yanı sıra romandaki nesnel tarihsel zamanın belirlenmesini de sağlar. Ve kişilerin bu süreç içinde geldikleri konumu kavramamıza da yardımcı olur.

İbrahim'in içkonuşmaları hem şimdiyi, hem geçmişi, hem de geleceği kapsamaktadır. Geriye dönüşlerinde kendi geçmişinin yanı sıra Elif'in ve Osman Hoca'nın geçmişiyle ilgili bilgileri de bize aktarır. Elif de aynı düzlemden hareket ederek, kendisinin ve İbrahim'in geçmişini sergiler. Mahir Çelik, (Osman Hoca), Oma Gerda, Sabahat ve Abdullah Hafız'ın geçmişteki yaşantılarını anlatıcının verdiklerinden öğreniriz.

İbrahim'in düşüyle (s.257-273) gelecek zamanda özlenen bir yaşam verilir. Bu bağlamda, İbrahim - Emro diyaloğunda ise (s.309-314) daha iyi bir yaşama ulaşabilmenin özleyişi dile getirilir.

Yaşanan (şimdiki) zaman, romanın örgüsünün kuruluşunu hazırlayan zamandır. Bu nesnel tarihsel zamanın kapsadığı dönemi belirleyen ayrıntılar, kişilerin konuşmalarıyla verilir. Romanın anlatımı belirli bir zaman dizinsel süreç içinde gelişir. Bu zamanı somut olarak belirten öğeleri kişilerin anlatımından, yaşanılan gerçekliklerden ve anlatıcının imlemelerinden çıkarabiliriz. Romanda bu belirlemelerin en somutu -yaşanılan- şudur: Metal iş kolları grevi. Almanya'da -yakın zamanda- yapılan en büyük grevlerden biridir. Grevin başlangıç günleri, romanın 44. bölümünü **"Kimi Zaman Bayramdır Grevler"** kapsar.

Türkiye'deki nesnel tarihsel zamanı - aynı zamanda romanın nesnel tarihsel zamanını- belirleyen açıklamalar anlatıcının anlatımıyla; yer yer de kişilerin konuşmaları, anlatıları ve düşüncelerinden geçenlerle verilir:

"...Vurulan öğretmenlerin yetim çocuklarına, dul eşlerine parasal destek sağlayacaklardı." (s.43)

"...Yurtta sekiz on yıldır sokaklarda takır takır insanlar öldürülüyordu. Şehirlerde kahveler, otobüsler taranıyor, köylerde ekinler yakılıyor, harmanlar ateşlere veriliyordu. Bağda bahçede çalışan kadınlara saldırılıyordu. Yurdun çivisi çoktan çıkıp gitmiş, can güvenliği, mal güvenliği gibi kavramlar gazellere karışmıştı." (s.44)

"...Yıl yıldan kötü geliyordu yurtta. Bir yandan para değerinin durdurulmaz düşüşü, bir yandan bilimsel çalışmaların gerektirdiği özgürlük ortamının daralması.." (s.118)

"...Sokaklarda gezinen insanlar arasında çok polis, çok asker dolaşırdı. Çok cenaze namazları kılınırdı istasyonun yanındaki camide.." (s.233)

"...Bir kadın atmış kendini yerlere, ağlıyor. Yurttan haber gelmiş, faşistler oğlunu vurmuş!.." (s.303)

"...Çok karmaşık olan yurt durumlarımızın bilmem ki, hangisini ele alayım? Kuzuören köyü öğretmeni Kasım efendinin Ankara Tıp üçüncü sınıfında okuyan oğlu Sinan'ı solcu diye vurmuşlardır. Buna karşılık il merkezinden gelen Milliyetçi Gençler, ilçemizden otuz bir genci kendi yollarına üye yazmayı başarmışlardır." (s.92)

"...Dönüp yurda gidelim desek, orda da pat pat pat, tak tak tak, milletimiz sekiz on parçaya bölünmüş, birbirini vuruyor!" (s.311)

"...Çok insan taranıyor Türkiye'nin sokaklarında, diyor radyo!" (s.340)

Baykurt, böylece, romanında nesnel tarihsel bir süreç içindeki insanların bireysel ve toplumsal gerçekliklerini yansıtıyor. Ve romanın kurgusunda zamanlama açısından da değişken bir yapı kurmayı başarabiliyor.

DİL

Baykurt, kişilerini canlı kılan bir dil evreni kurmuştur. Onların duygu ve dü-

şiirce dünyalarını -kendi diyaloglarıyla- yansıtırken, onları 'sahici' yapan etkileyici bir öğedir bu. Yazarın, bu yaklaşımla, bilinçli bir dil işçiliği yaptığı gözlenir. Dilde kendine özgülüğü iyice yer etmiştir. Geliştirici, yaratıcı, özleştirici bir çaba içindedir.

Roman dilindeki genişlik, yöresel sözcüklerin: **"zağdım"** (s.31), **"çımkışmış"** (.33), **"gürelerek"** (s.49), **"kunlamıyor"** (s.73), **"kakaşladı"** (s.104), **"yeğnelmiş"** (s.151), **"aynaşık"** (s.251), **"yepiyor"** (s.266), **"süsecek"** (s.385); deyimlerin: **"ödüm sıdıyor"** (s.26), **aklım fırtıyor"** (s.159), **"bir çitlem ödü yok"** (s.267), **"sıvaştı kaldı"** (s.289), **"arlaşıp gitmiyor"** (s.289), **"tingedek düştü"** (s.315), **"bıngıl bıngıl kaynıyor"** (s.381), **"kakır kakır güldü"** (s.11), **"ağız birlemek"** (s.67), **"düşüncesi kıvrıştı"** (s.85), **"susuk susuk durdu"** (s.175) ve ikizlemelerin: **"kürem kürem"** (s.39), **"çelişik çülüşük"** (s.77), **"azgın kuzgun"** (s.151), **"evik çabuk"** (s.278), **"dar ivedi"** (s.63), **"vicir vicir"** (s.286) yoğunluğuyla da kendini belli eder. Yazarın yer yer kendi türettiği sözcükler: **"akkın"** (s.37), **"dayanca"** (s.80), **kıstırık"** (s.105), **"erişik"** (s.297), **"özöldürüm"** (s.381), **"hoşlantı"** (s.23), **"çığrınma"** (s.121), **"savrum"** (s.198), **"emgeç"** (s.239) dilini çeşnilendiren, çabasını somutlaştıran örneklerdir.

Yazar, anlatı diliyle, kişilerin konuşma dili arasındaki ayrıma özen göstermiştir. Kişilerin diyaloglarında, geldikleri kültürel ortamın söz dağarcığının dillerindeki yer etmişliği özenle verilir. Yine kişilerin diyaloglarında beliren bir özellik de; Almanca sözcüklerin güncel konuşma dilinde yer etmesi. Girdikleri bu yabancı ortamın onları etkileyen en önemli yanı -zorunluluktan da olsa- kuşkusuz karşılaştıkları "dil"dir. Konuşmalarında bildikleri, öğrenmeye çalıştıkları sözcükleri yer yer kullanmaktan kendilerini alamazlar. Yazar bunu da, diğer ayrıntılarda olduğu gibi, ustaca bir gözlemle verir.

Kısaca, Baykurt, bu romanıyla, romancılığına tematik olarak yeni açımlar kazandırırken; anlatımda da bu açılımını pekiştirici bir yönelimi benimsemiştir.

Yüksek Fırınlar, işçileşme yolundaki kırsal kesim insanına, -geç de, güç de olsa- onun değişebilirliğine olan inancın romanıdır.

(1) Yüksek Fırınlar, Fakir Baykurt, 1.b., Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, 399 sayfa.
(2) Yedinci Adam, John Berger - Jean Mohr, Çeviren: Cevat Çapan, s.179.

ABDÜLKADİR BUDAK

YAZ NEREDEN BİLECEK?

Bir ormanın kıyıya vurduğu ince ağaç
Düşlerin mi yanlıştı yazdıkların mı
Sırası gelmişken yine sormak isterim
Örtüleri kaldırıp okumayı bilen okur
Üşüyen bir çiçeğin dilini anladı mı

Gömleğin vardı hani gizli aşkın diktiği
Hangi otelde unuttun dalgın bir yolcu gibi
Nedensiz olmasa gerek uzun ağlayışların
Eskimiş yöntemlerle yetinen bahçıvanlar
Bir yeni bahçe diye dışladılar mı seni

Güzel alışkanlığındı sürüyor mu acaba
Üstlerini örterdin yorgansız çocukların
Bir havuza kuğular salmayı önemserdin
Güvenirdin uçurtmanı uçuran rüzgârlara
Kar altında kalsa da adaydır sözcüklerin
Dokunmasını bilenin ellerini yakmaya

Yanlış dallara konan kuşları bulan kafes
Sana da gökyüzünü özletiyor mu yoksa
Eski alışkanlığındı mutlaka sürüyordur
Bir merhemle bir bez bulup koşarsın
Dizlerini kanatmış yaramaz çocuklara

Eğilip de bakmaya korkulan uçurumdan
Altlarında kaldığın kayalar yuvarladın
Sokuldun hep oyuncak sandığın ateşlere
Yüreğin tutuşuverdi ardından kirpiklerin
Bu yüzden mi yanık kokar her zaman
Acının Türkçesiyle yazılan şiirlerin

Ölümdür umutsuzluk yeniden onar kendini
Sözgelimi bir güze yeşil yapraklar öner
Yeni sevdalar ekle kırgın belgeseline
Her sabah sor bir kuşa: -Uçmak mıdır kimliğin?
Yaz nereden bilecek senin üşüdüğünü
Yazdıkça sılasına dönen gurbetçim benim!

Eski Dostlarla Rastlaşmalar

Hasan İzzettin Dinamo

Emirgan tepelerindeki geziden döndüğümüzde asfaltın sağında ağaçlıklı bir bahçenin içinde denize karşı şahlanan bir at heykeline gözüm ilişti. Yoldan her geçişimizde bu at bizi çekerdi. Konsolos: "Bizim Fahrettin Altay paşanın atıdır bu" dedi. "Kurtuluş Savaşımızın atlı kolordusunun komutanı Fahrettin Altay Paşa, Emirgan'da oturur, Emirgan'ın yerlisidir".

Asfaltın yukarısında gelip geçenlere karşı dostça şahlanan bu at, daha önceleri benim de gözüme çarpmıştı. Bir at meraklısı zenginin işidir, deyip geçmiştim. Ulusal Kurtuluş Savaşımızda Fahrettin Altay'ın, büyük saldırıda tek 'atlı kolordusu'nu yönettiğini, büyük piyade kütlesinin önünde düşmanı İzmir'e dek başarıyla kovaladığını, İzmir'e onun buyruğundaki Mürsel Paşa atlılarının girdiğini biliyordum. Uzun yıllardan beridir Ulusal Kurtuluş Savaşımızın arkasındaydım. Onun en küçük kahramanlarını dahi bulduğumda onlarla görüşüp konuşmağa can atıyordum. Bu savaş üstüne büyük bir roman yazmak istiyordum. Ulusal Kurtuluş Savaşı, benim gözümde kutsal bir savaştı. Fahrettin Altay Paşanın atının, biz geçerken bize tepeden bakması çok hoşuma gitti. Durdum, bu kahraman atı gözlemeğe başladım. Bilal Aziz'le konsolos yürüyüp gitmişlerdi. Fahrettin Paşa'nın bu at üstünde yaptığı savaş manevralarını düşünüyor, otuz ağustos saldırı gününün o güzel destanını küçük gövdeli Anadolu atlarının sağrısı üstünde yazan kahramanları düşlüyordum.

General Fahrettin'i her Emirgan'a gittiğimizde akşamleyin ve geceleri kahvenin içinde bir köşede, çevresinde birkaç kişiyle oturmuş görüyordum. Onun Fahrettin Paşa olduğunu daha önce bana Bilal Aziz söylemişti. Ancak, ona şimdiye dek yaklaşarak özel konuşmak olanağını bulamamıştım. Özel durumumdan dolayı çekiniyordum.

"Hasan bey, ne duruyorsun orda?" diye Bilal Aziz'in seslendiğini işittim.

"Paşanın atını gözlüyordum."

"Gel içeri girelim. Biraz da içerde otururuz."

Kahveye girdiğimizde Fahrettin Paşa'nın hemen karşımızda bir dinleyici topluluğunun ortasında oturmuş konuştuğunu gördük: İri kemikli, uzun boylu, sarışına çalan bir adamdı. Ancak yüksek omuzları artık çökmeğe başlamıştı. Yaşlılık, mutlu bir arkadaş gibi onu almış gidiyordu. Kocaman yüzünün ortasındaki iri gözleriyle bize gülerek baktı:

"Bilal Bey, gel şöyle otur da biraz halleşip dertleşelim. Ben, yazarlarla konuşmayı çok severim" dedi. Bilal Aziz, onun gözünde ünlü bir yazardı. Onunla konuşmak, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın o yazılası kahramanlık destanından birkaç sayfacık olsun anlatmak istediği anlaşılıyordu! Bir zamandan beri Bilal Aziz Yanıkoğlu'na rastladıkça iltifat ediyor, onu bayağı konuşmaya çağırıyordu. Ancak, bizim patronun bu tarakta bezi yoktu. Bu kez çağrıyı kulak ardı edemedi. Komutana doğru ilerledi. Komutan, bizim geldiğimizi görünce yarım doğruldu:

"Buyurun, buyurun biraz laflayalım."

Artık, beli bükülmüştü. Ayakta zorla duruyor gibiydi. Yine de sağlıklı zamanında olduğu gibi iri yarı, robüst bir adam olduğu görülüyordu. Bizden önce oturmuş olanlar, sıkışarak bize yer açtılar. Bilal Aziz, bir konuşma kapısı açmış olmak için:

"Paşam" dedi, "eğer sizin kolordunuz olmasaydı Kurtuluş Savaşımızın yengisi gecikir miydi?"

"Bunu hiç hesaplamadım şimdiye dek Bilal Bey. Gazi, düşmanı Türkiye'nin sınırlarından dışarı atmaya karar vermişti bir kez. Sonra, düşman bütün güçlü savunaklarından sökülüp ovaya atılmıştı. Piyademiz, bu süprüntüyü er geç süre süre denize dökecekti. Bizim atlılar dediğiniz gibi olayı biraz daha hızlandırdı..."

Fahrettin Altay, bunları tadını çıkara çıkara, durarak anlatıyordu.

Böylece, bir iki saat Ulusal Kurtuluş Savaşından, Atatürk'ten, öbür ünlü paşalardan, askerlerin, alçakgönüllü Mehmetçiğin erdemlerinden olaylar anlatarak konuştu. Biz müsaade isteyerek kalktığımızda kahvenin dışındaki oturanlar da çok azalmıştı. Dolunay, hemen Emirgan'ın önündeki sularda parlıyordu. Fahrettin paşa, bu uzun konuşmadan sonra sanki gençleşmiş gibiydi. Biz kalkarken o da doğrulmuştu. Dimdik duruyordu.

Ertesi sabah, Fransız bilgini Saintives'in o günlük çevirisini bitirdikten sonra Parkotel'in altındaki Fındıklı yokuşundan ağır ağır Taksim'e çıktım. Tokatlıyan'da oturan Bilal Aziz Yanıkoğlu'na gidiyordum. Ordan da birlikte hergünkü gibi Emirgan'a gidecek, orda *Güneşli Okul* kitabının müsveddeleri üzerinde çalışacaktık. Taksim'in görünümüne egemen bir oturma yeri olan yüksek Eftalapos kahvesinin önünden geçiyordum. Bizim eski şairlerimizden Cahit Irgat'la yüz yüze geldim. Edebiyat çevremizin gençlerindendi. Tiyatroya olan tutkusunu da yakından biliyorduk. Ancak,o kendini şair olarak biliyordu. Her gün hiç olmazsa iki dize yazmayı beceri saymaya başlamıştı. Çok hızlı bir yaşayışı vardı. Bu sıralarda kendisi gibi uzun boylu (belki daha uzun) bir Ermeni arkadaşıyla Beyoğlu'nun türlü eğlence yerlerinde sabahlıyorlardı. Bu yüzden bir şey okumak, bir şey yazmak için zaman bulamıyor, çok üzülüyordu. Bir gün:

"Dinamo" demişti, "nasıl olsa tam bir şiir yazmak için zaman bulamıyorum. Hiç olmazsa aklıma estikçe ikişer, üçer dizelik bir şeyler karalayıp bir yana koymağa karar verdim." Ondan sonra, her günkü rastlayışımızda cebinden yeni karaladığı iki üç dizeyi çıkarır, nasıl bulduğumu sorar, "Gerisini de ilk fırsatta yazacağım" derdi.

"Damlaya damlaya göl olur" derdim, sevinirdi. Sokakta karşılaştığımızda hep ayaküstü konuşurduk. Arkadaşı da dikilerek bizi dinlerdi. Arkadaşının işi neydi, ne yapardı, hiç sözünü etmemişti. Cahit Irgat'ın durmadan içtiğini sanıyorum. Gece uykusuzlukları ile içki kanını kurutmuş gibiydi. Yüzü soluktu, kansızdı. Dinlenemeyen; dinlenmek, uyumak fırsatı bulamayan kişilerin rengini taşıyordu yüzü. Bir sabah, yine İstiklal Caddesi'nde Ermeni arkadaşıyla beni yakaladı:

"Bu kez sana tam bir şiir okuyacağım, Dinamo" dedi. Şiirin adı *Dört Kollu* idi. Bir tanıdığın cenazesinde bulunmuş, ivedice çırpıştırmıştı bu şiiri. Güzelce bir şiirdi. *Dört Kollu* sıfat tamlamasının sağına soluna ölümün usa getirdiği birçok şey serpiştirmişti.

Cahit Irğat, Edirne Öğretmen Okulu'na girmiş, burayı bitiremeyerek ayrılmıştı. Onunla okumuş olan yakın arkadaşları da benim eski ilk gençlik arkadaşlarımdı. Bundan dolayı Cahit

Irgat'la içten ilgileniyordum. İkinci Dünya Savaşı'nın korkunç, karışık günlerinde de bir aralık, onun oturduğu yerde saklanmaya çalışmıştım. Bu nedenle de güvendiğim bir arkadaştı. Bunun için Eftalapos kahvesinin önünde karşılaştığımızda çok sevinmiştim. Hemen ona doğru bir iki adım atarak:

"Nasılsın Cahit Irgat?" dedim.

"Aman, Dinamocuğum, ben de bugün şiirlerimden dolayı sıkıyönetim mahkemesindeyim, çok da işim var, haydi allahaısmarladık, yine konuşuruz" diyerek çekip gitti. Yedi yıldır onu görmemiştim, öyle de çok konuşacaklarımız vardı ki! Başımdan aşağı bir kova soğuk su dökülmüş gibi oldu. Bütün eski arkadaşlarımın bu korku içinde olabileceklerini düşünerek, üzgün, Tokatlıyan'a doğru yürüdüm. yedi yıl önce bu İstiklal Caddesi'nde yürürken her an bir tanış yüzle karşılaşırdın, ya da kalabalıkta bir tanıdık arkadan omzunu dürterdi. Dönünce hep sempatik bir yüzle karşılaşırdın.

......

Bilal Aziz Bursa'ya gitmişti, ordaki İpekiş kuruluşunu görecekti.

Bu yüzden, öğleden sonraları akşama dek serbesttim. Uzun süre Eftalapos kahvesinin yüksek taraçasında oturuyor, gelip geçenleri gözleyerek, şiir yazarak, roman düşleyerek zaman öldürüyordum. Kimi günler bir tramvaya atlayarak Mecidiyeköy tepelerine doğru açılıyor, henüz altüst edilmemiş dut bahçeleri, o doğa güzellikleri arasında akşamlara dek oturuyor, şiir yazıyordum. Sonra, rahat bir tramvay arabası beni alıp bir düş yumağı gibi İstiklal Caddesi'nin kalabalığına bırakıyordu. Caddeden hep yabancı insan yüzleri geçiyordu. Bu kalabalıkta hemen korkunç bir yalnızlık duygusu beni sarıveriyordu, üzülüyordum içimi bu yalnızlık duygusu kaplamış halde Galatasaray'a doğru yürürken Nisuvaz pastanesinin yakınlarında gözlerim birdenbire aydınlandı. Uzun boyu, sempatik yüzü açık çimen yeşili gözleriyle Sait Faik'in bana doğru geldiğini görmüştüm. O da beni görmüştü. Hemen biraz öteki Nisuvaz'a girdik.

Oturduk, çaylarımız yine eskisi gibi büyük fincanlar içinde geldi. Demek ki sekiz on yıl önceki arkadaş topluluğundan kimileri hâlâ bu caddelerde yürüyordu.

"Nasılsın, Dinamo? Kurtulup geldiğini işitmiştim. Demek, böyle karşılaşmamız mukaddermiş. Nerdesin, za buyur etmek zorunda kaldı.
yapıyorsun şimdi? Hiç sesin seç adam, hatırımda olmayan bir
çıkmıyor." ı nedeniyle Sait Faik'i övmeğe
"Şimdilik, Beyoğlu'na yakın ıyınca, Sait Faik, bu aşırı övgü-
semtte oturuyorum. Bir adamcağbenim yanımda utandı:
kâtipliğini yapıyorum. Belki de tıardeşim"dedi, "ben böyle övgü-
mayacağın bu kişiye Fransızcadanalışık değilim."
limsel bir kitap çeviriyorum. Anlaenç adam, yine konuştu:
cağın gibi çevirinin üstüne o imza ougünkü Sait Faik olmak için si-
cak." angi mertebelerden geçtiğinizi biz
"Vay canına be! ne günlere kaloruz. Nurullah Ataç'ın bile büyük
Benim kitaplarım da sömürü altınldanışla vaktiyle sizi nasıl kenar-
Yaşar Nabi kitaplarımı basıp duruyraktığını da biliyoruz."
ama bana yine annem bakıyor."ıit Faik, bu sırada yalnız düşünü-
Biz, böyle dertleşirken Sait Fail susuyordu. Genç adamın Sait
okuyucularından olduğu anlaşılan,i övmesinde büyük bir gerçek pa-
ne onun gibi ince uzun boylu gençduğunu o sıralar ben de düşünü-
adam yanaştı, Sait Faik de onu rum.

GERÇEKLİ VE ESTETİK

Veysel Öngören

Belli bir estetik var ki, edebiyat - pıt'tan bakıyor. Yapıt'tan gözlenen kimi özelliklerde, sanatçıya bir ö- lük ölçütü uyguluyor. Bu ölçütle- pıtı önceleyen kimi değerlerdir. E- tetikte, yapıtın bağımsızlığı, sanat özgünlüğü ve edebiyat değerleri i yerindedir, ama edebiyat bağıms- ğildir. Çünkü bu tavır, ayni and- taya çıkan ve çift yanlı bağlanm eksiklik taşır: Yapıtı edebiyatın - cut sorunlarına bağlayamamışt edebiyat değerlerini yalıtmıştır. E- lıtma, edebiyatın sorunlarını mt edebiyatın içinde belirleyememiş - sındadır. Buyuruyor. Buna soyut- tik demek yanılgı olur, çünkü, h- ram soyutlamayı içerir. **Bağıms- mamış estetik** demek gerekir. - bağımsızlaştırmış olmakla yetiniy bu yolla edebiyatı yalıtıyor.

Ama, mevcut edebiyatın soru edebiyatla edebiyatı yapan sanat- sında bir bağ olarak görülürse, ı bir estetik ortaya çıkar. Bu bağ, - sal içeriğin bağlaşığı olan hayat- rileri de içermektedir. Çünkü bu - lar, hem sanatçı tarafından gel- miştir hem de yapıt döneminin - larından kaynaklanmaktadır. B sayesinde, bir ülke edebiyatının - liliği öbür tarihsel süreklilikler- çikleştirilebilir. Sanatçının özgü de açığa çıkar. Bir sanatçının - lüğü, edebiyat dediğimiz edinili gününün yaşarlığı ile ilişki içine tarzındadır.

TEMEL KURAL

Edebiyatın bireylerle ilişki iç rebilmesi için temel bir kural g bilir ve bu kuralın yukardaki e lerce iki türlü kullanılışı var. Te ral: Edebiyat kimi değerleri soyu onları olgu kurma yeteneği ile

ek bir yaşama biçimini dile ge-

)YUT BIRAKILAN DEĞERLER

nımın bir yolu, bu soyutlanmış ri içeriklendirirken, hayat alt a yeniden bağlamıyor. Bunun nuçlar verdiği görüldü. Bu tarz, pratiği üstünden kayıyor ve t gençlik hevesi oluyor. Çoluk , işe azığa karanlar edebiyat yor. Okuma kimi mesleklere, eraklılara kalıyor. Türkiye'de iyatın okuyucusu, okuma yaz- nin çok altındadır. Önemlisi, kendine güvenen edebiyatın usu, iyi edebiyat okuyanın al- t. Bir işaret olarak; görmezlik- tnen Reşat Nuri, Halide Edip anuyor. Ve çeviri edebiyat da- bk okunuyor. Çeviri iyi edebi-)okunuyor; bu uyarıcıdır. Otur- mya edebiyatının çeviri yoluyla ası, okuma tadı yerleşimi için t olanaktır ama bağımsızlaşma- retik bu olanağı çok başka bir ykullanmaktadır. Çünkü onun yı okuma tadı ve gönderme; ki- nlekler ve meraklılar kümesi ola- rık tehlikeli bir tip'te sıkışıyor. G eğilimi edinmeyenler, kendile- riece doğal **toplumsal işlev**leri ile tayor ve bu işlevde, kör gözüne, el parası diye birbirine giriyor. Tersine, okumacı adam da, ken- didoğal toplumsal işlevi ile tanım- la tenezzül etmiyor, bunu alel adünya görüşünün siyasal müca- dadı altında ya da şimdilerde ti- kıbiricik olan'ın söylemi adı al- tısişik bir tatmine dönüştürüyor vema işini bir temrin kılıp, buna dadın olma" diyor. Bu muhase- bokumayanın zihinsel etkinliği ve okuyanın doğal toplumsal etkinliği pu- vantaj'a geçmemektedir. İşbölümünün yabancılaştırdığı insanıl ırayı iyice göz- den düşürür gibi, akıl ve adele ikile- minde oluşan yapay bir taban yaşanı- yor. Yanılsamadır. Birincisinin ideolo- jisi **dünyalaşmış din**dir ve ikincisi **ra- hipliği** üstlenmiştir. Tuhaftır İsa, an- latıcı olduğunu kabul etmedi. Gerçe- ğin kendisi olduğunu söyledi. Muham- med anlatıcı'yım demiştir ama bir dev- let kurmuştur. Ardılları da anlatıcı ol- makla yetinmemiştir. İsa'nın ardılları- nın da devlet kurması gösteriyor ki, dünyalaşmış din, **anlatıcı** ve **eyleyeni** birbirinden ayırmaya yanaşmıyor. Ama uyum da sağlayamıyor. Çünkü, dünyaya dışardan sokulmuş **değer**de, gerçekliğin çelişkisel yapısını yok ede- miyor. Uyum sağlayamamaktadır çün- kü; rahip, mümini delalet içinde görü- yor.

Bu tipteki okuyan, kendi toplumsal işlevini düzen değişikliğine dönüştür- düğü zaman ya da kişiyi temsil ettiği- ni (İsa) söylediği zaman -ki zaten ya onu ya onu yapıyor- olan olur: İşleyiş kurallarını fark etmediği, zaten merak da etmediği bir dünyayı değiştirmeye durur yahut kendisini kişi'ye ikame eder ve o, birikmiş özlemlerini bunla- ra yöneltir. Çok geçmeden dünyanın değiştirilmesi gibi bir kavramdan, ey- leyen insanı nefret eder hale getirir ya da İsa tipi, kişiyi iğretiler. Bunda hiç- bir kötü niyet yoktur ve bundan son derece üzgündür. Ama, kendinden kuşku duymak aklına gelmez. Başka- sından da kuşku duymaz. Çünkü, kuş- kuyu, kendisinden ve başkasından ya- lıtarak, görünmez bir düşman haline getirdiği **delalet**e yöneltir. Bu çift yön- lendirişte, özlemleri ve hakikat aynı şey olmuştur ve o, idealizme düşer. Bu ide- alizmin içeriği, düşünce pratiği ile ha- yat pratiğini ilişki içine sokamamış olmasıdır.

DEĞERİN SOMUTLANMA EĞİLİMİ

Edebiyatın temel ilkesinin kullanımı başka türlü de düşünülebilir: Soyutlan- mış değerler içeriklendirilirken, bu de- ğerler, hayat alt yapısına bir kere da- ha bağlanmalıdır. Çünkü iki estetikte de, her sanat yapıtında bütün olup bi- ten, içeriklendirme yoluyla dile getiril- miş hayat biçimindedir. Bu biçim; oku- yanı; imgelemi ya da ideolojisi ya da özlemleri için değil, bunlarla birlikte ve önemle, mevcut yaşama biçimi için de ilgilendirebilmelidir. Ama mevcut ya- şaması, özlemlerinin gerçekleşmediği bir istenmeyen olarak ortaya çıkmama- lıdır. Böyle bir şey, bireyi ve hayatını

bir seçenek olarak ortaya çıkarmıyor ve tercih dışı bırakıyor. Oysa birey, kendisini ve hayatını tercih etmekten vazgeçmez. Bu yüzden de edebiyatı okumuyor. Okunmadığı için de edebiyat işlevsiz kalıyor ve okunduğu yerde de işi gücü, yalıtılmış değerleri beslemek oluyor. Eğer bireyin bir ideolojisi olduğunu kabul ediyorsak, bir yapıtta bireyin mevcut yaşamının istenmeyen olarak kendisine sunulması, onun ideolojisini eleştirmiyor, tam tersine ideolojisinin henüz gerçekleşmemiş olduğunu ve gerekli olanın bu gerçekleşme olduğunu söylüyor. Bu yazarın kendisi için de aynı şeyi düşünmesi demektir. Bundan ötürüdür ki, bilinçlendiğini düşünen yazarın ideolojisi tarafından, birey ideolojisinin doğrudan eleştirimi de aynı sonucu doğurmaktadır.

ANALİZ

Çoluk çocuğa karmış adamı, kendi yaşama koşulları içinde ve onlarla birlikte analiz etmek de var. Bu yetmez. Onun ideolojisini de eleştirmek gerekir. İdeolojisinin eleştirisi ise, onun yaşama koşulları ile ideolojisini karşı karşıya getirebilmeyi becermektir. Bu koşullar daima ideolojisi ile çelişiktirler. Bu koşulların değerlendirilmesi adına (çoğun, buna yorum deniyor) analize ölçü yapılmış yazar ideolojisi ya da herhangi bir kurumsal edinilmişlik, analizi bulandırır. Bireyin ideolojisi, onun nesnel hayat koşulları tarafından eleştirilmiş olmalıdır. Bu koşullar, yazarın ideolojisini de eleştirmelidir. Bunun için ise, yazarın başkası ile kendi bağlaşıklığını, yani kendi toplumsal biçimini fark etmesi gerekli. Ancak bu fark ediş, yazarı tarihsel gerçekliğe bağlayabilir. Çünkü bizi bir birey olarak da bir yazar olarak da yanıltan şey, faaliyetimizde kullanmakta olduğumuz gereçlerin ötesine geçemeyip, onları tarihsel koşullar yerine koymamız ve istenmeyen yaparak, yalıtılmış kavramlara sığınmamızdır.

SEÇENEK

Yazarın ideolojisi, eleştiriye vurulmuş olsun ya da olmasın, burada bir seçenek olarak belirir ve yapıt bununla bireyi yönlendirir. İstese de istemese de edebiyatın sorumluluk altına girdiği nokta burası. Bu yönlendiriş, bireyin yaşama koşullarına doğrudan nüfuz eden bir perspektife, yapıtın bireyi bağlamış olmasıdır. Bu seçeneklilik, bireyi ya kendi ideolojisine (Kerime Nadir), ya yazarın ideolojisine (Tahsin Yücel, Selim İleri, Enis Batur; değişik bir düzeyde: Yakup Kadri, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt; değişik bir düzeyde; Kemal Tahir'in kimi romanları) ve ya da yaşanan hayat da dahil, topunun eleştirisine (Reşat Nuri, Orhan Kemal, Kemal Tahir'in gerçekçi romanları, İrfan Yalçın) gönderir. Hiçbir yazar herhangi bir göndermeden kurtulamaz, çünkü, söylem bir ideoloji taşır ve söylem bir seçmeyi de taşır. Birey, eleştiri tabanına gönderilmemişse, son çözümde, bireyin gene kendi ideolojisini doğrulaması kaçınılmazdır.

Bu eleştirinin olabilmesi için, yazarın söylemi, bireyin nesnel hayat koşullarının yasası ile uygunluk içine girmiş olmalıdır. Analiz de bu yasayladır. Ancak bu yasa, bireyin yaşamasına getirilmiş analiz sayesinde, söylemi bireyle hesaplaşma içine sokabilir. Yazarın ideolojisi ile okuyanın ideolojisini çelişki birliği içine sokabilen bu noktadır. Bu seçeneksel konumda, seçmenin yönünü yasa belirlemektedir. Faaliyette kullandığımız gereçler, estetik yaşantı birimlerine dönüşmüştür ve belirleyen değil, belirlenen oldukları açığa çıkmıştır. Soyutlanmış değerler aracılığı ile yazınsallaşmış yaşama biçimi böyle elde edilmişse, değerler, hayatta bir kere daha somutluklarını aramak zorundadırlar. Mevcutla çatılmalarında hem onlar hem mevcut eleştirilecektir ve bireyin de, hayatının da tercih biçimi ele geçecektir.

AMA

Bu gerçekleşmemişse, açığa çıkan şey, bireyin gerçekil yaşamının adiliği, pisliği, değmezliği olacaktır. Değerler, hayatın kendinde somutlanma olanağı bulamadığı için, öksüz kuşlar gibi, tarihin dönüşümleri dışına düşmüştür ve bireyin bilinci onları mutlaklaştırırken, hayatı mutlaklaştırmakla kalmayacak, kendisini de mutlaklaştıracaktır: "İsrafil sürun vurunca, herkes mezarı üstünde yeşerecek." Bu tümce kuşkusuz kesin bir tarih bilinci içermektedir ama tarihi ahlaka ve yargıyı da doğaüstüne taşımakla tarihi mutlaklaştırmaktadır. Bu yüzdendir, her an denetlenmeyen bilinç, bir dogmadır. Burada yanıltan şey, bireyin ve mevcut hayatın doğrulanmamasının, yabancılaşmanın doğrulanmamasını da içermesidir. Ama görmek gerekir ki mutlak olarak doğrulanmamıştır. Yanıltan ikinci nokta, adi, pis ve değersiz olanın geçici alınmış olmasıdır. Ama değişebilir alındığı kuşkuludur. Görmek gerekir ki bu geçicilik, onun dışında bir mutlak'ın, değişmez'in seçimi ile sağlanmıştır. Oysa tarih, ayakta duracak kadar kararlı ve yürüyebilecek kadar değişebilirdir. Ve bir mutlak'a ya da başka bir şeye göre var değildir.

ŞİZOFRENİ

Çoluk çocuğa karan adam, **kendisinin ve hayatının göz göre göre dışlanışını yemez. Dünyaya bir anlam vermek ister.** Bu istek bir ikilem yaratmıştır. Eyleme ile zihinsel etkinliğin bağlaşıklığı koparılamayacağından, bir ikilem olarak, teori-pratik birliği, bir yanından salt zihinsel etkinlik ile sıkıştırılmıştır. Yani bir yanda salt teori, öbür yanda teori-pratik birliği. İnsanın dünyaya anlam verme isteğinin, insan pratiğinden koparılması için form hazırlanıyor. Başka deyimle, bir yanda buyuru kılınmış düşünce, bir yanda insan faaliyeti. Bu tarihi içinden kemiren şizofrenidir. Bunu tarihin dinamiği görmek isteyen bir tekil'ci düşünüş de yaygınlaşmaktadır. Oysa bu, yabancılaşmanın teknik yapısıdır ve yabancılaşma, tarihin dinamiği değildir. Böyle bir şey Hegel'ciliktir. Ama, böylece pratik, salt zihinsel etkinliğe bağlanarak, dışardan ve insanüstü bir yargılayış tarafından dünyanın yönetildiği açık ya da örtük ortaya atılınca, -bunu ortaya atan Tanrı adına bir elçi ya da bir düşünür ya da soyut değerler ya da tekil adına bir sanatçı olmuş fark etmiyor; bu şizofreni, bizzat kendi faaliyetini insanın kendisinin anlamasını bulandırmıştır. Çünkü buradan, faaliyeti gerçekleştiren enerjinin de insanüstü olduğu sonucuna çıkılır. Sanatta ise, bu tarz enerjinin yerine konan, dil ya da duyarlıktır. Çünkü bu tarz sanatta, söylemin tanığı gene söylemin kendisidir. Böylece, insan bir yana; insanın temellendirilmesi bir başka yana düşmüştür. Bu bile, ancak insan düşüncesinde biçimini kazanabiliyor ve işte, yabancılaşmış düşünce budur. Mutlaklık, inancın mutlaklığına dönüşüyor.

KOPUKLUK

Çoluk çocuğa karan adam bunu da yememiştir. Meselenin çözümünü, kendi toplumsal gerçekleşmesinde aramıştır. Egemenlik onu, daima bütün adına, salt düşüncede avlamıştır. O da inadına, inanmış ama, kuramı pratiğinin dışına atıvermiştir. Her türlü kuramsal ilgiyi, salt kuramın olduğu yere gönderivermiştir. Halklarla entellekt birikim arasındaki kopukluk budur. Rahip bu yüzden var. Bu adam, birey ve bireyin hayatına verdiği anlamla, dünyaya verilmiş anlamın arasındaki kopukluğun bekçisidir. Halkın kuramı dışarı attığını örtmek için, durmadan

pratiği dışarı atar. Bütün vulgerliklerin nedeni de bu iki yanlı kopukluktur. Rahip, silahlarını daima teori-pratik birliğine yöneltti. Bu yüzden bugün, şairin de silahlara gereksinimi var. Ama şairin silahları, yalıtılmış teorik kültürün **dünyaya ikame edilmesine** karşı çalışıyor.

SAVUNMA

Demek ki, bağımsız estetik, sanat yapıtında dile gelmiş yaşama biçiminin, teori-pratik birliğini içermesine ve gerçekliğe ikame edilmiş her şeyi açığa çıkarmasına yöneliktir.

Bu ise, teorinin de insan faaliyeti olduğuna ve insan **işi** olduğuna halkın inandırılmasından başka bir şey değildir. "Halka bilinç dışardan mı gider, yoksa içerden midir?" gibi bir tartışma yanlıştır. Mesele, kendini korumak için halkın dışarı çıkardığı biçimdeki kuramsal geleneğin terk edilmesidir. Tarihi ayakta tutan da ökeler değil, bu savunma olmuştur.

Halk, bu savunmanın kuramsal temellerini hep "hikmet" ve hikmet'in folklorik karşılığı olan "fıkra" ile aramıştır. Fakat bir noktaya dikkat edilmelidir. "Hikmet" yetkiyi hep genelde almış, bir değer olarak koymuştur. Ama beşeridir. "Fıkra", askıya almıştır. Bu, halkın insan faaliyeti alanındaki kurama özleminin ipucudur.

BİR TEMEL BİRİM

Halk, hikmet'te ve fıkrada isted bir dünyayı arar. İstenen dünya ec biyatın bir temel birimi olarak öne s rülebilir. Bağımsızlaşmamış estetik t istenen hayatı çizerken, bunun koşu larını "olması gereken"den türetmek tedir. Bağımsız estetik, istenen dünya nın koşullarını, olan'ın gelişme doğrul tusunda izlemektedir. Hayatın pratiğ üzerinden kaymıyan budur. Ancak böyle bir şeyde, birey "bu hikayede onun da adının geçtiğini" fark edecektir. "Hikmet", yerini olgusal süreç anlatımına bırakmalıdır. Ancak o zaman, "fıkra"nın askıya aldığı **yetki**nin kökeni açığa çıkar. Bu köken, düşünce pratiği ile hayat pratiğinin bağlaşıklığından başka bir şey değildir. Salt kuramın; zihnin kendisi ya da zorunlu işlevi olduğu gibi bir yanılsama terk edilip, **salt-kuramın**, zihnin işleyişinin, zihin tarafından bir denetimi olduğu kabul edilmeden bu açığa çıkmaz.

ÖNCE ŞAİRİN KENDİSİ

Deneyler gösterdi ki ezilmişlik, ezmişlik, sömürü, cahillik, bağnazlık, bilinç, bilgelik vb. gibi kavramların, gönderici öğeler olarak yapıt kurgusuna temel alınması, bağımsızlaşmış estetiği geri çağırıyor. Çünkü göndermenin biricik deneticisi yasa, bu durumda kurgu dışı kalmıştır. O zaman bu kavramlar başkaldırıyı, gençlik rüzgarına dönüştürmektedirler. Oysa hayat, çok daha ciddidir. Bu ciddilik karşısında, bu kavramlar toplumsal değişim bilincini, düşüncenin içine tutsaklamakta ve hayat pratiğini bir vesayete teslim etmektedirler.

Halkın pratiğinde uç veren tarihsel olay kestirimlerinden ve buralarda aranabilecek olan halkın bilinç uçlarından kaynaklanmayan her atılım; sınıf ve sınıflararası bilinci ve birey'i salt bir düşünce pratiği görmekten başkaca sonuç vermez. Bu ise bir temrin'dir. Maça çıkılmayacaksa hiçbir önemi de yoktur. Maç mutlaka oynanır. Hayatta ise tribün yoktur ve rahip **zorla** kurulmuş bir tribünde oturmaktadır. Ayakta duranlardan numarasız tribünlere, oradan numaralı tribünlere ve sonunda şeref tribününe yürüyüş olunca rahip, "asiler" der. İşte bu yüzden ve kimin **asi** olduğunun anlaşılması için, eyleyen bireyin özlemleriyle, bu özlemlerle çelişen bireyin yaşama biçimi yüz yüze getirilmeli, gerek gerçeklik gerek değer yargısı olarak, özlemleri ile uygunluk gösteren öğeler de ortaya konmalıdır. Bu son nokta, özlemlerinin bir eleştirisini yapma olanağını da verir. İdeolojik eleştiri burdadır. Bireyin özlemi, bireyin kendi zihniyeti içinde mahkûm edilmeden, birey kendi konumunun farkına varmayacaktır ve böyle bir fark ediş olmadan hiçbir şeyi ciddiye almayacaktır. Bu, onun hayatını onun gözünde mahkûm etmekle olmaz. Onun hayatı önünde onun ideolojisini mahkûm etmekle olur. Bireyin toplumsal varlığı ile ideolojisini, birbirinden seçikleştirmemiş bir sokuluş, bireyin mevcut konumu ile bireyin ideolojisi arasındaki çelişkinin birliğini açığa çıkaramaz ve bunu, nesnel gerçekliğin taşıdığı çelişki birliğine bağlayıp bireyin eğilimlerini tarihin mevcut doğrultusuna açamaz. Ama bunu yapabilmek için, şairin, kendisinde de aynı şeyi deniyor olması gerekir.

YENİ HAYAT GÜDÜMÜ

Bugün şiirde böyle bir şey baş vermiştir. Bu başarıyı, sadece şairin dünya görüşü yetisine bağlamak son derece yanıltıcıdır. Bu, her şeyden önce, bireyimizin dönüştüğü yeni hayat güdümünden geliyor. Bizim insanımız her zaman ekmeğini kıran kırana kazanmıştır. Bu arada kazandığından çok daha fazla şeyin kendisinden alındığını da daima bilmiştir. Bu, Tolstoy'un köylülerinde de böyleydi. Toprak dağıtması için, Mustafa Kemal'in gönderdiği Vali'yi Beş'e "Ağanın toprağını nasıl alırım" diyen köylüde de böyleydi. Bugün, kendi toprağa el koyma yöntemlerini, kadastro ve toprak komisyonlarına tercih eden çiftçide de böyle. Bu, kendi yalnızlığını onun doğru gözlemişliğidir. Kendisine verilenden çok fazlasının alındığına inandığı için, dün, vali'nin önerdiği toprağı kabul etmemiştir. Bu, verilen toprağı elde tutamayacağına inanmasındandır. Burada bir ekonomi-politika bilinci var. Bugün de, komisyonlara, toprak reformlarına, "sahibin olmazsa neye yarar" demesi, budur.

Ama bugün bir şey daha var. Kır adamı artık, en ufak bir kıpırtıda toprağa el koymaya ve onu işlemeye sımsıkı sarılmıştır. Ama kendi yöntemiyle ve onun yasa bilinci, yasayı kendine uyarlamaktan başka bir şey değil. Bu, bugünün gerçeği. Dünkü güvensizlik, bugün, yalnız kendine güvenmeye dönüşmüştür. Bu ise, yeni bir üretim biçiminin işi. Burada bizim için özgül olan şey, ekmeğin kıran kıranalığını artık yalnız kendi ellerinden bekliyor olmasıdır. Bu, bugünün faaliyetindeki dinamiğin öznelliğidir. Nesnelliği ise, Türkiye'de bir alt yapı devrimi olup bitmiştir. Mübeccel Kıray, çiftçiyi "pazar için üreten" diye tanımlayıp, "köylü ve çiftçi ayrı şeydir, köylü hemen hemen kalmamıştır" derken, kuşkusuz, yaşadığımızın en büyük saptamalarından birini yapmaktadır.

Köy, ülke bütünlüğüne bir perspektif değil, ülke faaliyet bütünlüğünün bir farklılaşmasıdır. Kırda, bugün güçlü olan egemendir ve bu burjuvaya dönüşmüştür. Zayıfı eliyor ve kenti teperek bir **yedek** oluşturmuştur. Kır içinde, kendi emeğini kendi üretim aracına (traktör, tarla, biçer, patoz) uygulayarak, farklılaşmış emeği ciddi ciddi sınırlayan bir kesimi de barındırıyor ve bu kesim, o çok güvenilmiş olan küçük esnaf ile aynı bağlamda bir küçük burjuva yarattı. Ücretli işçi içindeki tarla ve dükkandan seçikleşmemiş kesimde, engücü, dinamiğin öznelliğine çift yanlı bağlanmaktadır. Almanya'da işçi, parasının büyük kısmını emlaka yatırıyorsa, güvensizliği hatırlatıyor ve yad eldeki çalışmasıyla da kendi ellerine yaslanmayı maddileştiriyor. Dinamiği vurguluyor.

Yediğiyle birlikte, köyde ve kentte farklılaşmış olan emek: Ücretli işçi, elbette burjuvazinin karşısındaki seçenektir. Bu, her şeyden önce, dinamiğin nesnel tabanını ifade ediyor ve di-

namiğin öznelliğinin de güvencesi olarak ortaya çıkıyor. Sınıfsal çatışma, hayatın her anında ve her yerde karşımıza kıran kırana çıkmaz. Bunu böyle beslemek büyük bir vehimdir. Ve sınıfsal çelişki, kendi birliği içinde olgunlaşmadan, buna dönüşmez. Ama ortaya çıkmış bir seçeneksel konum önünde sen, puvantajını kimin muhasebesine tutmaktasın. Mesele böyle konmalıdır.

Bireyimizin geçirdiği dönüşüm, kendi yazgısını kendi ellerinden beklemektir. Gerçekil bağlaşığına sahip bu bilinç ucu, teori-pratik birliğine açılan penceredir.

ŞAİR DE

Şair, kendi durumunun farkına varmak zorundadır. Bugün, bizim için sınıflaşma, kitapların yazdığı bir şey değil, bizim tarihimizin algıladığı taze bir aşamadır. Onun için çözümü de kitaplarda değil, bizim dikkatimizdedir. Bu, 950'den beri yüze çıktı ve gün gün yoğunlaşageldi. Ülkenin, **özlemleri sınırsız yırtıcı bireyi** gözden kaçırıldığı an, bütünsel bir kavrayışa varılamaz. Bu adam, Osmanlı tipi devletin baskısından sıyrıldı ve şimdi kalıntılarını temizlemekle meşguldür. Elit ideolojisi bunu engelleyemeyecek. Bu adama bilinçsizdir, cahildir demek boş sözdür. Adamın apaçık kendine ait bir bilinci var ve kendine bilgedir. Şair, kendi durumuna baksa bunu anlar.

Şairi bugün kimse bir meteliğe almaz. Velev, burjuva da olsa. Ne kasideden bahşiş, ne Enderun katipliğinden ulûfe almaktadır. Ne de milletvekili atanmaktadır. Şairi ancak, o da seçerse, sermaye finanse eder. Ve ondan da sonuna kadar karşılığını ister. Artık hiçbir söğüt gölgesi yok. Şair, bireyinden sorumlu apaçık bir **insandır.** Bu onu, belki de ilk olan bir şey olarak, ülke faaliyeti ile ilişki içine sokuyor. Ekmeğinin ucundaki öbürü ile yüz yüze getiriyor. Şair ekmeğin hangi yüzündedir. Seçeneği nedir. Şair, istese de, şairliği ile bireyi arasında bir ikilem yaratmaya artık gücü yetmez.

Ama şair bu noktada bir parça bulanmaktadır. Tekil'ci olan, zaten rahiptir. Ama öteki de, yalnız ve azıksız kalışını, zaman zaman siyasal çelinmişliği yönünde havalandırarak, kahramanlık kültlerine bulaşıyor ve rahiple bir göbek bağı arar gibi duruyor.

Ne var ki bu şair, gene de kendinden öncekilerden farklıdır. Bu adam yeni bir şey. Ondan öncekiler ve şimdi rahip bireyi "iktidar dizgesinin bir parçası"(1) olmaktan kurtarma adına, bu tuzu kuru nihilizm ve anarşizm adına, "acılı" ve "kahraman" vb. birer betim bulmuşlardır. Öncekiler, dünyanın yönetilen bir şey olduğunun bilincinde olmak gibi bir doğru dürüstlük içindeyken, öyle görülüyor ki, kendilerini, yönetenin yerine biraz fazlaca koydular ve rahip, bugün, dünyanın yönetilen bir şey olduğunu unutmuş görünüyor.

DEDEM KORKUT

Bu yüzden olacak, şair bugün, gerçek yenilgiler, gerçek yengiler ve gerçek esirgemezliklerle çevrilidir. Onun görevi bunu anlatmaktır. Bu bilinci çok pahalıya öğrenmektedir. **Yakın tarihin ilk gerçek anlatıcısı odur.** O git git daha açık görmektedir ki, ağyar, bütün hatları ile harekettedir ve o anlatmadığı an, oracıkta var olup duran acı ve esirgemezliğin kendisi değil ama acı ve esirgemezliğin konulmuş adı yaşamaya geçmeyecektir. Bu Dedem Korkut bilinci pekişip, anlatıcı'lığın vazgeçilmezliği ışıdıkça, anlatıcı'nın isim babalığı ile çağına tanıklığının aynı şey olduğu kavrandıkça, bağımsızlaşmış estetik gürbüzleşip yaygınlaşıyor. Devrimci sanat, zamanının devrimci pratiğinin meşruluğunu, mevcut üstyapı eleştirisine yönelmiş altyapı analizlerinde açığa çıkarıp, yücelten sanattır. Devrimci pratiğin kökleri ise, derinde, insan faaliyetinin işleyişindedir. Kendi başına kalmış düşünce pratiği kadar, sanatsal pratiğin de önemi olmaz.

(1) Delilik ve Sanat Üzerine. Oğuz DEMİRALP, TAN — Haziran / 1982

VEYSEL ÇOLAK

ÖLÜNCEYE KADAR YARALI

Pencerem mavileşti, ufuk kanadı
Bir uçağın gürültüsü döküldü gökyüzüne
Saate baktım, nerdeyse martılar uyanacaktı.
Issızım, herşeyden uzaktayım, nasıl uyusam
Bir kaçağı seviyorum, buharlaşıp giden suları.

Bilmiyorum dünyayı kaç kez dolaştım
Küçücük kız günlüğüne yazmış olmalı
Sadece su içecektim son durağımda
Kurşuna dizilenlerin sayısı kadar ölecektim
Acılarıma doyunca durduracaktım bu yürüyüşü.

Bir kaçağı seviyorum, buharlaşıp giden suları
Yol açmalıyız ikimize taşın içinden
Köprüler yıkıldı insanlar tam geçiyorken
Gün ışığını söndürdü görmekten korkan adam
Yalnız, gözlerini oyanlardan daha cesurdu.

Bir kaçağı seviyorum, buharlaşıp giden suları
Görmediğiniz her kuytuda sorulmamış bir soruyum
Haberin gelmez azalmaz mutsuzluğum
Duygularım yargılanır bütün gün
Yüreğine sinirlenmiş delikanlılar unutulur
Anlamıyorum, tarih nasıl anlatabilir korkuyu?

Bir kaçağı seviyorum, buharlaşıp giden suları
Özlemi her geçen gün yüklenir, taşıyanı ben olurum
Fazlasına dayanamam ölürüm belki.

'84

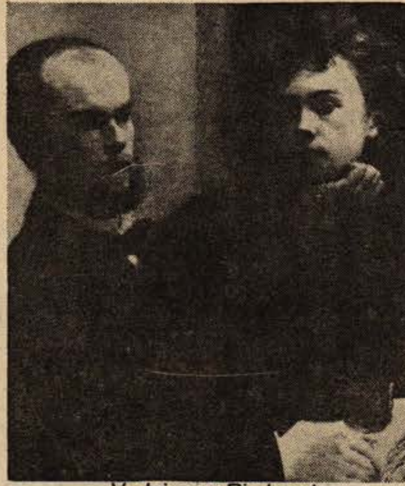
TOPLUMSAL DEĞİŞMELER VE EDEBİYAT AKIMLARININ DOĞUŞU

XIX. YÜZYIL ŞİİRİNİN GERÇEKÜSTÜCÜLÜK ÖNCESİ

Erdoğan Alkan

Ondokuzuncu yüzyıl burjuvazinin topluma tüm ağırlığını koyduğu bir yüzyıldır. Fransız Devrimi'ni gerçekleştiren bu yeni sınıf, daha sonraki yıllarda, toplumun tüm kuruluşlarını kendi yararına değiştirdi. O halde, yüzyılın sanatı da bu yeni sınıfın yaşam öyküsünü ve sorunlarını yansıtmalıydı. Öte yandan, sanayi devrimi meyvelerini vermeye başlayınca bir başka sınıf daha ortaya çıktı: İşçi Sınıfı. Bu sınıfın da köklü ve yoğun sorunları vardı. Onun sorunlarına da yanıt aramalıydı sanat. Oysa şiir **"şiirsellikte"** direndi, roman, öykü ve tiyatronun gerçekçiliği de **ayrıntı**'nın gözleminden, **ayrıntı gerçekçiliği**'nden öteye gidemedi.

Değişen toplumla birlikte sanat alanında da bazı değişiklikler oldu. Örneğin, önce **Romantizm Akımı ile, artık yalnız soyluların yaşam öyküleri değil, her şey şiirin konusu haline geldi. Tumturaklı klasik şiir dilinin yerini, gelişigüzel bir sesle yazılmış, kişisel duyguları, kentsoylunun duygularını yansıtan diri ve canlı bir halk dili aldı. Soylu kişiler sürüldü, bireyin imgelemi, düşgücü ve duyarlığı, "ben"in kendinden geçişi ve kişisel lirizm egemen oldu. Ozanlar biçime değil öze ağırlık verdiler. Doğa ve insan kaynaştı. Tekdüze kuralcılığın yerine düzgün anlatıma önem verildi. Daha sonra, Parnasse Okulu ozanları romantizmin kişiselliğine tepki gösterip kişisel olmayana (impersonnel) ve nesnele (objectif) yöneldiler. "Lirizmi artık bir yana bırakalım, şiir bireysel bir destanda kanatlanamaz. Bilge bir kuşaktanız, çağın aydınlık yoluna girmek için geçmişe yönelmeliyiz, bilimin yoluna, olguculuğun (positivisme) yoluna böyle girebiliriz. Geçmişi imgelemelerle çağrıştırmak değil de, en yeni bilgiler yardımıyla yaşatmak söz konusudur" dediler. Ne var ki, bu ozanlar da, geçmişi didikleyip, soğuk bir plastik güzellik yaratmaktan öteye gidemediler. Sembolistler *plastik güzelliği* ve *nesnelliği* savunan, *özdekçi* (materialiste) ve *olgucu* (positiviste) Parnasse'cılara tepki olarak ortaya çıktılar. *Ülkücülüğü* (idealisme) ve *sezgiciliği* (intuitionisme) savundular. *Duruk*'un (statique) karşısında yer alıp *oluşumu* (devenir) kutsadılar. *Örtülü güzelliği* sevdiler, doğaya, nesnelere, olaylara *buğulu* bir camın ardından baktılar. Gerçeğin, yalın, çok açık biçimde değil de *simgelerle* sunulmasını, şiirin anlatımına okurun bilinciyle olduğu kadar *bilinçaltıyla, sezgilerle* yaklaşmasını istediler. "Şiir yüreğin şarkısıdır" dediler, ezgiye büyük önem verdiler. Efsaneler, masallar, düş, ruhsallık başlıca konulanydı. Büyüyle, dinsel törenlerle, falcılıkla ilgileniyor, ilkel insanın bilgeliğine saygı duyuyorlardı.**

Verlaine ve Rimbaud

Görülüyor ki, bu üç akımın da ozanları, sosyal gerçeklere, bireyin toplum içindeki gerçeğine, sosyalist öğretilere, gündelikçi köylünün, işçinin, kısaca emekçinin yoksulluğuna, sömürülmesine, ezilmesine karşı kayıtsızdılar. Kendi sınıflarının köklü sorunlarıyla da ilgilenmiyorlardı. Sanayi ve kentsoylu devriminden önce halkın büyük çoğunluğu bir **camia** (communaute) içinde yaşıyordu. Bu camia yaşamı belli bir güvence sağlıyordu. "Onun alınyazısında artık, umulmadık, önceden kestirilemeyecek bir olaya pek az yer ayrılmıştı. Tüm yaşamı, doğuştan, toplumsal bir çerçeveyle sınırlandırılmıştı; yeri, sosyal katmanı ya da sınıfı, loncası, camiası belliydi". (1) Sanayi devriminin meyvelerinden yararlanan küçük burjuvazi, sosyal kabuğunu kırmış, bir ölçüde özgürlüğüne kavuşmuştu. Ama bu özgürlük yükselmekten çok, düşme özgürlüğüydü, bir burgacın, bir çalkantının içinde dönüp duruyordu.

Bu kayıtsızlık ve ilgisizlik nerden doğuyordu?

Sosyalist öğretiler henüz emekleme çağındaydı. Ayrıca, yüzyılın birinci yarısında egemen sosyal öğretiler, işçiyi siyasal olarak bilinçlendirmeye ve örgütlemeye yönelik değildi. **Saint-Simon** *verimlilik* kavramı üstüne kurulmuş sosyal bir düzeni savunuyor, *gelecek sanayinindir* diyordu. **Fourier** işçilerin toplu halde üretim yapacakları ve toplu yaşayacakları geniş bir derneğin, *phalanstère*'lerin kurulmasını istiyor, ütopik çözümler öneriyordu. İngiliz reformcusu **Owen** çıkar yolu üretim ve tüketim kooperatiflerinin kurulmasında arıyordu. Anarşist Proudhon sadece yakıp yıkmaktan yanaydı.

İşçi sınıfı eğitimsizdi, kendi ozanını çıkaramıyordu.

Şiirde toplumsal gerçekçilik, bireysel girişimlerden öteye gidemedi. Romantiklerin yoksulluk üstüne yazdıkları, daha çok bir acıma duygusunun ürünüydü. Hugo, ozanın işlevinin halklara kılavuzluk etmek olduğunu söyler ama, bu görevi yaparken ozanın siyasal arenaya inmemesini ister. Solun önderliğini yapan Lamartine'in asıl amacı, işçi sınıfının siyasal erki ele geçirmesini engellemekti. Parnasse Okulunun kurucularından **Leconte de Lisle**, bir süre **Lamennais**'nin sosyal düşüncelerinden etkilendi, sosyalizmi savundu, Phalange gazetesindeki şiirlerine demokratik ve Fourrier'ci bildiriler sıkıştırdı, sonra halka küsüp fildişi kulesine çekildi. **Baudelaire**, 1848 Paris ayaklanmasına katıldı. *Le Salut Public* adlı sosyalist bir dergide yazılar yazdı. *İşçilerin Şarkısı* (Chant des Ouvriers) *Paris Tabloları* (Tableaux parisiens), *Şarap* (le Vin) şiirlerinde halkın yoksulluğuna özden bir yürekle eğildi. Siyasetten çabuk usandı, saf şiiri yazmaya başladı. **Verlaine**'in sosyalizme bir süre ilgi duyduğu, ama bu öğretiden pek çabuk vazgeçtiği yazılır. Aşırı bireyci ve bencildir. Karısından kurtulmak için gönüllü asker yazıldı ama hemen cepheden kaçtı. Meyhaneler ve kiliseler arasında mekik dokuyan ozan, halkla gerçek anlamda ilk kez Mons cezaevinde yüzyüze geldi. *Gaspard* şiiri, kendi sefaletini olduğu kadar büyük kentlerin kurnazlıkları, dolap ve düzenleri içine düşen taşralı halk adamının sefalet ve dramını yansıtır. 1871 Paris ayaklanmasını coşkuyla alkışlayan **A. Rimbaud**, Hugo'dan esinlenerek yazdığı *Demirci* (Forgeron), *Garipler* (les Effarens) gibi şiirlerinde insanın sosyal gerçekliğine eğilir. Ozanın 'komünist bir anayasa taslağı' hazırladığı bile söylenir. Ne var ki, sonradan Rimbaud, şu katılmadık bir anarşist kesildi: *"Cumhuriyetler, krallar,*

ordular - yeter be! -/ Sömürgeler, halklar, çanınıza ot tıkansın."

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında sosyalist öğretiler sesini duyurmaya başladı. Bu nedenle, özellikle sembolizmin özgür dizeci ozanları toplumsal sorunlara eğildiler. Belçikalı **Emile VERHAREN** (1855-1916) sembolik şiire somut bir içerik, toplumsal bir gerçeğin içeriğini, sanayi devrimi içindeki işçi sınıfının içeriğini ve yaşamın olgularını getirdi. Ama yapıtında işçi sınıfının örgütlenmiş bir siyasal savaşımla kurtuluşu söz konusu değildi. İşçi sınıfına Victor Hugo gibi ülkücü bir açıdan bakar (Robert SABATIER). İşçi sorunlarına, toplumsal sorunlara eğilen başka ozanlar da oldu: **Jules Mousseron, Adolphe Vard, Pierre Emile Jouin, François Barillet, Eugene Manuel, Fernand Massy, Clovis Hugues, Jean Richepin** gibi. Ancak bunlar güçlü bir şiir ortaya koyamadılar. 1870'lerden Birinci Dünya Savaşı'na dek Avrupa uzun bir barış dönemi yaşadı. Sanayi devriminin ürünlerini, nimetlerini bölüşen Batı Avrupa açlıklarla, acı gerçeklerle yüzyüze değildi. Birinci Dünya Savaşı'nın yıkımlarıyla Osmanlı İmparatorluğu karşılaştı; Batı Avrupa, Osmanlı topraklarını bölüştü, yeni sömürgeler kazandı, Ortadoğu'nun petrolüne el koydu. Bu yüzdendir ki *gerçekçi şiirin sesi, ancak, yirminci yüzyılın birinci yarısında, toplumsal çalkantı ve dönüşümler içindeki bir Doğu Avrupa ülkesinden, Sovyetler Birliği'nden gelecektir.*

Sembolizmden sonra, şiirde gerçekçi (realiste) bir akım olmadığı halde, neden yeni akım kendine, bir tepki ürünü olan gerçeküstücülük (surréalisme) adını uygun buldu? Çünkü şiirde atlanan (ya da kalıcı örneklerle yaygınlaşamayan) gerçekçilik(réalisme) akımı, roman ve öykü alanında vardı. Bu yazı dizisinde amacımız, yalnız şiir akımlarının doğuşunu tanıtmak. Ama sembolizmden sonra gelen gerçeküstücülük (surréalisme) akımının nasıl doğduğunu açıklayabilmek için roman ve öykü alanındaki *burjuva gerçekçiliği ve doğalcılığı*na da kısaca değinmek zorundayız.

Gözlem eğilimi ve deneysel bilimler yöntemi

Avrupa'da gerçekçilik *gözlem eğilimi* (Balzac, Stendhal, Flaubert) şeklinde ortaya çıkar ve insani (beşeri) gerçeklerin incelenmesinde *belgesellerden* (Goncourt kardeşler) ve *deneysel bilimler yönteminden yararlanma* (Zola ve naturalisme) şekline alır.

Fransız edebiyat tarihçileri ve eleştirmenlerine göre gerçekçi roman ve öykü, Fransız edebiyat tarihinin hemen her döneminde var. Ancak gerçekçilik akımını **Balzac**'ın yapıtlarıyla ele alırlar. Yirmi yılda doksan roman ve uzun öykü, otuz öykü ve beş tiyatro oyunu yazanHonoré de Balzac (1799-1851) rèalisme'in en belirgin yüzlerinden biri kabul edilir. *La Peau de Chagrin* (1831), *Louis Lambert* (1832), *Seraphita, la Recherche de l'Absolu* (1834) felsefi romanlarıdır. *Köy Doktoru*'nda ekonomik ve sosyal bir sistemi sergiler. *Gobseck* (1830), *Otuz Yaşındaki Kadın* (1831), *Albay Chabert, Tours Papazı* (1832), *Eugénie Grandet* (1833) Balzac'ın gerçekçilik altında toplanan romanları.*Köylüler* (1844), *Modeste Mignon* (1844), *Kuzen Pons* (1846), *Kuzin Bette* (1847) ve *Yosmaların Görkemleri ve Sefaletleri*'nde gelenekleri inceler, özel yaşamları, Paris yaşamını, taşra yaşamını, siyasal ve askeri yaşamı, köy yaşamını ele alır. Kahramanları; yiyen içen, fiziğini, giysilerini, işini gücünü, oturduğu yerleri bildiğimiz etten kemikten varlıklardır. Balzac'a göre roman *"gelenek ve göreneklerin"* öyküsüdür ve köklerini *maddi gerçekte* aramalıdır.

Romantik çıkışlı olduğu halde romantizme cephe alan *Stendhal (1783-1842)* ilk romanı *Sevi*'de (de l'Amour) sevi sorununa bir analizci, bir matematikçi olarak yaklaşır. Romanlarında denetim altında tuttuğu bir romantizm egemendir, ama konularını gerçek olaylardan alır. *Kırmızı ve Kara*'nın konusunu mahkeme tutanaklarından çıkardı. Julien Sorel, Isère mahkemesinin ölüme mahkûm ettiği Antoine Berthet'dir. *Parma Manastırı*'nın konusu ise İtalyan kroniklerinden alınma.

Romanlarında geleneklerin tablosunu çizer. *Kırmızı ve Kara* Fransız toplumunu, taşra soyluluğunu, kilise ortamını, Paris soyluluğunu ve Restauration döneminin son yıllarındaki siyasal töreleri anlatır. *Lucien Leuwen*'de, Louis Philippe dönemindeki zengin burjuvazi; *Parma Manastırı*'nda İtalyan saraylarında dönen dolaplar sergilenir.

Konularını gerçek olaylardan alır ama kahramanlarına genç yaşta ve kısa zamanda büyük işler yaptırtarak onları gerçeğin dışına iter. Böylece Stendhal büyük ölçüde romantik kalır, gerçekçiliği *ruhsal*'dır.

Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında yazılan, Balzac, Stendhal ve Merimée'nin yapıtları gerçekçilik örnekleri olarak gösterilir ama, bir *öğreti* ve *estetik* olarak bu akım 1850'lerden sonra ağırlığını koydu. İlk savaşımı *Daumier, Millet* ve *Courbet* gibi ressamlar verdi; akım, zafer tacını ise Flaubert'in *Madame Bovary* adlı romanı ile giydi. Roman sanatına *yöntemli ve nesnel gözlemin* yolunu ilk açan Flaubert'dir. Yazarın Madame Bovary'de Yonville adıyla anlattığı kasaba,. *Altın Aslan* hanıyla, *Kırlangıç* adlı yolcu arabasıyla, aslında Ry kasabasıdır. Romanının gerçeğe yakın olmasına büyük özen gösteren yazar, köy düğünlerine gider, tarım kurullarının toplantılarına katılır, eczaneleri dolaşır. Roman, sürekli değişim ve çalkantılar içindeki bir toplumda, kabuğunu kırmak, özgürleşmek, başka dünyalara açılmak, yükselmek isteyen, ama yükselmek isterken düşen bir küçük burjuva kadınının dramıdır. *Duygusal Eğitim*'de (Education Sentimentale) Flaubert çağındaki toplumun bir tablosunu çizer. Bu yapıtıyla yazar, sinemanın kurucusu olarak kabul edilir. Arkeolojik roman *Salambo*'yu ise bir yandan eski Akdeniz uygarlığı üstüne belgeselleri okuyarak, öte yandan, Tunus'ta Kartaca örenlerini inceleyerek yazdı.

Flaubert ve Goncourt kardeşler gibi **ZOLA**'nın da belgesellere karşı büyük tutkusu var. Zola'ya göre, *naturaliste* romancı, fizyolojik koşulların ve çevre etkisinin özellikle altını çizmek zorundadır, çünkü kişiyi belirleyen bu ögelerdir. Naturaliste romancı, gözlemle edinilen yasaların gerçekliğini saptayan bir deneycidir.

Germinal adlı romanıyla sanatının doruğuna ulaştı. İşçi sorunlarına eğildi. Politikayla uğraştı. Casuslukla suçlanıp hapse atılan Dreyfus'ü savunmak için *J'accuse* adlı romanı yazdı.... *Gerçek* (la Vérité) adlı yapıtında ise dine dayalı okulların rezilliğini, bu okullardaki papaz öğretmenlerin ahlaksızlığını sergiler ve laik eğitimi savunur.

Nasıl Bir Gerçekçilik?

İngiliz romancısı Robert Louis Stevenson, 1893 yılında kaleme aldığı *"Gerçekçilik Üstüne Not"* yazısında, *ondokuzuncu yüzyıl réalisme*'i hakkında şunu yazar: "Edebiyatta bir önceki yüzyıla göre büyük değişiklik ayrıntının girişiyle gerçekleşti". Ve Stevenson, söz konusu gerçekçilik ve doğalcılığın, romantizmin yozlaşmasından başka bir şey olmadığını ileri sürer. Bu gerçeği yıllar sonra Aragon da şu tümceyle vurgular: "... doğalcılıkta *ayrıntı*, bütünü güçlendirme yerine, sanat yanıtının amacı olmaya yönelir, ağaç ormanı gizlemeye kalkar..", ".. uysal betimlemenin sınırı içindeki sanatçı bir tür aile albümü oluşturmakla yetiniyordu. Modası geçmiş giysilerin, şipşakçının yakaladığı ilginç bir anın, ilginç bir davranışın sergilendiği bu albüm, bazen okuru güldürebilir, ama bu albümün bizzat aile kavramını ve toplumu olduğu gibi sergilemesine izin vermez. Doğalcılığın çizdiği yaşam sahnelerinin öyküsü işte budur." (2)

Bir kez daha yineleyelim. Özden çok ayrıntılarla uğraşan ondokuzuncu yüzyıl gerçekçiliği, toplumla birlikte değişen kentsoylu yaşamındaki çalkantıları, yükseliş ve düşüşleri yansıtamadığı gibi, büyük kitleleri oluşturan köylü ve işçinin sorunlarına da eğilmiyordu.

Toplumsal sorunlara büsbütün kayıtsız yüzyılın şiiri ise bu ayrıntı gerçekçiliğini bile atlayıp sembolizmden gerçeküstücülüğe (surreálisme) geçti.

(1) Romansal olan Günlük Olandır, Lefebvre, Varlık, sayı 922, s: 21
(2) Saf Şiir Yoktur, s: 48, De yayınevi, mart 1984

XIX. YÜZYIL ŞİİRİNDEN GERÇEKÇİ ÖRNEKLER

Türkçesi: Erdoğan Alkan

Verhaeren

FABRİKALAR

Burada, camın kıvılcımlandığı büyük çatılar altında
Buhar yoğunlaşıyor tutsak güçte;
Isırıyor çelik çeneler ve tütüyor;
Büyük anıtsal çekiçler
Döğüyor örslerde altın bloklarını
Ve harlanıyor dökümler bir köşede
Eğri büğrü korlar halinde, baş eğen dökümler

Ötede titiz parmakları çevik dokuma tezgâhlarının
Usul ince gürültülerle, küçük devinimlerle
Ve kas telleri gibi hafif ve ince
Ve titreşen ipliklerle çarşaflar dokuyor.
Enlemesine deri şeritler
Koşuyor bir ucundan bir ucuna salonların
Ve büyük ve şiddetli çarklar
Boraya tutulmuş çılgın değirmenlerin rüzgârındaki
Kanatlar gibi dönüyor.
Pinti bir gün
Kirli pencere camlarından
Sıyırıp geçiyor her emeği
Kendiliğinden ve özenli
Sessiz işçiler
Düzenliyor evrensel tiktaklı devinimi
Ateşle ve çılgınlıkla mayalanan
Ve inatçı dişleriyle parçalayan
Yürürlükten kaldırılmış insanca sözü.

Verlaine

GASPARD

Geldiğimde durgun, yetim
Büyük kentteki insanlar
Beni kurnaz bulmadılar,
Yalnızlıktı tek servetim.

Yirmisinde yeni yeni
Sevda ateşiyle yandım,
Kadınları güzel sandım
Onlar çirkin buldu beni.

Harpte ölmekti dileğim:
Gerçi yurtsuz, kralsızdım
Pek de yiğit sayılmazdım
Beni beğenmedi ölüm.

Bunca çektiklerim niçin?
Zamansız mı doğuverdim?
Kardeşler, büyüktür derdim
Dua edin Gaspard için!

Rimbaud

GARİPLER

Gece soğuk, kar serpiyor
Fırıncı ekmek yapıyor
Beş küçük çocuk

Bakıyorlar somunlara,
Yazık değil mi bunlara
Donları delik!

Ve fırıncının kolları
Çeviriyor somunları
Harlı fırında.

Somunların çıtırtısı
Fırıncının zevzek sesi
Kulaklarında.

Büzülmüşler o daracık
Ana göğsü gibi sıcak
Delik önünde.

Ekmek iftar sofrasının
Çörekleri gibi, bakın
Çıkıyor işte.

Delikten yaşam tütüyor,
Böcekler ile ötüyor
Kızaran ekmek

Çarpıyor, nasıl iştahla
Yırtık giysiler altında
Beş çocuk yürek.

Toplanmış kuşluk vaktinde
Kırağı, çiyler içinde
Yoksul İsalar.

Küçük delikte yüzleri
Ekmeklerde aç gözleri
Ne söylüyorlar?

Büzülmüşler, bu alaca
Tan vaktinde, budalaca
Dualar kime?

Yırtık donları patlıyor
Bağırmaktan. Savruluyor
Gömlekleri kış yelinde.

CASSIUS CLAY'IN AMERİKAN RÜYASI

Muhammed Ali dünyanın en ünlü insanlarından biri olmadan çok önce, 18 yaşında Kentucky'nin Louisville kentinden altın madalya kazanma umuduyla Roma'ya giden Cassius Marcellus Clay adında atılgan ve arkadaş canlısı bir gençti. Clay, Olimpiyat köyü'nde keyfi yerindeydi, her ülkeden insana kendisini boşboğazlıkla tanıtıyor, onlara şakalar yapıyor, birlikte resim çektiriyordu.

Ringde de işini tam yaptı. (81 kiloda şampiyon olmuştu) (...) Maçtan sonra yaptığı basın toplantısında bir Sovyet gazeteci, bir zenci olarak, ülkesinde kendisine bazı lokantalarda yemek yemesine izin verilmemesi konusunda ne düşündüğünü sordu. Clay kızgınlıkla bağırdı: "Rus, bizim bu mesele üzerinde çalışan işini bilir adamlarımız var. En büyük, en güzel arabalar bizde. Yiyebileceğimiz bütün yiyeceklere sahibiz. Amerika dünyanın en büyük ülkesidir. Benim yemek yiyemediğim yerlere gelince, yemek yiyebileceğim çok yer var ve bunların sayısı, yiyemediklerimden daha çok."

Ve böylece Cassius Marcellus Clay altın madalya kazanma amacına ulaşmıştı. Clay madalyasına tutkundu. Onunla yatıyor, onunla yemeğe gidiyor, her zaman takıyordu. Öyle ki altın kaplama aşınmış, altındaki kurşun görünmeye başlamıştı. Louisville döndüğünde kahraman gibi karşılandı. Evinin önü Amerikan bayraklarıyla donatılmıştı, babası basamakları mavi, beyaz, kırmızıya boyamıştı. Cassius madalyası boynunda babası ile birlikte fotoğrafçılara poz verirken, babası Amerikan ulusal marşını söylüyordu.

Çok geçmeden Cassius profesyonel oldu ve Louisville'in beyaz on milyoneriyle bir anlaşma yaptı. Milyonerler onun çalışmasını destekleyeceklerdi, her biri gerektiğinde araması için telefon numaralarının yazılı olduğu kağıt parçaları verdiler.

CIA Günlüğünden Mexico/68

Washington DC/15 Ekim 1966 —
Mexico City /20 Haziran 1968

"Mexico City İstasyonundan gelen ilginç bir telgraf beni düşündürdü; bu, 1968'de yapılacak Oyunlar için bir CIA görevlisinin ABD Elçiliği Olimpik ataşesi olarak atanmasıyla ilgili bir öneriydi... Geçmiş Olimpiyatlarla ilgili operasyon raporlarını gözden geçirdim. Sovyetler'in 1952'de Helsinki'ye katılmalarından bu yana her Olimpiyatların içinde vardık. Melbourne, Roma, Tokyo ve şimdi Mexico City. Provokasyonlar, kaçmalar, propaganda, Amerikalı atletlerin Olimpiyat Köyü operasyonları için eğitilmeleri, Kış Oyunları, Yaz Oyunları,her yerde CIA vardı... Olimpik kılıflı görev konusunda hem CIA'de hem de Dışişleri Bakanlığı'nda bazı kararlara varılmıştı. Bölüm Başkanı Bill Broe beni Meksika'ya gönderme konusunda pek istekli değildi. Kendisi 1964 Olimpiyat Oyunları sırasında Tokyo'da İstasyon Şefiydi ve bu tür kültürel bir olayın doğası gereği politik tavırları yumuşatmasının işlere engel olacağı inancındaydı....En iyi gelişmelerden birisi Büyükelçinin iki Olimpik ataşe istemeye karar vermesi oldu. Diğeri Amerikan Üniversitesi'nin eski basketbol coach'u ve şimdi Ekvador'daki Barış Gönüllüleri spor programı başkanı olan Dave Carrasco olacaktı. Ben görünüşte onun yardımcısı olacaktım ki, gerçekten spor alanında tanınmış olması oldukça yardımcı olacaktı. Dahası Dave Meksika sınırında doğmuştu ve Meksika spor çevrelerinde çok arkadaşı vardı....Dave Carrasco'nun benden bir-iki hafta önce Meksika'ya gitmesine karar verdik, ben de bu arada Meksika masasında sayfa çevirmeyi sürdürecektim. Aynı zamanda iki haftalık full-time bir Sovyet Operasyonları Kursunu tamamlamıştım....Eğer dürüst olsaydım Olimpik kılıflı görevden çekilir ve yeni bir iş aramak için ayrılırdım. Şimdi Olimpiyat ofisinde Carrasco ile çalışırken, istasyonun denetiminden biraz uzaklaşabileceğim ve bu iş üzerine yoğunlaşacağım. Aynı zamanda Olimpiyatlar sonrası için yeni bir iş fırsatı gözeteceğim....Bu Olimpik kılıf fevkalade. Dave ve ben Olimpiyat hazırlıklarıyla ilgili çeşitli örgütlerin başkanlarına gidiyoruz. Bunlar arasında Organizasyon Komitesi, Meksika Olimpiyat Komitesi ve onun Meksikalı atletler için kurulan geniş eğitim merkezi, Meksika Spor Konfederasyonu ve çeşitli spor dalları federasyonları var. Bu örgütlerin her birinin de ABD Elçiliği Olimpiyat Oyunları ofisince karşılanacak bir şeylere ihtiyaçları var... İstasyondakiler, en üsttekinden en alttaki görevliye kadar hepsi, benim Olimpik kimliğimin,her birine kendi alanlarında nasıl yardımcı olacağı konusunda heyecanlılar. İstasyon şefi Scott her şeyden önce mümkün olduğunca çok insanla tanışmamı ve Olimpik kimliğimi güvenceye almamı istedi. Sovyet operasyonları bölümünün başkanı yeni potansiyel ajanları belirleme ve değerlendirme; Komünist Parti bölümü, devrimci örgütlere sızması söz konusu olacak kişileri belirleme; Gizli Operasyon bölümü, Organizasyon Komitesi'nde görevli basın mensupları ile ilgili verileri istiyordu. İrtibat bölümü Sovyet ve diğerlerinin Olimpik ataşeleri arasından Meksika'nın hizmetine geçebilecekler üzerine bilgi isterken, Meksika bölümü Meksika Hükümetine ve iktidar partisine sızabilecekleri belirlemeyi talep ediyordu. Ajan malzemesi bakımından belki de en yoksul olan Küba operasyonları bölümü Küba Olimpik Ataşesi, Olimpik çerçeve içinde Küba'ya gidebilecek solcular ve Kübalılarla ilgilenecek her kim olursa onun hakkında bilgi istiyordu. Bütün bu bölümlerdekiler benim Olimpik kılıfımı kendi operasyon hedefleri açısından istikbal vaad eder buluyorlardı....Bir CIA görevinin daha sonuna geldik. Beklediğimden biraz erkendi. Çalışmalarımdan hoşnut olduklarını söylediler ve Olimpiyatlardan sonra istasyonun siyasi kısmına geçmem isteniyordu.... İstifa isteğimi resmen açıkladığım için büyük bir rahatlık duyuyorum. Bunu belki daha Montevideo dönüşü yapmalıydım, çünkü Meksika'ya geleliden beri kendimi son derece baskı altında hissettim- namussuz bir durumda namussuzca davranmış gibi; şu var ki, iki eksi, bir artı etmiyordu. Bill Broe haklıydı: Olimpiyatlar soğuk savaş politikasına uygun değildi.."

(Philip Agee, CIA DIARY—Inside The Company, Penguin 1983).

Bir gün Louisville belediye başkanı Clay'i çağırıp, madalyasını kenti ziyaret etmekte olan ileri gelenlere göstermesini istedi. Belediye başkanı Cassius'un Sovyet gazeteciye ABD'de zencilerin durumu üzerine verdiği yanıtı şöyle tekrarlayıp, kurumlanıyordu: "Cassius dikelip ona dedi ki" diyordu belediye başkanı, "bana bak komünist... Afrika'da oturmaktansa Louisville'de oturmayı tercih ederim. Hiç olmazsa burada yılanlar, timsahlar yok ve çamur içinde oturmuyorum! İşte böyle dedi. Cassius bizim oğlumuzdur, gelecek dünya şampiyonumuz."

Ama Clay gazeteciye öyle karşılık verdiği için pişman olmuştu bile.

Eve dönerken, arkadaşı Ronnie King'le birlikte yalnızca-beyazlara ait bir restoranda durup, iki hamburger ve içecek istemişlerdi. Ama servis yapılmıyordu. "Bayan" dedi Clay garson kıza, "ben Cassius Clay'im, Olimpiyat şampiyonu" ve kırmızı, beyaz, mavi kurdelelerle tutturulmuş altın madalyasını gösterdi. Garson kız restoranın sahibine dönüp baktı, adam patladı: "Kim olursa olsun umurumda değil! Sana söyledim, biz zencilere servis yapmayız!" Beyazlardan oluşan motosikletli bir çete de oradaydı, yerlerinden kalkıp tezgâha yanaştılar. Ronnie King, Clay'in milyoner destekçilerinin adı ve telefon numaralarının olduğu kâğıdı çıkardı ve yardım istemesini söyledi. Ama Cassius yapmadı. Daha sonra, *En Büyük* adlı kitabında şöyle yazacaktı: "Altın madalyamı onların izni olmadan kazanmıştım. Onların izni olmadan bir anlamı olmalıydı. O madalyanın ben kazandığım için anlamı olmasını istedim. Onlardan yardım istemek bir sahipten diğer bir sahibe gitmek gibi geldi."

Clay ve Ronnie King restoranı terkettiler. "Roma'da Tüm Amerika'nın Çocuğu olarak kurduğum ne kadar hayal varsa bitmişti. Olimpiyat balayım sona ermişti" diyordu Clay. Park yerine geldiklerinde çete üyelerinden biri yanlarına gelip, altın madalyasını çıkarıp kendisine vermesini istedi. Clay ve Ronnie motosikletlerine koştular, çetenin beyaz mahallelerde yakaladıkları bazı siyahları çok kötü dövdüklerini biliyorlardı. Çeteden iki kişi peşlerinden gelip, onları yakaladı. Şiddetli dövüşün sonunda çete üyeleri kan içinde kalmış, kötü yaralanmışlardı. Bırakıp gittiklerinde Clay ve King kanlı vücutlarını ve elbiselerini yıkamak için nehire indiler. Ronnie King altın madalyayı aldı, özenle temizledi ve boynuna astı. Madalya ilk kez Clay'in göğsünden uzaktaydı. "İlk kez onu olduğu gibi gördüm, sıradan bir nesne". King madalyayı tekrar arkadaşının boynuna taktı. Köprünün ortasına geldiklerinde Cassius Clay kenara yanaştı, altın madalyasını boynundan çıkartıp Ohio Nehri'ne fırlatıp attı. Sonra şöyle yazacaktı: "Madalya gitmişti, ama kendimi rahatlamış hissettim, kendime güven duydum. Beyaz umut olarak tatilim bitmişti. Yeni, gizli bir güç duydum."

(David Wallechinsky, The Complete Book of the Olympics'den, Penguin 1984)

Söyleşi

"Satrançta Turnuva Hazırlığı" Üzerine

Uluğ Nutku

Uluğ Nutku
Serdar Çelik

• Sayın Uluğ Nutku, TV satranç program hazırlayanlarından biri olarak çeviri için bu kitabı seçmenizdeki amacı açıklar mısınız?

• Ülkemizde satranca olan ilginin son yıllarda büyük bir artış gösterdiğini gözlemliyoruz. Bunun doğal sonucu olarak satrancı öğreten ve oyuncunun ilerlemesini sağlayan Türkçe kitaplara gereksinim ortaya çıkmaktadır. Bu gereksinme, özellikle, satrancı salt bir oyun olarak, yalnızca boş zamanlarda zevk veren bir eğlence gibi gören kişilerce değil de, onu bir spor olarak kabul eden, yani turnuvaları yapılan ve bir mücadele zevki tattıran karşılaşma ya da yarışma olarak gören kişilerce duyulmaktadır. Bu bağlamda, ülkemizde "asıl satrancın" turnuva oyunu olduğu anlayışı yerleşmektedir.

Bizde daha çok başlayanlar için kitaplar basılmış, yahut çevrilmiştir. İlerletici düzeyde kitaplar ise, hemen hemen yok denecek kadar azdır. Oyuncuyu turnuvalara hazırlayan, çalışmalarında kılavuzluk görevini yüklenen bir kitabın eksikliği sürekli duyulmaktaydı. Bu yüzden böyle bir kitabı çevirmekle bu büyük boşluğu dolduracağımızı düşündük. Koblenz'in kitabı, açık anlatımlı ve sistematik olduğundan, okuyucu tarafından kolaylıkla anlaşılmaktadır.

Bilimsel bir konuda bilgi veren bir kitabı, konuyu az çok bilen ve güç de olsa öğrenebilecek bir düzeyde olan kişilere göre yazmak oldukça zor olsa gerek. Çünkü hem okuyucuyu sıkmadan, olayı tüm karmaşıklığına ve zorluğuna rağmen basitçe anlatacaksınız, hem de bu işi yaparken, konunun özünü saptırmamaya çalışacaksınız. Koblenz, satrançta hem oyuncu, hem de öğretmen olarak ustalaşmış bir kişi ve ayrıca en önde gelen Sovyet satranç yazarlarından biri. Deneyimi oldukça fazla. Bu yüzden konunun üstesinden kolaylıkla gelmiş.

• "Turnuva Satrancı" kavramını açabilir misiniz?

• Satranç bir spordur. Her spor dalı gibi onun da yarışmaları vardır. Bu yarışmalar Uluslararası Satranç Federasyonu'nca (F.İ.D.E.) belirlenen kurallar çerçevesinde yapılır. Bu yarışmalara katılan oyuncular, diğer spor dallarında olduğu gibi birbirleriyle kıyasıya bir mücadeleye girerler. Bu açıdan turnuva satrancı, evlerde, kahvelerde v.b. yerlerde, herhangi iki kişinin karşı karşıya gelerek oynadıkları oyundan tamamen farklı bir biçim alır. İkincisinde zevkli zaman geçirmek ana amaçken, birincisinde yarışarak, mücadeleye girerek üstün gelme birincil önemdedir.

Bir turnuva oyuncusunun, başarılı olabilmesi için satrancı yakından tanıması gerekir. Satranç oyununun üç ana bölümü vardır: Açılış, oyun ortası ve oyun sonu. Bu bölümlerin her biri için yüzlerce kitap yazılmıştır ve hâlâ yazılmaktadır. Bu da konunun ne kadar güç ve karmaşık olduğunu, açıklayıcı ve öğretici pek çok bilgi gerektirdiğini basitçe göstermektedir. Bu üç bölüm stratejik olarak birbirleriyle sıkı bir ilinti içersindedir. Açılışın iyi oynanması oyun ortasında yarar sağlayacak, oyun ortasının iyi oynanması da oyun sonunda kazanç getirecektir. Bu yüzden bu üç ana bölümün iyice öğrenilmesi

gerekmektedir. Doğal ki, yalnızca kuramsal olarak öğrenmek yetmeyecektir. Öğrenilen bilgiler, bolca uygulama yaparak sindirilmelidir. Kuramla uygulamanın sıkı birlikteliğinin satrançta da esaslı bir önemi vardır.

Turnuva oyuncusu, ayrıca, rakiplerini iyi tanımalı, rakibinin oyun tarzını bilerek onun nerelerde hatalar yapabileceğini sezinlemelidir. Bu psikolojik yöntem, satrancın önemli unsurlarındandır.

Bütün bunlar, turnuva satrancının ne kadar güç bir iş olduğunu göstermektedir. Bu yüzden satrancı spor sayan ve onun daha başka yararları da olduğunu kabul eden ülkelerde satranç eğitimi küçük yaşlarda başlatılmaktadır. Çoğunda beden eğitimi gibi eğitici kol olarak okullara girmiş ve hatta bazı ülkelerde öğrencinin sınıf geçmesini etkileyen önemli bir ders olmuştur. Bazı ülkelerde ise salt satranç okulları kurulmuş ve ayrıca spor akademilerinde kol olarak yer almıştır. Bu ülkelerin gerek ekonomik, gerekse kültürel alanda ileri olmaları rastlantısal değildir. Bugün baktığımızda sporda ileri ülkelerin satrancta da ileri olduklarını görüyoruz. Ne yazık ki, ülkemizde hâlâ satrançın spor sayılıp sayılmaması tartışılmakta ve satrancı tavlayla karıştıran ya da bir tutan bir düşünce bulunmaktadır.

• Sayın Serdar Çelik, süreli yayınlarda siz de satranç köşeleri düzenlediniz, düzenlemektesiniz. Bu arada, "Satrançta Turnuva Hazırlığı" kitabının çevirisi süresinde Uluğ Beyle birlikte çalıştınız. Ülkemizdeki satranç yayınlarının durumu konusunda siz ne düşünüyorsunuz?

• Ülkemizde satranç yayınlarının sayısı yok denecek kadar az. 1943'te Selim Palavan'ın yazdığı bir kitap ve 1955'lerde Nezih Yazgaç'ın çevirdiği eski dünya birincilerinden Capablanca'nın **Satrancın Esasları** adlı kitabı dışında 1980'e kadar Türkçe basılmış ciddi başka kitaplar yok. Ciddi diyoruz, çünkü satrançla ilgili başka birkaç kitap çevrilip basıldı, ama bunlar herhalde satrancı bilmeyen ehliyetsiz kişilerce çevrilmiş; içinde satrancı yanlış tanıtan ve öğreten pek çok hata bulunmaktadır. Biz bunları satranç adına zararlı yayınlar olarak kabul ediyoruz.

Son birkaç yıl içinde ciddi yayınların sayısı artmağa başladı. Bunlar arasında Ümit Ünkan'ın **Sicilya Savunması ve İspanyol Açılışını** kapsayan açılış kitabını ve **Ustalıkta İlk Adımlar**'ını, Ali Karatay'ın çevirdiği Reti'nin, **Satrançta Büyük Ustalar ve Modern Görüşler**'ini, Erol Mintaş'ın çevirdiği Znosko-Boronski'nin **Açılış Tuzakları**'nı sayabiliriz.

Serdar Çelik

Bütün bunlar dünyadaki yayınlarla kıyaslandığında çok az. Özellikle İngiltere, Yugoslavya, Sovyetler Birliği, ABD ve Almanya'da satranç yayıncılığı büyük bir sanayi halini almış. Her yıl bu ülkelerde yüzlerce kitap basılıyor ve dünyaya satılıyor. İstek çok fazla. Türk satranç oyuncusu da bu kitaplara bağımlı, ama yabancı dil yetersizliğinden bu kitaplardan alınan yarar çok az.

• Başka satranç kitaplarının çevirisi üzerinde çalışmayı düşünüyor musunuz?

• Bir satranç kitabını çevirmek ilk bakışta kolay bir transkripsiyon gibi görülebilir. Oysa fikirleri, Türkçede en iyi biçimde vermek, özgün satranç deyimlerinin tam karşılığını bulabilmek, henüz bütünüyle yerleşmemiş bir terminolojiyi olgunlaştırmak titizlik ister. Bu bakımdan henüz işin başındayız.

Ayrıca hangi kitapların öncelikle çevrilmesi gerektiği bir sorundur. İlk aşamada temel oluşturacak ve yönlendirecek kitaplara gereksinme var. Bu konuda çevirmeyi planladığımız birkaç kitap var.

• Sayın Serdar Çelik; Gerek Uluğ Bey, gerekse siz, Türkiye Satranç Federasyonu'nda ve İstanbul Satranç Derneği'nde yönetim kurulu üyesi olarak bulundunuz, çeşitli görevler üstlendiniz. Bu vesileyle Türk satrancını yakından tanıyorsunuz. Türkiye'deki satranç etkinlikleri hakkında biraz bilgi verir misiniz?

• Türkiye'de satrancın örgütlenmesi 1940'larda başlar. 1943 yılında İstanbul Satranç Derneği kuruldu. Daha sonra Ankara ve İzmir Satranç Dernekleri açıldı. Bu üç derneğin bir araya gelmesiyle 1954 yılında Türkiye Satranç Federasyonu (T.S.F.) kuruldu. T.S.F. 1962 yılında Dünya Satranç Federasyonu'na (F.İ.D.E. kısa adıyla bilinen bu kuruluş, 120 üyesiyle, F.İ.F.A.'dan sonra en çok üyesi olan uluslararası spor kuruluşudur) üye oldu ve bu tarihten itibaren iki yılda bir yapılan satranç olimpiyatlarına ve 1971 yılından itibaren de Balkan ülkeleri arasında her yıl yapılan satranç takım birinciliklerine katılmaya başladı. Bu birincilikler 1975 ve 1980 yıllarında olmak üzere iki kez ülkemizde düzenlendi. Ayrıca 1982 yılında Balkan bireysel birinciliği yine ülkemizde yapıldı ve bilindiği gibi bu turnuvayı büyük bir başarı gösteren ulusal oyuncumuz Can Yurtseven kazandı.

Yurt içi etkinlikler arasında, T.S.F'nin her yıl düzenlediği Türkiye büyükler, gençler, küçükler ve bayanlar birinciliği ve bazı kentlerdeki il birincilikleri, ayrıca derneklerin düzenlediği çeşitli özel turnuvalar sayılabilir. Bunlar arasında çeşitli kuruluşların da katkılarıyla lise ve üniversitelerde yapılan takım ve bireysel birincilikler de önemli yer tutmaktadır. Bu arada Cumhuriyet Gazetesi'nin 1973-77 yılları arasında her yıl düzenlediği İstanbul Liseler Takım Birinciliği, bu düzenlemelerin en etkili olanıdır.

Son iki yıldır ise bu etkinliklere Gençlik ve Spor Bakanlığı ile Kredi Yurtlar Kurumu'nun çabaları da eklenmiştir.

• Türk satrancının bugünkü sorunlarını da kısaca açıklar mısınız?

• Bugün amatör koşullarla sürdürülmeye çalışılan Türk satrancının iki temel sorunu var. Yönetici ve organizatör olarak eleman sorunu ve finans kaynaklarının sağlanması sorunu. Bu ikincisinin yönetici elemanların girişimiyle sağlanabileceğini göz önünde tutarsak ana sorun eleman sorunu olarak karşımıza çıkıyor.

Satrancın yurt düzeyinde yayılabilmesi için hiç olmazsa kentlerde çeşitli satranç etkinliklerini bünyesinde toplayan ve düzenleyen kuruluşlara gereksinim var. Bu kuruluşlarda görev alacak kişiler özveriyle çalışacak cinsten olmalı. Ayrıca bu kişilerin organizasyon ve turnuva düzenleme bilgi ve becerisine de sahip olmaları gerekiyor. Bu özelliklere sahip kişiler Türk satrancında çok az. Bu yüzden gelecek için büyük güçlükler var.

Kısacası, sorun, maddi karşılık beklemeden özveriyle çalışabilecek idealist kişilerin olup olmadığıdır. Ne yazık ki, bu tür elemanlar yok denecek kadar az. Bu da gelişme çabaları için büyük bir engel teşkil etmektedir.

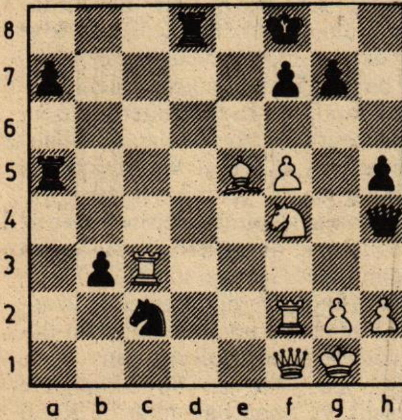

Satranç

Serdar Çelik

V.Tietz — A. Schwalb

Carlsbad'da 1900 yılında bir turnuvada oynanan bu oyun, oyuncuların pek tanınmamış olmasına rağmen, satranç tarihinin en ünlü bireşimlerinden birini içerdiğinden ilginçtir. Beyaz, bir alet ilerde olmasına rağmen, durumu pek iç açıcı görünmemektedir. Siyah hem Ka1 hem de Kxe5 tehdit etmektedir. Ama Beyaz çok ilginç kademeli bir bireşimle oyunu kazanıyor. İşe önce f dikeyini açmakla baslıvor:

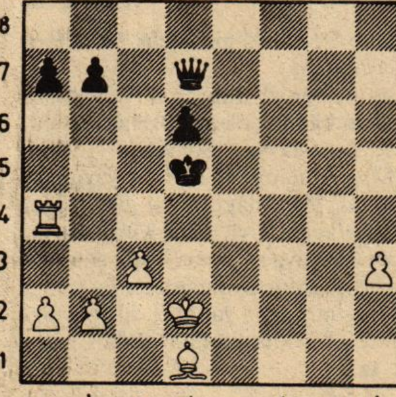
1. Ag6+ fxg6 2. fxg6+ Şg8 3. Kc8!!. Amacı Siyahın kalesini c dikeyine getirmek. **3...Kxc8.** 3...Kxe5 4. Kf8+ Kxf8 5. Kxf8 mat. **4. Kxc2!!.** Tempoyla f dikeyini Vezire açıyor. **4...Kf8.** Vf7+ ve Vxg7 mat tehditlerine karşı zorunlu. **5. Kc8!!.** Tekrar Vf7+ tehdit ediyor. **5...Ve7.** Zorunlu. **6. Vc4+** 6. Fd6? Ka1!. **6...Sh8 7. Vh4!!.** Hem Vxe7 hem de Vxh5+ tehdit ediyor. f8 kalesi savunmasız kalacağından Siyah 7...Vxh4 yapamaz. **7...Ka1+.** Zaman kazanmak için. **8. Fxa1 Ve3+ 9.Şhl.** İşte Beyazın bireşiminin ince tarafı: Siyahın bu açık konumda kışı yok! **9...Kxc8.** Yararlı hamle yok. **10. Vxh5+ Şg8** (10... Vh6 11. Vxh6) **11. Vh7+ Sf8 12. Vxg7+ Se8 13. Vf7+ Sd8 14. Ff6+ Ve7 15. Vxe7** mat.

Etüd Nr: 3'ün çözümü:

1. Kd8+!! Şxd8 2. b7 Kb4 (en iyisi) 3. Şxb4 c5+ ! 4. Şb5! (4. Şxc5? Şc7 berabere) 4...Şc7 5. Şa6 Şb8 6.Şb6 c4 7.a4 c3 8. a5 c2 9. a6 c1V 10. a7 mat.

Etüd Nr: 4

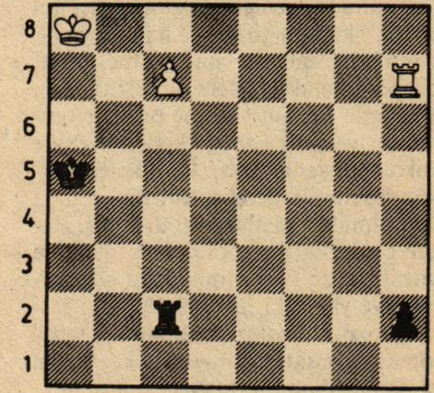
J.R. Capablanca 1924

Beyaz oynar, kazanır.

Etüd Nr: 5

Emanuel Lasker 1900

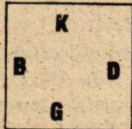

Beyaz oynar, kazanır.

BRİÇ

Pr. Nr: 6

Pik ♠ **A 4 3**
Kör ♡ **A R D V 10**
Karo ◇ **A 4 3**
Trefl ♣ **A R**

Pik ♠ **7 6 5**
Kör ♡ **9 8 7**
Karo ◇ **R D 10 2**
Trefl ♣ **10 4 3**

Batı 4 pik açıyor ve Kuzey doğrudan 6 kör konuşuyor. Doğu trefl dam açılıyor, Kuzey As'la alıyor, kozları çekiyor. Kozlar doğuda dört, batıda bir tanedir. Kuzey, gelecek üç lövede nasıl oynamalıdır?

Pr. Nr: 4'ün çözümü

a) köre girmelidir. b) Kör vale oynamalıdır. Pik empası olasılığı %50'dir. Körlerin 3-3 dağılımı ise %36'dır. Şanslı trefl açılışından sonra dekleran her iki olanağı da deneyebilir. Ama önce köre girilmelidir, çünkü önce pike girerse, empas tutmadığında ve savunma karo döndüğünde, zor durumda kalır. Önce %36'lık körün 3-3 dağılma şansını dener, olmazsa %50'lik pik empası şansı vardır. Ayrıca kör vale oynayarak şansını biraz daha çoğaltabilir. Çünkü Doğuda körden A 8 7 6 varsa ilk eli bağışlayabilir. O zaman hemen pike girilir ve empas tutmasa dahi 9 el garantidir.

Pr. Nr: 5'in çözümü:

a) Trefl rua b) Trefl A c) Pik vale ve karo 2 Eli alan Doğu (pik rua atak ettiğinden, muhtemelen pik dam da kendisinde)

1. Pik dönerse, dekleran yerden çakacak ve elden karo damını atacaktır.
2. Karo dönerse, karo dam kazanacaktır.
3. Trefl dönerse, dekleran yerden, eğer küçük dönmüşse valeyi (trefl dam batıda çıkarsa elden çakar ve trefliler 3-3 dağılmış olacağından kör as'la yere geçer ve sağ treflisine karo damını kaçar.) dam dönmüşse küçük koyacaktır.

Kitaplar Arasında

Muzaffer Uyguner

GEÇMİŞTEN GELEN

Tevfik Fikret'in bütün şiirleri dizisinin ilki olan ve Asım Bezirci'nin derlediği ilk şiirlerden oluşan kitap Can Yayını'dır. Tevfik Fikret şiirinin tam olarak değerlendirilmesi bakımından önemli olan bu kitapta, Fikret'in başlangıçtaki şiir anlayışına uygun şiirlerini buluyoruz. Zaman içinde, şiir anlayışındaki değişikliğin ürünlerini de izliyoruz. Bezirci, şiirlerin derlenişi, derlemedeki yöntemi anlatan sunu yazısından sonra Fikret'in yaşamına dönük bazı bilgiler de vermiştir. Şiirlerin günümüz Türkçesine aktarılması yanında eski sözcük ve tamlamaların anlamları da verilmiştir.

Can Yayını olan kitap 455 sayfadır. Bundan sonra **Rübâb-ı Şikeste,** ayrı bir ciltte sunulacak ve üçüncü kitap da öbür kitapları ve son şiirlerinden oluşacaktır.

ÇAĞDAŞ YUGOSLAV ŞİİRİ ANTOLOJİSİ

Necati Zekeriya'nın hazırladığı bu seçkide, Yugoslavya'da yaşayan uluslarla azınlıkların şiirinden seçmeler yer almaktadır. Zekeriya, Yugoslavya'daki şiirin gelişimi ve bugünkü durumu hakkında bilgiler vermiştir. Yüzden fazla ozanın yer aldığı seçkideki şiirlerin başarılı örnekler olduğunu ve bu şiirlerin dünya şiirinde de önemli yerinin bulunduğunu söylemeliyiz. (Cem Yayınevi, 319 sayfa.)

İŞLERİN YOLUNDA GİTMESİNE ENGEL OLAN KİM?

Akademi Kitabevi'nin 1983 öykü başarı ödülünü alan ve bu kez Cem Yayınevi'nce basılan kitapta Ülkü Ayvaz'ın 13 öyküsü yer almıştır. Adnan Özyalçıner'e göre, "yalın bir anlatımı olan öyküler, konuları açısından yaşamdan ilginç kesitleri yansıtıyor. Anlatımdaki ve konuları yorumlayıştaki kara mizahçı bakış bu ilginçliği arttırıyor."

127 sayfalık kitabın ederi 300 liradır.

KIŞ YOLCULUĞU

Selçuk Baran'ın üçüncü öykü kitabı olan **Kış Yolculuğu**'nda uzunca öyküler yer almıştır. İnsanların bir arada yaşadıkları bir düzenin olaylarına, insanlar arasındaki ilişkilere yönelik bu öykülerinde Baran, oldukça başarılı görünmekte ve kendine özgü bir anlatım yolunda bulunmaktadır. Daha önce Sait Faik Ödülü'nü de kazanan yazarın Milliyet Roman yarışmalarında mansiyon kazanmış romanları da vardır.

Tan Yayını olan kitap 154 sayfadır. (Bir de dizin eklenseydi ne iyi olurdu).

GELİŞEN KOMEDYA

Melih Cevdet Anday, çeşitli yazarlardan yapılan ilginç çevirileri bir araya getirerek tarihsel bir çizgi içinde tiyatronun bazı sorunlarına ışık tutmuştur bu kitabında. Kendisi, "Tiyatroyu öğrenmek isteyenler, bu yazılarda, meraklarını büsbütün arttıran birtakım ipuçları bulabilirler sanıyorum. Temel sorunlar her zaman gereklidir" diyor.

Adam Yayınları arasında çıkan kitaptaki çeviriler arasında organik bağı da Anday kurmuştur.

ASMALI PENCERE

Anadolu'nun yaşamı içinde, kadın erkek ilişkileri ve özellikle de kadının hâlâ kişilikten yoksun, bir meta olarak görülen varlığı çevresinde oluşturulan romanında, Mustafa Balel, başarılı bir yapıt ortaya koymuştur. Üç ayrı kişinin bakış açısından konuya eğilmiş ve böylece konuya üç ayrı görüş, üç ayrı bakış getirmiştir. Yirminci yüzyılın sonlarında kadın kişilerimizin acıklı durumunu okumak elbette acı.

Adam Yayını olan roman 274 sayfadır.

EVEREST MY LORD

Sevim Burak'ın, **İşte Baş İşte Gövde İşte Kanatlar** adlı ve Devlet Tiyatroları'nda oynanmak üzere seçilen oyunu ile **Everest My Lord** adlı başka bir yapıtı bir kitapta toplandı. Bu yapıtın, kendisinin "roman diye nitelediği, **'oyun'**dan **'roman'**a doğru bir gelişmeyi izlediği son ürünü" olduğu anlaşılmaktadır. Sevim Burak, bu kitabında gerçek bir oyun (piyes anlamında değil) sergilemiştir. Birbirine eklenen çeşitli ögelerin oluşturduğu ve kurduğu düşsel bütünlüğün kolayca anlaşılamadığı bir yapıttır bu. Sevim Burak'ın son yapıtlarını sevenler için tavsiye ederiz.

Adam Yayınları arasında çıkan kitap 96 sayfadır.

Ozan ve Gölgesi *

Salih BOLAT

Şiirin başka dillere çevrilmesinin zorluğu, belki de olanaksızlığı, bilinen bir gerçek. Böyle olunca da başka bir ulusun ozanının dünyaya bakışını imgelem düzeyinde kavramamız güçleşiyor. Örneğin, Neruda'nın "Yaşadığımı İtiraf Ediyorum"u dilimize çevrilmemiş olsaydı, bu büyük ozanı bütünüyle kavramamız gecikecekti.

Özdemir İnce, saygın bir çabayla oluşturduğu "Ozan ve Gölgesi" adlı kitapta, Paul Eluard'ı tanıtıyor bize. Eluard'ı tanıyınca, engin dünya şiir mirasımızın bir kez daha katmerlendiğini anlıyoruz.

Genel soyutlamalardan genel sonuçlara varan bilim adamı ile ozan arasında, nesnel gerçekliği kavrayış açısından bir ayrım vardır: Bilim adamı, varlık nedenini araştıracağı bir nesneyi bilinçle seçer. Seçtiği bu nesneye bütünüyle egemendir. Oysa nesne, ozanın şiirsel "laboratuvarına" habersizce girer. Bilim adamı nesne karşısında sürekli etkin olurken, ozan, zaman zaman etkin, zaman zaman da edilgindir.

"Ozan yöneltilir, yönlendirilir. İstediğini değil, yapabildiğini yapar." diyor Eluard ve sürdürüyor: "Koşullar, belli belirsiz bir biçimde ona zorlarlar kendilerini. Sevdiği kadından söz etmek ister, kuşlardan söz eder; savaştan söz açmak ister, aşktan söz eder. Bu yüzden, şiirin adını onu yazıp bitirdikten sonra bilebilir ozan."

Özdemir İnce'nin de belirttiği gibi, şiirin, yaşamın içinde olduğuna inanıyor Eluard. Kendilerini fildişi kulelere yerleştiren ozanlarla, onları fildişi kulelerde görmek isteyen mekanik kafalara soruyor: "Şiirin özel bir adının olması, ozanların da özel bir sınıf oluşturmaları ne yazık bir şey! Şiir hiç de anormal bir şey değildir, insan zekâsının doğal davranış türlerinden biridir. Her insan, her an ozan ve düşünür değil midir?"

Ozan nesnel gerçeklikten alır duyarlığını. Genel olan nesnel gerçekliği soyutlaştırır, tikelleştirir. Bu somutlama ile nesnel gerçeklik değişir, anlam kazanır. Söz konusu şiirsel somutlama, nesnel gerçekliğin kavranmasıyla olasıdır.

"Gerçek şiir, gerçek dünyayı dile getirmek zorundadır, ama iç dünyamızı, düşlediğimiz değiştirilmiş dünyayı, gözlerimizi gerçekten açmışsak yüreğimizde sahip olabileceğimiz bu gerçeği de dile getirir. Gerçek dünyaya eğer kafasına işlememişse (nüfuz etmemişse), ozan, soyutlama, karmaşa, biçimsiz düşler ve saçma inançlardan başka bir şey yaratamaz."

Bu yüzden ozan, eylemsel olarak yaşamın içinde olmak zorundadır. Onun yaratımı, tanrısal bir yaratım değildir. "Ozan doruklarda yaşamaz, çoğu zaman tatlı ahiret mutluluklarıyla oyalanmaz."

Ozan, duyarlılığının kaynaklandığı her nesneyi, tarihselliğiyle kavramak zorundadır. Nesnenin 'şimdiki zaman' boyutunda yaşayan ozan, onu şiirleştirirken, 'geçmiş' ve 'gelecek' zaman boyutları içinde görebilmelidir. Yoksa, Eluard'ın dediği gibi, "... durum (ortam) zaman içinde, an içinde yitip gider ve iyi ya da kötü söylenmiş olduğu belli bir tarihe, bir süre sonra hiçbir şey yeniden bağlayamaz onu."

"Ne yapabildimse yalnızlığımın başarısıdır" diyen Kafka, "yalnızlığınız size, çok yabancı durumlar içinde bile bir dayanak, bir yurt olacaktır; bütün yollarınızı buradan bulacaksınız" diyen Rilke nasıl büyük yalnızlarsa, Eluard da, "Bir yerde, bir noktada duramaman; seni büyük yapan da bu değil mi?" diyen Geothe gibi büyük uyumsuzlardan biridir. Çünkü ona göre, "... sanatçı yaratma gücünü, kendini saran şeylerle gündelik uyumsuzluğundan alır. Dünyanın kendisine vermeyi reddettiği şu 'köklü uyum'u gerçekleştirmeyi ve ona izin vermeyi düşler."

Eluard gerçekten haklı!

(★) **Ozan ve Gölgesi,** Paul Eluard, Çev. Özdemir İnce, Adam Yay.

KALENİN ETEĞİNDE/ PULSUZ TAVLA

Mehmed Kemal'in yeni bir yapıtıdır **Kalenin Eteğinde.** Bu yeni yapıtı ile eskiden yayımlanmış ve ilgi toplamış olan kitabı **Pulsuz Tavla**, bir arada yayımlanmıştır. **Kalenin Eteğinde**, Ankara'nın eski günlerdeki bir zaman kesiti içindeki yaşamını vermektedir. Mehmed Kemal, kendine özgü akıcı anlatımıyla başarılı bir yapıt koymuştur ortaya.

236 sayfalık kitap Adam Yayını'dır.

RAHİBE

Denis Diderot'nun ilginç ve başarılı bir romanı olan **Rahibe**, Adnan Cemgil çevirisiyle **De** Yayınları arasında çıkmıştır. 1784 yılında ölen Diderot, ölümünün 200. yıldönümünde birçok ülkede özellikle anılmaktadır. Ülkemizde de bu büyük düşünür için kimi dergiler özel bölümler hazırladı. DÜŞÜN Dergisi'nin Temmuz'84 sayısında da Diderot için kapsamlı incelemeler yayınlandı. De Yayınevi, Bezirci'nin Diderot'nun yaşamıyla ilgili çeviri kitabından sonra **Rahibe**'yi de okurlara sunmuştur. Aynı yayınevince, Diderot'nun Vedat Günyol ve İsa Öztürk, çevirilerinden **Filozofça Düşünceler** ve **Yasayı Çiğnemenin Tehlikeleri Üstüne** kitabı da yayınlanmıştı.

200 sayfa olan **Rahibe** 300 lira.

RÜBÂB-I ŞİKESTE (KIRIK SAZ)

Tevfik Fikret'in **Rübâb-ı Şikeste** adlı şiir kitabı, Asım Bezirci tarafından yeni bir düzenleme ile yeniden yayımlandı. Bezirci, bu kitabın sonunda bulunan "Eski Şeyler" bölümünü **Geçmişten Gelen** adlı birinci kitaba almıştı. Bu baskıda, bu bölüm yoktur. Bezirci, şiirlerin karşılarına, bugünkü dile çevrili biçimlerini koymuştur. Bunlarda, büyük bir iddiası olmadığını söylemekte ise de, şiir tadını buluyoruz.

Can Yayınları'nca sürdürülen dizinin ikinci kitabı olan kitap 442 sayfadır. Ayrıca, Rübâb-ı Şikeste için yazılanlardan 12 sayfalık bir seçme konulmuştur. Ederi 850 liradır.

Orta Halli Memur Çocuğunun Engelli Koşusu

Metin CELÂL

Mehmet Müfit'in ilk kitabı *İstanbul'un Ağır Sultanları*'nın(1) başlıca ilgi alanı *yaşamdır*. Şairin her boyutuyla yaşamla iç içeliği hesaplaşması ve onu anlama / belirleme çabası somutlanır şiirlerde. *Maç'a... Maç'a... Maç'a*'da yaşamı sadece günlük akışıyla değil, onun yapısını belirleyen dünya görüşüyle birlikte kavrama çabasını görürüz. Verili yaşam biçiminin yaldızlı çekiciliğine kapılıp öğütülme ya da yaşamı kendi iradesiyle yönlendirme ikilemiyle yoğurur bu şiiri şair. Bir yanda her şeyiyle bireyi belirleyen bu yaşam biçimi tüm çekiciliğiyle çağırırken, şiir kişisi, okuduğuyla, hissettiğiyle bu yaşamın yanlışlığını fark eder ve bu yaşama biçiminin değiştirilmesini düşünür, ama diğer yandan da bir türlü bu yaşama biçiminden kurtulamaz. İşte bu sıkıntıdır şiirin belkemiği. *İçimde Yenemediğim Belki* ve *Yalan Olmayan Av*'da bu öğütücü girdaptan sıyrılma çabasını açıkça görürüz.

Mehmet Müfit, yaşanılanın net bir fotoğrafını çeker. Kapıcı, bakkal, evsahibi, zabıta memuru, simitçi, sucu, bu fotoğrafın doğal konuklarıdır. Günlük yaşamın doğrudan ve kendi söyleyişiyle şiirde yerini bulması, şairin nesnellik çabasının da yansımasıdır aynı zamanda. Sözcükler günlük kullanımlarıyla, gittikçe yoksullaşan küçük burjuvaların ve köyden kente göçte değerlerini yitiren işsizin dilindeki durumuyla, argoyla, şiirlerde yeni bir kimlik kazanır. *Güvercin Kokulu Nokta*'da şiir kişisi, şimdiye kadar içinde yaşadığı toplumun bu kesitinden ayrı bir konumda olduğunun farkına varır. Kazandığı eleştirel gözle birlikte şimdi dışarıdadır. Yaşam biçimini değiştirmenin gerekliliği tespitini yapar, ama yalnızlığının da bilincindedir. Bu iş tek başına mümkün değildir.

Kitaba adını veren *İstanbul'un Ağır Sultanları*'nda deminki fotoğrafın arabını görürüz. Kabadayılar, kumarbazlar, alkolikler... Verili yaşam biçiminin apadisiti. Arabesk kültürün tüm kurumlarıyla çok boyutlu bir tanımlamasıdır yapılan. *Güvercin Kokulu Nokta*'daki simitçinin özendiği kişiliklerdir anlatılan bu uzun şiirde. Kabadayılar adlı bölümde özel isimlerle tek tek anılan tiplere özenir simitçi ve durumun ürperticiliği de buradan gelmektedir. Dizge içinde simitçilik, tombalacılık, erketelik, tebeşircilik, ağa maşalığı ve babalıktır geçilecek basamaklar. Harcanmak doğal ve kolaydır. Esrarkeşlik ve alkolizm kaçınılmaz duraklardır.

Orta halli bir memur çocuğudur şiir kişisi. *Yaprak Kasırgası*'nda içini dökerken annesine:

annem annem, n'olur kızma
kalanlar işsiz. kupon
biriktiriyorlar
yüzbinde bir de olsa, asgari
ücretle
iş bulacak çamaşır tozu

der. Kendi durumunun çaresizliğini kavramış ve annesine aşırı bir düşkünlükle sarılmıştır. "Hayatı yorma" çabasındadır, tüm memur çocuklarının içinde yaşadığı ortamı, ailesini, toplumla ilişkilerini, yoklukları, sıkıntıları içtenlikle anlatır. Oysa onu da kaçınılmaz son, memurluk bekliyordur. Bunun ayırdına varmıştır, soğuk terler döker. O da babası gibi sekiz saat mesai yapacak, evlenecek, çoluğa çocuğa karışacak, pazarları maça gidecektir. Suyun nasıl aktığının, karanlık adamların, mastikaların, arabeskin, esrarın, biriktirilen kuponların, totoların, asgari ücretin farkında olması hiçbir şeyi değiştirmez. Suya karışıp gitmek çok kolaydır.

Kitabın son şiiri *Bugünün Şiiri*'nde Mehmet Müfit şiir anlayışını açar. "Bugünün şiiri nasıl olmalı" sorusuna verdiği cevap: *"En küçük ayrıntı bile / dile gelmeli", "daha sıcak daha canlı daha yalın"* olmalıdır bugünün şiiri. İmgelerini *öz*'ü en kolay verecek biçimde oluşturmaya çalışır. Özün verdiğinin dışında fazladan tek bir sözcüğe ya da imgeye yer vermeme çabası şiirin en az sözcükle en çok şeyi verebilmek olduğunu düşünürsek, ilk bakışta olumludur, ama biçimsel açıdan bakıldığında *şiir*den uzaklaştırıcı bir olgudur. Mehmet Müfit bunun farkına vararak, boşluğu, özü en iyi belirleyen imge ya da sözcük yumağı çevresindeki bir devinimle doldurmaya çalışmıştır. Bu devinim ve kırılan dizelerdeki uyaklar, şiire müzikal bir uyum da katar ve ona biçimsel olarak büyük bir rahatlık verir. *Yalan Olmayan Av*'da *anlam* sözcüğü çevresinde oluşan şiir nasıl giderek yorulan söyleşiyle Mehmet Müfit şiirinin sakıncalı yönlerini belirliyorsa, kitabın üç uzun şiiri *Güvercin Kokulu Nokta, İstanbul'un Ağır Sultanları* ve *Yaprak Kasırgası* ustalığa yaklaşan bir şiiri müjdeler.

Şiir üzerine yazılan birçok yazıda vurgulandığı gibi, kendi sesini bulmak, bir şairin kimliğini kazanmasında en önemli etkenlerden biridir. İşte Mehmet Müfit'in başarısı da buradan kaynaklanır. Daha ilk kitabında baştan sona bir bütünlükle, anlam ve söyleyişiyle, nerede, hangi imzayla okunursa okunsun Mehmet Müfit şiirini belli edecek sesi bulmuştur. Tüm olumlayıcılığımıza karşın söylemeden geçemeyeceğim tek şey, sesin içinde boğulup gitme tehlikesidir. Şiirimizin doruklarına bayrak çeken her şair, büyük bir nehir gibi genişleyerek, kollara ayrılarak gelişen bir şiiri yazmıştır. Bu olgu, ustalık basamağına çıkmak isteyen her şairin göz ardı etmemesi gereken şeylerdendir.

1- İstanbul'un Ağır Sultanları, Mehmet Müfit, Üç Çiçek Yay. 1984.

CUMHURİYET KİTAP KULÜBÜ İZMİR FUARI'NDA

Bu yıl 22 ağustos - 22 eylül tarihleri arasında yapılacak olan 54. İzmir Fuarı'na Cumhuriyet Kitap Kulübü de katılıyor. 130'a yakın anlaşmalı yayınevinin 5000'i aşkın kitap çeşidi ile İzmir Fuarı'nda bir ay boyunca okurlara kitap sunacak olan Cumhuriyet Kitap Kulübü, yayınevlerinin de katkısıyla çeşitli etkinlikler düzenleyecek. Bunlar arasında imza günleri, yazarlarla söyleşiler, yayınevlerini tanıtıcı programlar var. Ülkemizde tüm yayınevlerini kapsayacak biçimde tek satış merkezli ilk örnek olacak olan İzmir Fuarı Cumhuriyet Kitap Kulübü bölümünde yapılacak kitap satışlarında indirim uygulanacak. "Daha çok okura daha çok kitap" ulaştırmayı ilke edinen Kitap Kulübü, bundan böyle çeşitli fuar organizasyonları düzenleyip kitap okurlarıyla buluşma amacını temmuz ayında çıkacak aylık katalogda üyelerine sunacak.

ÇAĞDAŞ YAYINLARI

BULUNAN YAYINLARIMIZ

DENEME DİZİSİ

		EDERİ
İlhan Selçuk	Düşünüyorum Öyleyse Vurun	400.—
Prof. Nermi Uygur	Yaşama Felsefesi (2. bası)	350.—
Prof. Emre Kongar	Kültür Üzerine (2. bası)	350.—
Oktay Akbal	Yaşayıp Görmek	250.—
Ahmet Rasim	Anılar ve Söyleşiler	300.—
Vedat Nedim Tör	Kemalizmin Dramı (2. bası)	200.—
Prof. Akşit Göktürk	Okuma Uğraşı (2. bası)	150.—
Şevket Süreyya Aydemir	Kırmızı Mektuplar ve Son Yazıları	150.—
Prof. Macit Gökberk	Değişen Dünya Değişen Dil	150.—
Nadir Nadi	Uyarılar (3. bası)	350.—
Hıfzı V. Velidedeoğlu	Yol Kesen Irmak	350.—
İlhan Selçuk	Atatürkçülüğün Alfabesi (2. bası)	200.—
Prof. Nusret Hızır	Felsefe Yazıları (2. bası)	350.—
Mehmed Kemal	Şairler Dövüşür	250.—
Oktay Akbal	Dünyaya Açılmak	200.—
Nadir Nadi	Ben Atatürkçü Değilim (4. bası)	200.—
Samim Kocagöz	Roman ve Yazarlık Onuru	200.—

TARİH — ANI — GEZİ — OLAY DİZİSİ

Mehmed Kemal	Türkiye'nin Kalbi Ankara	350.—
Hıfzı V. Velidedeoğlu	Ailenin Çilesi, Boşanma	300.—
Hıfzı V. Velidedeoğlu	Söylev (cilt 1 ve 2, 13. bası)	500.—
Hıfzı V. Velidedeoğlu	Söylev (cilt 3 Belgeler)	300.—
Kemal Üstün	Menemen Olayı ve Kubilay	150.—
Meral Tolluoğlu	Babam Nurullah Ataç	200.—
Nadir Nadi	Olur Şey Değil (2. bası)	200.—
Ebubekir Hazım Tepeyran	Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları	200.—
Cemal Madanoğlu	Anılar (1. Bölüm)	400.—
Talip Apaydın	Köy Enstitüsü Yılları	300.—

BAĞIMSIZ DİZİ

Philipp Soupoult	Şarlo	150.—
Kemal Özer	Sanatçılarla Konuşmalar	150.—
Atena Deponte	Yaşayan Kosta	150.—
Benjamin Farrington	Darwin Gerçeği	200.—
Mümtaz Zeytinoğlu	Ulusal Sanayi	150.—

Not: On kitaptan aşağı siparişlerde ''ödemeli'' istenmemesini rica ederiz.

Çağdaş Yayınları: Türkocağı Cad. 39/1 Cağaloğlu/Istanbul

İletişim Yayınları

VİDEOSİNEMA

Sayı: 2/Temmuz-Ağustos 1984/400 TL

İstanbul-Cannes'84

Video Klüplerinden Seçmeler
Yılın Oyuncusu: Müjde Ar

VİDEOSİNEMA'nın
Temmuz-Ağustos sayısında:

İbrahim AKSIN
Enis BATUR
Nezih COŞ
Yavuzer ÇETİNKAYA
Atilla DORSAY
Ahmet EKEN
Burçak EVREN
FÜRUZAN
Ahmet GÜNLÜK
Onat KUTLAR
Bertan ONARAN
Işıl ÖZGENTÜRK
Fatih ÖZGÜVEN
Vecdi SAYAR
Nejat ULUSAY

VİDEOSİNEMA Ağustos'tan itibaren her aybaşı bayilerinizde

DE YAYINEVİ'NİN KİTAPLARI

AYDAN AYA

MAYIS '84 250 LİRA

PROMETE'NİN ATEŞİ
ÇAĞLAR BOYU YANIYOR

AYDAN AYA

FUTBOL SALGININ
TOPLUMSAL BOYUTLARI

HAZİRAN '84/250 LİRA

gelenek
ve
yenilikte
süreklilik

gerçekçi
düşüncenin
kaynakları

afşar timuçin

yaşamı
felsefesi
eserleri
seçmeler

DIDEROT

andré cresson

TÜRK
EDEBİYATI
5

ANTOLOJİ
1971-1972

DE YAYINEVİ/Vilâyet han/205 / Cağaloğlu / İstanbul
(25 Markı geçen isteklerde posta ücreti yayınevimize aittir)

DE YAYINEVİ, VİLAYET HAN, KAT: 2, NO: 205 CAĞALOĞLU / İSTANBUL.
GENEL DAĞITIM; YADA, DR. ŞEVKİ BEY SOK. NO: 6 DİVANYOLU/İSTANBUL
NOT: 2500 liranın altındaki isteklerde, kitap tutarı karşılığında önceden pul gönderilmesi rica olunur.